

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

RUSÇADA DİLSEL KİMLİK

Funda TEMUR

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Zeynep Bağlan ÖZER

DOKTORA TEZİ

RUS DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

RUS DİLİ VE EDEBİYATI

EKİM 2024

RUSÇADA DİLSEL KİMLİK

Funda TEMUR

DOKTORA TEZİ

RUS DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

SLAV DİLLERİ VE EDEBİYATLARI BİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

EKİM 2024

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Funda TEMUR

25.10.2024

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora öğrencisi Funda Temur tarafından hazırlanan Rusçada Dilsel Kimlik Başlıklı tez çalışması 25 / 10 / 2024 Tarih ve saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ DOKTORA TEZİ olarak **KABUL** edilmiştir.

Kabul

Ret

Başkan (Prof. Dr. Ayla KAŞOĞLU):

☒☐

Danışman (Prof. Dr. Zeynep Bağlan ÖZER):

☒☐

Üye (Prof. Dr. Zeynep GÜNAL):

☒☐

Üye (Doç. Dr. Sabire ARIK):

☒☐

Üye (Doç. Dr. Viktoriya Bilge YILMAZ):

☒☐

RUSÇADA DİLSEL KİMLİK

(Doktora Tezi)

Funda TEMUR

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Ekim 2024

ÖZET

Yeryüzünde var olan canlı türleri arasında özgün bir yeri bulunan insanın bu ayrıcalıklı konumunu belirleyen temel özelliğinin, hemcinsleriyle olan etkileşimini ve ilişki kurmasını sağlayan etmenin dil olduğu gerçeği genel kabul görmüş bir olgudur. İnsanı anlamaya dönük bir araç olarak dile odaklanması sonucunda zamanla “insan – dil” ilişkisinin daha da derinlemesine incelenmesine dönüşen belli başlı toplumbilimsel, ruhbilimsel ve dilbilimsel çalışmalar ortaya *dilsel kimlik* kavramını çıkarmıştır. Dilsel kimlik 20. yüzyılda ortaya çıkmış ve araştırmacılar tarafından derinlemesine incelenmeye başlanan bir konu olmuştur. Çalışmamızda Dilsel kimlik kavramının teorik açıklamaları yapıp, bu alana bilimsel katkı sağladığını düşündüğümüz bilim insanlarının fikirlerine yer verilmiştir. Ardından yazınbilimsel yapıttaki kahramanlara yazar tarafından iletişim amaçlı kullandırılan ifade biçimleri, sözcükler ve diğer davranışsal kalıpların aslında o yazarın sözselsel – belleksel etkinliğine, bilişsel süreçlerine ve düşünsel dünyasına kapı aralayan bir dizi unsuru bünyesinde barındırdığı incelenmiştir. Çalışmamızın inceleme kısmında Dilsel kimliği oldukça açık bir şekilde gözlemleyebildiğimiz Şor Türklerinin destanları üzerinde uygulama kısmına yer verilmiştir.

Bilim Kodu : 31324
Anahtar Kelimeler : Dil, Kültür, Toplum, Dilsel Kimlik, Şor Destanları
Sayfa Adedi : 191
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Zeynep Bağlan ÖZER

LINGUISTIC IDENTITY IN RUSSIAN

Ph. D. Thesis

Funda TEMUR

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

October 2024

ABSTRACT

It is a generally accepted fact that the fundamental feature that determines this privileged position of humans, who have a unique place among the living species on earth, is language, which enables them to interact and establish relationships with their fellows. As a result of focusing on language as a tool for understanding humans, certain sociological, psychological and linguistic studies that have turned into a more in-depth examination of the “human-language” relationship over time have brought forth the concept of linguistic identity. Linguistic identity emerged in the 20th century and has become a subject that researchers have begun to examine in depth. In our study, theoretical explanations of the concept of linguistic identity have been made and the ideas of scientists that we believe have made scientific contributions to this field have been included. Then, it has been examined that the forms of expression, words and other behavioral patterns used by the author for communication purposes by the heroes in the literary work actually contain a series of elements that open the door to the verbal-memory activity, cognitive processes and intellectual world of that author. In the review section of our study, the application section has been given to the epics of the Shor Turks, where we can observe linguistic identity quite clearly.

Science Code	: 31324
Key Word	: Language, Culture, Linguistic identity in Russian, Shors
Page Number	: 191
Supervisor	: Prof. Dr. Zeynep Bağlan ÖZER

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLoların LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	ix
GRAFİKLERİN LİSTESİ.....	x
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR	xii
1. GİRİŞ	1
2. İNSAN, DİL VE TOPLUM	5
2.1. İnsan ve Dil	11
2.2. İnsan ve Toplum.....	18
2.2.1. Kavramsal ve Anlamsal Açıdan Toplum	31
2.2.2. Birey, Bireysellik, Kişilik ve Kimlik	34
3. DİLSEL KİMLİK NEDİR?	39
3.1. Kimlik Kavramı.....	39
3.1.1. Kimlik Oluşumunda Toplumun Rolü.....	42
3.1.2. Kimlik Türleri	50
3.2. Dilsel Kimlik Kavramı ve Tarihçesi	57
3.2.1. Dilsel Kimlik Oluşumunu Etkileyen Etmenler	67
3.2.2. Dilsel Kimlik Türleri	73
3.2.3. Dilsel Kimlik İnceleme Yöntemleri	80
3.3. Dilsel Kimlik Kuramları.....	85
3.3.1. Dilsel Kimliğe Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar	85
3.3.1.1. Georgiy İsayeviç Bogin ve didaktikdilbilim yaklaşımı	88

3.3.1.2. Y. N. Karaulov ve psikodilbilimsel yaklaşım	93
3.3.1.3. Sergey Grigoreviç Vorkaçev ve kültürdilbilimsel yaklaşım..	97
3.3.1.4. Vladimir Yegoroviç Vorobyev ve ulusal kimlik yaklaşımı .	101
3.3.1.5. Aleksandr Grigoryeviç Fomin ve cinsiyet yaklaşımı.....	109
3.3.1.6. İgor Vasilyeviç Rujitskiy – Yekaterina Vladimirovna Potemkina ve çift dilli yaklaşım.....	110
3.3.1.7. Vladimir İlyiç Karasik ve toplumbilim açısından dilsel yaklaşım	112
3.3.1.8. Nikolay Daniloviç Golev ve bilişsel- psikobilim yaklaşım	116
4. YAZINBİLİMDE DİLSEL KİMLİK VE ŞORLAR	119
4.1. Yazınbilim Temel Parametresi Olarak Metin	121
4.1.1. Dilsel Kimlik İyesi Olarak Yazar	125
4.1.2. Yazarın Dilsel Kimlik Özelliklerini İnceleme.....	127
4.1.3. Yazınbilim Çözümleme Yöntemi Olarak Dilsel Kimlik.....	131
4.2. Kadim Bir Topluluk Olarak Şorlar.....	137
4.2.1. Şorların Dilsel Özelliklerine Kısa Bir Bakış	147
4.2.2. Şor Destan Geleneği.....	150
4.2.3. Şor Destanlarının Dilsel Kimlik Bağlamında İncelenmesi	156
5. SONUÇ	169
KAYNAKLAR	173
ÖZGEÇMİŞ	191

TABLÖLARIN LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 3.1. Erikson'un Tinsel-Toplumsal Gelişim Kuramının Özeti	46
Tablo 3.2.	52

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 3.1.	52
Şekil 4.1. Şor Dili Alfabeti	149

GRAFİKLERİN LİSTESİ

Grafik

Sayfa

Grafik 4.1. @НП «Издательский дом «Медицина и просвещение» 139

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita

Sayfa

Harita 4.1. Günümüzde Şorların yoğunlukla yaşadığı bölgelerin haritası. 140

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
ЯЛ	Языковая Личность

1. GİRİŞ

Birbirine eklemli sayısız canlı türünün yine sayısız cansız cisimle şaşırtıcı ve bir o kadar da olağanüstü bir uyum içerisinde parçası olduğu yaşam döngüsü, bugüne kadar farklı yönlerden pek çok incelemeye konu olagelmıştır. Bu incelemelerin çoğunluğunun doğrudan ya da dolaylı olarak ana gündem maddesini oluşturan unsur ise insandır. Gelişkin zihinsel ve dilsel yetiyi bünyesinde barındıran yeryüzündeki bilinen tek canlı türü olan insan da bilimin gelişimine paralel olarak onun çeşitli dallarının süregelen ilgisini kendisine çekmiştir. Ortaya çıkarılmayı bekleyen muazzam bir hazineye benzetilebilecek insanı bu gizil gücünden ötürü günümüzde toplumbilimi, ruhbilim, yasabilim, iktisat, tarih, siyasal bilimler, dirimbilim(yaşambilim), insanbilim, taşılbilimi(paleontoloji), kazıbilimi(arkeoloji), tıp bilimi, felsefe, kemikbilim gibi pek çok bilim dalı incelemektedir. Bunların arasında insana yönelik araştırmalarda giderek diğer bilim dallarına da şu ya da bu şekilde etki edebilen, onlara esin kaynağı olabilen, eksik kalan yönlerini belirli açılardan tamamlayabilen iki bilim dalı daha önemli gelişim katetmiştir. Bunlara uluslararası bilimsel yazında dilbilim ve yazınbilim denilmektedir.

İnsanı diğer canlılardan ayırtıran temel yetisi olarak kabul edilen dil etmeni, insanın incelenişinde dilbilim ve yazınbilim gibi iki bilimsel dalı öne çıkarmıştır. Bu noktada dilbilim (linguistics) kavramı için Oxford İngilizce Sözlüğünde “dilleri dilbilgisi, söz dizimi, ses bilgisi, ses bilimi, biçimbilim ve edimbilim gibi çeşitli yönlerden yapısal, anlamsal ve bildirişimin çıkış bağlamını temel alarak sözlerin gönderimlerini ve iletişimde dilin yaptırım gücünü inceleyen bilim dalıdır” açıklaması yer alır. Bu bakımdan dilbilim, birbirinden farklı bilim dallarını disiplinler arası bir bakış açısıyla dil merkezli insan çalışmaları bağlamında toplayan bir işleve sahiptir. Bu yönüyle sadece dilin işlevini değil, aynı zamanda işlev eksikliği ya da işlevsizliği durumunda ortaya çıkabilen bilişsel, sinir bilimsel, ruhbilimsel ve toplumbilimsel olası belirtisel bozukluk ve sorunları da inceleme alanına dahil eden geniş bir yelpazede iz sürer.

Benzer şekilde yazınbilim de dil merkezli insan araştırmalarının odağında yer alan ve çok yönlülüğü nedeniyle çok disiplinli bir niteliğe sahip bilim dalı olarak görülür. Türk Dil Kurumu tarafından paylaşılan kavramsal tanımına göre yazınbilim kısaca “olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü veya yazılı olarak

biçimlendirilmesi sanatıdır”. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere yazınbilim dil aracılığıyla herhangi bir duygu, düşünce, imge, olay, durum ya da olgunun etkili bir biçimde yazılı ya da sözlü aktarımını yapan bir araçtır. Nitekim yaratıcısı insan olan ürünlerle ilgilenen yazınbilim, tıpkı dilbilim gibi toplumbilim, tarih, ruhbilim gibi farklı bilim dalları ile kesişimi ve etkileşimi bulunan bir uzmanlık alanıdır.

Bu minvalde dillerin doğuşunu, evrimini, gelişmesini, yeryüzüne yayılışını ve aralarındaki ilişkileri ses, biçim, anlam, sözdizimi yönlerinden inceleyen dilbilim ile dil aracılığıyla sanatsal bir biçimde yazılı ya da sözlü anlatıya dönüşen somut ya da soyut özne ve nesneleri ele alan yazınbilimin ortak noktası insan ve dil etmenleridir. Buradan hareketle çalışmamızın ana konusunu, “Rus Dilbilimsel Yazında Dilsel Kimlik Ve Şorlar” olarak belirledik. Rus dilbilim ekolünün konuya ilişkin çok geniş yapıt dizisi bizi böylesine önemli bir akademik çalışma yapmaya özendirmiştir. Bu amaçla “İnsan, Dil Ve Toplum” başlıklı çalışmamızın birinci bölümünde tezin ana konusunu dağıtmayacak şekilde insan denilen canlı türünün tarihçesi ve belli başlı yapısal özellikleri “Özgün Bir Tür Olarak İnsan” ara başlığı altında işlenmiştir. İnsanın nasıl bir canlı türü olduğuna ilişkin bu kısa bilgilendirici girişten sonra insan ve dilsel kimlik arasındaki güçlü bağı daha iyi anlatabilmek adına ana konuyu destekleyici özde bir dizi ilintili alt başlıklara yer verilmiştir. Bu noktada “İnsan Ve Dil İlişkisi” alt başlığı kapsamında insan ve dil arasındaki büyüleyici boyuttaki gizemli ilişkinin en azından temel düzeyde açığa çıkarılması için uğraşılmıştır. Ardından dilsel kimlik konusunu ele almadan önce kimlik kavramının mümkün olan tüm boyutlarıyla anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla “İnsan Ve Toplum İlişkisi” araştırılmıştır. Bu alt başlığın araştırılmasına kimlik oluşumunda belirleyici bir rolü bulunan toplumun kavramsal ve anlamsal yönünün irdelenmesiyle başlanılmıştır. Daha sonra dilsel kimlik açısından son derece önemli olan, ama birbirleriyle anlamsal bağlamda sıklıkla karıştırılan birey, bireysellik, kişilik ve kimlik kavramlarına geçilmiştir. Bu yakın anlamlı kavramların karşılaştırılmalı işlenmesinden sonra kimlik kavramının tanımı, kimlik oluşumunda toplumun rolü ve kimlik türleri alt konularına değinilerek birinci bölümün bütüncül bir şekilde tamamlanmasına özen gösterilmiştir.

“Kuramsal Olarak Dilsel Kimlik” başlıklı ikinci bölümde ise konunun belki en zorlayıcı boyutu olan kuramsallığına dair Türkçe yazının biraz daha zenginleşmesine katkı sunabilecek düzeyde kapsamlı bir araştırma sunulmaya çalışılmıştır. Bu

doğrultuda tarihsel zaman dizinine uygun olarak dilsel kimlik kavramının ortaya çıkışı ve anlamı öncelikle anlatılmak istenmiştir. Sonrasında konunun pekişmesi için fevkalade önemli görülen dilsel kimlik oluşumunu etkileyen etmenlere yer verilmeye gayret edilmiştir. Yine bununla bağlantılı olarak dilsel kimlik türlerinin araştırılması da bu bölüme eklenmeden geçilmemiştir. Devamında dilsel kimliğin kuramsal boyutunun belleklerde daha fazla içselleştirilmesini sağlamaya yarayacak Rus dilbilimsel yazında öne çıkan bir takım kuramsal yaklaşımlar incelenmiştir. Bu kapsamda sırasıyla “Georgiy İsayeviç Bogin Ve Öğretseldilbilim Yaklaşımı”, “Yuriy Nikolayeviç Karaulov Ve Ruhsal-Dilbilimsel Yaklaşımı”, “Sergey Vorkaçev Ve Dilsel-Kültürel Yaklaşım”, “Vladimir Vorobyev Ve Ulusal Kimlik Yaklaşımı”, “Andrey Fomin Ve Eşeyssel(Biyolojik) Yaklaşım”, “İgor Rujitskiy – Ekaterina Potemkina Ve Çift Dilli Yaklaşım”, “Vladimir Karasik Ve Toplumbilimsel Dilsel Yaklaşım” ve “Nikolay Daniloviç Golev Ve Belleksel-Ruhbilimsel Yaklaşım” alt başlıklarına yer verilmiştir.

“Yazınbilimde Dilsel Kimlik ve Şorlar” başlıklı üçüncü ve son bölümde artık dilsel kimliğe ilişkin belirli bir kavramsal ve kuramsal altyapı inşa ettikten sonra konunun yazınbilim ile ilintisi kadim topluluklardan biri olan Şorlar üzerinden somutlaştırılmaya çabalanmıştır. Bu minvalde öncelikle yazınbilimin temelini teşkil eden metin kavramı ve işlevi sunulmuştur. Ardından temeli metne dayanan yazınbilim için bir başka önemli etmen ve bu temelin yaratıcı konumunda olan yazar etmenini vurgulamak için ayrı bir alt başlık açılmıştır. Nitekim söz yazardan açılmışken değinilmesi gereken bir başka önemli husus olan yazarın dilsel kimlik özelliklerine dair inceleme de bilinçli bir şekilde hemen bunun ardına eklenmiştir. Devamında yine çalışmanın özünü oluşturan hususlardan biri olan dilsel kimliğin yazınbilim çözümleme yöntemi olarak kullanılması bakış açısına fırsat tanınmıştır. Böylelikle konunun dilbilimsel ve yazınbilimsel boyutuna olabildiğince doyurucu bir bilgisel temel atıldığı varsayımıyla kadim bir topluluk olarak Şorlar’a ait tarihsel, coğrafi ve kültürel veriler paylaşılmıştır. Ve son olarak da Şorların destanları yazınbilimde bir çözümleme yöntemi sayılan dilsel kimlik boyutuyla incelenmiştir.

2. İNSAN, DİL VE TOPLUM

İnsan, yeryüzündeki tüm canlılar arasında en özel tür olarak kabul edilir. Süt bezlerinde üretilen sütle yavrularını besleyen ve vücut örtüsünde kıl bulunan, en küçüğü cüce fareden (*Sorex minutus*) en büyüğü dev mavi balinaya (*Balaenoptera musculus*) varan pek çok hayvan türünü kapsayan *memeliler* (*mammalia*) sınıfı içerisinde yer alır. Primatlar sınıfı içerisinde zekâ düzeyi çok gelişmiş bir memeli türü olan insana, 1758 yılında İsveçli bilim insanı Carl Linnaeus tarafından Latince “bilge adam” anlamına gelen *homo sapiens* tanımı verilmiştir.¹ Bilim insanları tarafından ortaya koyulan arkeolojik ve genetik çalışmalar, *homo sapiens* türünün ortak kökeninin çıkış noktası olarak şimdilik Afrika kıtasına işaret etmektedir. Buna göre çağdaş insan ölçütünün temel parametresi varsayılan büyük ve yuvarlak kafatasına, yaklaşık 195.000 yıl önce bugünkü Etiyopya’nın güneybatısında bulunan Omo Kibish bölgesinde rastlanılmıştır.² Nitekim Afrika kıtasından yeryüzüne yayıldığı ve bazı türlerinin yok olduğu düşünülen *homo sapiens*, günümüzde 6,8 milyarlık nüfusa ulaşsa da³ hala tarihçesi ve gelişim sürecine ilişkin bilinmeyen pek çok yön bulunan bir canlı türüdür.

İnsanın kökenine dair bu bilinmezlik, kuşkusuz araştırmacıların farklı görüş ve tezler üzerinde yoğunlaşmalarına zemin hazırlamıştır. Bu görüşler arasında belki de ortaya atılışından günümüze kadar en tartışmalı olanı *evrim kuramıdır* (theory of evolution). Günümüzde *evrim kuramı*, Charles Darwin’in adıyla bağdaşmış olsa da kuramın tarihsel arka planının Darwin’den çok öncesine, antik uygarlıklara dek uzandığı kabul edilir. Cemal Yıldırım’a göre *evrim kuramının* izlerine antik Mısır, Pers ve Hint mitolojilerinde, Yunan düşünürler Thales (MÖ 624/623–MÖ 548/545), Anaximander (MÖ 546–MÖ 610), Heraklitos (MÖ 535– MÖ 475) ve Aristoteles’in (MÖ 384–MÖ 322) düşünbilimsel görüşlerinde ve Cabir bin Hayyam (721–815), İbrahim Nazzam (775–845) ve El-Bîrûnî (973–1048) gibi İslam aydınlarının eserlerinde rastlamak mümkündür.⁴

¹ Ergün Okuyucu, G., (2023). “Machine Sapiens”, *Ankara Üniversitesi Hukuk fakültesi Dergisi*. 720

² Groeneveld, E. (2018) (Çev: Türkmen A. N.), “Homo Sapiens”, *Gorgon Dergisi*, <https://gorgondergisi.com/homo-sapiens/> (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2022).

³ Hasegawa, M. (2011) “The Uniqueness of Humans and an Anthropological Perspective”, *Conferences and Lectures, 2009 Maternal and Child Health Seminar*, JMAJ 54(4), s. 229.

⁴ Yıldırım, C. (1989). “*Evrin Kuramı ve Bağnazlık*”, Ankara: Bilgi Yayınevi, s. 12.

Buradan hareketle, insanın kökenine ilişkin tarihsel süreç içerisinde farklı düşünürler tarafından geliştirilen birisi inanç eksenli, diğeri bilimsel bakış açısına dayalı iki temel yaklaşım etrafında tartışmaların süregeldiğini ileri sürmek mesnetsiz olmayacaktır. *Yaratılış* ve *evrim* olarak literatürde yer edinen iki temel yaklaşımı karşılaştırmalı olarak irdeleyen Harun Çağlayan’a göre evrenin özünü oluşturan maddenin bilinçsiz yapısının gerek kendi basit varlığına gerekse başka karmaşık varlıklara kaynak olabilecek nitelikten yoksun olması nedeniyle *yaratılış* anlayışı, evrenin mevcut halinin ancak belli bir amaç ve plan doğrultusunda hareket eden bir özne tarafından tek seferde tasarlanması durumunda ortaya çıkabileceği seçeneğine odaklanırken; *evrim* düşüncesi tamamen rastlantılar silsilesi dahilinde işleyen mekanik bir sürecin sonucunda evrenin mevcut haline ulaştığını varsayar.⁵ Bu iki yaklaşımı birbirinden ayıran başat hususun varoluşun hangi yöntemle meydana geldiği sorusunda yattığına vurgu yapan Çağlayan, İslami bakış açısında evren ve Tanrı arasında yaratan – yaratılan ilişkisinin ön kabulünün esas teşkil ettiğini ve varoluşun kim tarafından ne amaçla yaratıldığı sorularının yanıtının felsefe ve dinin; bu varoluşun nasıl meydana geldiğinin tespitinin ise bilimin görev alanına girdiğini savunur.⁶

Temeli kadim doğu uygarlık anlayışına dayanan İslam düşün biliminin evrim konusundaki izini süren bir diğer araştırmacı Çakmak, İslam düşünce geleneğinin genel çizgisinin yaratılış algısının Batılı anlamdaki *evrim kuramıyla* uyuşmasa da evrim kavramını, yaratılışın bir yöntemi olarak algılayan bir paradigmanın da İslami düşüncede var olduğuna dikkat çeker.⁷ “Evrin Teorisi Tanrının Varlığı İçin Gerçek Bir Tehdit Midir?” başlıklı makalesinde konuyu irdeleyen Çakmak, belirli İslam düşünürlerine atıf yaparak bu çıkarsamayı şöyle temellendirir:⁸

“Örneğin Cabir bin Hayyan (721-815) açısından Allah, doğrudan ilk prensipleri yaratmış, sonra onlardan maden, bitki, hayvan ve hatta insanın kendiliğinden evrimleşerek oluşmasını sağlamıştır. Fakat bu kendiliğinden oluş dediğimiz şey, Tanrının müdahalesi dışında değildir. Nazzam (775-845)’a göre ise yaratılış dediğimiz

⁵ Çağlayan, H. (2020). “Müslüman Kültürü Açısından Yaratılış ve Evrim Konularına Bir Bakış [An Overview of Creation and Evolution in Muslim Culture]”. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 6/2, s. 480.

⁶ Çağlayan, A.g.e., 2020, s. 480.

⁷ Çakmak, M. (2013). “Evrin Teorisi Tanrının Varlığı İçin Gerçek Bir Tehdit midir?”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 2, s. 59-60.

⁸ Çakmak, A.g.m., 2013, s. 59-60.

şey, Allah'ın doğrudan doğruya bütün canlı ve cansız varlık türlerini, kendi içinden çıkaracak şekilde bir anda var etmesidir. Bütün varlıklar bu ilk varlık çekirdeğinde potansiyel kuvvet halinde gizliyen (kumun), onun ilk çekirdekte potansiyel kuvvet olarak gizlenen kozmik özü zamanla açığa çıkmaktadır (buruz). Cahız (781-869)'a gelince o, yaratılışı yaratıcı evrim süreci olarak anlamıştır. Ona göre türlerin içindeki potansiyel kuvvet, fiziksel çevre, iklim şartları ve hayat mücadelesinin etkisiyle açığa çıkarken yaratıcı evrim birbiri ardı sıra türleri ortaya çıkarmaktadır. Zira türlerin sabitliği değil, değişkenliği söz konusudur. Bîruni (973-1061)'ye göre ise Allah'ın ezeli planına göre evren, genel jeo-kimyasal evrimler geçirmektedir. Bu esnada, uygun şartlar oluştuğunda madenler ve canlı türler birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkmaktadır. Anlaşılan o ki, Cahız, teorik de olsa türlerin değişkenliğine inandığı halde, diğer bütün evrimciler türlerin sabitliğine inanmaktadırlar.”

İslami anlayış ve evrim kuramı arasında uyumsuzluk noktalarını yadsımadan konuyu ele alan araştırmacı Doko da Hac Suresi 5. Ayet⁹, Rahman Suresi 14. Ayet¹⁰, Hud Suresi 61. Ayet¹¹ gibi Kuran'da geçen bir dizi anlatıya atfen ilk insan olarak sunulan Adem'in topraktan, balçıktan veya çamurdan yaratılışının açıkça işlenişine dikkat çekerek iki temel yaklaşım arasındaki başat zıtlığın evrim kuramcıları tarafından ortaya atılan “ortak ata tezinden” kaynaklandığını öne sürer. Doko tarafından bu uyumsuzluğun çözümü ise, biri kutsal metinlerdeki sunuyla özdeş şekilde Cennet'te, diğeri evrim kuramının benimseyişine uygun olarak yeryüzünde gerçekleşen Adem'in iki kez yaratılmış olabileceği tezine dayanan “Çifte Yaratılış Savunması” ile Allah'ın Adem'i doğrudan kilden yaratmış olabileceği ve onun soyundan gelenlerin evrimleşmiş *homo sapiens* ile ürediğine dayanan “Çoklu Ata

⁹“Ey insanlar! Öldükten sonra dirileceğinizden kuşku duyuyorsanız şunu unutmayın ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra belli belirsiz et parçasından yarattık ki size (kudretimizi) açıkça gösterelim...”, Kur'an-ı Kerim, Hac Suresi, 5. Ayet, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Hac-suresi/2600/5-7-ayet-tefsiri> (Erişim Tarihi: 14.04.2020).

¹⁰“O, insanı ateşte pişirilmiş toprak kaplar gibi kurutulmuş çamurdan yarattı.” Kur'an-ı Kerim, Rahman Suresi, 14. Ayet) <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Rahm%C3%A2n-suresi/4915/14-16-ayet-tefsiri> (Erişim Tarihi: 16.04.2020)

¹¹“Semûd kavmine de kardeşleri Sâlih'i gönderdik. Dedi ki: “Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. O sizi yerden var etti ve size orayı mâmur hale getirme görevi verdi. O halde O'ndan mağfiret isteyin; sonra O'na tövbe edin. Şüphesiz rabbim yakındır, duaları kabul eder.” Kur'an-ı Kerim, Hud Suresi, 61. Ayet, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/H%C3%BBd-suresi/1534/61-62-ayet-tefsiri> (24.05.2020).

Savunması” görüşünde biçimlenerek Kur-an kaynaklı *yaratılış* anlayışı ile *evrim* kuramı arasında uyumluluk bulunduğu savına dayanır.¹²

İnsanı fiziksel, ussal ve tinsel üç temel bileşenden oluşan ve yeryüzünde Allah’ın kulu ve halifesi olarak gören¹³ kökleşik İslami/yaratılışçı bakış açısından farklı olarak Aydınlanma sonrası Batı toplumunda insanın kökenine dair *dirim*(yaşam) bilimsel yaklaşımı temel alan yeni bir düşünce silsilesi gelişir. Bunda kuşkusuz Batı toplumunun sosyo-kültürel değişim evresini yansıtan, eski, geleneksel ve dogmatik düşünce kalıp ve yargılarını akılcı düşünceyle özgürleştiren ve yeni bilgilerin var olabileceğine ilişkin ön kabule insan belleğinde yer açan Aydınlanma Çağı’nın (The Enlightenment) etkisi büyüktür. Zira Aydınlanma sürecini tetikleyen temel devimsel, Hristiyanlık dinini merkeze alan ve Kilise ve din adamları yetkisini topluma dikta eden düzenlemelere karşı akli merkeze alan yeni bir toplumsal düzen arayışı olmuştur. Böylece insanları “kötü” ve “köleleştirici” olarak kabul eden mit, ön yargı ve batıl inancı yaygınlaştıran Kilise dinine dayalı “eski düzenden” kurtararak, “iyiliği” ve “özgürlüğü” salık veren “aklın düzenine” girmeyi hedefleyen Aydınlanmacı hareket, bireyin akılsalçı doğasına dönüşüne ve aklın ilerleyişinin kaçınılmaz oluşuna dair inancı egemen kılmıştır.¹⁴

Batıda türlerin değişmez, mükemmel ve sonsuz oluşuna dair kalıplaşan inanç, 17. yüzyıldan itibaren deniz aşırı keşiflerin yaygınlaşması, soyu tükenmiş türlerin fosillerinin daha sık bulunması, besiciler tarafından hayvan nesilleri arası kalıtsal değişimlerin olabildiğinin ortaya konması gibi gelişmeler nedeniyle giderek sorgulanmaya başlanmış ve Aydınlanma Çağı’yla birlikte bu sorgulama *evrim kuramının* düşünsel altyapısını hazırlamıştır. Nitekim araştırmacılar, Fransız doğabilimci Georges-Louis Leclerc Comte de Buffon (1707–1788) tarafından 1749 – 1804 yılları arasında yayımlanan 36 ciltlik “Histoire Naturelle, Générale Et Particulière, Avec La Description Du Cabinet De Roi” adlı bilgilik türündeki eserinin *evrim kuramının* gelişiminde önemli bir rol oynadığına işaret ederler. Buffon anılan eserinde özetle, evrende meydana gelen doğa olayları sonucunda şekillenen/ortaya çıkan ve mamut örneğinde olduğu gibi bazılarının soyu çoktan tükenmiş olan bir özgün

¹² Doko, E. (2021). “İslam ve Evrim: Bir Savunma”, *Kader dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 3, s. 900.

¹³ Chairul Basrun Umanailo, M. (2019). “Human nature as Individual and Social Beings, the Dynamics and Dilemma of Social Interaction”, web: <https://ssrn.com/abstract=3461851> (Erişim Tarihi: 06.09.2020).

¹⁴ Çiğdem, A. (2009). “*Aydınlanma Düşüncesi*”, İstanbul: İletişim Yayınları, 13-15.

tür olduğu kuramını işler. Buffon’a göre “asil” veya “ata” olan ve soysuzlaşmaya karşı bağışıklığı bulunan 14 tür vardır; örneğin iklim ve besin etkenlerinin nesilden nesile etkisi nedeniyle eşek evrimleşmiş bir at veya puma evrimleşmiş bir panter iken; fil evrimleşmiş bir mamut değildir ve 14 “asil” veya “ata” türden biridir.

Böylelikle Buffon tarafından açılan “tüm canlı varlıkların yapısı ve ortak köklerine ilişkin *tür birliği* (unity of type)” yolu, bir diğer Fransız doğa bilimci Jean-Baptiste Lamarck (1744–1829) ve İngiliz biyolog ve doğa bilimcisi Charles Robert Darwin’in (1809–1882) evrimin *dönüşümcülük* ve *doğal seçim* yönlerini tanımlaması ve savunmasıyla daha da katedilmiş ve yeni bir aşamaya ulaşmıştır.¹⁵ Zira bütün hayvan türlerinin çevrenin etkisiyle değişime uğradığını yadsımayan ve bir cinsten türediklerini öne süren Lamarck önceli diğer düşünürlerden farklı olarak *dönüşümcülüğün* nedenleri üzerine odaklanmış ve “ortama uyma”, “organların kullanılıp kullanılmaması” ve “kazanılmış karakterlerin kalıtsal olarak nesilden nesile geçmesi” şeklinde saptamalarını kuramsallaştırmıştır.¹⁶ Darwin ise, kendinden önceki tüm gözlemleri bütüncül bir yaklaşımla tutarlı bir şekilde özetleyerek canlının evrimi kavramını gerçek bir bilimsel kurama dönüştüren ilk kişi olarak literatüre girmiştir.¹⁷

Darwin’e bu başarısını getiren temel yapıtı 24 Kasım 1859 tarihinde Londra’da yayımlanan “Doğal Seçilim (Seleksiyon) Yoluyla Türlerin Kökeni veya Yaşam Mücadelesinde Ayrıcalıklı Irkların Korunması Üzerine” (On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life) başlıklı eseri olmuştur. Bu çalışmasında İngiliz biyolog, hayvan ve bitki türlerinin evcilleştirilmiş ortamlardaki yapısal dönüşümlerine dair çok sayıda kanıt toplamış ve bunları dayanak göstererek *doğal seçim*(seleksiyon) etkisi altında canlı türlerine ait *dönüşümcülüğü* ortaya koymuştur.¹⁸ Bu suretle Darwin tarafından geliştirilen *evrim kuramı* özetle şöyledir;¹⁹ canlı türlerinin üreme süreci, üreyen yeni

¹⁵ Bazaluk, O. (2016). “*The Theory of Evolution: From a Space Vacuum to Neural Ensembles and Moving Forward*”, Cambridge Scholars Publishing: s. 3.

¹⁶ Öktem, Ü. (2011). “Darwin’in Evrim Kuramının Tanzimat’taki Etkileri”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar, Sayı: 11, s. 5.

¹⁷ Kutschera, U., Niklas, K. J. (2004). “The modern theory of biological evolution: an expanded synthesis”, *Naturwissenschaften* 91, s. 257.

¹⁸ Каниева, Н. А., (2012). *Основы теории эволюции*, Астрахань: Изд-во АГТУ, s. 13.

¹⁹ Özgökman, F. (2013), “Yaşamın Kökeni, Evrim ve Tanrı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 54:2 s. 51.

neslin giderek öncellerinden farklılaşmasına yol açan değişimlerle olur. *Değişim* (*Mutasyon*)(mutation) olarak adlandırılan bu değişimler üreme hücrelerinde/tohumlarda meydana geldiğinde sonraki nesillere kalıtsal olarak aktarılır. Bu değişimlerin ne yönde gelişim göstereceği ise etkileşime girilen ve aynı zamanda onlara eleme ortamı sunan çevre ile ilintilidir. Böylelikle çevreye bağlı yaşam koşullarında varlığını sürdürmeyi başaran değişimlerin korunması ve çoğalması sonucunda ortaya uyumlu bir döngü çıkar. Adına *doğal seçim*(*seleksiyon*) (natural selection), sonucunda ortaya çıkan uyuma da *adaptasyon* (adaption) denilen bu düzeneğin tam çalışmasıyla zengin canlı türü çeşitliliği meydana gelir ki bu çeşitliliğin geriye doğru izi sürüldüğünde ortak bir atadan geldiği, yani *tür birliği* (unity of type) saptanır.

Bu anlamda *yaratılış* ya da *evrimci* bakış açısından bağımsız olarak salt nesnel bir şekilde insanı anlamak amacıyla bugüne kadar yürütülmüş olan bazı bilimsel çalışmaların sonuçları da insan türünün diğer canlılarla benzer ve özgün yönlerine ilişkin belli bir kavrayış sunmaktadır. Örneğin, genetik bilimi alanında yapılan araştırmalarda insan DNA'sının hayat ağacında yaşayan en yakın akrabasının yüzde 99 oranında şempanzeler (*Pan troglodytes*) olduğu saptanmıştır.²⁰ Diğer hayvanlarla bu yönde yapılan karşılaştırmalı çalışmalar da benzer şekilde insanın genomlarının, vücutlarının veya beyinlerinin yaşamsal işleyişinin sadece derece bakımından hayvanlardan farklı olduğunu, ancak genel yönden benzerliklerin bulunduğunu ortaya koymuştur.²¹ Dolayısıyla tüm bu bilimsel bulguların, araştırmacıların önemli bir kısmını insanı, hayvanlarla aynı kalıtsal köklere sahip bir canlı türü²² olarak değerlendirmeye sevk ettiğini ileri sürmek mümkündür. Sonuç olarak insanların önemli bir kesimi, Darwin gibi düşünürler tarafından geliştirilen ve canlıların yaşam döngüsünü evrimsel bakış açısıyla açıklayan görüşlerden sonra kendisini çok tuhaf ve birçok yönden eşsiz bir hayvan türü olarak görmeye başlamıştır.²³

²⁰Calcagno, J. M., Fuentes, A. (2012). What Makes Us Human? Answers from Evolutionary Anthropology. *Evolutionary Anthropology*, 21, s. 184.

²¹Tarazona, A. M., Ceballos, M.C., Broom, D. M. (2019). "Human Relationships with Domestic and Other Animals: One Health, One Welfare, One Biology". *Animals (Basel)*;10(1): 43, s:2.

²²Montagu, A. (1986). "Humans and Other Animals: A Biological and Ethical Perspective", *Advances in animal welfare science* (Eds: Fox, M.W., Mickley, L.D.) Washington: The Humane Society of the United States. s. 165.

²³ Huxley, J. (1947), *The Uniqueness of Man, Man in the Modern World*. New York: Mentor, s. 2.

Nitekim, genetik bilimi ve felsefenin süregiden araştırma ve tartışmalarına girilmeksizin dahi insan denilen canlıya hayranlık duyulmasına sürükleyecek kendine özgü özellikleri de inkâr edilmemektedir. Bu bağlamda insana ve çevresiyle olan ilişkisine dair yalın gözlemle fark edilen ve onu diğer canlılardan ayırtıran temel özelliği büyük ilgi çekmektedir. *Akıl*, insanı gerçekten diğer tüm canlı türlerinden farklı kılan ve onu eşsiz bir varlığa dönüştüren büyüleyici araçtır. İnsan *akıl* sayesinde konuşma, kavrama, bilinç, özdeksel ve tinsel değerler üretme yetisiyle donatılmış canlı türüdür.²⁴ Dahası yine *us* etmeninden ötürü insanın sadece biyolojik değil, aynı zamanda sosyal bir canlı olduğu kabul edilir. Öyle ki biyolojik yönden doğup, büyüyen ve ölen insan, akli aracılığıyla düşünen, karmaşık sorunlara çözüm üreten, diğer türdeşleriyle birlikte yaşama kültürü olan sosyal bir canlıdır ve bu iki boyutu nedeniyle *biyo-sosyal* bir varlık olarak da nitelenir.²⁵

2.1. İnsan ve Dil

Yeryüzündeki diğer tüm canlı türleri arasında böylesine ayrıcalıklı bir konumu bulunan *homo sapiense* bu üstünlüğü sağlayan başlıca farklılıklarından biri de konuşma yetisidir. Akıl tarafından belirli bir mantık düzeneği çerçevesinde kurgulanan/oluşturulan içsel düşüncenin sesli dışavurumu *dil* aracılığıyla gerçekleşir. İnsana doğup büyüdüğü çevreyi ve nesneleri kavramayı ve anlamlandırmayı sağlayan aklın bu varoluşsal bilinci, *dil* aracılığıyla varlık evrenini tanımlar. Dilin bu yaşamsal işlevi, insanın varlık evrenini algılama biçimine dair de ipucu verir. Yani, her insan ana diline göre varlıkları algılayıp, tanımlar. Dolayısıyla her bir dil, kendi algı evrenini yansıtır ki bu, o dilin taşıyıcısının sahip olduğu kültürel değerler, kodlar ve gelenekleri anlamına gelir. Bu bakımdan bir dilin incelenmesi, o dilin taşıyıcısı olan insanın “varlık – anlam” dünyasının çözümlemesine de izin verir.²⁶ Zaten Çağdaş Dilbilimsel Terimler sözlüğünde dil, *düşünceyi, duyguyu, iradeyi ifade etmeye yarayan ve insanlar arasında en önemli iletişim aracı olarak hizmet veren sesçil, sözcüksel ve dilbilgisel*

²⁴Лебедев, А.В. (2001). *Личность и ее свойства*. СПб.: Санкт-Петербургский государственный университет низкотемпературных и пищевых технологий, s. 8.

²⁵Ерушкіна, Л.В. (2014). *Человек И Общество*. Нижний Новгород: Нижегородский госуниверситет, s. 4.

²⁶ Durmuş, M. (2017). “Kimlik, Dil ve Öteki İlişkisi Açısından Türkçenin Konumlandırılması”. *Türk Dili Dergisi*, Yıl: 67 Sayı: 782, s. 19.

araçlar sistemi olarak tanımlanır.²⁷ Bir başka tanıma göre dil, “belirli ve ölçütlü anlamları olan sözcüklerden ve bir iletişim yöntemi olarak kullanılan konuşma biçimlerinden meydana gelen yapı ya da bütüne denir”.²⁸

Dilin, insanın anlaşılması ve hemcinsiyle iletişim kurmasındaki bu kilit rolü, eski çağlardan günümüze düşünür ve araştırmacıların ilgisini çeken bir konu olagelmıştır. Büyük ölçüde “dil – düşünce” sarmalı olarak irdelenen bu durum Platon (MÖ 428–348), Aristoteles (MÖ 384– 322), Augustinus (354–430) gibi antik dönem düşünürleri tarafından “insan ruhunda oluşan istek, öfke, sevinç, keder gibi duygusal etkilenimin dışavurumu” şeklinde görülmüştür.²⁹ Avrupa tarih yazımına göre Orta Çağ (Middle Ages) olarak adlandırılan dönemde de Johannes Scotus Erigena (815–877), Ebû Süleyman Es-Sicistânî (ö.275–888), Farabi (870–950), İbni Sina (980–1037), Canterburyli Anselmus (1033–1109), Tournalı Odo (1060–1113), Champeauxlu William (1070–1121), Thomas Aquinas (1225–1274), İbni Rüşt (1126–1198)³⁰ gibi filozofların gündeminden düşmeyen bu konu Yeni Çağ’da da (Early Modern Era) Thomas Hobbes’tan (1588–1679) ve René Descartes’tan (1596–1650), George Berkeley’e (1685–1753), John Locke’tan (1632–1704), Gottfried Wilhelm Leibniz’e (1646–1716) kadar birçok düşünür tarafından ele alınmıştır.³¹ Benzer şekilde İvan Stepanoviç Rijskiy (Иван Степанович Рижский) (1755–1811), Wilhelm von Humboldt (1767–1835), Filip Fyodorovich Fortunatov (Филипп Фёдорович Фортунатов)(1848–1914), Ferdinand de Saussure (1857–1913), Ludwig Wittgenstein (1889–1951), Benjamin Lee Whorf (1897–1941), Jacques Derrida (1930–2004), Noam Chomsky (1928 –), Bernard Comrie (1947 –) gibi Yakın Çağ (Modern Era) dilbilimcileri de *dil* ve *düşünce* ilişkisi üzerine kendi katkılarını sunmuşlardır.

Dil, aynı zamanda *homo sapiens*in sosyal bir varlığa dönüşmesini sağlayan *kültürün* oluşmasına kaynaklık eden ve onu kuşaktan kuşağa aktaran bir olgudur.³² Bu

²⁷ «Язык» Словарь лингвистических терминов Розенталя İnternet: https://gufo.me/dict/linguistics_rosenthal/%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D0%BA (Erişim Tarihi: 12.01.2019)

²⁸ Cevizci, A. (2000) *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, s. 252.

²⁹ Altınörs, S. A. (2010). “Düşünce ile Dil Arasındaki İlişkiye Descartes’in Yaklaşımı”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı: 28 Yıl: 2010/1, 390.

³⁰ Aydın, H. (2015) “Orta çağ Felsefesinde Dil, Düşünce ve Gerçeklik İlişkileri ve Metafizik Alandaki İzdüşümleri”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 19, s. 6.

³¹ Altınörs, A. (2011) “Condillac’ta Düşünce – Dil İlişkisi”. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, Sayı 19, s. 384.

³² Gül, F., Soysal, B. (2009). “Dil ve Düşünce İlişkisi Üzerine”, *SOBIAD*, Sayı 13, s. 66.

nedenle insan için *dil* ve *kültür* etkileşimli ilişkisi son derece önemlidir. Öyle ki bir taraftan *dil*, kültürün etkileşim içerisine girmesine olanak tanıyan başat etmenken; diğer taraftan *kültür*, bu etkileşim sürecinde dilin ana özelliklerinin korunarak değişim ve dönüşüm yaşamasına kalkan olur.³³ Dil ve kültür arasındaki bu bağın, sürekli birbirini besleyen ve birbirlerinin birer kalıt olarak kuşaktan kuşağa aktarılmasına zemin hazırlayan bir işlevi vardır. Dil, kültürün gelişim, anlatım ve aktarım aracı; kültür de dilin temel işlevini gerçekleştirme alanıdır. Dolayısıyla bir dilin yapısı, sözcük dağarcığı ve kullanım alanı ne kadar gelişmişse o dilin taşıyıcısı olduğu kültür de o kadar köklü ve zengin sayılır. Nitekim bir ulusu ulus yapan ve devamlılığını sağlayan uygarlık altyapısının temeli de *dil* ve *kültüre* dayanır.

Dilin, düşünce ve kültürün oluşumundaki bu işlevi, özellikle Alman filozof ve dilbilimci Humboldt'un dikkatini çeken bir yetidir. Dile ilişkin öncüllerinin yaklaşımından farklı bir bakış geliştiren Humboldt'a göre oluşmamış düşünce ancak dile eklenme süreci sayesinde ortaya çıkar. Bu savdan hareketle Humboldt, insanın ruhunu, ulusların da kültürünü dilin oluşturduğunu ileri sürer. “Dil – ruh özdeşliği” olarak da adlandırılan Humboldt'un bu yaklaşımı, her ne kadar bazı dilbilimciler/araştırmacılar tarafından “dil, insanın ufkunu dile yansıyan dünya görüşüne uygun olarak dış evrenin resmini çizen” rolünü abartmış bulunsa da³⁴ filozofun dile “biçimlendirici” rolünü atfetmesi, kendisinden yaklaşık 150 yıl sonra ortaya atılan *postyapısalcı* dil/dünya görüşlerinden önce dil alanında önemli bir aşama olarak değerlendirilir.

Dil, insan beyninin bilgi üretim, edinim ve aktarım sürecinin de vazgeçilmez bir parçası ve ögesidir. Bilindiği üzere *homo sapiens* diğer canlı türlerinden ayrışmasına yarayan yapısal özelliklerinden birisi de beynidir. Bu bağlamda insanın en gizemli organı arasında kabul edilen beynin yapısı ve işleyişi, bilginin üretimi/işlenmesi açısından önem arz etmektedir. Buna göre İspanyol patolog, doku bilimci ve sinirbilimci Santiago Ramón y Cajal (1852–1934) tarafından sinir sisteminin uyarıyı iletmekle görevli yapısal ve işlevsel birimi olan her hücrenin (neuron) ayrı bir birim olduğu ve özelleşmiş bağlantı noktaları (synapse) aracılığıyla

³³ Göçer, A. (2012). “Dil Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Cilt: 729, Sayı:1, s. 54–55.

³⁴Кондратов, Н. А., (1979). *История лингвистических учений*, Москва: Просвещение, s. 52.

bir hücrenel ağ oluşturdıkları ve öyle iletişim kurdukları ortaya koyulmuştur.³⁵ Buradan hareketle Türk beyin cerrahı Türker Kılıç (1966 –), “bilginin işlenmesi ve bağlantılarla bütünleşmesi” matematiğinin temelinde yaşamın iç içe geçmiş ve aynı anda var olan kodlamalar bütünü olan “bağlantısallık” ve “ağ-yapı” anlayışına dayandığını ve bu anlayışın, beynin bilgi işleme ve varoluş matematiği ile örneksemeler, hatta “özde ilkesel aynılık” oluşturduğunu belirtir.³⁶ Böylesine iç içe geçmiş karmaşık ve çapraşık görünümlü hücre, bağlantı noktaları, ağ yapıları ile kodlama düzenekleriyle donanmış kusursuz bir organ görünümündeki beynin sözlü bilgi aktarım aracı ise dildir. Dil ve beyin arasındaki bu bağlantısal ilişki kapsamında Belaruslu araştırmacı Anjelika Şulyakovskaya dilin “düşünme aracı” ve “iletişim yolu” olarak iki temel işlevinin öne çıktığını vurgular.³⁷

Görüldüğü üzere *dil*, insan beyniyle ilintili soyut düşüncenin, farkındalığın, algının ve bilginin merkezi varsayılan bilincin, sözcüklere çevrilmek biçimiyle sesli dışa aktarım yoludur. Dilin bu özelliği, insanı konuşan bir varlık haline dönüştürmekle kalmaz, onun hemcinsleriyle bir küme/toplum oluşturmaya da yol açar. Bir başka ifadeyle *dil*, insanın kendisini ve kendisi dışındaki tüm canlıları/nesneleri anlama ve anlamlandırmayı, hemcinsleriyle iletişimi ve anlaşılabilmeyi olanaklı kılan temel yeti olması nedeniyle tarihsel, toplumsal ve kültürel bir olgudur.³⁸ Bundandır ki *dil*, bilincin varoluş biçimi olarak da kabul edilir ve dilin ilkel/kaba veya saygın/soylu anlatım biçimi o dilin taşıyıcısı olan toplumun bilinç durumunun yansıması şeklinde değerlendirilir. Yine insan ve kümesi için taşıdığı bu önem nedeniyle 18. yüzyıl sonlarından itibaren *dil felsefesi* diye yeni bir kavram da literatüre girmiştir. Buna göre *dil felsefesi*, insanın özü ve doğası ile bağlantılı olarak dilin özünün ve doğasının felsefi anlayışını ve dilin ortaya çıkışının, insana, topluma ve yaşamın farklı yönlerine olan etkisinin felsefi yorumunu ifade eder.³⁹

³⁵Santiago Ramón y Cajal (1976). “The first to map the human brain”, The UNESCO Courier, January, <https://en.unesco.org/courier/2022-1/santiago-ramon-y-cajal-first-map-human-brain> (Erişim Tarihi: 08.01.2023).

³⁶ San, İ. (2018). “Sanatlar Bilimselliğe Yaklaşıırken”. II. International Symposium of Arts Education Research "New Paradigms in Art, Art Education and Research Methods" (Ed. Çakır İlhan A., Yolcu E.). Ankara: Ankara Üniversitesi, s. XXIX.

³⁷ Шуляковская, А. Г. (2020). *Язык как важнейшее средство человеческого общения*, Минск: БГУ., с.43.

³⁸ Coşkun, S. (2014), “Dil-Düşünce ve Dünya İlişkisi Bakımından Öznellik, Bireysellik ve Kimlik”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, sayı: 23, s. 88.

³⁹ Рогалев, А. Ф. (2010). *Мир, человек, язык (опыт философии языка)*. Гомель: Барк, s. 8.

Literatüre bakıldığında çağdaş dil felsefesinin tarihçesinin Alman matematikçi, mantıkçı ve filozof Friedrich Ludwig Gottlob Frege (1848–1925) ve İngiliz filozof, matematikçi, tarihçi ve toplum eleştirmeni Bertrand Arthur William Russell (1872–1970) ile başladığı varsayılır. Matematik ve geometrinin temellerine ilişkin çalışmalarıyla matematiksel ufku genişleten ve matematiği mantıktan türetme ya da matematiği mantığa indirgeme denemesi olan *mantıkçılık* (logicism) tezinin de başlıca savunucularından sayılan Frege yeni bir felsefi yaklaşımın doğuşuna öncülük ederek ardılı düşünürleri mantık, dil felsefesi, bilinç felsefesi, bilgi kuramı, varlık bilimi gibi alanlarda derinden etkilemiştir.⁴⁰ Özellikle dil felsefesi literatürüne yapmış olduğu *nicel–değişken çözümlemesi*, *özel adların anlam ve gönderim ayrımı*, *kavram ve nesne ayrımı* ve *bağlam ilkesi* gibi derin düşünsel sistematik katkılarıyla tarihe geçmiştir. Bu anlamda 1884 yılında Almanya’da yayımlanan “Die Grundlagen der Arithmetik” (Aritmetiğin Temelleri) başlıklı yapıtında ortaya koyduğu *bağlam ilkesi* (context principle), kendisine kadarki temel yaklaşım olan Aristo Mantığı’nı (term logic) geride bırakacak “Begriffsschrift” (Kavram Yazısı) başlıklı yapıtında başlattığı entelektüel devrimlerin adeta yeni bir silsilesidir. Buna göre Frege *bağlam ilkesiyle*, bir tümcenin anlamını ya da gönderimini tek başına değil, ancak bir tümce bağlamında ele almayı önerir.⁴¹ Benzer şekilde matematik ve mantık alanına yoğunlaşan Russell de zamanla çalışmalarını *dil felsefesi* alanına kaydırarak literatüre *mantıksal atomculuk* (logical atomism) olarak giren öğretiyi geliştirmiştir. Sisteminin en basit tümcelerine *atomik önermeler* adını veren ve bu önermeleri daha karmaşık tümcelere karşılık gelen moleküler önermelerden ayıran Russell’e göre

Moleküler önermeler, birbirlerine ve ($\wedge$), veya ($\vee$), ise ($\rightarrow$), ancak ve ancak ($\leftrightarrow$) gibi bağlaçlarla bağlanan atomik önermelerdir.⁴² Görüldüğü üzere bu iki 20. yüzyıl düşünürünü buluşturan ve çağdaş dil felsefesinin öncüleri olarak nitelendirilmelerine yol açan temel entelektüel çıkış noktaları içsel ve anlam belirsizliğine sahip mevcut dil anlayışı yerine dış dünyadaki olgulara uygun ve anlam belirsizliğini ortadan kaldıracak *ideal dil* arayışıdır. Buradan hareketle bu düşünürler

⁴⁰ Yıldırım, M. (2021). “Mantık ve Dil Açısından Frege’nin Erken Dönem Wittgenstein’la Karşılaştırılması”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: Bahar 31, s 98.

⁴¹ Frege, G. (2017). *Aritmetiğin Temelleri*. (Çev. H. Bülent Gözkan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 85.

⁴² Sezgin, E. (2013). *Bertrand Russell’in Mantık Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, s. 2.

tarafından *bir önermenin anlamı, onun temsil ettiği olgu durumu, yani önermenin göndergesidir* şeklinde olgusal bildirimleri açıklayan bir *anlam kuramı* geliştirilmiştir.⁴³

Çağdaş dil felsefesi alanında Frege ve Russell tarafından yoğunlaşlan *ideal dil* arayışının izinden devam eden ve bu alanda *analitik felsefe* olarak tanımlanan eğilimin gelişmesine önemli katkılar sunan bir diğer düşünür de Avusturyalı matematikçi ve filozof Ludwig Josef Johann Wittgenstein'dır. Entelektüel çalışmalarında dil ve dünya arasındaki ilişkiye/bağa odaklanan Wittgenstein kendince hem dilin hem de dünyanın sınırlarını çizmeye çalışmış ve tarihe “Viyana Çevresi” (Wiener Kreis) okulu olarak geçen Avrupa merkezli düşünürler kümesinin esin kaynağı entelektüellerinden birisi olmuştur. Bu anlamda “*tümce gerçekliğin bir tasarımıdır*” / “*tümce bir olgu bağlamının betimlenmesidir*” felsefik görüşünü ortaya koyan Wittgenstein, “Viyana Çevresi” okulunu oluşturan ardılı düşünürler için *anlamın doğrulanabilirlik kuramının* temellerini atmıştır.⁴⁴ Zira Wittgenstein'a göre *dünyanın* sınırlarını *olgu*, olgunun sınırlarını ise *dil* belirlediği için *dil* doğal olarak *dünyanın* da sınırlarını çizer. Wittgenstein'ın *dil matematiği* aynı şekilde *gerçeklik* ve *anamlılık* kavramları aracılığıyla *dile* de kendi çözümlemesini sunar. Öyle ki dili oluşturan biricik unsurun *tümce*, yani önerme olduğunu savunan düşünür, *gerçeklik* dilde açığa çıkıyorsa bunun ancak önermeler yoluyla ortaya çıktığını, dolayısıyla tümcelerin toplamının ise dili meydana getirdiğini öne sürer.⁴⁵

İnsan ve dil ilişkisinin böylesine ön plana çıktığı *çağdaş dil felsefesi* alanında Frege – Russell – Wittgenstein çizgisinin dışında başka entelektüel yaklaşımlar da yaşam bulmuş ve alanın bilimsel zenginliğini artırmışlardır. Bu bağlamda çağdaş dil felsefesinin gelişimine etki eden *yapısalcılık* (structuralism) ve *postyapısalcılık* (post-structuralism) düşünceleri de bu dönemin ürünü akımlardır denebilir. William Dwight Whitney (1827–1894), Ferdinand de Saussure (1857–1913), Edward Sapir (1884–1939), Leonard Bloomfield (1887–1949) ve Roman Osipoviç Jakobson (1896–1982) gibi düşünürler *yapısalcılığın*; Michel Foucault (1926–1984), Gilles Deleuze (1925–

⁴³ Demirci, Ö. (2017). *Gottlob Frege ve İlk Dönem Ludwig Wittgenstein'da Anlam Problemi*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 1.

⁴⁴ Altınörs, S. A. (1997). “J. L. Austin'in Söz Edimleri Çözümlemesinin Dil Felsefesi Açısından Değerlendirilmesi”. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 9.

⁴⁵ Alkayış, A. (2018). “Dil Felsefesi Bağlamında Wittgenstein'in Tractatus Logico-Philosophicus ile Felsefi Soruşturmalar Döneminin Karşılaştırılması”, *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, s. 38.

1995), Jacques Derrida (1930–2004), Félix Guattari (1930–1992) gibi düşünürler ise *postyapısalcılığın* temsilcisi olarak alana damgasını vurmuşlardır. Buna göre *yapısalcılık* özetle dili, bireyleri aşan genel bir sistem olarak görür. Çünkü dil, tek bir bireyin değil, toplumun ürünü olan bir yapıdır. Bireyi değersiz kılarak özneyi ortadan kaldıran bu bakış açısı dili, işleyişi sınırlı sayıdaki temel unsurlar arasında aynılaştırılabilen ve istikrarlı bağlantılar temeline dayanan; işaret edenler ile edilenler, sesli işaretler ile kavramlar arasındaki farklılık ve benzerlikler sayesinde seslerin eklemelenmesine imkân veren yapısal bir sistem olarak değerlendirir.⁴⁶ *Anlamlılık* anlayışına dayalı *ideal dil* yaklaşımına karşı çıkan *postyapısalcılık* ise özünde Frege – Russell – Wittgenstein çizgisinde ortaya atılan *önergeler* ve *gerçeklik* arasındaki ilişkinin varlığını reddeden bir tutum barındırır. Gerçekliği önergeler aracılığıyla değil de metnin içinde veya arkasında arayan *yapısalcılıktan* farklı olarak *postyapısalcılık*, gerçekliğin açığa çıkmasında okuyucunun rolünü vurgular, okuyucuyla metin arasındaki karşılıklı etkileşimi üretkenlik olarak görür ve gerçekliğin dışavurumunu okuyucunun başarısıyla ilişkilendirir. Nitekim 19. yüzyıl ikinci yarısından itibaren etkinlik kazanan dilbilimsel bu düşünceler Rusya’da Moskova Dilbilim Okulu (Московская лингвистическая школа) ve St. Petersburg Dilbilim Okulu (Петербургская лингвистическая школа), Batıda ise Prag Dilbilim Okulu (Pražský Lingvistický Kroužek), Fransız İşlevsel Dilbilim Okulu (Société Internationale de Linguistique Fonctionnelle), Kopenhag Dilbilim Okulu (Cercle Linguistique de Copenhague), Cenevre Dilbilim Okulu (L'Ecole Linguistique de Genève) ve Amerikan Dilbilim Okulu (Linguistic Society of America) gibi entelektüel kümelenmelerin meydana gelmesine de yol açmıştır.

Bu kapsamda nasıl ki bilimsel literatür yönünden 17. ve 18. yüzyıla *bilgi felsefesi*, 19. yüzyıla da *tarih felsefesi* çağı tanımı yapılyorsa; sözcük ve sözcüklerden oluşan tümcelere önem atfeden ve tümcenin çözümlenişi sürecinde karşılaşılan terim, özne, yüklem, anlam, kavram, gönderme, işlem, kaplam, bağlam, doğruluk değeri, söz dizimi, anlam bilimi gibi kavram parçalarına odaklanan *dil felsefesinin*⁴⁷ de adını 20. yüzyıla yazdırdığı ileri sürülebilir. Bu bakımdan insan toplumunun oluşum, gelişim ve işleyişi açısından dilin oynadığı rol yadsınamaz düzeydedir.

⁴⁶ Badem, K. K. (2019). “*Dil Felsefesinde Yapısalcı ve Postyapısalcı Yaklaşımlar*”. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, s. 2.

⁴⁷ İnan, İ. (2018). *Dil Felsefesi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 5 – 12.

2.2. İnsan ve Toplum

Biyo-sosyal bir canlı olan insanı diğer canlı türlerinden farklılaştıran ve dil etmeni nedeniyle hemcinslerinden oluşan kümesini belirli bir ilişki içerisinde yaşamasına olanak tanıyan onun toplumsal yapısıdır. Bu minvalde sosyal bilimlerin farklı disiplinleri insan/birey ve toplum ilişkisini kendi bakış açılarıyla irdelemiş ve anlamlandırmaya çalışmıştır. Örneğin, *doğabilimi* paradigması insanı “bilinç sahibi, bilgiye ve değişime açık *varolan bir canlı, doğanın parçası, dünyanın bir ögesi*”; *yorumsamacılık* (hermeneutic) anlayışı ise insanı “özünü varlığa dönüştüren evrene atılmış bir proje ve süreç” olarak görür.⁴⁸ İnsan ve toplum arasındaki ilişkiyi, sosyal davranış kalıpları ve yapıların işleyişini inceleyen *toplumbilimi* de *insanı*, toplumsal olgu ve olayların merkezi ögesi olarak konumlandırır.

Dil aracılığıyla etkileşimini ve bütünlüğünü sağlayan toplumun oluşumu ve işleyişi tarih boyunca çeşitli düşünürlerin ilgisini çekmiştir. Bu anlamda Antik Yunan düşünürlerden Platon “*toplumu oluşturan, insanın tek başına kendi kendine yetmemesi, başkalarını gerekmesidir*”⁴⁹ saptamasını yaparak insanın tekil yaşam olanağının onun doğasına aykırı oluşuna dikkat çekmiştir. Benzer görüşü paylaşan İslam düşünürü Farabi insanın hemcinsine gereksinim duymasının ve birbirlerinin gereksinimlerini karşılamak için bir araya gelmelerinin toplumu oluşturan en temel insancıl neden olduğunu savunur.⁵⁰ Bir başka İslam düşünürü İbn Haldun (1332–1406) da “*toplumsal yaşam kaçınılmaz bir gerekliliktir*” görüşünü paylaşarak toplum hayatının zorunlu oluşunu dile getirmiştir.⁵¹ Aynı şekilde “toplumbiliminin babası” olarak tanımlanan Fransız düşünür Auguste Comte (1798–1857) da toplumun yapısı ve işleyişini ele alırken ortak dil, kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışları paylaşan insan kümesinin temelini *uzlaşmaya* dayandığını düşünür. Comte’a göre bireyler tarafından oluşturulan ve en küçük toplum birimi olan ailenin üyeleri arasındaki ilişki düşünce ve anlayış birliğine dayandığı için ailelerden oluşan

⁴⁸ Орлов, А. Б., Орлова Н. А. (2011). “Индивидуальность vs. индивидуность: роковой вопрос современности” Мир психологии. *Научно-методический журнал*, № 1, s. 33.

⁴⁹ Platon, (1975). *Devlet*, (Çev. Eyüboğlu, S., Cimcoz, M. A.). İstanbul: Remzi Kitabevi, 3. Baskı, s. 59.

⁵⁰ Кямал, Н. (2013). “Понятие идеального общества в философии Фараби”. *Международный научно-теоретический журнал «Проблемы восточной философии»*, № 1, s. 53.

⁵¹ Koçak, M. (2015). “*İslam Düşüncesinde Varlık ve Yaşam Değeri Açısından İnsan*”, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, s. 285.

toplumda bilinçler iç içe geçer, ortak bir deneyim temelinde yaşanılır ve hareket edilir.⁵²

İnsan ve toplum ilişkisini inceleyen ve Aydınlanma Çağı sonrasında giderek gelişim gösteren *toplumbilim* dalı, 19. yüzyıldan itibaren çok yönlü ve boyutlu olarak irdelenmeye ve büyük bir bilimsel atılım sergilemeye başlar. Akılcılık özelliğinin yeniden farkına varan insanoğlunun kendisini düşünen bir varlık olarak konumlandığı bu yüzyılda olgucu (positivist) anlayışın etkisi, bilim olma kaygısı ve yansızlık tanıtı altında kalan *toplumbilim*, toplumsal olguların nesnel gerçekliğini inceleyen bir bilim dalı olarak tarih sahnesine çıkar. Böylece toplumbilim fiziksel olmayan özel bir bağlantı türü sayılan bireyler arası etkileşime ve ilişkilere odaklanması amaçlanan bir bilim dalı olarak araştırma alanını oluşturur. Bilimsel bir dal olarak *toplumbiliminin* bugünkü düzeyine ulaşmasına bahsedilen bu dönemde katkı sunan düşünürler arasında ise Harriet Martineau (1802–1876), Karl Marks (1818–1883), Herbert Spencer (1820–1903), Vilfredo Pareto (1848–1923), Émile Durkheim (1858–1917), Georg Simmel (1858–1918), Maks Weber (1864–1920), George Herbert Mead (1863–1931), Pitirim Aleksandroviç Sorokin (1889–1968), Anthony Giddens (1938 –) gibi toplumbilimcilerin adlarının ön plana çıktığı söylenebilir.

İngiliz sosyal kuramcı Harriet Martineau çağdaş dönemde tanımlanan haliyle *toplumbilimi* dalının ilk kadın temsilcisi olarak tarihteki yerini alan bir bilim insanıdır. 1938 yılında Londra’da yayımlanan “How to Observe Morals and Manners” (Ahlak ve Görgü Nasıl Gözlemlenir) başlıklı yapıtında Martineau *toplumbilimi* alanında ilk bilinen düzenli bilimsel inceleme yöntemini üretmeyi başarmıştır. Dahası Martineau bu yapıtında Marks, Durkheim ve Weber gibi alana adını yazdırmış düşünürlerden daha önce sosyal sınıf, din biçimleri, intihar türleri, ulusal karakter, aile içi ilişkiler, kadının konumu, suçluluk ve baskıcı sosyal kurumlar ile birey arasındaki karmaşık ilişkiler gibi alt konuları inceleyerek *toplumbiliminde* bütüncül çözümleme yaklaşımını benimsemiş ve önyargı, genelleme, örnekleme, tepkisellik, söyleşiler, doğrulama ve veri kaydetme teknikleri gibi var olan sorunlara cesurca yönelerek din, eğitim, aile, sanat ve popüler kültür, piyasalar ve ekonomi, hapishaneler, hükümet ve hayırseverlik dahil olmak üzere başlıca sosyal yapılarla ilgili çalışmaların ana hatlarını

⁵² Bruhl, L. L. (1903). *The Philosophy of Auguste Comte*, London: Swan Sonnenschein, p. 337.

çizmiştir.⁵³ Tüm bu toplumbilimsel alana giren çalışmalarının temelinde ise *ahlaki değerleri* merkeze alan anlayışın izi görülür.

Alman düşünür ve *bilimsel toplumculuk* akımının kurucusu Karl Marks da insan – toplum ilişkisini kendi bakış açısıyla ele alan ve bu özgün tarzı nedeniyle genel anlamda “toplumbilimlerinde eleştirel yöntemin ilk büyük düşünürü” yakıştırmaları yapılan önemli bir aydındır. Zira *sınıf kuramı* olarak bilimsel literatüre giren Marks’ın toplumsal çözümlemesi, hızla tüm dünyaya yayılarak etkileri günümüze kadar süregelen *toplumculuk* (socialism) akımına temel olmuştur. Bir diğer Alman düşünür, tarihçi ve siyaset bilimci Friedrich Engels (1820–1895) ile ilk kez 21 Şubat 1848 tarihinde yayımladıkları “Komünist Parti Manifestosu” (Das Manifest der Kommunistischen Partei) adlı bildiride “*şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf savaşmaları tarihi*” olarak nitelenmiş ve özel mülkiyeti yasaklayan ve bütün taşınır veya taşınmaz varlıkların ortaklaşa kullanılmasını dikte eden bir toplumsal düzenin kurulmasını amaçlayan siyasi, ekonomik ve toplumsal öğretisi olan *toplumculuk* görüşü savunulmuştur. *Marksçılık* (marxism) olarak da nitelenen bu görüşe göre toplum *altyapı* ve *üstyapı* olmak üzere iki tabakadan meydana gelir. En basit anlatımla *altyapı*, yaşamın gereksinimlerini karşılamak amacıyla insanlar arasında oluşturulan işçi–işveren benzeri üretimsel ilişki davranışlarını ve ağını simgelerken; *üstyapı*, kültür, inanç, çeşitli toplumsal kümeler ve devlet gibi birey üstü yapılanmaları betimler. Bu tezini Marks; “iyeliğin değişik biçimlerinin, varoluşun toplumsal koşullarının üzerinde, kendine özgü biçimlenmeleriyle farklı duyarlılıklar, yanlısamlar, düşünme biçimleri ve yaşam görüşlerinin oluşturduğu koca bir üstyapı, sınıfın maddî temellerden ve bunlara karşılık gelen toplumsal ilişkilerden hareketle yaratılıp geliştiği”⁵⁴ şeklinde açıklar. Dolayısıyla Marks’ın insan–toplum çözümlemesi sınıflar arası savaşım ve bu savaşımın temel öznelere konumundaki üretici unsurların (işçi/işveren) birbirini tamamlayıcı ilişki bileşiminden kaynaklı sürekli toplumsal gelişim savına dayanır.⁵⁵ Ünlü düşünürün toplum anlayışında

⁵³Hill, M. R., (1991). *Harriet Martineau*. Lincoln: Sociology Department Faculty Publications. İnternet: <http://digitalcommons.unl.edu/sociologyfacpub/387> (Erişim Tarihi: 01.04.2022), s. 292.

⁵⁴ Erdem, H. H. (2005). “Marx Felsefesinin Temel Kavramları ve Tarihsel Diyalektik Materyalizm”. *Kaygı Dergisi*, s.28. İnternet: <https://acikerisim.uludag.edu.tr/server/api/core/bitstreams/31fc16ac-dbba-4f6d-> (Erişim Tarihi: 26.10.2021).

⁵⁵ Göymen, A. Y. (2011). “Karl Marx’ın Tarih Anlayışı: Toplumsal Evrim ve Belirlenim Sorunu”, https://www.academia.edu/31165256/Karl_Marx%C4%B1n_Tarih_Anlay%C4%B1%C5%9F%C4%B1_Toplumsal_Evrim_ve_Belirlenim_Sorunu (Erişim Tarihi: 11 Şubat 2022).

değinilmesi gereken bir başka önemli ayrıntı da toplumu oluşturan özneler arasında bağımlılık ilişkisinin olduğu yönündeki savıdır. Ona göre köle ile efendisi, işveren ile işçi arasındaki ilişki tarafların kendi özgür iradelerine dayalı olmayıp, aksine içsel ve zorunlu bir niteliğe sahiptir, çünkü birinin varlığı diğerininkini gerekli kılmaktadır.⁵⁶

İnsan ve toplum ilişkisine kafa yoran ve kendi toplumbilimsel bakış açısını sunarak alanın düşünsel zenginliğini pekiştiren bir başka kişi de İngiliz düşünür ve toplumbilimci Herbert Spencer'dır. Her ne kadar dönemdaşı Marks'ın toplumu oluşturan özneler arasında bağımlılık ilişkisi savının benzerini kendi toplumbilimci görüşünde desteklese de Spencer, toplumu bireylerin bir toplamı olarak gören birey merkezli ve *liberalizm* akımına uygun bir yaklaşım ortaya koymuştur. Bu yaklaşımı geliştirirken kuşkusuz dönemin egemen anlayışı olan evrimci kavrayış doğrultusunda hareket ederek toplumu düzen olarak gören bakış ile toplumu bireylerin toplamı sayan bir görüşü birleştirmeye çalıştığı *bileşimli felsefeyi* (synthetic philosophy) ileri sürmüştür.⁵⁷ Bu kapsamda yaşambilimi baz alarak bireysel ve toplumsal çoğu özelliğin bir çekişme sonucu ortaya çıktığı, toplumsal evrimin “farklılaşmamış kütlelerden” farklılaşmış yapılara doğru ilerlediği ve farklılıkların temelinin çevreye sağlanan uyumun bir ürünü olduğu görüşünü savlaştıır.⁵⁸ Spencer toplumbiliminde yer edinen bu bakış açısını oluştururken *değer yansızlığı* (value neutrality) anlayışına başvurur. Çünkü *eğitimsel, vatanseverlik, sınıfsal, siyasal ve inançsal yanlılık* dışlanmaksızın duygusallıktan ve önyargıdan arındırılmış, nesnel ve tarafsız bir toplumbilimsel araştırmanın ortaya koyulamayacağına inanır.⁵⁹

19. yüzyılda *toplumbiliminin* gelişimine katkı sunan düşünürlerden biri de İtalyan iktisatçı ve toplum bilimci Vilfredo Frederico Damaso Pareto'dur. Fransız matematiksel iktisatçı Léon Walras (1834–1910) ile neoklasik iktisat düşüncesini yansıtan Lozan Okulu'nun (the Lausanne School) kurucusu sayılan Pareto, tarih boyunca tüm toplumlarda her zaman “yönetici sınıf – yönetilen kitle” ayrımının varlığından hareketle toplumbilimine *siyasal seçkinler* kavramını ve *seçkinlerin dolaşımı* (the circulation of elite) kuramını armağan etmiştir. Burada belirtmek gerekir

⁵⁶ Erdoğan, İ. (2007), “Karl Marx İnsan, Toplum ve İletişim”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 25, s. 208–209.

⁵⁷ Tilci, Ö. (2022), “Diyalektikten Tedrici İlerlemeye Gelişme Fikrinin Dönüşümü: Herbert Spencer'in Bilgi Anlayışı ve Evrim Düşüncesi”, *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), s. 405.

⁵⁸ Yaşa, A. G. (2018). “Herbert Spencer Sosyolojisinde Sosyal Evrimcilik ve Liberalizm Etkileri”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 10(19), s. 595.

⁵⁹ Yaşa, A.g.m., 2018, s. 596.

ki Pareto da dönemdaşı bazı toplumbilimciler gibi toplumu, birbirine bağımlı öznelardan oluşan bir yapı olarak değerdendirme eğiliminde olmuştur. Onun bu eğilimi özellikle toplumu, sosyal, iktisadi ve siyasal değışkenlerin belli bir bağımlılık içerisinde birbirine eklemli kılındığı bir sosyal düzen şeklinde nitelendirdiğı “Trattato Di Sociologia Generale” (Genel Toplumbilimsel Sözleşme) başlıklı yapıtında öne çıkar.⁶⁰ Ancak Pareto’nun bu eğilimi, onun öncüllerinin ve dönemdaşlarının düşünsel izinden gittiğı çıkarımını doğrulamaz. Zira aksine Aydınlanma Çağı ürünü olan çoğı düşünceye, ilerlemeci paradigmaya, olguculuğa, evrimciliğe ve dahası Marksçılığa karşı belirgin bir eleştirel tutum takınmıştır. Bununla birlikte *seçkinlerin dolaşımı* kuramını geliştirirken kökeni Herakleitos’a kadar dayandırılan değışimin kaçınılmazlığı ilkesini baz almış ve ünlü “tarih bir aristokratlar mezarlığıdır” sözüyle özdeşleştirmiştir. Bu anlayış doğrultusunda toplumsal eylemlerin altında 6 ana kalıntı ve 4 türevin yattığını dile getirmiştir. Kalıntılar sırasıyla;

- 1) Birleştirme: Benzer ve karşıtları birleştiren güdüleyici ögelerdir.
- 2) Kalıcılık: İnsanın varlığını koruma ve sağlamlaştırma eğilimi.
- 3) Duyguların Dışa Vurumu: Duyguların simgesel eylemlerle yansıtılması eğilimi.
- 4) Sosyalleşme: Ötekilerle ilişki kurma eğilimi.
- 5) Kişiliğın Bütünleşmesi: Zayıf özelliklerin törpülenerek kişiliğın pekişmesi.
- 6) Cinsellik: Cinsel dürtülere ilişkin kalıntılar iken;

Türevler;

- 1) Savlar: Duyguların dışa vurumunda başvuru olan dayanaklar.
- 2) Yetke: Savın kabul edilmesi/ettirilmesi sonrasında erişilen baskın konum.
- 3) Duygusal Uyum: Birtakım eylemlerin mantığını kanıtlamak için gösterilen duygusal eylem.

⁶⁰ Akdoğan Gedik, M. (2021). “Vilfredo Pareto’nun İktisadi Sosyolojik Düşünce Yapısı ve Refah İktisadına Yansımaları”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 59, s. 249.

- 4) Sözel Kanıtlama: Gerçekle hiçbir ilgisi olmayan bu tür davranışların toplumda sözlü olarak kabul edilmesi.⁶¹

Görüldüğü üzere Pareto insan – toplum ilişkisini çözümlerken bireysel/toplumsal davranış ve eylemlerin temelinde yatan ruh(psikoloji) bilimsel etmenlere özel olarak eğilmiş ve bu bağlamda şu 2 saptamayı öne sürmüştür;

- 1) Bireyin hareketleri mantıksal düşünceden ziyade duyguların etkisi altında şekillenir,
- 2) Birey mantık dışı dürtülerle eyleme geçmeye elverişli olsa da eylemlerini mantıksal ilkelere bağlamaktan hoşlanır.⁶²

Buradan hareketle Pareto’nun toplumbilimsel yaklaşımının mantık çerçevesinde özelden genele vararak deney-gözlem yöntemiyle uygulanan bilimsel anlayışa ve nesnel toplumsal yapılar ve kurumlardan ziyade toplumu mantıklı olmayan toplumsal eylemin bileşimi olarak çözümlemeye yaslandığı savunulabilir ki burada toplumsal davranışların mantıklı ve mantıklı olmayanlar şeklinde ayrıştırılması ve toplumu mantıklı olmayan davranışların bir bileşimi şeklinde ele alarak tanımlaması Pareto’nun dönemi açısından *toplumbilimine* yeni bir boyutun kazandırılmasına eşdeğerdir.

Toplumbiliminin ilgi alanının bireylerin duygu, davranış, eylem ve amaçlarından arındırılması gerektiğini savunan Fransız toplumbilimci Émile Durkheim’e göre insan, toplumun bir parçası olarak anlamlı bir varlıktır. Fransız düşünür *toplumbilimin*, başlı başına bir bilimsel dal olarak sınırlarının çizilmesi gereken bir alan olduğu konusunda direnir. Bu açıdan toplumbiliminin bağımsız bir bilim dalı olarak belirmesinde oynadığı kilit rol, araştırmacılar tarafından alana en temel katkı şeklinde genel kabul görür. Bunun yansısı Durkheim, *sosyal olgu* (faits sociaux), *ortak temsil* (représentations collectives), *olağan ve olağandışı* (le normal et le pathologique) gibi kavramları da toplumbilimine kazandırmıştır. Bu anlamda Durkheim’in toplumbilimsel anlayışının temel kuralını *sosyal olgu* kavramının oluşturduğu ileri sürülebilir. Çünkü *sosyal olgular* dışsal olup, deneysel gözlemle

⁶¹ Ejder, H. A., Erduran, A. Ç. (2019). “Vilfredo Pareto, Trattato And Italian School Of Fiscal Sociology”, 34. *International Public Finance Conference* (Ed: Prof. Dr. Oktar S. A., Prof. Dr. Taşkın, Y.), Istanbul University Publication, s. 513.

⁶² Özyürek, A. (2018). *Klasik Elitist Teorinin Demokrasi Eleştirisi*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 22 – 23.

bilinebilirler ki bu, onun *bilinmezlik ilkesine* uygun olarak nesnel yargılara takılmaksızın salt verilere dayalı bir çözümlemeye olanak tanır.⁶³ İngiliz siyasal ve sosyal kuramcı Steven Michael Lukes (1941 –) Durkheim’in *sosyal olgu* kavramının *dışsallık* (externality), *zorlayıcılık* (constraint), *bağımsızlık* (independence) ve *genellik* (generality) şeklinde ayırt edici ölçütlere sahip olduğuna dikkat çeker.⁶⁴ Fransız düşünürün toplumbilimine kazandırdığı bir diğer kavram olan *ortak temsil*, özü yönünden toplumsal bilinci yansıtır. Bu noktada Durkheim bireysel bilinci de toplumsal ilişkilerin olağan bir ürünü olarak görmesi nedeniyle toplumdan bağımsız bir şekilde bireysel bilincin varlığının kanıtı olarak yadsır. Tuncer’e göre bu yolla Durkheim, bilgi kuramındaki özne (açıklayan) – nesne (açıklanan) denklemindeki özneyi toplumsallaştırarak bilgi kuramından sosyal bilgi kuramına geçişin ilk adımını atar.⁶⁵ Son olarak Durkheim tarafından toplumbilimsel literatüre sokulan *olağan* ve *olağandışı* kavramları ise sırasıyla toplumun bütün bireylerinde hemen hemen aynı biçimlerde ortaya çıkan ve yaygın bir şekilde görülen olgular ile seyrek rastlanılan olguları simgeler.⁶⁶ Dolayısıyla sapaklık, toplumsal dayanışma, sosyal olgu, toplumsal bilinç, ortak temsil, düzen, uyum, iş bölümü, aktöre, eğitim gibi insan – toplum ilişkilerini ilgilendiren can alıcı konu başlıklarını salt kavramsal boyutuyla değil, derinlemesine inceleyerek çoğu toplumbilimciden ayrılmış ve alanda önemli bir konum elde etmiştir.⁶⁷

Öte yandan insan–toplum ilişkilerinin incelenmesinde sıkça karşılaşılan/irdelenen *toplumsallaşma* kavramını sosyal bilimler alanında toplumbilimsel anlamda ilk kullanan yazar Alman düşünür, eleştirmen ve toplumbilimci Georg Simmel’dir. Toplumbilimci, iktisatçı ve düşünür Ferdinand Tönnies (1855–1936) ile Alman toplumbiliminin kurucusu varsayılan Simmel, ünlü Alman düşünür Immanuel Kant’ın (1724–1804) etkisi altında kalarak toplumbilimi dalında *olguculuk karşıtlığının* (antipositivism) düşünsel temellerini atmıştır. Alman

⁶³ Taş, S. (2020). “Emile Durkheim’in Sosyolojik Anlayışında Toplumsal İş bölümü, Sosyolojik Yöntemin Kuralları, Din, Anomi ve İntihar”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 29, s. 444.

⁶⁴ Lukes, S. (1985). *Emile Durkheim: His Life And Work: A Historical And Critical Study*, Stanford University Press, s. 11.

⁶⁵ Tuncer, E. (2017). “*Bilgi Sosyolojisi ve Durkheim*”, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s.43.

⁶⁶ Durkheim, E. (2007). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, (Çev.: Saraçoğlu, C.) İstanbul: Bordo Siyah Yayınları, s. 137.

⁶⁷ Sağlık, Ç. (2019). “Emile Durkheim’in Metodolojisi ve Sosyolojisi”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KÜSBD)*, Cilt 9, Sayı 2, s. 450.

düşünür 1895 tarihli “The Problem of Sociology” (Toplumbilim Sorunsalı) başlıklı makalesinde toplumsallaşma konusuna *yeni Kantçı* bir bakış açısıyla ışık tutar. Özetle bireylerarası ilişkilerin kümeleşmeyi, kümeleşmenin de toplumsallaşma sürecini tetiklediğini savunduğu bu makalesinde Simmel, bireylerarası etkileşimin kilit rolünü yadsımadan küme oluşumuna odaklanmış ve bu suretle toplumsallaşmanın gelişimini, biçimlerini, gücünü ve bireylerin ilişkilerini ve işbirliğini toplumbilimin temel nesnesi olarak mercek altına almıştır.⁶⁸ 1904 tarihli “The Sociology of Conflict” (Çatışmanın Toplumbilimi) başlıklı bir başka makalesinde de toplumbiliminde yer edinecek ünlü *çatışma kuramını* (conflict theory) işler. Burada Simmel, bireyin kişilik oluşumunda mantıksal, özdeksel, inançsal ya da ahlaki bir uyumdan çok çelişki ve çekişmenin daha belirleyici olduğu tanıtından hareketle öznelere yakın olma eğilimleri, sürekli olarak uzak durma eğilimleriyle eşzamanlı varlık göstermeyen bir toplumdan birliktelikten söz edilemeyeceğini, çünkü nasıl ki evren, çekim ve itme eylemleriyle eşzamanlı varlık gösteriyorsa toplum da aynı şekilde, belirli bir biçime ulaşmak için uyum ve uyumsuzluk, birleşim ve ayrışım, hoşlanma ve hoşlanmama gibi niceliksel bir ilişkiye gereksinim duyar.⁶⁹ Nijeryalı araştırmacı Ifezue, Simmel’in *çatışma kuramının*, toplum oluşumuna yarayan 5 başat uyumsuzluk ögesine dayandığı, bunların ise *bağlantı* (connection), *tanım* (definition), *canlandırma* (revitalization), *sosyal yapıştırıcı* (social glue), *bütünleşme* (integration) ve *güvenlik düğmesi* (safety valve) olduğu çıkarsamasını yapar.⁷⁰

Yeni Kantçılığın etkisi altında kalan bir diğer Alman düşünür ve toplumbilimci Maks Weber’dir. Ancak Durkheim ve Marks gibi diğer toplumbilimcilerle karşılaştırıldığında daha çok birey ve kültür üzerine yoğunlaşması, Simmel gibi toplumbilimcilerle karşılaştırıldığında da daha çok akılcılığa vurgu yapması bakımından onun aydın çizgisi farklılaşır. Tam da bu özelliği nedeniyle Amerikalı toplumbilim uzmanları Strand ve Lizardo, Weber’i, “kültüre karmaşık bir evrenin doğası gereği anlamsız sonsuzluğundan ince ince oyulmuş sonlu bir anlamlandırma

⁶⁸ Coştu, Y. (2009). “Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9 / 2 (Nisan), s. 122–123.

⁶⁹ Simmel, G. (2019). “The Sociology of Conflict. I”, *American Journal of Sociology*, Vol. 9, No. 4, s. 491.

⁷⁰ Ifezue, C. F. (2021) “Georg Simmel and the Study of Religious Conflicts”, *Journal of Religion and Human Relations*, Vol. 13, No. 1, s. 351.

kazandırmayı başaran öznel anlam kuramcısı” olarak niteler.⁷¹ İnsan – toplum ilişkilerine yaklaşımından ötürü bu şekilde övülen Weber’in, *akılsallaştırma* (rationalization) kavramını toplum çözümlemesinin merkezine koyduğu ve kapitalizm(capitalism) ile özdeşleştirdiği akılcı toplumu ahlaka ya da gelenekten çok mantık ve verimlilik ekseninde kurulmuş bir toplum olarak yücelttiği söylenebilir. Burada vurgulamak gerekir ki Weber’in kendi toplumbilimsel yaklaşımını geliştirirken 19. yüzyıla damgasını vuran ve bilimde kesin ve onanabilir genellemelere ulaşılmasını dikte eden olguculuk akımına karşı duruşunun payı belirleyicidir. Bundandır ki olgucu anlayışa uygun olan *toplumsal yasa* kavramını son derece ölçülü bir biçimde kullanmış ve toplumsal yasadaki çok *toplumsal düzen* kavramı üzerinde durarak toplumsal bir yasanın olamayacağını savunmuştur.⁷² Bu bilimsel karşı çıkış temelinde kendi yorumsamacı toplumbilim yaklaşımını şekillendiren Weber, sosyal bilimlerin ilgi alanına giren olayların öznelerinden ve bu öznelerin ortamsal koşullarından bağımsız değerlendirilmemesini özümsemiştir. Toplumsal ilişkileri rastlantısal değil, olasılıklar üzerinden ele alan Weber’e göre sosyal bilimler, bireyin ötekiyle ilişkisinde varlık bulan ve öznel bir niteliği olan eylem anlamına gelen toplumsal eyleme odaklanmalıdır, çünkü anlamlı davranışın tek taşıyıcısı ve belirleyici konumundaki birey, toplumbiliminin ana çekirdeğidir.⁷³ Dolayısıyla o, toplumun ve kültürün yapı taşı olarak gördüğü bireyi daha yakından incelemeye eğilmiştir. Bu amaçla *gözlemsel anlama* (aktuelles verstehen) ve *duygudaşsal anlama* (eklarendes verstehen) olarak toplumbilim literatüründe kavramsallaştırdığı ve *toplumsal eylem kuramı* (social action theory) tanımını alan bireyin sosyal eylemlerini anlama çabası içerisine girmiştir. Fransız düşünür ve toplumbilimci Raymond Aron (1905–1983) Weber tarafından bireyin eylemlerini anlama çabası kapsamında ortaya konulan ülküsel sosyal eylem çeşitlerinin şu 4 sınıfa girdiği saptamasında bulunur;

- 1) Amaçla İlgili Akılcı Davranış
- 2) Bir Değerle İlgili Akılcı Davranış
- 3) Duygusal veya Heyecana Bağlı Davranış

⁷¹ Strand M., Lizardo, O. (2022) “Chance, Orientation, and Interpretation: Max Weber’s Neglected Probabilism and the Future of Social Theory”, *Sociological Theory*, 40(2), s. 6.

⁷² Demirel, D. (2013). “Max Weber’in Sosyoloji Kuramı”, *Turkish Studies*, Volume 8/12 Fall, s. 363.

⁷³ Aksan, G. (2016). “Max Weber ve Değerler Sosyolojisi: Bir Metodolojik İkilemin Düşündürdükleri”, *SEFAD Dergisi*, (35), s. 434.

4) Geleneksel Davranış.⁷⁴

Weber'in *toplumsal eylem kuramının* etkisi, toplumbilim alanında çalışma yürüten Amerikalı düşünür, toplumbilimci ve ruhbilimci George Herbert Mead'i de kuşatır. Amerikan toplumbilim geleneğini yansıtan Şikago Okulu'nun (Chicago School) kurucularından sayılan Mead, büyük ölçüde Weberyen bakış açısına kendini yakın görerek insan – toplum ilişkilerini, bireylerarası etkileşimin temelinde belirli simgesel davranış ve anlam kalıplarının yattığı ve bu simgelerin de *dil* aracılığıyla nesiller arasında aktarıldığını destekleyen *simgesel etkileşimcilik* (symbolic interactionism) akımını kavramsallaştırır. Mead tarafından geliştirilen bu akımın ana kavramı ise *benlik*'tir (the self). Mead'e kadar *benlik* kavramı çok yönlü ve boyutlu derin anlamsal zenginliğinden, eylemsel ve bilinçsel çağrışımlarından arındırılmış bir şekilde belli sosyal yapılara, kültüre ve ideolojik basmakalıplara göre dar biçimde tanımlanmıştır.⁷⁵ Oysa Mead *benliği*, çocukluktan başlayarak yavaş yavaş ötekinin rolünü üstlenen ve kendi davranışını ötekinin belleğinde canlandıran bir yeti olarak görmüş ve onun kökenine inmeye çalışmıştır.⁷⁶ Amerikalı araştırmacı Medley-Rath, Mead tarafından benliğin *gelişim* (self-development) ve *farkındalaşım* (self-conceptualization) sürecinin 0–2 yaş arası *erken evre* (preparatory stage), 2–6 yaş arası *doğal oyun evresi* (play stage) ve 7 yaş sonrası *kurallı oyun evresi* (game stage) şeklinde 3 aşamalı bir rol edinime dayandırıldığını saptamıştır.⁷⁷ Bu yolla kendi toplumbilimsel düşüncesinde eş zamanlı olarak nesnel ve öznel davranışın önemini vurgulayan bir yaklaşımı kabul edip geliştiren Mead, nesnel dünyanın gerçekliğini ve onun insanoğlunun gelişimindeki rolünü yadsımaksızın bu nesnel dünyanın içinde yer alan insanın öznel yorumlanışına eğilmiştir.⁷⁸ Bu yorumlanış bireyleri, gündelik yaşantılarında, birey olarak kendilerini kurgularken, aynı zamanda da toplumsallaşmaya itildiklerini ve böylelikle toplumsallaşmanın dinamiklerini biçimlendiren sosyal simge ve işaretlerin anlam ağını içselleştirmeye yarayan

⁷⁴ Aron, R. (2010), *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, (Çev. Korkmaz A.), 8. Basım, İstanbul: Kırmızı Yayınları, s. 458–459.

⁷⁵ Swingewood, A. (2010). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, (Çev: Akınhay, O.) İstanbul: Agora Kitaplığı, s. 283.

⁷⁶ Özalp, A., Yörük, A. (2017). “Mead’e Göre Benlik: Etkileşim Dünyasında Toplum, Birey ve Din”, *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, Cilt: 9/İlkbahar, Sayı: 34, s. 243.

⁷⁷ Medley-Rath, S. (2018), “Rules? What Rules? Mead’s 3 Stage Role-Taking Process”, *Learn Sociology*, <https://stephaniemedleyrath.com/2018/03/10/rules-what-rules-meads-3-stage-role-taking-process-repost-from-sif/> (Erişim Tarihi: 22 Şubat 2023).

⁷⁸ Wolf, A., Wallace, R. A. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Geleneğin İyileştirilmesi*, (Çev: Ayas M. R., Elburuz, L.). Ankara: Doğu Batı Yayınları, s. 222.

yatkınlıklarını geliştirdiğini varsayar.⁷⁹ Bir başka ifadeyle Mead, toplumbilim ve ruhbilime egemen olan ikileşik düşünce biçiminin dışına çıkan bir bakış açısıyla birey ve toplum arasında bir tercih yapma düşüncesinden çok, ikisinin birlikteliğini işleyen, süreçsel, etkileşimsel ve ilişkisel bir kavrayış geliştirmeyi başarmıştır.⁸⁰ Bu suretle toplum, bilinç ve benliğin sosyal evrimsel bir sürecin kurucu bileşenleri olduğunu gösteren Amerikalı toplumbilimci, hem bilinçsellikten hem de ruhbilimsel davranışçılıktan kaçınmayı hedeflemiştir.

İnsan – toplum ilişkilerini anlama ve anlamlandırma çalışmaları bağlamında literatüre katkısı nedeniyle Rus kökenli Amerikalı toplumbilimci Pitirim Aleksandroviç Sorokin’e (Питирим Александрович Сорокин) de değinmek gerekir. Çarlık Rusya’sında doğup büyüyen ve 1917 Bolşevik Devrimi’ne tanıklık eden Sorokin, 1922 yılında önce Avrupa’ya, ardından da ABD’ye göç ederek bilimsel çalışmalarını burada sürdüren devrim sonrası ilk nesil Rus göçmen aydınlardan biridir. 1927 yılında New York ve Londra’da eşzamanlı yayımlanan “Social Mobility” (Sosyal Hareketlilik) başlıklı yapıtında toplumbilim literatürüne *toplumsal tabakalaşma ve sosyal hareketlilik kuramı* (теория социальной стратификации и социальной мобильности) gibi yeni kavramları kazandırmıştır. *Toplumsal tabakalaşma* (социальная стратификация) kavramı hiyerarşik bir düzene ve toplum içerisindeki güç ve refahın paylaşımına, bireylerin bu paylaşımdan kendilerine düşen konumlarına göndermede bulunurken; *sosyal hareketlilik* (социальная мобильность) ise bir bireyin, sosyal bir nesnenin ya da eylemlerle yaratılan ya da değiştirilen bir değer bir sosyal konumdan diğerine geçişini çağrıştırmaktadır. Sorokin’e göre *yatay* (горизонтальная мобильность) ve *dikey* (вертикальная мобильность) olmak üzere 2 tür *sosyal hareketlilik* vardır.⁸¹ *Yatay sosyal hareketlilik* bir bireyin ya da bir sosyal nesnenin aynı düzeyde bulunan bir sosyal kümeden diğerine geçişi anlamına gelir. Buna bir ülke vatandaşlığından diğerine, evlilik yoluyla bir aileden diğerine ya da iş değiştirmek suretiyle bir üretim evinden diğerine geçiş örnek gösterilebilir. Aynı şekilde kırsaldan kente, bir ülkeden diğer ülkeye coğrafi yer değiştirmeler de

⁷⁹ Özkurt, C. (2019). “Toplumsallık, Anlam ve Bir Sosyal İnşa Olarak İnsan”. *Kaygı*, 18(1), s. 156.

⁸⁰ Öztürk, E. (2018). “George Herbert Mead’ın Sosyal Davranışçılık Devrimi: Sosyolojizm ve Psikolojizm Kısacasında Bir “İlişkisel Faillik” Denemesi”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 2, s. 260–261.

⁸¹ Пабунова, А. А. (2015). *Социальная структура и мобильность в российском обществе*. Вологда: ИСЭРТ РАН, s. 17–19.

Sorokin'in *yatay sosyal hareketlilik* sınıflandırmasının kapsamına girer. Buradaki belirleyici ölçüt bu sosyal hareketliliğin bireyin ya da kümenin sosyal konumunu değiştirmemesidir. Öte yandan *dikey sosyal hareketlilik*, bir birey ya da bir sosyal nesnenin bir sosyal tabakadan diğerine geçişini simgeler ki burada vurgulanan hareketlilik ya bireyin/kümenin konumunun *yukarı* (восходящая мобильность) yönlü ya da *aşağı* (нисходящая мобильность) yönlü değişimi anlamına gelir. En basit örnekle yoksul birinin sonradan zengin olması *yukarı* yönlü, ya da zengin birinin yoksul birine dönüşmesi *aşağı* yönlü konum değişimidir. Sorokin'i diğer meslektaşlarından ayıran bir başarısı da birey – küme ilişkisini hem bireyden kümeye hem de kümeden bireye varan bir şekilde çift taraflı yola çıkarak gözlem altına almakta ve bütüncül bir yaklaşım sergilemektedir.⁸² Belki bu bütüncül incelemenin vermiş olduğu özgüvenle toplumsal-kültürel yapının bütünleşmiş halde olduğunu dile getiren Sorokin, herhangi bir gözleme dayalı kültürel sistem ya da kümenin üç temel evreden geçtiğini ileri sürmüştür. Bunlar; 1) tutarlı bir sistem ya da küme şekillendirmek için iki veya daha fazla anlam, değer ve ölçüt kavramsallaştırılması, 2) ideolojik sistem ya da kümenin araçlarda nesneleştirilmesi; 3) ideolojik ya da davranışsal ve maddi biçimleriyle insanlar arasında toplumsallaşması.⁸³ Son olarak Sorokin'in toplumbilimi *yapısal* ve *devimsel* şeklinde ikiye ayırdığını da es geçmemek gerekir. Buna göre *yapısal toplumbilim*, sosyo-kültürel olguların yapısını, tabaka türleri ve ilişkilerine odaklanırken; *devimsel toplumbilim* ise yinelenen toplumsal süreçleri, toplumsal sistemlerin ortaya çıkışını, üye edinim ve yitirme durumlarını, sosyo-kültürel değişimin uyumu, hızı, dönemsellikleri, eğilimi ve dalgalanma gibi niteliklerini inceler.⁸⁴

Toplumbilim alanında insan ve toplum ilişkilerine yönelik ortaya koyulan bunca farklı görüş ve tezlerin arasında belki de bireşimsel tutumu nedeniyle son olarak İngiliz toplumbilimci Anthony Giddens'e de yer vermekte yarar var. O, kuramsal açıdan insan – toplum ilişkilerinde birey/insan ya da yapı/toplum merkezli yaklaşımları indirgemeci bularak “birey – eylem – küme – yapı – toplum” bileşenlerine

⁸² Karakaya, M. F. (2014). “*Pitirim Aleksandroviç Sorokin'in Sosyoloji Anlayışı Ve Amerikan Sosyolojisindeki Yeri*”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 83.

⁸³Karakaya, M. F. (2018), “Bütünleşmiş Kültürün Toplumsal Dinamikleri: Sorokin'in Uygarlık(lar) Okuması”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 38(2), s. 384.

⁸⁴Karakaya, M. F. (2016), “Son Klasik, İlk Modern: Pitirim Aleksandroviç Sorokin ve Toplumsal Hareketlilik”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 36(1), s. 211.

karşı kendi bütüncül ve bileşimsel yaklaşımını geliştirmeye çalışmıştır. Toplumbilim literatürüne *yapılandırma kuramı* (structuration theory) olarak yerleşen bu yaklaşımı çerçevesinde toplumu oluşturan birey tarafından alışlagelmiş düzen içinde sergilenen gündelik davranışlarının ötekiyle girilen etkileşim kapsamında sürekli bir şekilde yeni yapı ve biçim kazandırması bakımından yararına odaklanır.⁸⁵ Kuşkusuz kendi toplumbilimsel kuramını oluştururken Durkheimci gelenekten beslendiğini, bunun yansıra Marks ve Weber'in düşünce ve yöntemlerinden etkilendiğini yadsımaz, ancak bu aydınal birikimin üzerine işlevselci, yapısalci, anlamacı ve tarihselci kendi bakış açısını yapılandırdığını belirtmeden de durmaz.⁸⁶ Bu noktada öncelikle *yapılandırma kuramında* Giddens'in "rastlantısal" ya da "dışsal etmenlere dayalı gelişen eylemsel tutum" anlayışına karşı çıktığını ve büyük ölçüde *budunyöntemsel(etnoyöntemsel)* (ethnomethodology) bir görüngenyle hareket ettiğini vurgulamak gerekir. Amerikalı toplumbilimci Harold Garfinkel'in (1917–2011) kurucusu kabul edilen ve bireylerin gündelik yaşamda eylemlerinin dışsal etmenler nedeniyle değil de belirli bir bilinçle gerçekleştiği varsayımına dayanan *budunyöntemsel(etnoyöntemsel)* görüngen insanın kendi dünyalarını nasıl kurguladıklarını açıklamaya yeltenir ki *yapılandırma kuramının* başat savlarından biri olan insanın bilgili/bilinçli bir özne olduğu görüşü buradan esinlenmiştir.⁸⁷ Böylelikle güncel bir sosyal kuram oluşturmak adına birey eylemlerini, yapı kurallarını ve kaynaklarını etki unsuru olarak değerlendiren Giddens *yapı, özne, eyleyen, nesne, yapının ikiliği, düzen* gibi kavramlara esaslı yenilikler getirmeyi başarmıştır.⁸⁸ Giddens'in görüngesel farklılığı, kendisine kadar süregiden *olay nedenselliğinin* (event causality) karşısına *eyleyen nedenselliğini* (perpetrator of the act) koyması anlamına gelen *eyleyen* insanın kendi amaçlarının düşünömsel gözetimini hem isteklerinin hem de dış dünyanın gereklerini değerlendirerek eyleme geçmesini *davranış özgürlüğüne* yani *denetim diyalektiği* (dialectic of control) dayandırmasıdır.⁸⁹

⁸⁵ Giddens, A. (2013). *Sosyoloji*, (çev. Güzel, C.), İstanbul: Kırmızı Yayıncılık, s. 168.

⁸⁶ Suğur, S., Görgün B. A. (Ed.), (2019). "*Sosyolojide Yakın Dönem Gelişmeler*". Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 50.

⁸⁷ Yıldırım, E. (1999). "Anthony Giddens'in Yapılanma Teorisi", *Bilgi*, s. 27.

⁸⁸ Alpay A. H., Çapcioğlu, İ. (2019). "Antony Giddens: Yapılaşma Kuramı ve Din Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme", *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 3, s. 815.

⁸⁹ Ersözlü, S. (2019). "*Modernliğin Bireyciliği ile Yaşam Politikalarında Beliren Bireyselleşmenin Arasındaki Farkın İlişkiseliliği*", Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara, s. 8.

2.2.1. Kavramsal ve Anlamsal Açıdan Toplum

İnsanoğlunun yeryüzünde bilinen ilk varlık evresinden günümüze kadar böylesine yoğun bir ilgi odağına dönüşen *toplum* kavramının tanımlanışı da konu bütünlüğü açısından başlı başına incelenmeye değer bir olgudur. Bu minvalde çoğu Batı diline girmiş bu kavram kökenbilimsel açıdan “dost, arkadaş, etkileşimde bulunulan” anlamına gelen Latince “socius” sözcüğünden türeyen ve “toplum, topluluk, işbirliği, ötekiyle ilişki kurma” anlamlarına sahip olan “societas” sözcüğüne dayanmaktadır.⁹⁰ Rus diline yerleşen *toplum* (общество) kavramının da “toplum/topluluk” anlamlarına gelen eski Yunanca “κοινωνία” (koinonía) sözcüğünden türeyen kilise Slavcası “общий” (genel, ortak) sözcüğünden evrilerek eski Slavcadaki “обышество” sözcüğünden geldiği bilinmektedir.⁹¹ Aynı şekilde Nişanyan Kökenbilim Sözlüğü’ne göre Arapça “mecmu” sözcüğünün yerini alan Türkçe “toplu” sözcüğünden “m” ekiyle “toplum” kavramı türemiştir.⁹²

Anlamsal bakımdan çok yönlü bir kavram olan *toplum*, herhangi bir ortak amaç ya da neden doğrultusunda bir araya gelmiş küçük insan kümesinden bir ülkenin tüm yurttaşlarını ya da ulusüstü bir kuruluşun/oluşumun bölgesel birlikteliğini/kıtasal kullanma hakkı olarak tanımlanabilir. Rus toplumbilimci Liliya Vladimirovna Eruşkina *toplum* kavramını dar ve geniş olarak iki biçimde tanımlar. Buna göre dar anlamda toplum; insanoğlunun belirli bir evresini (köle toplumu), ortak eylem/amaçlar için birliktelik oluşturmuş küçük bir kümeyi (tarafar topluluğu) betimler. Geniş anlamda ise aynı ülke sınırları içerisinde yaşayan insanları tanımlayacak şekilde uzun süreli ortak dil, kültür ve geleneklere sahip kalabalık bir insan kitlesini belirtir.⁹³ Daha evrensel boyutta, *toplum* kavramı doğanın belirli, nispeten yalıtılmış bir parçasında yaşam süren, akıl taşıyıcısı, kültür kaynağı olarak insanlığın tamamını da simgeler.⁹⁴

Toplum kavramının tanımlanmasına dönük özellikle çağdaş dönem toplumbilim çalışmalarında kayda değer bir altyapının oluştuğu söylenebilir. Örneğin Amerikalı toplumbilimci Talcott Parsons (1902–1979) sosyal bütünleşme ve eşitlik

⁹⁰ Brezinka, W. (1994). *Socialization and Education; Essays in Conceptual Criticism*, (trans.: Brice, J. S.) Westport: Greenwood Press, s. 5.

⁹¹ Этимологический словарь русского языка, <https://vasmer.slovaronline.com/8652-OBSHESTVO> (Erişim Tarihi: 26 Şubat 2021)

⁹² “Toplum”, Nişanyan Sözlük, <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/toplum> (Erişim Tarihi: 26 Şubat 2021)

⁹³ Ерушкіна, а.г.е., 2014, s. 8.

⁹⁴ Токтобаева, А. Т. (2014). *Человек и общество*. Бишкек: УМК, s. 8-9.

sorunlarını irdeleyen 1951 tarihli “The Social System” (Toplumsal Düzen) başlıklı yapıtında *toplumu* içsel ya da simgesel anlamda ilintiler ve araçlar bakımından bir eylemden çıktıkları sürece, insan ilişkilerinin karmaşık bir bütünü olarak özümlediği çıkarsanabilir.⁹⁵ *Adalet kuramının* (the theory of justice) yaratıcısı Amerikalı düşünür John Bordley Rawls’e (1921–2002) göre toplum, birbirleriyle ilişkilerinde belirli davranış kurallarını bağlayıcı olarak kabul eden ve çoğunlukla bunlara uyan kişilerin oluşturduğu, az ya da çok kendi kendine yeterli bir birliktir.⁹⁶ İskoçyalı toplumbilimci Robert Morrison MacIver (1882–1970) toplumu “olan değil, oluşan; bir ürün değil, bir süreç” olarak tanımlamıştır.⁹⁷ *Yanlışlanabilirlik ilkesinin* (the falsification principle) yaratıcısı Avusturyalı düşünür Karl Popper (1902–1994) ise basitçe “bireylerin kişisel kararlarla karşı karşıya kaldığı toplum” olarak tanımladığı *açık toplum* kavramını geliştirmiştir.⁹⁸

Batıda *toplum* kavramının tanımlanmasına ilişkin farklı düşünürler tarafından bu şekilde bir gayret ortaya koyulurken Doğu’da da bilimsel çevrelerin benzer bir eğilimi gözden kaçmaz. İnsanı “homo economicus” olarak gören Batılı yaklaşımı eleştiren Hintli düşünür Radhakamal Mukerjee (1889–1968) *toplumu*, insan ilişkilerinin özdeksel(maddi) ve hazcılıktan çok tinselliğe dayandığını öne süren Hint *sangha* yani *ortaklaşa* anlayışıyla açıklamayı yeğlemiştir.⁹⁹ “Oğluna görgü aşılamayan baba, onun yanlışından sorumludur” diyen Çinli toplum ve insanbilimci Fei Xiaotong (1910–2005) *toplumu* yalın bir şekilde insanlar arası kurallı ilişkiler bütünü olarak görmüştür.¹⁰⁰ Kavramın sivil boyutunu öne çıkaran Japon düşünür Zenya Takashima (1904–1990)’ da “ekonomik, siyasal ve kültürel olarak Orta Çağ tutsaklığından

⁹⁵ Parsons, T. (1991) “*The Social System*”, London: Routledge, s. 18.

⁹⁶ Copp, D. (1992). “The Concept of a Society”, *Dialogue* XXXI March, p.183.

⁹⁷ Halas, E. (1995). “Robert Morrison MacIver (1882-1960) on Temporality and Understanding of Social Phenomena”, *Polish Sociological Review*, No. 109, s. 9.

⁹⁸ Kierstead, J. (2019). “Karl Popper’s The Open Society and its Enemies”, *Journal of New Zealand Studies* NS28 s.19. İnternet: https://www.academia.edu/39663912/Karl_Poppers_Open_Society_and_its_Enemies_and_its_Enemies (Erişim Tarihi: 21.10.2021).

⁹⁹ Gershon, L. (2022) “Radhakamal Mukerjee and Indian Intellectual Independence”, *JSTOR Daily*, İnternet: <https://daily.jstor.org/radhakamal-mukerjee-and-indian-intellectual-independence/> (Erişim Tarihi: 03 Mart 2023)

¹⁰⁰ Sun, A. (2017). “Fei Xiaotong’s Humanism Infuses From the Soil”, *Harvard Divinity Bulletin*, İnternet: <https://bulletin.hds.harvard.edu/fei-xiaotongs-humanism-infuses-from-the-soil/> (Erişim Tarihi: 03 Mart 2023)

kurtulmuş çağdaş toplumsal ilişki” anlamında *sivil toplum* tanımı yapmıştır.¹⁰¹ İranlı ünlü düşünür Ali Shariati (1933–1977) “ulus”, “ırk”, “insanoğlu”, “boy”, “soy” gibi sözcüklerle farklı dil ve kültürlerde benzeştirilen *toplum* kavramını, kendine göre ilerici bir tiple dolu olan ve devinimsel, adanmış ve ideolojik bir toplumsal tasarımı çağrıştıran İslami “umma”(ümme) kavramıyla değiştirmeyi benimsemiştir.¹⁰² Bazı Rus araştırmacılar ise *toplumu*, konuşma ve dil, davranış ve etkinlik, kişilerarası ilişkiler ve siyasa, uzamsal ve zamansal koordinatlar düzeyinde her şeyi kapsayan ve bütüncül bir anlamı olan bir düzen olarak tanımlar.¹⁰³ Benzer şekilde Rus araştırmacı Bakunina da toplumu, yaşam etkinlikleri sırasında bireyler arasında var olan belirli görgül ilişkiler ve karşılıklı bağlantılar düzeni olarak anlamlandırır.¹⁰⁴ Bazı Rus uzmanlar ise *toplum* kavramını, çağdaş dönem kentleşme kültürü ile ilişkilendirmiştir. Buna göre sosyal ve siyasal anlamda *toplum* kavramı, bir ülkenin tüm vatandaşlarını değil, kentleşme süreciyle vergisel boyutta ana omurgasını oluşturan, gelenek ve inançlarını temsil eden *üçüncü sınıf*¹⁰⁵ işaret eder.¹⁰⁶

Son olarak belirtmek gerekir ki *toplum* kavramının tanımlanması belirli tarihsel evrelerle koşutluk içerebilmiştir. Öyle ki bu tanımlar *ilkel toplum*, *tarım toplumu*, *ataerkil toplum*, *derebeyi toplum*, *sanayi toplumu*, *sanayi sonrası toplum*, *bilgi toplumu* ve *tüketim toplumu* şeklinde sıralanabilir. Nitekim Soğuk Savaş sonrası Batı ve Doğu blokları arasında insan, mal ve anamal dolaşımına sınırların büyük ölçüde açılması toplumun kavramsallaştırılmasında da etki bırakmıştır. Böylece gelişen üretim ilişkilerinde emeğin değişen doğası, toplumsal kültürde de kitle iletişim

¹⁰¹ Nohara, S. (2022). “The Reception of Adam Smith in Japan: the Formation of the Idea of Shimin Shakai, or Civil Society, by Zenya Takashima before the End of World War II”, *Journal of the History of Economic Thought*, vol. 44(3), s. 389.

¹⁰² Shariati, A. (2023). “The Ideal Society: the Umma”, *ICIT Digital Library*, Rajab 25, Web: <https://www.icit-digital.org/articles/the-ideal-society-the-umma>, Erişim Tarihi: 03 Mart 2023.

¹⁰³ Замошанский, И.И., Конашкова А.М., Мосиенко А.Н. (2015). *Социальная философия: человек и общество*. Екатеринбург: ООО «Издательство УМЦ УПИ», s. 3.

¹⁰⁴ Бакунина Я. А. (2009). “Личность и общество: грани взаимодействия”. Культура, личность, общество в современном мире: методология, опыт эмпирического исследования: материалы XII Международной конференции. Екатеринбург: Факультет политологии и социологии Уральского государственного университета, s. 149.

¹⁰⁵ Rus uzman tarafından burada kullanılan Rusça “üçüncü sınıf” kavramının kökeni Fransızca “tiers état” sözcüğüne dayanmakta olup, 1789 tarihli Fransız devrimine kadar Orta Çağ Fransa’sında tinsel (le clergé) birinci sınıf ile kent soylu (bourgeois) ikinci sınıf dışında kalan ve vergi ödeyen kesimi belirtmektedir.

¹⁰⁶ Теннис Ф. (2002), “Общность и общество. Основные понятия чистой социологии”. (Переводчик: Складнев Д. В.). Санкт-Петербург: Владимир Даль, s. 11.

araçlarının yaygınlaşmasıyla bir “ağ toplumunun” ortaya çıkmasına yol açmıştır ki bu toplumsallaşma sürecine küreselleşme (globalization) tanımını gelmiştir.

2.2.2. Birey, Bireysellik, Kişilik ve Kimlik

Özgün bir tür olan ve dil yetisi sayesinde hemcinsleriyle iletişim kurabilen ve birlikte yaşayarak toplumu oluşturan insanı sosyal bilimler bakış açısıyla anlamada *birey* (individual), *bireysellik* (individualism), *kişilik* (personality) ve *kimlik* (identity) gibi kavramları da işlemek konunun bütünselliğini pekiştirmede tamamlayıcı olacaktır. Öncelikle bu kavramların ruhbilimi, toplumbilimi, siyaset bilimi, yazınbilim, düşünbilim, dilbilim gibi toplumsal bilimlerin (social sciences) alt dalı sayılan alanların uzunca süredir başlıca araştırma konularını oluşturduğu göz önüne alınırsa, bunların ayrıntılı incelenmesine çoklu bilimsel dal(multidisciplinary) görüngeselliğiyle odaklanılmasının daha yararlı olacağı savunulabilir. Ancak tezimizin ana konusunun bu kavramlar olmaması nedeniyle bu başlık altında onların, tezimizin ana konusuyla uyumlu olacak şekilde dilbilimsel değerlendirmelerine geçişkenlik sağlayacak biçimde toplumbilimsel tanım ve anlamlarıyla sınırlandırılmasına özen gösterilecektir.

Bu bağlamda *birey* kavramı bir tanıma göre yaratılış, öz yapı, yetenekler gibi benzersiz tinsel ve fiziksel özellikleri bakımından hemcinslerinden farklılaşan insan ırkının tek kişisi anlamına gelir.¹⁰⁷ Bir başka tanıma göre en genel hatlarıyla kendi amaç ve çıkarlarının farkında olan ve bunları hayata geçirmeye yönelik davranış ortaya koyan, toplumun kurucu öznesidir.¹⁰⁸ İnsan yaşamının ve eylemlerinin tüm yönlerini yansıtan bu sözcük, *insan* kavramıyla eşanlamlı olarak da kullanılır.¹⁰⁹ Kuşkusuz günümüzde bu şekilde kullanılan *birey* kavramı, Aydınlanma Çağı sonrası belirli evrelerden geçerek güncel haline kavuşmuştur. Bir başka anlatımla *birey kavramı* bugünkü tanım ve anlamını kuşkuculuk, akılcılık ve insan odaklılığın, çarpıtılmış Kiliseci dünya görüşünün yerini almaya başladığı Aydınlanma sürecinden çağımıza kadarki değişen üretim ilişkilerine dayalı iktisadi ve siyasal gelişmelere borçludur. Bu nedenle kavram Batı merkezli gelişim gösteren kapitalist düzenle doğrudan

¹⁰⁷Короткевич, А. В. (2014). “Социология”. Минск: Международный государственный университет имени А. Д. Сахарова, s. 30.

¹⁰⁸ Güveloğlu, N. (2001). “Birey ve Toplum İkiliğine Karşı Tarihsel Materyalizmin Nesnesi Olarak Toplumsal İlişkiler”, *Praksis* (1), s. 172.

¹⁰⁹ Поликарпов, В. А., Ксёнда, О. Г. (2015). “Психология личности”. Минск: БГУ, s. 15.

ilişkilendirilir. Nitekim Portekizli araştırmacı Soares Batı dünyasının temelini, çevresinden yalıtılmış ve öz yeterliliğe erişmiş, toplumun kurucusu ve tek bileşeni olan özgür, eşit ve özerk bireylerin, mal ve düşüncelerin açık ve bakışımly bir çekişme ortamı sunan erkin bir pazarda yaşadıklarına dair baskın çağdaş kurama dayandığını ileri sürer.¹¹⁰

Aynı şekilde *birey* kavramından türetilen ve zaman zaman birbiriyle karıştırılan bir başka çağcıl kavram da *bireyselliktir*. Buna göre *bireysellik* kısaca bir kişiyi hemcinslerinden ayıran bir dizi dirimbilimsel(yaşambilimsel), sinirbilimsel, ruhbilimsel ve toplumsal özellik olarak tanımlanabilir.¹¹¹ Daha geniş anlamda kavram, dış bir yetkeye ya da toplu eyleme karşı bireysel özgürlüğü ya da eylemselliğini vurgulayarak dış bir etmene bağımlı kalınmaksızın benliği ve kişisel tutumu öne çıkarır.¹¹² İngiliz siyasal ve sosyal kuramcı Steven Lukes (1941 –) “19. yüzyıl kökenli, birçok bağlamda ve ayrıklı bir eksiklikle kullanılan zengin anlamsal tarihe sahip” diye nitelediği *bireyselliği*, toplumu yalnızca üyelerinin (bireylerinin) iyiliği için var olan bir yapı olarak gören, bireyin özgürlüğüne yüksek değer veren, genellikle kendi kendini yöneten, kendi kendine yeten ve nispeten dizginlenmemiş benliği (ego) vurgulayan siyasal ve toplumsal bir düşünce olarak kavramsallaştırır.¹¹³ Toplumbilimsel açıdan *bireysellik* kavramının tanımlaması yapılırken daha iyi anlaşılması adına *ortaklaşacılık* (collectivism) kavramıyla da karşılaştırmaya gidilebilmektedir. Bu noktada Hollandalı sosyal ruhbilimci ve toplumbilimci Geert Hofstede (1928–2020) *bireyselliği*, kişinin kendisi ve çekirdek ailesi dışındaki diğer bireylerle sorumluluk bağının gevşek olduğu toplumsal yapı ürünü olarak betimlerken; *ortaklaşacılığı* kişinin doğumundan itibaren birbirine sıkıca bağı iç kümelerle güçlü ilişkilere sahip olunan ve yaşamı boyunca sorgusuz içten bağıllık karşılığında onları korumayı sürdüren kültürde görülen bir özellik şeklinde tanımlar.¹¹⁴ Öte yandan hem *bireysellik* hem de *ortaklaşacılık* kavramlarına ilişkin sosyal bilimlerin farklı alt dallarında görüş ayrılıklarının ve tartışmaların da süregeldiğini unutmamak gerekir.

¹¹⁰ Soares, C. (2018). “The Philosophy of Individualism: A Critical Perspective”, International Journal of Philosophy & Social Values I, Numero 1, s. 11–12.

¹¹¹ Фененко Ю.В. (2007). “Социология”. М.: ТК Велби; Проспект, s. 122.

¹¹² Soares, C. (2018), a.g.m. s. 16.

¹¹³ Lukes, S. (1971). “The Meanings of Individualism”, Journal of the History of Ideas, Vol. 32, No. 1, s. 45.

¹¹⁴ Uichol Kim, (1995), *Individualism and Collectivism: A Psychological, Cultural and Ecological Analysis*, Nordic Institute of Asian Studies Report Series, No. 21, s. 4.

Bu tartışmaların kavramların bireysel ve toplumsal/kültürel düzeyde anlamı, boyutu, temel nitelikleri, işlevsellikleri ve ölçülebilirliklerine yönelik sorular etrafında kümелendiği belirtilebilir.¹¹⁵

Toplumsal bir varlık olan insanı anlama ve tanımlanmada sosyal bilimlerin karşısına çıkan bir diğer inceleme konusu da *kişilik* kavramıdır. Konu üzerine yoğunlaşan Rus dilbilimci ve düşünür Andrey Valentinoviç Lebedev (1951 –) 2001 tarihinde St. Petersburg’da yayımlanan “Личность¹¹⁶ и ее свойства” (Kişilik Ve Özellikleri) başlıklı yapıtında *kişilik* kavramını tanımlarken toplumun bir üyesi olan bireyin toplumsallık boyutunu göz önünde bulundurarak hareket eder. Buna göre insan kitlesinin ayrılmaz bir üyesi olan ve çeşitli toplumsal oluşumların şu ya da bu şekilde içerisinde yer alan bireyin *kişiliği*, kendisinin de bir şekilde etki eden olarak katılım sağladığı toplumsal, iktisadi ve yasal koşullar tarafından belirlenir.¹¹⁷ Dolayısıyla bir yandan toplumsal gelişimin bir ürünü (etkilenen), diğer yandan da toplumsal gelişmenin bir tetikleyicisi (etkileyen) olarak gördüğü insanın *kişiliği* için Lebedev, “belirli bir kişinin ötekiyle ilişkilerinde ve eylemlerinde ortaya çıkan içsel görüş sistemi, değer tutumları, seçimleri ve yetenekleri açıklamasını getirir.”¹¹⁸ Bir diğer Rus uzman Eruşkina ise *kişiliğin* insanın toplumsal yönünün ürünü olmasına vurgu yaparak *kişiliğin* oluşum sürecinde eylem, öğrenme, iletişim kurma, duygusallık ve karmaşık duyguları deneyimleme gibi belirli toplumsal özelliklerin rolüne dikkati çeker.¹¹⁹ Nitekim insanın incelenmesindeki bu önemli rolü nedeniyle insan bireyselliğinin daha iyi anlaşılması amacıyla çeşitli araştırma izlemlerini kullanan ruhbilimin bir alt dalı olarak *kişilik bilimi* (personology) dahi gelişmiştir.¹²⁰

Bununla birlikte, bir toplumda bireyin kişiliği kadar toplumsal *kimliğiyle* de ilgilenilir. Özellikle herhangi bir toplumda, her bireyin kişileştirilmesi, içselleştirilmesinin özerkliği, toplumsallaşma yörüngelerinin bireyselleştirilmesi

¹¹⁵ Realo, A., Koid, K., Ceulemans, E., Allik, J. (2002), “Three Components of Individualism”, New Jersey: John Wiley & Sons: European Journal of Personality, 16: 163–184s. 164.

¹¹⁶ Burada belirtmek gerekir ki Rusçada “личность” sözcüğü hem *kişilik* hem de *kimlik* kavramları anlamına gelebilmekte olup, hangi anlamında kullanıldığı tümceden/metinden çıkarılabilmektedir. Bu yapıtta yazarın kavramı *kişilik* anlamında kullandığı tümcelerden alıntı yapıldığı için bu şekilde tanımlanması seçilmiştir.

¹¹⁷ Лебедев, а.г.е. 2001, s. 6.

¹¹⁸ Лебедев, а.г.е., 2001, s. 6.

¹¹⁹ Ерушкіна, а.г.е., 2014, s. 5.

¹²⁰ Хьелл, Л., Зиглер, Д. (2016). “Теория личности. Основные положения, исследования и применение.” Санкт-Петербург: Издательство Питер, s. 14-15.

dikkate alındığında, bireylerin kişiliklerinde özdeş olmayanlar için büyük bir boşluk kalır¹²¹ ki bu noktada *kimlik* önemli bir yer tutar. 20. yüzyılda büyük bir anlamsal ivme yakalayan *kimlik* kavramı aynı anlam aralığında olduğu *kişilik*, *benlik*, *öznellik*, *birey* gibi kavramların da gelişimini tetiklemiştir.¹²² Amerikalı araştırmacılar Stets ve Burke'ye göre birey ve toplum arasında birbirini karşılıklı etkileyen doğal bir ilişki vardır ve bu ilişki, *kimliğin* oluşumunu kültürel düzeyde belirleyen süreç üzerinde doğrudan pay sahibidir.¹²³ Amerikalı siyaset bilimci James D. Fearon (1963 –) da *kimlik* kavramının toplumsal ve kişisel olarak birbirine bağlı iki anlamda kullanıldığını savunur. Fearon'a göre toplumsal anlamda *kimlik* birtakım kurallarla ayırt edilmiş belli bir kişisel/niteliksel özelliğe sahip toplumsal bir sınıflandırmayı, üyeliği ya da kümeyi çağrıştırırken; kişisel anlamda *kimlik* ise bir kişinin kendisinde özel gurur kaynağı olan az ya da çok toplumsal yönden değişmez olarak gördüğü bazı ayırt edici özelliklerdir.¹²⁴

Kişilik ve *kimlik* kavramları arasındaki ince anlamsal farklılığı daha iyi kavramak adına kimliğin oluşumunu mercek altına almak gereksinim duyulan ipuçlarını verebilir. Bu çerçevede *kimliğin* toplumsal ve zamansal ilişkiler sarmalında şekillendiğini ileri süren Polonyalı toplumbilimci Zygmunt Bauman (1925–2017) benliği tanımlamaya yarayan “ben kimim?” sorusuyla geçmişten o ana kadarki yaşam süreci, “nasıl yaşamalıyım?” sorusuyla dünyada var olma biçimlerini çağrıştıran bugün ve “kim olmak istiyorum?” sorusuyla benliği yarınlara yönlendiren istek nedeniyle gelecek arasında süreklilik arz eden bir bağlantısallık kurarak bireyin *kimlik* oluşum sürecini açıklamaya çalışır.¹²⁵ Amerikalı Orta Çağ uzmanı ve yazınbilim eleştirmeni Barbara Jane Newman (1953 –) ve düşünbilimci Philip R Newman (1942 –) tarafından yapılan *kimlik* irdelemesinde de “Baumancı” bir iz görülür. Buna göre adı geçen araştırmacılar *kimliği*, bireyin geçmişle ilgili özdeşimlerini, bugünkü rollerini ve geleceğe yönelik arzularını yaratıcı bir biçimde bütünleştirdiğini ve

¹²¹ Ковалева, А. И. (2019). “Разновидности социальной идентичности: подходы к классификации”. Москва: Журнал "Знание. Понимание. Умение", № 4, s. 90.

¹²² Полякова, Н. Л. (2016). “Идентичность” в современной социологической теории. Вестник Московского университета. Серия 18, № 4. s. 23.

¹²³ Stets J., Burke, P. J. (2003). “A Sociological Approach to Self and Identity”, *Handbook of Self and Identity*, Ed: Leary M., Tangney, J., New York: Guilford Press, s. 128.

¹²⁴ Fearon, J. D. (1999), *What Is Identity (As We Now Use the Word)?* California: Stanford University. Internet: <https://web.stanford.edu/group/fearon-research/cgi-bin/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/What-is-Identity-as-we-now-use-the-word-.pdf>, Erişim Tarihi: 08 Mart 2023.

¹²⁵ Kehily, M. J. (2009). “What is Identity? A Sociological Perspective”, ESRC Seminar in Britain, London School of Economics, s. 2.

geçmişinin toplumsal tarihi ile bugünün ve geleceğin kültürel beklentileri arasında bir bağlantı kurduğunu söylerler.¹²⁶ Benzer şekilde *kimlik* oluşum sürecinin ruhbilimsel yönden çözümlenmesine odaklanan Rus uzman Viktoriya Vladimirovna Rezçikova da özünde *deneyim*, *iletişim* ve *dil* bileşenlerinden meydana geldiğini belirttiği *kimliği* gerçeklik ve anlayışın bir ürünü olarak benliğin öznel-tinsel bir dışavurumu şeklinde yorumlar.¹²⁷ Buna ek olarak sosyal bilimler alanında *kimlik* sorunsalına çağdaş yaklaşımların *ilkelci* ve *araçsalcı* olarak ikiye ayrıldığı yorumu yapılabilir. Erich Fromm (1900–1980), Erik Erikson (1902–1994), Roy Baumeister (1953 –) ve Vittorio Hösle (1960 –) gibi düşünürler *kimliği* bireyin iç dünyasını ve varlığının sürekliliğini yansıtan temel kişisel özellik olarak görürken; G. H. Mead, Erving Goffman (1922–1982), E. Giddens ve Z. Bauman gibi düşünürler ise onu başlangıçta verili ve yaşam boyu korunan olarak değil, değişen yaşam koşullarına gerekli uyum sağlamanın ve edinim sürecinin bir ürünü biçiminde *durumsal* ve *seçilmiş* olarak ele alırlar.¹²⁸

¹²⁶ Newman B. J., Newman, P. R. (1978). “The Concept of Identity: Research and Theory”, Adolescence; Roslyn Heights, vol. 13, Iss. 49, s. 164–165.

¹²⁷ Резчикова В. В., (2012). “Личность в лабиринте идентичностей”. СПб.:Известия Российского государственного педагогического университета имени А. И. Герцена, s. 34.

¹²⁸ Грибов И. А., (2012). “Персональная идентичность: понятие и пути формирования в современном обществе. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота., № 8. Ч. 2. s. 50.

3. DİLSEL KİMLİK NEDİR?

3.1. Kimlik Kavramı

Kavramsal bakımdan *birey*, *bireysellik* ve *kişilik* ile ilişkisel uzama sahip *kimliğin* sözcüksel tanımı nedir? En yalın haliyle kimlik kavramının Britannica ansiklopedisine göre tanımı şu şekildedir; “1) Kişinin kim olduğu, ad bilgisi. 2) Bir kişiyi öteki kişi ya da kümelerden ayıran belirli özellikleri, inançları vb”.¹²⁹ Rus, “20. Yüzyıl Kültürü” (Культурология XX век) ansiklopedisi kavramın ruhsal boyutuna vurgu yaparak *kimliği*, “bir kişinin öznel duygu ve istenciyle öz benliğine ve bütünlüğüne ilişkin ayırt edilen düşünsel dışavurumu” olarak açıklar.¹³⁰ Rus toplumbilimci Maksim Anatoleviç Manulskiy (1953–2022) *kimliği* belirli nitelikler, yetiler, eğilimler ve toplumsal konumunu içeren görece özerk bir belleksel olgu olarak tanımlar.¹³¹ Görüldüğü üzere farklı şekillerde tanımlanan *kimlik* kavramı Türk araştırmacı Kula tarafından tanımların çoğunda vurgulanan özelliklerin ışığında en genel biçimde; “bireyin gelişim dönemleri boyunca diğer insanlarla özdeşleşme sonucunda süreklilik ve tutarlılık içerisinde oluşturduğu yetişkin rolünün niteliği, neye inanıp değer verdiği ve beklentileri hakkındaki toplu bilinci” olarak ifade edilir.¹³²

Kimlik kavramını tanımlarken bireyin ötekinin bilinç düzeyindeki algılanışının oynadığı rol dikkatten kaçmaz. Bir başka anlatımla bu sözcüğün kavramsal boyutunun ötekinin algısında düğümlendiğini göz ardı etmemeyi gerektirir. Temelini köklü tarihi geçmiş ve göçebe bir topluluk olarak yeryüzünde geniş bir coğrafyaya yayılan farklı kültürlerle ortak yaşama deneyimden alan zengin sözcük dağarcığına dayalı anlamsal derinliği göz önüne alındığında Türkçede *kimlik* kavramının tanımlanışında “ötekinin rolü” iyice belirginleşir. Kökensel bakımdan *kim* adından türemesi bile doğrudan ötekinin yanıtını arayan, ötekinin algı düzeyini yansıtan bir soru durumudur.¹³³ Başka bir yaklaşımla ayrıntıya girmek gerekirse *kimlik* sorusunun ortaya çıktığı ortam, insanın “kendisinin ne olarak/neye dayanarak tanımladığı” ya da “kendisini

¹²⁹“Identity”, The Britannica Dictionary, İnternet: <https://www.britannica.com/dictionary/identity>. Erişim Tarihi: 09 Mart 2022.

¹³⁰ Симонова О. А. (2008). “К формированию социологии идентичности”. Социологический журнал. № 3. s. 47.

¹³¹ Мануильский, М. А. (2017). “Идентичность: сущность, основные конфигурации”. Человек, № 6. s. 22-23.

¹³² Kula, M. N. (2001). “Kimlik ve Din”, İstanbul: Ayışığı Kitapları, s. 44.

¹³³ Türkkan, Z. (2011). “Kimliğin Oluşmasında Ve Korunmasında Dinin Rolü”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 6.

diğerlerinden ayırt eden özelliklerin neler olduğu” sorgulamasından hareketle *bağlılık* (attachment) ve *ilişkinlik* (belonging) konusundaki *tutunumu* (cohesion) bulduğu noktadır.¹³⁴

Tıpkı *kişilik* incelemelerinde uzmanların dikkat çektiği gibi *kimlik* araştırmalarında da ötekinin işlevi kendinden söz ettirince kavramın toplumsallık boyutu ön plana çıkmaktadır. Bundan dolayı *kimliği* “insanın doğuştan olmayan özü” biçiminde yorumlayan Rus toplumbilimci Yuriy Vyaçeslavoviç Fenenko (1964 –) tarafından kavram için 1) toplumsal ilişkilere katılımında şekillenen ve ortak eylem ve iletişimde açığa çıkan ve 2) toplumsal ilişkilerin ve bilinçli eylemlerin öznesi tanımı yapılarak onun toplumsallık tarafına parmak basılır.¹³⁵ Dolayısıyla bu vurgu, kimliğin nasıl ortaya çıktığı sorunsalına dair tartışmayı da beraberinde getirir. Türk araştırmacı Muhittin Aşkın’a göre *kimlik* oluşumuna ilişkin *özelci* ve *nesnelci* olmak üzere iki başat yaklaşım vardır. Aşkın, *özelci* yaklaşımdan dış etmenlerden olabildiğince arındırılmış, yaşam boyu tutarlı ve hemen hemen aynı kalan içsel bir benliği kastederken; *nesnelci* yaklaşımla benliğin içsel özelliklerinin yanında dış çevreyle girilen karşılıklı etkileşimler ve iletişim sonucu oluşmuş olan bir bütünlüğün, tutarlılığın ve sürekliliğin dışavurumunu kasteder.¹³⁶ Toplumsallığın kimlikselleşme sürecine etkisine ışık tutan uzmanlardan biri de Avusturalyalı ünlü ruhbilimci ve sinir hastalıkları uzmanı Sigmund Freud’tur (1856–1939). Freud tarafından yaratılan ve aklı üç kısma bölen *kimlik* (Id), *benlik* (ego) ve *üstün benlik* (super-ego) bileşenlerine temeli dayanan *ruhsal çözümleyici kişilik kuramında* (psychoanalytic theory of personality) bireyin ötekiyle ilişkisinin *kimlik edinimindeki* rolü *özdeşleşme* (identification) kavramıyla dile getirilir. Freud’un alana bir armağanı olan *özdeşleşme* kısaca bebeğin kendi dışındaki nesneleri ya da kişileri (ötekini) özümseme süreci anlamına gelir.¹³⁷ “Freudyan” çizginin izinden giden Amerikalı ruhsal bilimci Erik Erikson da *kimlik farkındalığı* oluşumunda ötekiyle ilişkinin önemine dikkat çeker. Bu suretle Erikson kimliğe ilişkin çok geniş bir tanımda bulunur;

¹³⁴ Güleç, C. (1992). *Türkiye’de Kültürel Kimlik Krizi*, Ankara: V Yayınları, s. 14.

¹³⁵ Фененко, А.г.е. 2007, s. 122.

¹³⁶ Aşkın, M. (2007) “Kimlik Ve Giydirilmiş Kimlikler”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2), s. 214.

¹³⁷ Vatandaş, S. (2021) “Bireysel ve Toplumsal Gerçeklikten, Sosyal Medyanın Sanallığına: Bireysel ve Kolektif Kimliklerin Anlamsal ve İşlevsel Değişimi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 22, Sayı 2, s. 548.

- Kendi kültürü ve toplumu içerisindeki fark edilir ötekilerle çevrili belirli bedensel biçimde bir birey olarak kendisinin, yani bireyselliğinin farkındalığı,
- Bireyin kendi kişiliğiyle uyumluluk ve yaşam öyküsüyle bilinçselliğin süreklilik duygusu,
- Toplumsal deneyimi yansıtan çeşitli alanlarda özdeşleşme ve bireyin farklı toplumsal kümelerle ilişkin farkındalığı,
- “Mesleki kimliği” gibi belirli bir çalışma için önemli bir kişilik özelliğinin vurgulanması,
- Çağdaş toplumda bir insanı düşünmenin yolu.¹³⁸

Özünde toplumsal yaşam, gelenekler, tutum, algı, inanç ve kültürel yapılar gibi önemli anlamları ve köklü ve simgesel yargıları içeren, bireysel/tekil ya da toplumsal/çoğul çağrışımlar yapabilen *kimlik* kavramı aynı zamanda, sahip olduğu içeriğin güçlülüğü ve belirginliğine göre kişinin ötekiyle ilişkilerinde yönlendirici ya da kısıtlayıcı etkiye yol açmaktadır.¹³⁹ Dolayısıyla kimliğin bu baskın özelliği toplumsal uyumu kolaylaştırıcı ya da uyumsuzluğu tetikleyici bir rol oynayabilmektedir. Bireyin zamansal düzlemde farklılaşmış ve birbiriyle çelişme eğilimindeki geniş yelpazeli değerler dizisinin son derece devimsel, çok yönlü ve karmaşık olması bazen birbirlerine eklemelenmesi (uyum), bazen belli bir nokta üzerinde çapraz baskı oluşturması (çatışma), bazen de birbirini etkisizleştirilmesiyle (kayıtsızlık) sonuçlanabilir.¹⁴⁰ Bu durum özellikle eski dönemdeki *verili kimlikten* çağdaş dönemdeki *edinimsel kimliğe* doğru evrimleşme, çağcıl ötesi (postmodernizm) olarak adlandırılan günümüzde ise *parçalı kimliklerin* yaygınlık kazanmasıyla daha çok *kimliksizleşme* biçiminde belirebilmektedir.¹⁴¹ Toparlamak gerekirse *kimlik* kavramı, kullanım kapsamına göre geniş bir anlamsal tanıma sahip olup, ya toplumsal

¹³⁸ Симонова, а.г.е. 2008, s.48

¹³⁹ Yıldız, S. (2007). “Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği”, *Millî Folklor Dergisi*, Yıl 19, Sayı 74, s. 16.

¹⁴⁰ Şimşek, S. (2002). “Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri”, Bursa: Uludağ Üniversitesi Fen–Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 3, s. 38.

¹⁴¹ Özdil, M. (2017). “Kolektif ve Bireysel Kimlikler Bağlamında Sosyal Bütünleşme”, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:28, s. 384.

içeriğe, ya bireysel yasal konuma, ya da düşünsel bir çağrışıma kapı aralar.¹⁴²diyerek sonlandırabiliriz.

3.1.1. Kimlik Oluşumunda Toplumun Rolü

Burada paylaşılan farklı *kimlik* tanımlarının ortak noktasının kavramın toplumsal boyutu üzerinde düğümlendiği açıktır. Çünkü bir kişinin *kimliği*, onun eylem ve iletişim yoluyla toplumsal ilişkilere katılımının ve gelişiminin bir ürünü olarak toplumsal özelliklerinin bütünlüğüdür.¹⁴³ Dolayısıyla sosyal bilimlerin çeşitli alt dallarında *kimliğin* genel kabul gören bu özelliğinin tezimizin ana konusu olan *dilsel kimlik* kavramına geçmeden önce ayrı bir alt başlık altında incelenmesinde yarar vardır.

Bu bağlamda *kimlik* oluşumunda toplumun rolü üzerinde dururken belki de öncelikle onun aslında kavramın sınırlarını saptayan özelliğiyle başlamak gerekir. Ruhbilimde “ayna evresi” olarak adlandırılan bireyin kendini tanımlaması ile aynadaki görüntüsü arasındaki uyum, yani bireyin kendini imgeleyişi ile ötekinin onu imgeleyişinin örtüşme ölçüsü *kimliğin* genel çerçevesini çizmektedir.¹⁴⁴ Bu bakış açısına göre sadece bireyin içinde yaşadığı toplumu yansıtan bir *kimlik* oluşmaz, aynı zamanda onun toplumsal yönü de şekillenir.¹⁴⁵ Dışsal etkileşim olarak da tanımlanabilecek bu durum, *kimlik* konusunu inceleyen hemen bütün düşünürlerin/uzmanların dikkatinden kaçmaz. Öyle ki uzmanlarda oluşan ortak görüş, *kimliğin* ötekine sunulan bir yansıma olduğu yönündedir.¹⁴⁶

Bu noktada ortaya çıkan ve araştırmacılar arasında süregiden temel tartışma konularından birisi de *kimliğin* bireysel mi yoksa toplumsal mı olduğu sorunsalıdır. İlk bakışta bireyin kişisel özelliklerinin dışavurumu olması nedeniyle *kimlik* salt bireysel nitelikli bir olgu olarak değerlendirilebilmektedir. Ancak bu yalın yaklaşım, bireyin *kimliğini* kendi tanımlaması ya da başkası tarafından tanımlanmasında ötekiyle girilen etkileşim ve ilişki sarmalının etkisini açıklamadaki yeterliliğini de beraberinde

¹⁴²Виноградов В. В. (1994), «Из истории слова «личность» в русском языке до середины XIX в». М: Толк, С. 10–12.

¹⁴³Короткевич, А. В. (2014). А.г.е., s. 30.

¹⁴⁴Durmuş, a.g.e., 2017, s. 17.

¹⁴⁵Hogg M. A., Vaughan, G. M. (2007), “*Sosyal Psikoloji*” (çev. İbrahim Yıldız-Aydın Gelmez), Ankara: Ütopya Yay., s. 141.

¹⁴⁶Özyurt S. (1995). “Kültürel Kimlik ve Türkiye’de Birlik Şuuru Açısından Türk Kimliği Meselesi”, İstanbul Üniversitesi: Doktora Tezi. s. 10.

tartışmaya açmaktadır. Kişinin tanımlanışında “bu kimdir” ya da “bunlar kimlerdendir” gibi soru kalıplarıyla büyük ölçüde bireysel özelliklerinden çok kümesel aitlik özelliklerine gönderme yapılması çeşitli toplumsal çatışma ve bütünleşmelere konu olan *cinsel*, *sınıfsal* ve *ulusal* üç temel kimlik öbeğini ön plana çıkarmaktadır ki tüm bunlar *kimliğin* toplumsal yönünü *sine qua non*¹⁴⁷ kılmaktadır.¹⁴⁸ Bir başka yorumlamayla *kimlik*, bir bireyi ya da kümeyi ötekilerinden ayıran “her şeydir”.¹⁴⁹

Bireyin toplumsallığını basite indirgemeci bir anlatımla ayrıntılamak gerekirse onun doğumundan itibaren aile üyeleriyle başlayan karşılıklı etkileşim ve ortak yaşam süreci içerisinde sürdürülebilir bir düzeyde giderek gelişen toplumsal iletişim deneyimini öne çıkarmak açıklayıcı olur. Öyle ki birey, öteki/ler ile girilen bu etkileşim nedeniyle toplumun bir parçası haline dönüşerek kimliğine şekil veren böylesi bir öznel deneyim biriktirir. Bireyin toplumsallaşmasıyla ilintili olan bu deneyim özeldir, çünkü öteki/ler ile girilen iletişimsel süreçte edinilen doğrusal ya da gözleme dayalı deneyimin özümsemesi bireyseldir. Bir başka anlatıyla her bireyin söyleyiş, olgu, olay ve eylemleri algılama biçim ve düzeyi farklılık gösterir. Uzmanlar tarafından savunulan yaygın görüş, bireyin kişilik/kimlik temellerinin 3 yaşında atıldığıdır. Bundan dolayı bireyin kimlik oluşumunda, toplumsallaşma yönünde yaşamı boyunca bilincine etki edecek ilk toplumsal deneyim ve yetilerini kazandığı aile kurumunun rolü büyük önem taşır. Böylece doğumundan itibaren süregelen öteki/ler ile etkileşim süreci ve toplumsal deneyimin birey tarafından özümsemesi ve eyleme dökülmesine *toplumsallaşma* denir.¹⁵⁰

Kavramın toplumsallığından söz ederken *kültür* etmenini görmezden gelmek kuşkusuz olmaz. Birey – küme – toplum ilişki sarmalı bir yapı olarak varsayılırsa kültür bu yapının harcına benzetilebilir. Kültür konusunda bir adım öteye giden Durkheim onu bireyi doğrudan ve güçlü bir şekilde etkileyen yapının kendisi olarak tanımlar. Durkheim kültürü daha çok nesilden nesile geçen toplumsal değer yargılarının, inancın, geleneklerin, duyuş ve düşünüş birliğinin, yaşam biçiminin,

¹⁴⁷ Anlatsal açıdan yargısal anlamı güçlendirmek amacıyla kullanılan ve Latince “olmazsa olmaz” anlamına gelen söz öbeği.

¹⁴⁸ Türkkan, A.g.e. 2011, s. 20 – 21.

¹⁴⁹ Alğan Gürses, M. (2021) “Charles Taylor’da “Çokkültürlülük” Ve “Kimlik” Kavramları Üzerine Bir Çalışma” , Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi: yüksek lisans tezi, s.13.

¹⁵⁰ Kır, İbrahim. (2011). “Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri”. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:10 Sayı:36. İnternet: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/70285> (Erişim Tarihi: 13.03.2020).

özdeksel ve tinsel kalıtlarının bireyler arası *dikey* ve *yatay* aktarım aracı olarak görür. Fransız toplumbilimciye göre kültürel aktarım işlemi “birey – birey” (ebeveyn – çocuk) ya da “küme – birey” (yetişkinler – çocuk) arasında *dikey* biçiminde gerçekleşebileceği gibi “birey – birey” (yetişkin – yetişkin) ya da “birey – küme” (lider – takipçiler) arasında *yatay* biçimde de olabilmektedir.¹⁵¹ Durkheim’in insan – kültür ilişkisini çözümlemesinin bir özeti olan yukarıdaki yaklaşım, kültürün temsilcisi işlevini yerine getiren yetişkinler tarafından aktarılan biçimleri dolaysız içselleştiren çocuğun düşünsel ve eylemsel düzlemde belirli kalıplara sokulduğunu anımsatmaktadır.¹⁵²

Kimlik oluşum sürecinde toplumun etkisi ayrıca ona kaynaklık eden belirli değişkenlerin irdelenmesiyle de gün yüzüne çıkar. Bu anlamda Fransız toplumbilimci Laurent Mucchielli (1968 –) tarafından yürütülen kapsamlı bir çalışmanın çıktısı olarak literatüre kazandırılan *kimlik kaynakları*, “kimlik – toplum” ilişkilerinin geçişkenliğini ve ayrılmaz bütünlüğünü göstermesi bakımından destekleyici sayılabilirler. Mucchielli tarafından derlenen ve *kimliği* toplumsal bir evreni ve bağlamı olan bir olgu olarak ortaya koyan bu *kimlik kaynakları* özetle şunlardır;¹⁵³

- Fiziksel Kaynaklar: Bunlar kimliğin tanımlanmasında kaynak olarak baz alınan toprak, para, mal, giysi vb. özdeksel şeyler; ekonomik, fiziki ve düşünsel güç gibi olanaklar; iletişimsel kımıldanışlar ve hareketler gibi fiziksel düzenlemeler ile yapısal çizgiler, kümelerin görünüşü ve dağılımı gibi belirgin fiziksel görünümlere ilişkin özelliklerdir.
- Tarihsel Kaynaklar: Bunlar kimliğin oluşumuna kaynaklık eden tarihsel süreç içerisindeki toplumsallaşmayı/uluslaşmayı tetikleyen etmenler; akrabalık ilişkileri, ülkenin kurucuları ve/veya kahramanları, doğum yeri gibi kökeni belirten etkileyici ya da etkilenilen olaylar; eğitim, kültürel sarsıntılar, tarihsel biçimler, kültür değişimleri gibi toplumsal gelişmenin önemli aşamaları; inançlar, alışkanlıklar, gelenekler, kaynağını tarihte bulan yasa ya da değer ölçüleri gibi tarihi izler ve kalıtlarla ilgili durum ve özelliklerdir.

¹⁵¹ Landa, M. (2006), “Çizgisel Olmayan Tarih: Bin Yılın Öyküsü”. (Çev. E. Kılıç). İstanbul: Metis Yayınları, s. 192.

¹⁵² Yıldız, T. (2014). “Saussure’den Bakhtin’e Dil-Kültür İlişkisi: “Tümü Kapsayıcı Olgu”. İdil Sanat ve Dil Dergisi, Cilt:3, Sayı:11, s. 117–118.

¹⁵³ Vatandaş, a.g.m., 2021, s. 539-540.

- **Tinsel–Kültürel Kaynaklar:** Bunlar kimliğin oluşumuna etki eden inanç, din, siyasal düşünce, değer yargıları, sanatsal anlayış ve anlatım biçimleri gibi kültürel öğeler; dünya ufku, anahtar davranışlar, kümesel düzgüler, ortaklaşa alışkanlıklar gibi anlayış biçimleri; tinsel özellikler, davranışlar, değerler silsilesi gibi tanımaya ilişkin göstergelerdir.
- **Tinsel–Toplumsal Kaynaklar:** Bunlar kimliğin farklılaşmasında kaynak olarak baz alınan san, yaş, eşey, toplumsal konum, erk, meslek, görev gibi toplumsal roller ve bu rollerin dayanakları; çeşitli etkinlik üyelikleri gibi toplumsal çağrışım alanları; toplumsal değere ait olumlu ya da olumsuz nitelikler, kapasite, izlem, uyum, davranış biçimine dayalı beklentiler gibi durum ve özelliklerdir.

Benzer bir bakış açısıyla kimlik oluşumunda toplumun rolünü tanıttayan bir diğer Uzman Erikson’dur. Freud’un *ruhsal çözümleme kuramının* etkisi altında kalan Erikson tarafından sekiz evreli bir *tinsel-toplumsal gelişim kuramı* (psychosocial development) geliştirilmiştir.

Erikson’un Tinsel-Toplumsal Gelişim Kuramının Özeti¹⁵⁴			
Evre	Çatışma	Yaş	İstenen Sonuç
1	Güven vs. Güvensizlik	0 ile 12–18 aylık arası	Güven duyma ve güvende hissetme
2	Özerklik vs. Utanma & Kuşku	18 ay ile 3 yıl arası	Bağımsızlık duygusunun, kendisine ve yeteneklerine inanmasını pekiştirmesi
3	Öncecilik vs. Suçluluk	3 ile 5 yaş arası	Özgüven; öncecil davranma ve karar verme yeteneği

¹⁵⁴ Legg, T. J., Lewis, R. (2020). “Erikson’s 8 Stages of Psychosocial Development, Explained for Parents”, Healthline Media, İnternet: <https://www.healthline.com/health/psychosexual-stages#takeaway> (Erişim Tarihi: 18.03.2023).

4	Çaba vs. Bayağılık	5 ile 12 yaş arası	Gurur ve başarı duyguları
5	Kimlik vs. Rol Karmaşası	12 ile 18 yaş arası	Güçlü bir kimlik duygusu; geleceğin net bir resmi
6	Yakınlaşma vs. Soyutlanma	18 ile 40 yaş arası	Bağlılık ve sevgi ile dolu güvenli ilişkiler
7	Üretkenlik vs. Durgunluk	40 ile 65 yaş arası	Aileye ve topluma adama ve işte başarılı olma arzusu
8	Bütünlük vs. Umutsuzluk	65 yaş ve üzeri	Başarılan konulara ilişkin gurur duymanın, doyum duygusunu sağlaması

Tablo 3.1. Erikson'un Tinsel-Toplumsal Gelişim Kuramının Özeti

Erikson tarafından önerilen bu kuram yaşam boyunca gelişimin bilişsel, duygusal ve toplumsal yönlerini dikkate alır, bunlar arasında bağlantılar kurar ve bilimsel dallar arası bir bakış açısı sunar. Buna göre yaşam boyunca çevresiyle etkileşim içerisinde gelişen bireyin bu yolculuğu yaşambilimsel değişkenler, toplumsal-çevresel etkiler ve benlik süreci olarak belirtilen kişisel deneyimler olmak üzere üç değişken arasındaki ilişkiden meydana gelir.¹⁵⁵ Erikson'un *tinsel-toplumsal gelişim kuramında* yer alan ve her biri birbiriyle bağlamsal ve ilintisel olan sekiz evre özetle şöyledir;¹⁵⁶

1. Evre: Güven & Güvensizlik Çatışması. Bu evrede, doğumundan 18 aya kadar bebek için önceden yetişeklenmiş tinsel-toplumsal görev, birincil bakıcıdan belirli bir güven duygusu edinme ve güvende hissetme duygusunu sağlamak için bakıcıya bağımlı olmaktır. Bu evreyi olması gerektiği gibi geçiren bebeğin sağlıklı bir güvenlik

¹⁵⁵ Atak, H. (2011). "Kimlik Gelişimi ve Kimlik Biçimlenmesi: Kuramsal Bir Değerlendirme". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*; Cilt: 3, Sayı:1, s. 166–168.

¹⁵⁶ Bishop, C. (2013). "Psychosocial Stages of Development", *The Encyclopedia of Cross-Cultural Psychology*, (Ed: Keith, K. D.). New Jersey: John Wiley & Sons, s. 1056–1060.

duygusuna ve dünyaya olumlu bir yaklaşım benimsemesi, yani sağlıklı bir kişiliğin temellerinin atılmasına beklenirken; aksi durumda bebeğin güven bunalımına, yalıtıma ve yaşama karşı olumsuz bir yargı edinimine sürüklenmesi olasıdır. Kùltürler üstü bir nitelik taşıyan bu evre çocuğun gelişimi ve birey olarak çevresiyle yaşam boyu nasıl bir etkileşim içerisinde olacağına dair önemli bir süreci ifade eder.

2. Evre: Özerklik & Utanma ve Kuşku Çatışması. Yürümeye başlayan 18 aydan 3 yaşına kadarki döneminde çocuğun artık özerkliğini duyurma istemi ile utanma ve kuşku duyguları arasında bir çatışma söz konusudur. Bu evrenin başarıyla tamamlanması, yürümeye başlayan çocuğun bakıcının izni olmadan çevreyi keşfetmek için yeterli özgüvene sahip olmasına ve kendini güvende hissetmesine yol açar. Ayrıca, yeni yürümeye başlayan çocuk daha bağımsız bir duruşa sahiptir ve çevreyi ve tuvalet eğitimi gibi kendi bedensel tepkilerini denetlemeye çalışır. Dolayısıyla çocuk, birincil bakıcının doğal çevresi dışındaki ilişkileri keşfeder. Öte yandan bu evrenin başarısız geçmesi, çocukta/bireyde yaşam boyu sürebilecek kırılğan bir öz-değer, bağımlılık ve güven eksikliği sonucunu doğurur.

3. Evre: Öncecilik & Suçluluk. Erken çocukluk dönemi sayılan 3 ile 5 yaş arasında kapsayan bu evrede çocuğun öncecilik güdüsü ve suçluluk duygusu arasında çatışma vardır. Bu evre, çocuk ile aynı cinsiyetten ebeveyn arasında daha güçlü bir bağ kurar. Ayrıca, bu bağ, aile ile yerleşik ve kalıcı bir ilişki yaratır ve bu da başkalarıyla bağlantıları olan bir birey geliştirir. Bununla birlikte, bu evrenin olumsuz geçmesi, bağımlılık duygularına, zayıf benlik kavramına ve zayıf kavrayış yetisinin edinmesine yol açacaktır. Yine bu evrede çocuklar toplum içerisindeki rollerini anlamaya çalışırlar ve çevreleri bağlamında bir iyelik ve güç duygusu içinde gezinmeye başlarlar.

4. Evre: Çaba & Bayağılık. Bireysel güç, Erikson'un çocukluk dönemi olarak tanımladığı 6 ile 12 yaş arasındaki bu evrede çaba güdüsü ile bayağılık duygusunu çatışmaya itekler. Bu dönemde okul ve atletik başarılar arzu edilir. Bu dönemin olumsuz geçmesi yetersizlik duygularına ve güven eksikliğine neden olur. Erikson, çocukların liderlerin ve takipçilerinin etkisi altında kaldıklarını ve çevrelerinin aktörel yargılarını ve akranlarının beklentilerini anladıklarını öne sürer. Dahası, çocuklar kendilerini taydaş kümelerinden ayırmak için kişisel yeteneklerini sergileyebilirler.

5. Evre: Kimlik & Rol Karmaşası. Ergenlik dönemi olarak kabul edilen 12 ile 18 yaş arası bu evrede, kimlik ve rol karmaşası çatışması egemen olur. Bu dönemde ergen,

benzersizliğini ortaya koymaya ve toplum ve/veya bir taydaş kümesi tarafından kabul edilebilir kişisel bir kimlik geliştirmeye çalışır. Bu hedefe ulaşamama, ergenin başkaları tarafından kabul edilme umudunun çok az olduğu, parçalanmış bir benlik duygusuna yol açar.

6. Evre: Yakınlaşma & Soyutlanma. Gençlik ile yetişkinlik dönemi sayılan 18 ile 40 yaş arası bu evrede yakınlaşma duygusu ve yalıtıma sürüklenme durumu çatışır. Yetişkinler, yakın ilişkiler ararken kendi kimlikleriyle müzakere etmek zorundadır. Genel olarak, sağlıklı ve uzun süreli ilişkilere yol açacak benzer nitelikleri başkalarında ararlar. Görücü usulü evlilikler, kültürel bağlamın yetişkinlikte bireysel gelişimi nasıl gölgeleyebileceğinin bir örneğidir. Bu evliliklerde kadın ve erkeğin, kişinin kendi bağımsız ihtiyacı veya kişilik uyumu ne olursa olsun, bu bağların ömür boyu sürmesi beklentisiyle anlamlı ilişkiler kurması ve bir yakınlık düzeyi oluşturması beklenir. Ayrıca yakınlık duygusunun gelişimi kadın ve erkekte farklılık gösterebilmektedir.

7. Evre: Üretkenlik & Durgunluk. Orta yetişkinlik dönemi sayılan 40 ile 65 yaş arası bu evrede üretkenlik ve durgunluk durumu çatışma içerisinde olur. Bu evrenin olumlu geçirilmesi durumunda bireyin toplum ve gelecek nesil için iyi niyet ve aktörel yargıyı yaygınlaştıracak eylemlerde bulunması beklenir. Ancak bu evrenin olumsuz deneyimlenişi bireyi benmerkezci bir hale ve toplumsal ilişkilerden soyutlanmasına neden olur. Bir başka anlatımla birey kendini toplumdan yalıtır.

8. Evre: Bütünlük & Umutsuzluk. 65 yaş ve sonraki dönemi yansıtan bu evrede ise bütünlük ile umutsuzluk arasında bir çatışma yaşanır. Bu evrede bireyin tinsel-toplumsal görevi, kendinden sonraki nesli zenginleştirme, ailesinin ve toplumunun kilit bir üyesi ve lideri olma üzerine kuruludur. Bireyler, anlamlı bir yaşama kavuşma umuduyla, yaşamları boyunca yaptıkları seçimleri gözden geçirirler. Bu evrenin başarılı geçirilmesi bireyin seçimlerini bir ömür boyunca kabul etmesi, birçok nesil boyunca sürdürülebilir ilişkiler kurması ve pişmanlık duymadan bunlara aktarıma hazır olması anlamına gelir. Öte yandan bu evrenin başarısız geçmesi, karar verme konusunda pişmanlıkla dolu bir yaşama, gerçekleşmemiş hülyalara ve topluma karşı özgecilik eksikliğine zemin hazırlar.

Erikson tarafından aşamalandırılan ve insanın toplumsal yapı içerisindeki kişisel gelişimini anlamlandırmaya çalışan bu kuramın kısa çözümlemesi *kimlik*

oluşum sürecine toplumun doğrudan katılım göstererek belirleyici bir rol oynadığını gözler önüne sermektedir. Dahası Erikson'un bireyin *kimlik* edinim sürecini toplumsallaşmasıyla ilişkilendirdiği bu yoğun çabası, bazı araştırmacıların gözünde onu çağdaş *kimlik* kuramının yaratıcısı konumuna dahi sokmuştur. Bununla birlikte Erikson'da bilinçsel düzeyde beliren kimliğe ilişkin bu kuramsal yaklaşımın yeşermesinde esin kaynağı olan asıl düşünsel sıçrama noktasının Freud tarafından yaratılan *ruhsal çözümleyici kişilik kuramı* olduğunu unutmamak gerekir. Freud'un yaklaşımına göre bilinçsel güçlerin çatışmasından türeyen ve devinimsel bir niteliğe sahip olan *benlik* (ego) belirli bir üremeyle dünyaya gelen insanın aile içi ilişkilerindeki karşıtlıkların etkileşiminden şekillenir. Dikkat edilirse Erikson'un kuramsal paradigmasında bu Freudyan etki net bir şekilde kendini açık eder. Bu anlayıştan yola çıkan Erikson, bireyin *kimlik* oluşumunun kendisi dışındaki diğer insanlarla (ebeveyn) girdiği ilk etkileşimden itibaren başladığını düşünür. Çünkü toplum ve insanbilimi eksenli araştırmalardan elde edilen bulguları işleyen Erikson, çocuğun "öğrenme" sürecinin önceden ayarlanmış belirli bir olağan toplumsal işleyiş ve araçlarla bütünleştiğini fark eder. Rus araştırmacı Polyakova, Erikson tarafından fark edilen çocuklara özgü bu "öğrenmenin", deneyimsel aktarım yapan kümesel kiplerce (kimlik) çocuğun bedensel deneyimine ve onun aracılığıyla gelişmekte olan *benliğine* iletilen bir yöntem olduğunu, bu yöntemin ise bireysel ya da kümesel nitelikli deneyimi düzenleme yolları olarak toplumun coğrafi ve tarihsel özelliklerine göre farklılık gösterebilen *kimliği* işaret ettiğini vurgular.¹⁵⁷

Dilbilimsel bakış açısıyla da olsa özü itibarıyla Humboldt'un dil – kültür ilişkilerine yaklaşımı da *kimliğin* oluşumunda toplumun rolünü öne çıkaran bir kavrayış sunar. Öyle ki dilin varoluşu ve gelişimini doğrudan toplumsallık ilintisiyle bağdaştıran Humboldt'a göre insan denilen varlığın doğasından toplumsallığı soyutlamak mümkün değildir. Toplumsallaşma olgusuna yönelik bu köktenci görüngen kuşkusuz insana özgü her yetinin, *kimlik* dahil, toplumsallık aracılığıyla gelişim gösterebileceği savını da beraberinde getirir. İnsanın özünden gelen yetkinleşme arzusuyla eyleme geçtiğini varsayan Humboldt, "*toplumsal etkileşim, dil üzerine ne ölçüde büyük ve devingen bir güç olarak etki ederse, dil o ölçüde eşit koşullar altında ve anılan ortak yönler temelinde anlaşım olanağı ve dillerin karşılıklı yetkinleşmesinin*

¹⁵⁷ Полякова, а.г.м., 2016, s. 24.

aracını kazanır”, der.¹⁵⁸ Yine Humboldt’un izinde dil – kültür ilişkisi çizgisinde devam edersek kimliğin temel bileşenleri de toplumsallığın bu kavramın oluşumundaki kilit rolünü doğrular. Bir başka deyişle *kimliğin* bileşenleri sayılan *tanımlanma*, *tanıma* ve *iyelik*¹⁵⁹ kavramlarının anlamsal açılımları bizi “insan eşittir toplumsal bir varlık” tezine dahi götürür. Çünkü bireyin *tanımlanması* en az 1 kişilik *öteki* tarafından, bireyin *tanınması* yine en az 1 kişilik *öteki*yi kapsayan ve bireyin *iyelik* duyması da en az 1 kişilik *öteki*yle olası olan bir durumsallıktır. Bu

kavramların işlevini yerine getirmesi ise dilin araçsallığıyla gerçekleşir ki bu bir bakıma dile, toplumsallaşmaya, dolayısıyla da kimlikleşmeye anahtar görevi biçer.

3.1.2. Kimlik Türleri

Toplumsal bilimlerin hemen bütün alt dallarınca ilgi duyulan ve böylece çok boyutluluğu hızla gelişim kat eden *kimlik* kavramının bu değişen doğası, onu bilimsel inceleme yönünden güçleştirdiği için boyut – uzam – kapsam sınırlamasına gidilmesi önemlidir.¹⁶⁰ Kavrama ilişkin bu sınırlamayı ise kimliğin türleri üzerinden yakalamak hem olasıdır hem de faydalıdır. Bilinen en eski zamanlardan bu yana mitoloji, yazınbilim, doğa bilimleri ve insani bilimler alanında insanı belirli somut ve soyut özellikler bakımından ayırttırma geleneğinin bulunması kimlik türlerinin saptanmasına da kolaylaştırıcı bir altyapı sunar. Bu açıdan bakıldığında kavramın türleri için ruhbilimin yörüngesinde hareket etmek yol gösterici olur. Buna göre; ruhbilimsel bakış açısından hareketle sanatsal yorumlar, deneysel araştırmalar, kuramsal genellemeler, kimliğin ölçütlerinin belirlenmesi ve sınıflandırılması, özbilincin farkındalığı ve sezgisel içgörülerini anlamak için *türsel yaklaşıma* (типологический подход) başvurulabilir.¹⁶¹

Bu anlamda kimliği türsel yönden irdelemeden önce tür ayrımına gitmede kavramsal kolaylık sunma olasılığına dayanarak kimliğin oluşumuna ruhbilimsel bakış açısıyla göz atmak faydalı olabilir. Bu sınıflandırmaya uygun yaklaşımlar arasında Sovyet–Rus ruhbilimci Konstantin Platonov (1906–1984) tarafından geliştirilen ve

¹⁵⁸ Topkaya, R. (2016). “Dilin Aynasında Kültür: Humboldt Felsefesinde Dil–Kültür İlişkisi”, *ViraVerita E-Dergi*, Sayı 4, s. 66.

¹⁵⁹ Yıldız, a.g.e., 2007, s. 10.

¹⁶⁰ Dalbay, R. S. (2018). “Kimlik ve Toplumsal Kimlik Kavramı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 31, s. 162.

¹⁶¹ Старовойтенко, Е. Б. (2011). “Культурные предпосылки типизации отношений личности” *Мур психологии. Научно-методический журнал*. № 4, с. 119–120.

kimlik oluşumunu aşamalı bir derecelendirme çerçevesinde sıralandıran tablo göze çarpar. Platonov'a göre türlerine ayrıştırma için ipucu veren kimliğin oluşumu 6 eklemli aşamadan meydana gelir. Rus ruhbilimci bu aşamaları sırasıyla şöyle tanımlar;

1. Kimliğin kendini arayışı

1.1. Çekim (влечение) → istek (желание) → ilgi (интерес) → eğilim (склонность) → tutku (стремление) şeklinde eklemli güdüsel dürtüler.

1.2. Görüş, davranış ve duruş; ülkü, düzgü ve istem düzeyi ile ilke, kanı ve özümseme gibi üç bileşen kümeyi içeren dünya görüşü, değerler, değer yönelimleri, temsil ve yaşam duruşundan oluşan ülküsel dürtüler.

2. Bilgi, yetkinlik, yetenekler ve alışkanlıklardan oluşan deneyim.

3. Ruhsal süreçler ve özellikler

3.1. Bilişsel dürtülerce tetiklenen süreçler. Duyum → algı → temsil ve yetenekleri kapsayan dikkat, düşünme, bellek ve imgelemenden oluşan anlak.

3.2. İstenç, sezgiler ve duygulardan oluşan duygusal-istençsel dürtüler.

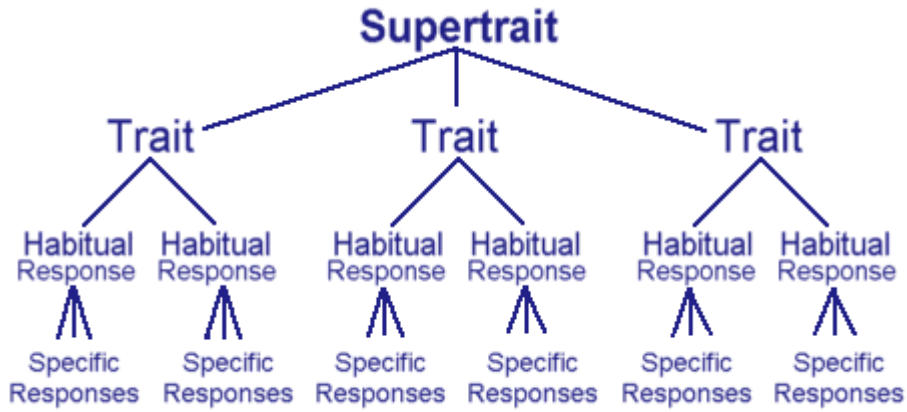
4. Yaşamsal-ruhsal özellikler (yaradılış).

5. Yetiler (kapasite, yetenek).

6. Kişilik.¹⁶²

Benzer şekilde kimlik türlerine ilişkin ruhbilimsel görüngeden yaklaşan Alman kökenli İngiliz ruhbilimci Hans Jürgen Eysenck (1916–1997) de “PEN modeli” olarak adlandırılan kuramsal yaklaşımında bireyin davranışlarına büyük etki eden *üstün niteliklerden* (supertraits) oluşan kimlik türlerinin aşamalı bir yapıya sahip olduklarını ileri sürer.

¹⁶² Новиков, Д. А. (2020). *Управление, деятельность, личность*. Москва: ИПУ РАН, s. 22.

Şekil 3.1.

Kimlik üzerine etraflıca bilimsel araştırmalar yapan Eysenck başlangıçta bireyin kimliğinde birbirinden bağımsız yapıda var olan *dışadönük* (extroversion) ve *içedönük* (introversion) ile *kararlı* (stable) ve *kararsız* (neurotic) şeklinde tanımladığı kimlik türlerini saptadığını savunmuştur.¹⁶³

	Kararlı	Kararsız (Sinirli)
İçedönük	Sakin, dengeli, gelecek vadeden, denetimli, barışsever, dikkatli, düşünceli, edilgen.	Çabuk etkilenen, kaygılı, dik kafalı, mantıklı, karamsar, içine kapanık, konuşmayı sevmeyen, sessiz.
Dışadönük	Lider, tasasız, neşeli, uyumlu, duyarlı, konuşkan, dost canlısı, iletişimci.	Alıngan, huzursuz, saldırgan, kuruntulu, istikrarsız, düşünmeden hareket eden, iyimser, etkin.

Tablo 3.2.

Sonraki süreçte Eysenck bu kimlik türü saptamalarına ayrıca *belleksel bozukluk* (psychoticism) kavramını da eklemiştir. Bunda Eysenck'in sıradışı kişiliklere yönelik gözlemlerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre *belleksel bozukluk* olarak

¹⁶³ Хьелл, Зиглер, a.g.e. 2016, s. 218–219.

adlandırılan kimlik türü diğer insanlarla ilişkilerinde içtenlikten yoksun, soğuk, saldırgan, güvensiz, duygusuz, anlaşılmaz ve duygudaşlık kuramayan sıradışı bireyleri betimlemektedir.¹⁶⁴ Böylelikle Eysenck tarafından sıralı olarak en alt basamakta *belirli tepkiler* (specific responses), ikinci basamakta *alışma tepkisi* (habitual responses), üçüncü basamakta *ayırıcı özellikler* (distinct responses) ve en üst basamakta da yukarıda açıklanan *üstün niteliklerin* yer aldığı aşamalı bir kimlik yapılanması ortaya konur.

Kimlik türleri üzerine ruhbilimsel gelenekten çalışma yürüten bir başka uzman da Kanadalı terapist ve gelişim ruhbilimcisi James E. Marcia'dır (1937 –). Erikson'un *başarılı* (achievement) ve *yayılmacı* (diffusion) başat kimlik türlerinden hareketle *tutulu* (foreclosure) ve *erteletim* (moratorium) kimlik türlerini ek olarak geliştirerek literatüre kazandıran Marcia konuyu bir adım ileriye taşır. Marcia'nın ek kimlik türlerini ele alan Türk ruhbilimci Arzu Kantarcıoğlu, Kanadalı uzmanın kimlik kazanım ölçütlerinin Eriksoncu kuramsallaştırmanın çizgisinde *arayış* (exploration) ve *bağlılık* (commitment) gibi iki temel değişken üzerinde şekillendiğine işaret eder. Kantarcıoğlu'na göre *arayış* değişkeni ebeveynler tarafından belirlenen ve tanımlanan hedef, değer, inanç gibi aktarımların sorgulanmasını, ergenlikteki gelişimsel fırsatları ve kimlik olaylarını kapsamına alır. *Bağlılık* değişkeni ise rol değişikliği gibi ruhsal gerilime yol açabilecek aykırı durumlar dışında benimsenen inançlara, değerlere ve ülkülere bağlı kalınmasını işaret eder. Tüm bu kimlik türlerinin sabit ve belirgin nitelikli olmaktan çok bireyin olgunlaşma sürecini yansıtan bir devinime benzetilmiş ve bir kimlik türünden ötekine geçişe olanak tanıyacak şekilde kaçınılmazlıktan uzak görülmüşlerdir.¹⁶⁵

Ruhbilimsel bakış açısıyla kimlik türleri hakkında yapılan benzeri çalışmalar arasında belki de en ayrıntılı ve tanınan sınıflandırmalardan biri, Alman sinir hastalıkları uzmanı Karl Leonhard'a (1904–1988) aittir. Leonhard tarafından bireyin ötekilerle iletişim biçimini gözlemlemeye dayandırılan sınıflandırıcı yaklaşım sonucunda 12 farklı kimlik türü tanımlaması geliştirilmiştir. Esasen yetişkinler arası

¹⁶⁴ Karancı, A. N., Dirik G., Yorulmaz, O. (2007). "Eysenck Kişilik Anketi – Gözden Geçirilmiş Kısaltılmış Forumu'nun (EKA-GKK) Türkiye'de Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması", *Türk Psikiyatri Dergisi*; Cilt:18, Sayı: 3, s. 2.

¹⁶⁵ Kantarcıoğlu, A. (2004). "*Suç İşlemiş Ergenlerin Bağlanma Davranışları, Kişilik Boyutları ve Kimlik Gelişmelerinin İncelenmesi*", Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, s. 70.

ilişkilerin gözlem ve incelenmesine dayanan bu kimlik sınıflandırmaları aşağıdaki gibidir;¹⁶⁶

1) *Tez canlılık* (Demonstrative): Aşırı konuşkan, yüz hareketleri ve anlatımı fazlasıyla belirgindir. Gevezelik düzeyinde olması nedeniyle çoğu zaman konuşmayı ana konusundan başka noktalara götürür. Bu kimlik türü, resmi ve ailevi yükümlülüklerine karşı yeterince ciddi bir tutum sergilememesine bağlı olarak ötekilerle örüntüsel çatışma yaşar. Bu çatışmaların genellikle tetikleyicisi ise kendisidir. Buna ek olarak aktöreye aykırı davranışlara eğilim, çabuk sinirlenebilme, davranışlarında anlamsızlık sezilmesi ve yükümlülüklerine karşı gerekli ağırbaşlılık eksikliği de görülür. Öte yandan iletişime giren ötekilerce algılanan olumlu özelliklerin başında canlılık, hareketlilik, iyimserlik ve öncelik gelmektedir.

2) *Karamsarlık* (Stuck): Düşük iletişimsel eğilim, suskunluk ve baskın bir karamsar ruh yapısına sahiptir. Genellikle gürültülü toplumsal yaşam alanlarından kaçınarak ıssız bir eğleşimi seçen ya da ötekilerle pek çatışmaya giremeyecek kadar toplumdan soyutlanmış evsiz kişiler bu sınıflandırmaya girer. Buna karşılık kendileriyle dost olan kişilere karşı çok değer atfeder ve onların sözlerini dinlemeye sürekli hazırdırlar. Bu kimlik türünün olumlu özellikleri ağırbaşlılık, öz yargılama yetisi ve yüksek türe duygusu iken olumsuz özellikleri arasında edilgenlik, yavaşlık, ağır düşünme ve bencillik sıralanabilir.

3) *Dengesizlik* (Pedantic): Bireyin ötekiyle iletişim kurma biçim ve aralığının sıklıkla değişkenlik göstermesi nedeniyle kendi tinsel yapısında duygudurum bozukluğu gözlemlenir. Tinsel gücün yüksekliğinde *tez canlılık* türündekine benzer şekilde toplumsal, düşüklüğünde ise *karamsarlık* türündeki gibi içine kapanık olurlar.

4) *Uyarımsallık* (Excitable): İletişimsel açıdan düşük yoğunluklu, sözsel ve sözsel olmayan tepkilemlerde ağır davranışsal tutum göze çarpar. İç dünyasında sıkıcı ve kuruntulu, dış dünyasında ise kaba ve saldırgan bir görüntü çizen bu kimlik türünün ötekiyle ilişkisinde çatışmaları kışkırtıcı eğilimi ağır basar. O nedenle kümesinde ya da takımında kavgacı, ailesinde de güçlü bir kişilik olarak sivrilir. Çünkü duygusal bir uyarımsallıkta hızlıca sinirlenebilen ve davranışları üzerinde öz denetimi zayıftır.

¹⁶⁶ Мельник, С. Н. (2004). *Психология личности*. Владивосток: Herson Пресс, s. 32–34.

Diğer taraftan, duygusal yönden dingin bir tinsel durumda bu kimlik türü genellikle vicdanlı ve doğru olup, hayvanları ve küçük çocukları sever.

5) *Sıkışmış tip* (Hyperthymic): Toplumsallık düzeyi orta derece varsayılan bu kimlik türü sıkıcı, suskun, ama ahlaksal yönden belirli bir duyarlılığa sahip olarak gözlemlenir. Ötekiyle ilişkilerinde yaşanan çatışmalarda genellikle sorunu çıkaran taraftır. Olumsuz ya da zayıflık sayılan özelliklerinin başında alınganlık, savunmasızlık güdüsü, kuşkuculuk, aç alma eğilimi, büyümekle duygu, kıskançlık gibi nitelikler gelir. Bunların arasında yaptığı her işte yüksek başarı tutkusuna dayalı çabalama, kendinden büyük beklenti duyması ya da iş ortamında yakınları ve astlarına karşı bıktırıcı ve zorlayıcı isteklerde bulunması gibi aşırı hırs öne çıkar. Tüm bunlara rağmen toplumsal türeye yönelik duyarlılık da sergileyebilir.

6) *Bilgiçlik* (Distributable): Çatışmacı bir kişiliğe sahip olduğu pek söylenemez. Yapı olarak daha çok bürokrata benzetilen bu kimlik türü ötekilerine karşı fazlaca resmi tutum ortaya koyar. Ancak bu tutumu ortaya koyarken aynı zamanda liderliği ötekilerine bırakır. Olumlu özellikleri arasında vicdanlılık, doğruluk, ağırbaşlılık ve işte güvenilirlik gibi yönler dikkati çeker. Öyle ki bazen ev halkını aşırı doğruluk istemleriyle bunaltabilir. Öte yandan iticilik, biçimcilik, sıkıcılık ve homurdanma gibi olumsuz özellikleri de bulunmaktadır.

7) *Kaygınlık* (Anxious): Düşük iletişimsel eğilim gözlemlenen bu kimlik türü çoğunlukla çekingenlik, kendinden kuşku duyma ve kendini önemsiz hissetme duygularıyla yoğrulmuş bir kişiliği yansıtır. Ötekiyle seyrek çatışmaya girer ve bu gibi durumlarda da genellikle edilgen bir role sahiptir. İçtenlik, özelleştire, çalışkanlık gibi çekici özellikleri bulunur. Bununla birlikte tinsel yönden savunmasızlık eşliğinin yüksek olması yüzünden şakaların hedefi haline gelen “günah keçisi” rolüne de zorlanabilir.

8) *Duygusalılık* (Affective exalted): Genellikle dar seçkin bir çevreyle iletişim içerisinde olan bu kimlik türü bu duruma uygun olarak ötekiyle seyrek çatışma yaşar. Çatışma durumunda da çoğunlukla edilgen bir tavır benimser ve kırılganlığını içine atmayı seçer. İncelik, sevecenlik, ötekinin başarılarına karşı içten bir sevinme duyusu, yüksek sorumluluk bilinci olumlu özellikleri arasında yer alır. Buna karşılık aşırı duyarlılık ve ağlamaklılık da başlıca itici özellikleri olarak kabul edilir.

9) *Özgüven* (Emotive): İletişim kurma yetisi, liderlik arzusu, güce ve övgüye olan açlığıyla tanımlanan bu kimlik türü, ötekilerle yüksek bir uyum yeteneği ve aynı zamanda oyun oynama tutkusunu hemen belli eder. Yüksek özgüven ve görüşlerindeki inatçılık eğilimi ötekilerde düzenli olarak rahatsızlık uyandırır ve kendisiyle çatışmaya girmelerini kışkırtır. Buna karşın çatışma hallerinde etkin bir şekilde kendisini de savunur. İncelik, yaratıcılık, başkalarını büyüleme yeteneği, düşünce ve eylemlerinin özgünlüğü onun başlıca ayırt edici olumlu özellikleri arasındadır. Ancak, bencillik, ikiyüzlülük, övünme ve işten kaytarma gibi göz ardı edilemeyecek olumsuz özellikleri de vardır.

10) *Yüce ruhluluk* (Cyclothymic): Yoğun iletişimcilik ve konuşkanlık özellikleriyle bilinen bu kimlik türü, aynı zamanda aşka düşkünlüğüyle de dikkat çeker. Ötekiyle tartışmaya girse de düzeyini genellikle korur ve açık çatışmaya dönüştürmez. Arkadaşlık ilişkilerine karşı içten bağlı ve özenli olan bu kimlik türü özverili, sevecen, zevkli ve candan duygulara sahiptir. Öte yandan anlık tinsel duruma göre davranış sergileme ve hızlı uyarılma eğilimi de kötü özelliklerinden olduğu akılda tutulmalıdır.

11) *Dışa dönüklük* (Extraverted): Yoğun iletişimcilik ve konuşkanlık özelliği sayesinde çok sayıda arkadaşı / tanıdığı olan bu kimlik türü bilgiyi açıklığıyla ötekilerden ayırır. Bundan dolayı ötekini dikkatlice dinlemeye yönelik isteklilik ve çalışkanlık ön plana çıkar. Ancak ötekini olumsuz etkileme yetisi, eylemlerinde anlam ve düşünce derinliğinin olmayışına bağlı olarak görülen tutumsuzluk, eğlence tutkusu ve söylentilerin yayılmasında etkin katılım gösterme gibi hoş karşılanmayan özellikleri de yadsınmaz.

12) *İçe dönüklük* (Introverted): Dışa dönüklüğün tam aksine düşük iletişimcilik ve konuşkanlık özelliğiyle göze çarpan bu kimlik türü soyutlanmaya düşkünlüğü ve yalnızlık sevgisiyle tanınır. Öz denetim ve kendini kısıtlama, güçlü inanç ve ilkelere bağlılık gibi olumlu özellikleri bulunan bu türün inatçılık, düşünce katılığı, başka birinin düşüncelerini bağnaz bir şekilde savunma eğilimi gibi itici yönleri de kendini belli eder.

Kimlik türlerini ele alan Türk ruhbilimci Muhittin Aşkın ise *giydirilmiş kimlikler* kavramsallaştırmasıyla konuya kendi bakış açısını sunar. Aşkın'a göre içinde yaşadığı toplumun ulusal, dinsel, siyasal ve iktisadi değer yargılarının bir ürünü olan

her bireye belli kimlikler aşılarmakta olup, bunlar *giydirilmiş kimliklerdir*. Bunlardan ilki, bütün insanlık ailesinin akıl, ruh gibi ortak özelliklerini yansıtan *yalın insan kimliğidir*. İkincisi, insanın istenci dışında kalıtım yasalarıyla belirlenen fiziksel özelliklerini yansıtan *kalıtımsal kimliktir*. Üçüncüsü, büyük ölçüde hukuk, siyaset, sanat ve ekonomi anlayışına kadar çok geniş bir yelpazede bireyi şekillendiren inanç temelli *kültürel kimliktir*. Dördüncüsü, kalıtımsal ve kültürel özelliklerden etkilenererek oluşan *ulusal kimliktir*. Beşincisi, son derece etkin ve güçlü olan, bireyin kendi çıkarlarına, arzu ve isteklerine dayanan *ekonomik insan kimliğidir*.¹⁶⁷

Son olarak, kimlik türü konusuna siyaset bilimi merceğinden yaklaşan Türk siyaset bilimci Nafiz Tok (1971 –) da kavramı 3 küme etrafında ayrıştırır. Buna göre;

- 1) Ötekilerden farkını ortaya koyan, öz bilinç ve varlık hissini uyandıran unsurlar,
- 2) Bireyin zayıf ve güçlü tinsel özellikleri ile aktöresel ilkeleri, inançları ve değerlerini yansıtan kişilik unsurları,
- 3) Bireyin etkisinde kaldığı kültürel kimlik, kimlik bağlamı ve bununla özdeşleşme sonucu doğan amaç ve bağlılık duygularını kapsayan toplumsal unsurlar.¹⁶⁸

Burada kimlik türlerine ilişkin tüm bu yaklaşımlarda şu ya da bu şekilde dikkat çeken etkisel kavramların başında kültür/toplum sözcüklerinin gelmesi rastlantısal görülmemelidir. Çünkü, yukarıdaki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde vurgulandığı üzere *kimlik* başlı başına toplumsallığı çağrıştıran bir kavram özelliği taşımaktadır. Nitekim salt bu yönü itibarıyla pek çok alt kimlik türlerini bünyesine katan ve bütün bir ulusu kapsadığı varsayılan ya da bu bağlamda atıfta bulunulan *toplumsal* ya da *ortaklaşa kimlik* türü dahi literatürde varlık bulmuştur.

3.2. Dilsel Kimlik Kavramı ve Tarihçesi

Yeryüzündeki tüm diğer canlı türleri arasında özgün bir konumu bulunan insanın bu ayrıcalıklı yönünü pekiştiren temel parametrenin, hemcinsleriyle olan etkileşim ve ilişki sarmalının merkezinde yer alan *dil* etmeni olduğu giderek yaygınlaşan bir görüş haline gelmiştir. Dilin salt bu kilit özelliğinden olsa gerek

¹⁶⁷ Aşkın, a.g.e. 2017. s. 216–217.

¹⁶⁸ Tok, N. (2003), *Kültür, Kimlik ve Siyaset*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 119.

bilimsel yazında *homo sapiens* kavramının yansırı insan için *homo loquens* (konuşan insan) tanımlaması bile geliştirilmiştir. Bu bağlamda dilin hem bireyin bilinç düzeyindeki algısal, kavrayışsal ve anlamsal rolü, hem de birey–toplum ilişki ağı içerisindeki geçişkenlik arz eden ruhsal, toplumsal, davranışsal ve kültürel boyutu çağdaş dönem bilimsel çalışmalar açısından öneminin de artmasını tetiklemiştir. Öte yandan dil odaklı yaygınlık kazanan son dönem araştırmaların temel paradigmasını oluşturan *düzensel-yapısal* (systemic-structural) ve *insanbilimsel* (anthropological) iki ana yaklaşım ise araştırmacıları sözcük yerine bilginin incelenmesine yönelten “dildeki insan” (человек в языке) ve “insandaki dil” (язык в человеке) ikilemine sıkıştırmıştır.¹⁶⁹

Dolayısıyla önceleri insanı anlamaya dönük bir araç olarak dile odaklanması sonucunda zamanla “insan – dil” ilişkisinin daha da derinlemesine incelenmesine evrilen belli başlı toplumbilimsel, ruhbilimsel ve dilbilimsel çalışmalar ortaya *dilsel kimlik* kavramını çıkarmıştır. Bir süre sonra yazınbilim alanının da ilgisini çekmeyi başaran *dilsel kimlik* kavramında, olağan toplumbilimsel ya da ruhbilimsel *kimlik* kavramından daha derinlikli ve gelişmiş bir anlam arandığı ya da ona böylesi bir anlam yüklendiği öne sürülebilir. Çünkü burada olağan *kimlik* kavramının dilsel araçlar temelinde ana özelliklerinin yeniden yapılandırılması ve dil aracılığıyla söylemsellik/anlatı biçimi kazanması durumu anıştırılmaktadır. Kimliğin temel belirleyici parametreleri arasında görülen insansal aklın en yoğun işlemsel gösterimine dilde rastlanıldığı varsayımı göz önünde bulundurulsa *dilsel kimlik* kavramının belki de doğmasına yol açan “yükü anlam” ve onda aranan “gelişmiş kimliksel özellikler dizisi” daha iyi sezilebilir.

Nitekim *dilsel kimliğin* doğal yapısında var olan bu derin kavramsallığa bağlı olarak çağdaş dilbilim alanında inceleme yöntemi olarak *insanbilimsel* yaklaşımın yansırı *toplumdilbilim* (социолингвистика), *psikodilbilim* (психоллингвистика), *bilişselbilim* (когнитивистика), *kültürdilbilim* (лингвокультурология), *budundilbilim* (этнолингвистика) ve diğer yaklaşımları birleştirmeye çalışan bütünselci bir paradigma giderek daha fazla gelişmektedir.¹⁷⁰ Ancak hemen belirtmek

¹⁶⁹Азарова, Л. Е. (2017). “Понятие языковой личности в лингвистике”, *Annales Universitatis Mariae Curie Skłodowska*, Vol. 35., Issue 1. s. 169. (İnternet: <https://doi.org/10.17951/ff.2017.35.1.169>, Erişim tarihi: 21.10.2022).

¹⁷⁰Салахиева, В. С. (2011). “Подходы к проблеме изучения языковой личности в современном языкознании”, *Вестник КРСУ*, Том 11. № 3, s. 20.

gerekir ki kavramın araştırmacıları çok boyutlu bilim dallarına yönelten bu niteliği aynı zamanda üzerinde uzlaşa sağlanabilecek genel bir tanımının yapılmasını, incelenmesini ve kuramsallaştırılmasını da güçleştirici bir etki bırakmaktadır.

İngilizce yazına *linguistic identity*, Rusça yazına da *языковая личность* olarak geçen *dilsel kimlik* konusu, kapsamı nedeniyle farklı bilim dalları arasındaki tüm çapraşık geçişkenliğine karşın 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren araştırmacıların kuramsal temellendirme arayışlarında yoğunlaştıkları özel bir alana dönüşmekten geri kalmamıştır. Bu anlamda *dilsel kimliğin* kavramsallaştırılması, kuramsallaştırılması ve çözümlenmesine dönük özellikle Rus dilbilimsel yazında övgüye yaraşır bir bilimsel emeğin ortaya konduğunun ve konuya ilişkin belli bir çerçeve sunan ana parametreler dizisinin temellerinin atıldığına dile getirerek Rusya'nın bu alana yoğun emek verdiğini söylemek

gerekir. Rus dilbilimciler tarafından günümüze kadar ortaya koyulan bu çalışmaların, kuşkusuz, dilin bireyin düşünce, benlik ve kimliğin biçimlenme sürecinde oynadığı rolü göz ardı eden salt araçsal ve işlevsel bakış açısının kırılmasına önemli bir katkı sunduğu savunulabilir.

Dilbilimsel yazında Rus araştırmacılarca üzerinde yoğun emek harcanan *dilsel kimlik* konusunun kavramsallaşma ve kuramsallaşma serüveninin, Batı yazını ile hemen hemen aynı tarihte başladığını söylemek mümkündür. Zira *dilsel kimlik* kavramının kullanımının tarihsel iz düşümüne Alman dilbilimci Johann Leo Weisgerber (1899 – 1985) ve Rus dilbilimci Viktor Vladimiroviç Vinogradov (1895 – 1969) tarafından 1930'lu yıllarda neredeyse eşzamanlı olarak ortaya konulan çalışmalarda rastlanılmaktadır.¹⁷¹ Hemen belirtmek gerekir ki bu dönemde bilim insanları *dilsel kimlik* kavramını bağımsız bir disiplin boyutuyla değil, daha çok bir yapının yazarının ve anlatıcısının genel ve öznel kişilik imgesinin düşünsel yönden araştırılması şeklinde işlemişlerdir.

Rus dilbilimsel yazın açısından *dilsel kimliğin* tarihçesini ele almak gerekirse, Vinogradov'un kavramın doğuşuna yol açan bilim insanı olduğu yönünde genel bir uzlaşa bulunduğunu belirtmekle başlanabilir. Buna göre Rus dilbilimsel yazında Vinogradov şiirsel konuşma biçimini ele alan çalışmaları kapsamında *yazar imgesi*

¹⁷¹Иванцова, Е. В., (2010). “О термине «Языковая личность»: истоки, проблемы, перспективы использования”, *Вестник Томского государственного университета*, №4(12), s.24.

(образ автора) kavramını ortaya atan ilk bilim insanıdır. Bu bilimsel odaklanmanın bir ürünü olarak ilk baskısı 1930 yılında Moskova merkezli Gosizdat Yayınları’ndan çıkan “О художественной прозе” (Yazınsal Düzyazı Hakkında) başlıklı yapıtının 61. ve 91. sayfalarında 2 kere günümüz Rus dilbilimsel yazınında kullanılan haliyle “языковая личность” (dilsel kimlik) kavramına yer verdiği görülmektedir. Anılan yapıtın 61. sayfasında Polonyalı dilbilimci Jan Baudouin de Courtenay’dan (1845 – 1929) bahsederken “*farklı toplumsal-dilsel sınıfları birleştirmenin ve karıştırmanın odağı, ortaklaşa toplumsal-dilsel biçimlerin ve normların bir bileşeni olarak dilsel kimlikle ilgileniyordu*” tümcesini kurar.¹⁷² Yine aynı yapıtın 91. sayfasında da İsviçreli dilbilimci Saussure’e gönderme yaparken doğrudan *dilsel kimlik* kavramını kullanır;

*“Dilin dış dilbilgisi biçimlerinden daha içsel (ideolojik) ve daha karmaşık yapıcı sözcük biçimlerine ve bunların birleşimlerine doğru gidersek; sözlü düşünmenin özellikleriyle ilişkili kompozisyon tekniklerinin dilsel çağrışımların temel özellikleri olduğunu kabul edersek, o zaman yazınbilimsel dilin yapısı Saussure’ün düz dilsel ilişkiler sisteminden çok daha karmaşık bir biçimde ortaya çıkar. Bu “öznel” alanların farklılarına dahil olan ve bunları kendisinde içeren, özel bir yapıda birleştiren ise kimliktir. Nesnel anlamda söylenen her şey dilsel kimliğin yaratıcı bir şekilde açığa vurulması alanı olarak konuşmaya aktarılabilir.”*¹⁷³

Vinogradov’un yazar imgesi çözümlemesinin izinden giden ve konuyu çok boyutluluk parametreleriyle açıklamayı ve genişletmeyi tercih eden Rus dilbilimci İnna Yakovlevna Çernuhina (1939 –) *dilsel kimlik* kavramının oluşumunu temellendiren bir başka uzmandır. Vinogradov tarafından şekillendirilen *bireysel anlatım biçimini* (индивидуальное говорение) yeterli bulmayarak kendi kuramsal düşüncelerini işleyen ve çok boyutlu parametreleri *büyük* ve *küçük* olarak ikiye ayıran Çernuhina tüm bu parametrelerin sözsel ya da yazısal anlatım biçimlerine açık ya da örtülü şekilde yansıdığı tezini ileri sürmüştür. Araştırmacıya göre *büyük çok boyutluluk* parametreleri sözsel düşünme türlerini ve anlayışı kapsayan *zekâ*, belirli bir kimliğin iyesi olduğu dünya ve insan hakkındaki bilgisini, sözlü ve sözsüz yaşam deneyimini, bilinçli ve bilinçsiz belleğini yansıtan *sezgi* ve *ön varsayım*, *iyilik evreninde varoluş*, *doğanın ve uzayın sezinlenişi*, *bilinçsel çevreye*, *ulusal ve yabancı kültürel ortama açılım* ve *diğer önemli bazı unsurlar* iken; *küçük çok boyutluluk*

¹⁷²Виноградов, В.В. (1980). “О языке художественной прозы”. Москва: Издательство Наука, s. 61.

¹⁷³ Виноградов, a.g.e., 1980, s. 91.

parametreleri *kimliğin deneyimleyebildiği cinsel ve aydın duygular, dingin, gergin ve zorlayıcı gibi baskın anlatım türlerinde ortaya çıkan konuşma biçiminden oluşur.*¹⁷⁴

Dilbilimsel araştırmalarda öznenen nesneye doğru aşamalı odak geçişi 1960'lı yıllara gelindiğinde bir bütün olarak insan eylemlerinin temel özelliklerini ortaya çıkarmak için dilin "arkasına", yani dilin kendisinden çok *konuşan insana* (говорящий человек) yönelme eğilimini pekiştirmiştir.¹⁷⁵ Sovyetler Birliği zamanında önde gelen dilbilim yayınlarından olan “Вопросы языкознания” (Dilbilimin Sorunları) adlı dergide 1970 yılında yayımlanan “Человек и его язык” (İnsan Ve Dili) başlıklı makalesinde Ortaçağ Avrupası'ndan 1970'lere kadarki dilsel çalışma evrelerine ve gelişmelere değinen ve uzun yıllar salt dil odaklı bir anlayışın bu alana egemen olmasını açıkça eleştiren Rus dilbilimci Ruben Aleksandroviç Budagov (1910 – 2001), 1960'lı yıllarda artık *konuşan insanın* bireysel düzeyde kendine özgü bir anlayış ve biçimle dili kullanmasının fark edilişinin öne çıktığını, bundan ötürü araştırmacıların ilgisinin salt dilin kendisinden çok *dili konuşana* doğru yöneldiğini, zira insan etmenini göz önüne almayan dilsel incelemelerin tek taraflı ve sığ bir bakış açısı sunduğunun anlaşıldığını işler.¹⁷⁶ Dolayısıyla *konuşan insana* yönelme eğilimine bağlı olarak bu dönemde konunun salt dilbilimin sınırları içerisine sığmayacak kadar çok boyutlu olduğunun görülmesi nedeniyle bilim dalları arası geçişkenlik bilimsel sınırları da bulanıklaştırır ve bu gidişat insanbilim, toplumdilbilim, ruhdilbilim, bilişselbilim, kültürdilbilim, budundilbilim, yararcıdilbilim (прагмалингвистика) ve metinbilim (лингвистика текста) gibi alt bilimsel dalların doğmasını tetikler.

Böylelikle 1930'lu yıllarda Rus dilbilimsel yazında temelleri atılan ve 1960'lı yıllarda iyice izi sürülmeye başlanan *dilsel kimlik* kavramının 1980'li yıllara kadar günümüzdeki biçimde doğrudan kullanımına pek rastlanılmaz. Bu tarihten sonra dilbilimsel araştırmaların genel yaklaşımının merkezinde insanbilimsel bakış açısının daha fazla yer edinmesi dikkatleri *dilsel kimlik* kavramına yeniden odaklar. Nitekim

¹⁷⁴ Ворожбитова, А. А. (2015). “Дискурсивные процессы литературно-художественной коммуникации и тип литературной личности «писатель русского зарубежья»: лингвориторический подход” *Лингвориторическая Парадигма: Теоретические И Прикладные Аспекты Научный журнал*, No.20, s. 12.

¹⁷⁵ Лутовинова, О. В. (2017). “Становление понятия «Языковая личность»: от «Языка в человеке» до «Человека в языке»”, *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*, № 1 (114), s. 84.

¹⁷⁶ Будагов, Р.А. (1970). “Человек и его язык (Заметки об отношении людей к литературному языку)” *Вопросы языкознания*, № 6, s.11. İnternet: <https://vja.ruslang.ru/archive/1970-6.pdf> (Erişim Tarihi: 01.02.2022)

dilsel kimlik kavramının Rus dilbilimsel yazınındaki çağdaş bilimsel tanımlamasının tarih sahnesine bu dönemde çıkması da bir rastlantı değildir. Günümüzde kullanılan boyutuyla kavramı Rus dilbilimsel yazınına kazandıran ilk dilbilimcinin ise Georgiy İsayeviç Bogin (1929 – 2001) olduğu varsayılır.

1980 yılında Kalinin Devlet Üniversitesi Yayınları’ndan çıkan “Современная лингводидактика” (Çağdaş Öğretseldilbilim) başlıklı yapıtında ülküsel *dilsel kimlik* belirtilerini inceleyen Bogin özetle şu görüşleri ileri sürer;

*“Sözel edimleri gerçekleştirmeye hazır insan anlamına gelen dilsel kimlik, çağdaş dilsel öğretim bilgisinin merkezi kavramıdır... Dilsel kimlik, dili benimseyen, yani dilin konuşan hali olan kişidir... Dilsel kimlik, dil hakkında ne bilindiğiyle değil, dille ne yapılabileceğiyle ilgilidir... Her birey bir dilsel kimlik edinimine dair doğuştan yeteneklidir, ancak her bireyin bu yeteneğini açığa çıkarması gerekir...”*¹⁷⁷

Ülküsel dilsel kimlik özelliklerini saptayan Bogin, kavrama ilişkin çalışmalarını bir adım öteye taşıyarak 1984 yılında, bir yıl sonra savunacağı doktora tezi olan “Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текста” (Metin Türleriyle İlişkisi Açısından Dilsel Kimlik Modeli) başlıklı tez tasarısında *dilsel kimlik biçimi* ortaya koymaya çalışmıştır. Buna göre Bogin tarafından yaratılan *dilsel kimlik biçimi* bireyin “söz edimlerini gerçekleştirmeye, üretilen konuşmaları yaratmaya ve algılamaya hazır olması” bakış açısına dayanır.¹⁷⁸ Buradan hareketle Bogin *dilsel kimlik* için “*konuşma işini ve eylemini yaratan ve yerine getiren insan*” tanımını Rus dilbilimsel yazınına kazandırır.¹⁷⁹

Rus dilbilimsel yazında bu dönemde *dilsel kimlik* konusunun sadece kavramsallaşmasına değil, aynı zamanda kuramsallaşmasına da büyük katkı sunan bir diğer dilbilimci Yuriy Nikolayeviç Karaulov (1935 – 2016) olmuştur. Düşünbilimsel ve ruhbilimsel bakış açısına dayanan kendi yaklaşımı kapsamında kavrama geniş bir bilimsel çerçeve kazandırmayı başarmıştır. Birinci baskısı 1987 yılında Moskova merkezli Nauka Yayınevi’nden çıkan “Русский язык и языковая личность” (Rus Dili ve Dilsel Kimlik) başlıklı yapıtında Karaulov *dilsel kimlik* kavramının o zamana kadarki en geniş bilimsel tanımını sadece ulusal değil, uluslararası dilbilimsel yazına

¹⁷⁷Иванцова, а.г.е. 2010, s. 25.

¹⁷⁸Богин, Г. И. (1984). «Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текста». Автореферат диссертации доктора филологических наук: Калининск.гос. ун-т.: Ленинград, 31 с.

¹⁷⁹Богин, а.г.т., 1984, s.33.

da armağan eder. Uluslararası düzeyde büyük bir beğeni toplayan bu yapıtında kavramı “a) yapısal ve dilsel karmaşıklık derecesi, b) gerçekliğin yansımalarının derinliği ve doğruluğu ve c) belirli bir hedef yönelimi bağlamında farklılık gösteren konuşma metinlerini oluşturma ve algılama yeteneklerinin uygulamalı sonucu ve toplamı” olarak tanımlar.¹⁸⁰ Gerçekten de kuramsal ve uygulamalı dilbilim araştırmalarında yeni bir çığır açan ve ana tezi “her metnin arkasında dil düzeneğinin iyesi olan bir dilsel kimlik vardır” düşüncesine dayanan dilbilimdeki insan merkezci yönelimi yansıtan Karaulov’un bu monografik nitelikli yapıtı, dile ilişkin bilimsel düzeyin derinliklerine tamamen yeni bir kapı aralamış, farklı dünya dillerini tanımlamak için geniş bir görüş açısı sunmuş ve eytişimsel(diyalektik) nitelikli gelişim gösteren bir toplumsal olgu olarak insan diline dair kanıtsal bir sununun ana hatlarını çizmiştir.¹⁸¹ Aynı Karaulov yıllar sonra 2007 yılında St. Petersburg’da düzenlenen “Çağdaş Dilsel Kimliğin Oluşumunda Rus Yazınbilimi” adlı konferansta yaptığı “Структура языковой личности и место литературы в языковом сознании” (Dilsel Kimliğin Yapısı Ve Yazınbilimin Dil Bilincindeki Yeri) başlıklı sunumunda dilsel kimlik kavramının tanımını şöyle irdeler;

*“Son 10 yılda bu konuyla ilgili üç yüz bilimsel yayından sonra bile dilsel kimliğin ne olduğu sorusu genel anlamda değerler dizisi oluşumu aşamasındaki bilimsel bir yönelim için normal olan arayışlara ve tartışmalara açık haldedir. Bu durumu göz ardı etmeden, dilsel kimlik kavramının yalnızca dil düzeneğinin özelliklerini ve yasalarını değil, aynı zamanda dile işlenmiş dünya hakkındaki bilgiyi, yüksek insani değerleri ve ayrıca insan ruhunun en düşük yansımalarını kapsayan bir dil betimlemesi sunduğu söylenebilir. Başka bir anlatımla, bu durumda dilin tanımı, bir kişiyi dilde temsil etmeyi amaçlamaktadır ve kişinin kendisi, dilsel etkinliğin özel olarak düzenlenmiş bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır”.*¹⁸²

Tam bu noktada altını çizmek gerekir ki Bogin ve Karaulov gibi dilbilimciler tarafından çağdaş kavramlara büyük ölçüde kavuşturulmasına karşın dilsel kimlik olgusunun tanımına dair Rus dilbilimciler arasında günümüze kadar oluşmuş herhangi bir görüş birliğinden ve kullanım adlandırılmasından bahsetmek pek olası değildir.

¹⁸⁰Karaulov, Ю. Н. (2010). *Русский язык и языковая личность*. М.: Издательство ЛКИ, с. 245.

¹⁸¹Лазарева, О. В. (2021). “Языковая личность: результаты и перспективы исследования”, *Вестник Российского университета дружбы народов*, Т. 12. № 2, с. 231.

¹⁸²Karaulov, Ю.Н. (2007). “Структура языковой личности и место литературы в языковом сознании”, *Современная языковая личность: проблемы и функционирование. Языковая личность в иноязычной среде:*

литературные традиции и новации, (ред. П.Е.Бухаркина, Н.О.Рогожниковой, Е.В.Юркова), СПб.: МИРС, с. 287

Nitekim Rus dilbilimciler arasında Nina Davidovna Arutyunova (1923 – 2018) *konuşan insan* (человек говорящий), Yuriy Yevgeniyeviç Prohorov (1948 –) *konuşan kimlik* (речевая личность) ve Viktoriya Vladimirovna Krasnıh (1964 –) *iletişimsel kimlik* (коммуникативная личность) kavramını kullanırken¹⁸³; Vladimir İlyiç Karasik (1953 –) ve Sergey Grigoryeviç Vorkaçev (1953 –) *sözlüksel kimlik* (словарная личность), Viktor İvanoviç Şahovskiy (1939 – 2022), Tatyana Mihaylovna Andreevna (1956 –) ve Marina Rostislavovna Jeltuhina (1974 –) *sözsel betim* (речевой портрет), Tatyana Nikolaevna Dorojkina (1933 –) *sözsel imge* (речевой имидж), Elizaveta Vladimirovna Şustrova ise *bireysel biçem* (идиостиль) gibi kavramları tercih etmişlerdir.¹⁸⁴ Bu nedenle Rus dilbilimsel yazında *dilsel kimlik* kavramına ilişkin farklı araştırmacılar tarafından yapılan tanımlar daha çok yakın döneme aittir.

Bu bağlamda *dilsel kimlik* kavramını açıklamaya ve tanımlamaya çalışan Rus dilbilimci Vorkaçev 2001 yılında “Филологические науки. Научные доклады высшей школы” (Filoloji Bilimleri: Yüksek Öğrenim Bilimsel Sunumları) adlı dergide kaleme aldığı “Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании” (Kültürdilbilim, Dilsel Kimlik, Kavram: Dilbilimde İnsanbilimsel Paradigmanın Oluşumu) başlıklı makalesinde kavramın özünde bireyin konuşma eylemlerini üretmesine ve algılamasına olanak tanıyan ruhsal fiziksel özelliklerin bir karışımıdır tanımını yapmıştır. Bunun içerisinde aynı zamanda konuşma eylemine olan yeteneği açısından ana dil taşıyıcısının ve temelde bir konuşma kişiliğinin anlamının yattığını öne sürer. Aynı zamanda *dilsel kimliğin*, dili iletişim aracı gibi kullanan kişinin iletişimsel kişiliğinin sözsel davranışının bir dizi özelliğini çağrıştırdığını belirtir. Son olarak Rus dilbilimci *dilsel kimliği*, sözlüğe yansıyan dünya görüşleri, değersel öncelikler ve davranışsal tepkiler temelinde oluşan bir çeşit *anlamsal özdeşlik*, sözcüksel düzenekte sabitlenmiş belirli dilin taşıyıcısı olarak temel ulusal-kültürel örnek, sözlüksel kimlik, etnik-anlamsal kişilik olarak tanımlar.¹⁸⁵ Dahası bu tanımını bir adım daha öteye

¹⁸³ Азарова, а.г.м., 2017, s. 172.

¹⁸⁴ Мухортов, Д. С. (2014). Об общем и частном в понятиях "языковая личность", "речевой портрет", "идиостиль" и "идиолект" (на примере вербального поведения современных политических деятелей), *Материалы Международной научной конференции*. (ред. А. П. Чудинов). Екатеринбург: Уральский государственный педагогический университет, s.167.

¹⁸⁵ Воркачев, С. Г. (2001). “Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании”, *Филологические науки*, № 1, s. 66.

taşıyan Vorkaçev *dilsel kimliği*, kişinin toplumsal açıdan önemli bir dizi fiziksel ve manevi özelliğine ilişkin düşünbilimsel, toplumbilimsel ve ruhbilimsel görüşlerin iç içe geçtiği çok yönlü bir olgu olarak kavramsallaştırır.¹⁸⁶

Ukraynalı dilbilimci Svetlana Ermolenko (1937 –) yayımcılığında basılan “Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів” (Kısa Dilbilim Terimleri Sözlüğü) başlıklı yapıtta dilsel kimlik kavramı şu şekilde açıklanır;

“*Dilsel kimlik, konuşmacının dilsel yeterliliğinin, kendini yaratıcı şekilde anlatma arzusunun, çok yönlü dilsel eylemlerin özgür ve kendiliğinden ortaya çıkışının birleşimidir. Dilsel kimlik bilinçli bir dilsel uygulamadır, toplumsal, çevresel, ulusal kültürdeki görgüsel geleneklerin izlerini taşır.*”¹⁸⁷

Benzer şekilde Rus dilbilimciler Serafima Evgenyevna Nikitina (1938 –) tarafından yazılan ve Natalya Vladimirovna Vasilyeva (1934 –) yayımcılığında Rusya Bilimler Akademisi Yayınları’ndan 1996 yılında basılan “Экспериментальный системный толковый словарь стилистических терминов” (Bîçimsel Terimlerin Deneysel Düzen Sözlüğü) başlıklı yapıtta *dilsel kimlik*, belirli bir dilin tipik, örnek veya özgün konuşmacısı olarak değerlendirilen ve konuşma özelliklerinin bütünüyle temsil edilen birey olarak sunulur.¹⁸⁸

Yeni nesil Rus dilbilimcilerden olan Stanislav Vladimiroviç Olenev (1987 –) de *dilsel kimliğin* iki boyutunu diyalektik olarak dikkate alarak kavramı kendi bakış açısıyla anlamlandırır. Olenev’e göre birinci boyutu itibariyle *dilsel kimlik*, toplumsal bireyin (toplumun temsilcisi) dilsel özelliklerinin yapısını gösteren özel bir araştırma nesnesi ya da herhangi bir budunsal dilin ve onun kullanımının belirli insan topluluğunda bireyselleşmiş öznesi olarak yorumlanabilir. İkinci boyutu itibariyle *dilsel kimlik*, her ne kadar oluşumu ve işlevselliğini borçlu olduğu toplumun etkisi altında olsa da aslında yalnızca toplumu değil, aynı zamanda “kendisini de temsil eder”.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Воркачев, а.г.м. 2001, s. 70.

¹⁸⁷ Ермоленко, С. (2001). *Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів*. Київ: Либідь, s.93.

¹⁸⁸ Никитина, С. В., Васильева Н. В. (1996). *Экспериментальный системный толковый словарь стилистических терминов. Принципы составления и избранные словарные статьи*. М.: Рос. акад. наук, s. 158.

¹⁸⁹ Болотнов, А. В. (2015). “*Идиостиль информационно-медийной языковой личности: коммуникативно-когнитивные аспекты исследования*”. Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук: Том. гос. педагог. ун-т: Томск, s. 62.

Rusya Federasyonu Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlı Profesör N. E. Jukovskiy ve Yu. A. Gagarin Hava Kuvvetleri Akademisi Askeri Eğitim-Bilim Merkezi (Военный учебно-научный центр Военно-воздушных сил «Военно-воздушная академия имени профессора Н.Е.Жуковского и Ю.А.Гагарина») Rus Dili Bölümü Araştırmacısı ve Dilbilim Doktor Adayı Yuliya Nikolaevna Siçinava (1981 –) ise *dilsel kimlik* kavramını *sayımlamasal* ve *devimsel* olmak üzere iki yönden yorumlar. Siçinava'ya göre benzersiz niteliklere ait toplumsal ilişkilerin konusu olan ve oluşum sürecinde incelenerek *dilsel kimlik* için bireysel ruhun doğuşunun, çevresel etkenlerin onun yetişmesi ve gelişmesindeki rolünün ve insanın anormal ruhunun (патопсихология) hesaba katılması gerekir.¹⁹⁰

Son olarak Rus dilbilimcilerden Tatyana Vasilyevna Koçetkova (1949 –) “Вопросы стилистики” (Biçimsel Sorunlar) adlı dergide 1996 yılında yayımladığı “Проблема изучения языковой личности носителя элитарной речевой культуры” (Seçkin Kültürel Söylem Taşıyıcısının Dilsel Kimliğini İnceleme Sorunları) başlıklı makalesinde *dilsel kimlik* kavramı için “*kimliğe bireysel iletişim yetisi ve davranışları sağlayan ayırt edici niteliklerinin bütünü*” tanımlamasını getirirken¹⁹¹; Elena V. Barsukova (1979 –) da Moskova Devlet Üniversitesi'nde kültürbilim alanında doktora adayı olarak 2007 yılında yayımladığı tez özetinde *dilsel kimliği*, “*gerçekliğin etkin ve yaratıcı anlayışı düzeyinde bireyin dil ve konuşma yeterliliğine dair fikir veren çok boyutlu ve düzeyli bir işlevsel düzenek*” olarak betimler.¹⁹²

Görüldüğü üzere aynı ulusal dilbilimsel yazına ait olmalarına rağmen farklı Rus uzmanlar tarafından değişiklik arz eden *dilsel kimlik* tanımları yapılmış olup, kuramsal ve yöntemsel çeşitli bilimsel çalışmalara oranla dilbilimsel yazında genel geçer kabul gören bir kavram tanımının varlığı tartışmaya açıktır.

¹⁹⁰Сичинава, Ю. Н. (2007). “Особенности проявления языковой личности в окказиональном словотворчестве: на материале текстов В. Маяковского и И. Северянина”. Кандидат филологических наук: Кафедра современного русского языка Кубанского государственного университета: Краснодар, s. 13.

¹⁹¹Кочеткова, Т. В. (1996) “Проблема изучения языковой личности носителя элитарной речевой культуры”

Вопросы стилистики, Вып. 26. S. 15.

¹⁹²Барсукова, Е. В. (2007). “Языковая личность как категория исторической культурологии (на материале "Архива князя Воронцова")”. Автореферат диссертация кандидат культурологии: Моск.гос.ун-т им.М.В.Ломоносова,Фак.иностр.яз.и регионоведения, Москва. с.50.

3.2.1. Dilsel Kimlik Oluşumunu Etkileyen Etmenler

Her ne kadar bilimsel geçerliliği olan ortak bir tanıma henüz ulaşılmasa da yakın dönem Rus dilbilimsel yazındaki bu tanımsal bolluk, kavramın oluşumunu etkileyen etmenlerin saptanmasını kolaylaştırıcı bir zemin sunmaktadır. Öznellik, bireysellik ve kimliğin oluşumunda dilin oynadığı merkezi rolü göz önüne alan ve Wittgenstein'in "dilimin sınırları dünyamın sınırlarını imler" deyişinden hareket eden Türk araştırmacı Seyit Çoşkun (1976 –) görgül bilgi öznesi olarak kişinin ancak dilin dolayımı sayesinde kendi benliğinin ve diğer varlıkların bilincine varabileceğine ve bunu anlamlandırabileceğine dikkat çekerek dil ve varlık bilinci arasındaki ilişkiye işaret eder.¹⁹³ Esasında Wittgenstein tarafından kavramsal temellendirilmesi yapılan ve Çoşkun tarafından açığa çıkarılan bu işaretleme, bireyin kimliklenişine giden bilinçsel uyanışın ilk mihenk taşı da sayılabilir. Öyleyse bu noktada *dilsel kimliğin* oluşumunu etkileyen etmenler nelerdir sorunsalı karşımıza çıkar.

Bu sorunsalı irdeleyen Ukraynalı dilbilimci Larisa Azarova (1951 –) tarafından *dilsel kimliği* oluşturan birtakım parametrelere dair saptanan temel bileşenler şunlardır;

- 1) Görgü eğitimi, değerleri ve dünya görüşünü içeren bileşen, yani bir değerler ya da yaşamsal düşünceler düzeneği. Dil, dünyaya yönelik ilk ve derinlikli bakış açısını sağlar, ulusal öz yapının oluşumunun temelinde yatan ve dilsel karşılıklı iletişim sürecinde açığa çıkan manevi aşama sırasını ve dünyevi dilsel imgesini oluşturur.
- 2) Dile olan ilgiyi arttırmanın etkili bir yolu olarak kültürel edinim düzeyini yansıtan kültürel bileşen. Konuşma kuralları ve konuşma dışı davranışlarla ilgili olarak hedef dilin kültürüne ait gerçekleri iletişim sürecine ekleme, iletişim sürecinde konuşulan kişi üzerinde faydalı etkileşimin ve uygun kullanım yetilerinin oluşmasına katkıda bulunur.
- 3) Her insanın içinin derinliklerinde var olan bireysel bileşen.¹⁹⁴

¹⁹³ Çoşkun, a.g.m. 2014, s. 90 – 91.

¹⁹⁴ Азарова, a.g.m., 2017, s. 173.

Azarova'nın *dilsel kimliğin* oluşumunu etkileyen etmenlere yönelik bu saptamaları bireyin özelliklerini, toplumsallığını, zaman ve mekân bağlamındaki varlığını gözden geçirmeyi faydalı kılar. Bu anlamda yaşam döngüsü içerisinde birbirine eklemlenmiş bir görünüm arz eden tüm bu dizgelerin anlaşılması ve anlamlandırılması sürecinde dilin merkezi rolü yadsınamaz derecede ortadadır. Öyle ki dil sayesinde birey öznel bilincin, ötekinin ve varlık evreninin farkına varır, bu farkındalığını ötekine aktarır ve ötekiyle olan etkileşimle karşılıklı farkındalığın gelişmesini sağlar. Bireyde gelişen öze, ötekine ve evrene dönük bu farkındalık, aynı zamanda kimlik oluşumuna da doğrusal etki yapar. Zira kimlik bünyesinde, yaşam deneyimi, kültür ve eğitim düzeyi ile bireysel özelliklere bağlı olarak gelişim gösteren çok yönlü ve çeşitli yetilerden oluşan karma bir niteliği barındırır.

Hal böyleyken *dilsel kimliğin* oluşumunu incelemek için daha geniş bir toplumsal ve düşünsel bakış açısına gereksinim açıktır. Bu anlayıştan yola çıkan yeni nesil Rus araştırmacılarından Anna Vladimirovna Saharova “Формирование языковой личности: социально-философский аспект” (Dilsel Kimliğin Oluşumu: Toplumsal-Düşünsel Yön) başlıklı doktora tezinde *dilsel kimliğin* oluşumunu 3 temel yönden incelemeye odaklanır. Bunlar;

- 1) Toplumsal dil uzamında *dilsel kimliğin* bireysel dil sınır ve temellerinin araştırılması ve açığa çıkarılması yolunu sağlayan toplumsal varoluşsal yön.
- 2) Farklı sözsel uygulamalarda somutlaşan *dilsel kimlik* eyleminin dilsel diyalektik çelişkilerinin çözülmesine dayanan insan eylemi içerisindeki mantığın incelenmesi yönü.
- 3) *Dilsel kimliğin* bütünlüğünü ve devamlılığını belirleyen değerler aşama sırasının oluşum kalıplarını yansıtan değersel düşünbilim yönü.¹⁹⁵

Volgograd Devlet Toplum-Eğitim Bilimleri Üniversitesi yayınlarından 2002 yılında çıkan “Языковой круг: личность, концепты, дискурс” (Dilsel Çember: Kimlik, Kavramlar, Söylem) başlıklı yapıtında Saharova'ya kıyasla *dilsel kimliğin* oluşumuna etki eden etmenleri daha ayrıntılı bir şekilde inceleyen Karasik ise şu 5 temel hususa dikkat çeker;

¹⁹⁵ Сахарова, А. В. (2017). “Формирование языковой личности: социально-философский аспект” Диссертация кандидата Философских наук: ФГАОУВО Национальный исследовательский Нижегородский государственный университет им. Н.И. Лобачевского: Нижний Новгород, s. 2.

- 1) Sözlü iletişimi yürütmeyi öğrenmek için doğuştan gelen bir fırsat olan ve bireyin düşünsel ve yaşsal özelliklerini içeren *dil yetisi*,
- 2) İletişimsel koşullara, iletişime katılanlara, dili konuşan topluluğa ve kültür taşıyıcılarına yönelme ve odaklanmayı kapsayan *iletişimsel gereksinim*,
- 3) Bireyin yetenekleri gelişimini sürdürürken ustalaştığı yeterlilik anlamına gelen ve bir hedefe en iyi şekilde ulaşmak için çeşitli kayıtlarda iletişim kurmanın gelişmiş bir yetisi olan *iletişimsel yeterlilik*,
- 4) “Dış dünyanın iç dünyaya yansımalarının” etkin bir sözel dışavurumu olarak *dilsel bilinç*,
- 5) Bir kişinin özyapısını ve yaşam biçimini ortaya çıkaran bilinçli ve bilinçsiz eylemler silsilesi olarak *konuşma davranışı*.¹⁹⁶

Dilsel kimliğin oluşumunu etkileyen etmenleri araştıran bir başka Rus dilbilimci Svetlana Alekseyevna Lyamzina (1992 –) daha çok insan belleği ile dil yetisi arasındaki ilişkiye odaklanır. Bu odaklanma sonucunda Lyamzina dilin bellekteki sözcüksel düzeneğini değiştiren, *dilsel kimliğin* dışsal gerçekliğini ve bilişsel süreçlerini yansıtan ve aynı zamanda konuşma süreçlerini de sağlayan karmaşık bir dilsel-bilişsel oluşum olarak *belleksel sözlük* (ментальный лексикон) kavramını geliştirir. “Современные исследования социальных проблем” (Toplumsal Sorunlara Dair Çağdaş Araştırmalar) adlı dergide 2020 yılında yayımlanan “Языковая и речевая биография как один из факторов формирования языковой личности и ее ментального лексикона” (Dilsel Kimliğin Ve Belleksel Sözlüğünün Oluşumunu Etkileyen Etmenlerden Biri Olarak Dilsel Ve Sözel Özgeçmiş) başlıklı makalesinde yalnızca bu kavramı Rus yazınbilimine kazandırmaz, aynı şekilde *dilsel kimliğin* oluşumuna etki eden etmenlerin yeterince araştırılmadığı görüşünü işler ve bu etmenlerin arasında belki de en önemlisinin bireyin dilsel ve sözel özgeçmişi olduğunu savunur.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Карасик, В. И. (2002). *Языковой круг: личность, концепты, дискурс*. Волгоград: Перемена, s. 7.

¹⁹⁷ Лямзина, С.А., (2020). “Языковая и речевая биография как один из факторов формирования языковой личности и ее ментального лексикона”, *Журнал Современные исследования социальных проблем*, Том 12, № 1, s. 139.

Rus dilbilimci Larisa Vladimirovna Uhova (1966 –) ise “Научный результат. Вопросы теоретической и прикладной лингвистики” (Bilimsel Sonuç: Kuramsal ve Uygulamalı Dilbilim Sorunları) adlı dergide 2016 yılında yayımlanan “Модель описания языковой личности медиаперсоны” (Medyatik Kişilerin Dilsel Kimliğini Tanımlama Biçimi) başlıklı makalesinde *dilsel kimliğin* oluşumunu 3 temel etmenin etkilediği konusunda ısrarcıdır. Uhova bu 3 etmeni sırasıyla *toplumsal*, *ulusal kültürel* ve *ruhsal* olarak belirtir. Ona göre ilk olarak *dilsel kimlik* toplumsal yasaların odak noktası ve sonucudur. İkinci olarak *dilsel kimlik* milletin tarihsel gelişiminin bir ürünüdür. Üçüncü olarak *dilsel kimliğin* güdüsel yatkınlıkları, dirimsel dürtülerin, toplumsal ve fiziksel koşulların kişinin ruhsal alanına uyarlanmasından kaynaklanır. Dolayısıyla Uhova, aynı etmenlere bağlı olarak anadil taşıyıcısının gerçek konuşma davranışının da şekillendiğini varsayar. Bu mantıktan hareketle nasıl ki anadil taşıyıcısının içerisinde yer aldığı herhangi bir durum, her şeyden önce kendi yasaları, normları ve toplum tarafından düzenlenen davranış kalıplarıyla toplumsaldır; öyle de *dilsel kimlik*, sözsel eylemlerini iletişimsel koşullarla ilişkilendirmek zorundadır, aksi halde sözsel davranışı anormal ya da uygunsuz olarak değerlendirilir.¹⁹⁸

Moskova Devlet Üniversitesi tarafından basılan “Лингвистика и межкультурная коммуникация” (Dilbilim Ve Kültürlerarası İletişim) adlı dergide 2005 yılında yayımlanan “Языковая личность: факторы становления и развития” (Dilsel Kimlik: Oluşum Ve Gelişim Etmenleri) başlıklı makalesinde bu konuyu ele alan Rus eğitim bilimci Lyudmila Anatolyevna Milovanova (1952 –) *dilsel kimliğin* sadece oluşumunu değil, aynı zamanda gelişimini de etkileyen etmenlerin birbirini tamamlayıcı unsurlar olması nedeniyle saptanmasını önemser. Kendisi gibi eğitim bilimci olan Vladislav Vladislavoviç Serikov’dan (1950 –) esinlenen Milovanova adı geçen makalesinde *dilsel kimliğin* gelişimine etki eden aşağıdaki 5 etmene vurgu yapar;

- 1) Seçicilik, gerçeklik anlayışı, keyfilik, yaratıcılık, tepkisellik, sorumluluk, özerklik gibi kimliğin niteliksel işlevlerinin gelişimi. Kimliksel işlevlerin

¹⁹⁸ Ухова, Л. В. (2016). “Модель описания языковой личности медиаперсоны”. Журнал “Научный результат. Вопросы теоретической и прикладной лингвистики”, Том 2, Выпуск №1, s.66 İnternet: <http://rllinguistics.ru/journal/article/562/> Erişim Tarihi: 15.10.2023.

gerçekleşmesi, *dilsel kimliğin* değersel, kavramsal ve davranışsal yönlerinin gelişmesine katkıda bulunur.

- 2) Güdüler, tutumlar ve yetenekler biçiminde ortaya çıkan ideolojik, etik, duyuşsal ve diğler değlerleri kapsayan kimliğin manevi yönün gelişimi. Buraya *dilsel kimliğin* iletişimsel gereksinimlerinin ve dilsel yeteneklerinin gelişimini dahil ediyoruz.
- 3) “Ben’i” sunmanın alışkanlıklarını, deneyimini, biçimini ve töresinin oluşumunu içeren, yani *dilsel kimliğin* sözsöl davranışının oluşumunu kapsayan bireyin eylemsel-davranışsal gelişimi.
- 4) İletişimsel yeterliliğin gelişiminin ve oluşumunun önünü açan ilişkiler sarmalı, iletişimsel çevre, kişinin kendi mini toplumunu kapsayan iletişimsel alanın gelişimi.
- 5) Kimliğin dilsel bilincinin oluşumu ve gelişmesinde kendini gösteren kimliğin bireyselliğinin oluşumu.¹⁹⁹

Benzer bir yaklaşımla *dilsel kimliğin* oluşum ve gelişimini inceleyen Rus dilbilimci İrina Mihaylovna Suşinskaya ise “Международный научно-практический журнал”(Uluslararası bilimsel Uygulama Dergisi) adlı dergide 2017 yılında yayımlanan “Формирование языковой культуры личности у студентов технических вузов,” (Teknik Bölüm Öğrencilerinde Dilsel Kimlik Kültürünün Oluşumu) başlıklı makalesinde *dilsel kimliğin* oluşum ve gelişimini özellikle bireyin yazı yazma yetisinin gelişimiyle ilintilendirir. Suşinskaya’ya göre *dilsel kimliğin* gelişmesi için aşağıda sıralanan ve konuşma yetisi ile eşgüdömlü ilerlemesi gereken temel yazma yeteneklerinin gelişmesi bir koşuldur;

- 1) İletişimin yararcı koşullarını karşılayan farklı tür ve biçim yönelimlerinde bilinçli olarak yazılı metinler yaratmak.
- 2) Bireysel bir yazı ve konuşma tarzının oluşumu ve geliştirilmesi üzerinde çalışmak, kişinin çeşitli alanlarda ve iletişim durumlarında biriken konuşma deneyimini işleyebilmek.

¹⁹⁹ Милованова, Л. А. (2005). “Языковая личность: факторы становления и развития”. *Вестник МГУ Лингвистика и межкультурная коммуникация*. Серия 19, № 4, s. 75-76.

- 3) Yazımı, noktalama işaretlerini, üslup ve diğer yazılı konuşma normlarını dikkate alarak metin düzenlemek.
- 4) Yazılı metnin etkin ve bağımsız yorumlanmasına ilişkin özgür yetileri geliştirmek.
- 5) Yazılı ve sözlü iletilerden farklı türdeki bilgileri algılamak ve özümsemek.
- 6) Yazılı iletişim alanına yansıyan ruhsal süreçleri temellendirmek ve anlamak, bunları öngörebilmek ve yönetebilmek.²⁰⁰

Son olarak, 2018 yılında Tümen Devlet Üniversitesi İnsani Bilimler Enstitüsü İngiliz Dili Bölümü'nde savunduğu “Лингвокогнитивные модели профессиональной языковой личности (на материале произведения Фрэнсиса Гилберта)” (Francis Gilbert'in Yapıtı Özelinde Uğraşsal Dilsel Kimliğin Dilsel-Bilişsel Biçimleri) başlıklı yüksek lisans tezinde bu konuyu da değinen yeni nesil Rus araştırmacılarından Polina İvanovna Sokolova (1991 –) da *dilsel kimliğin* oluşumunda toplumsal etkileşimi öne çıkarır. Amerikalı toplumbilimci Charles Horton Cooley (1864 – 1929) tarafından geliştirilen *ayna benlik* (looking-glass self) kuramından esinlenen ve kimliği sürekli değişime tabi olan çok yönlü bir olgu olarak gören Sokolova *dilsel kimliği* insanlar arası etkileşimin ürünü şeklinde özetler. Bu anlayıştan yola çıkarak Sokolova *dilsel kimliğin* yapılanmasına, başat kavramsal özelliklerinin belirlenmesine, gelişimini yönlendiren güdü ve hedefler ile toplumsal düzlemdeki yerinin saptanmasına olanak tanıyan dilsel-bilişsel biçimlerin rolünü vurgular.²⁰¹

Tüm bu araştırmalardan derlenecek olursa *dilsel kimliğin* oluşumu ve gelişimini etkileyen sabit ve değişken nitelikli belleksel, dilsel, ruhsal, toplumsal ve kültürel açıdan birbiriyle etkileşim halinde farklı iç ve dış etmenlerin bulunduğu ileri sürülebilir. Tüm etmenler birbiriyle bağlıdır, az ya da çok birbiriyle etkileşim halindedir. Dilsel kimliğin tanımının daha yeni olması sürekli olarak güncel başlıkların alana eklenmesine sebep olmaktadır. Aslına bakılırsa bu durumda onun tanımının kesin olarak yapılabilmesini engellemektedir. Kanımızca tanımın kesin olarak yapılamamasının bir başka nedeni de dilsel kimlik kavramının çok kapsamlı bir olgu

²⁰⁰ Сушинская, И. М. (2017). “Формирование языковой культуры личности у студентов технических вузов”, *Научно-издательский центр «Открытое знание»*, №2(22), s.69.

²⁰¹Соколова, П. И., (2018). “Лингвокогнитивные модели профессиональной языковой личности (на материале произведения Фрэнсиса Гилберта)”. Магистерская диссертация, Тюменский государственный университет, Тюмень, s. 37.

olmasındandır. Bu özelliği sabit tanım yapılmasının önünde bariyer oluşturmaktadır. Son olarak, dil ve kimlik kavramlarının bir araya geldiğini ve yeni bir kavram ortaya çıkarıldığını düşünürsek bu durumun şaşırtıcı olmadığını görmüş oluruz. Zira her iki kavramda içerisinde pek çok başlığı barındıran oldukça geniş alanlardır.

3.2.2. Dilsel Kimlik Türleri

Sabit ve değişkenlik arz eden çeşitli önkoşullara bağlı olarak iç ve dış bu etmenlerin karşılıklı etkileşimi ve direnci arasında karmaşık bir yapısı bulunan *dilsel kimliğin* üzerinde durulması gereken bir başka yönü de türleridir. Zira dilsel kimlik türü ya da türlerinin bilinmesi bir metnin/yapıtın incelenmesinde araştırmacıya ek çözümleme yöntemi sunabilecek kadar ayrıntılı bir bakış açısı sağlayabilir. Bundan dolayı tıpkı toplumbilimde kimlik türlerinin saptanması gibi dilbilimde de dilsel kimlik türlerinin belirlenmesi sadece yeni dilbilimsel ufukların açılmasında değil, aynı zamanda yeni yazınbilim çözümleme yöntemlerinin geliştirilmesinde de faydalı olacaktır.

Bu bağlamda Rus araştırmacı Yuliya Valeryevna Balışeva (1992 –) “Филологические науки. Вопросы теории и практики” (Dilbilim: Kuramsal ve Uygulamsal Sorunlar) adlı dergide 2015 yılında yayımlanan “О модели описания языковой личности на компетентностной основе” (Dilsel Kimliği Yeterlilik Temelinde Tanımlamaya Yönelik Bir Model Üzerine) başlıklı makalesinde 8 tane dilsel kimlik türü saptamasında bulunur;

1. **Seçkin dilsel kimlik** (элитарная языковая личность). Bu dilsel kimlik türü, yazılı ya da sözel dil taşıyıcısında herhangi bir konusal ve türsel-biçimsel tasarımı yansıtan bir metnin oluşturulmasında yüksek özgürlük, duyulan ve okunan tüm metinlerin işlenmesinde yüksek verimlilik, büyük miktarda etkin sözcük dağarcığı ve yazınbilimsel dilin tüm işlevsel ve biçimsel çeşitlerine egemen olma özelliklerini baskın çıkarır.
2. **Kurumsal dilsel kimlik** (кооперативная языковая личность). Bu dilsel kimlik türü, yazılı ya da sözel dil taşıyıcısında iletişim sırasında çatışma dışı izlem ve taktikleri öne çıkarır.

3. **Dialektik dilsel kimlik** (диалектная языковая личность). Bu dilsel kimlik türü, yazılı ya da sözel dil taşıyıcısında fark edilen belirgin lehçe biçimini yansıtır.
4. **Budunsal-kültürel(ulusal) dilsel kimlik** (этнокультурная (национальная) языковая личность). Bu dilsel kimlik türü, yazılı ya da sözel dil taşıyıcısının sözcüksel düzeneğinde sabitlenmiş temel ulusal-kültürel özellikleri belli eder.
5. **Tarihi dilsel kimlik** (историческая языковая личность). Bu dilsel kimlik türü, yazılı ya da sözel dil taşıyıcısında belirli bir tarihsel dönemi temsil eden kimliği simgiler.
6. **Çift dilli dilsel kimlik** (языковая личность билингва). Bu dilsel kimlik türü, yazılı ya da sözel dil taşıyıcısında iki ayrı milletin dünya görüşü ve öz yapı özellikleri yönünden temsil etmeyi sağlayan çift dile egemen olmasına dayanır.
7. **Çeviri dilsel kimlik** (языковая личность переводчика). Bu dilsel kimlik türü, kaynak metin ile çevrilmiş metin arasında farklılık olması durumunda ortaya çıkar ve bu farklılığın çözümlemesinde çevirisel dönüşüme merkezi rol oynatır.
8. **Edebi eserin karakterinin dilsel kimliği** (языковая личность персонажа литературного произведения). Bu dilsel kimlik türü, belirli bir metinsel yapının içerisinde geçen bir karakterin dilsel kimliğini ifade eder.²⁰²

Rus dilbilimci Karasik de dilsel kimlik türleri konusunu es geçmez. Rus dilbilimsel yazına önemli katkı sunan “Языковой круг: личность, концепты, дискурс” (Dilsel Çember: Kimlik, Kavramlar, Söylem) başlıklı yapıtında bu konuya da yer veren araştırmacı *budundilbilim*, *ruhdilbilim*, *toplumdilbilim*, *kültürdilbilim* ve *deyimibilim* (фразеология) gibi farklı bakış açılarına göre dilsel kimlik türlerinin de farklılık gösterdiği görüşündedir. Buna göre budundilbilim bakış açısıyla herhangi bir toplumda dilsel kimlik taşıyıcısını *basit* (базовой) ve *aykırı* (маргинальной) olarak iki temelde ayırmanın mümkün olacağı savını işler. Buradaki çıkış noktasını “ben ve öteki” (свой — чужой) ayırmsallığına indirgeyen Karasik bu yaklaşım çerçevesinde 1) kendi iletişim ortamında ana dilinde iletişimin doğal olduğu kişinin dilsel kimliği, 2) kendi iletişim ortamında yabancı dilde iletişimin doğal olduğu kişinin dilsel kimliği

²⁰²Балышева, Ю. В. (2015). “О модели описания языковой личности на компетентностной основе”. *Грамота*, № 8 (50), s. 17.

ve 3) kendi doğal iletişim ortamının özellikleriyle ilgisi olmayan, eğitim amaçlı yabancı dil konuşan kişinin dilsel kimliği şeklinde 3 türünün saptamasını yapar.²⁰³

Karasik devamında psikodilbilim bakış açısıyla dilsel kimlik türlerini işlerken ruhdilbilim alanındaki Rus uzmanlardan biri olan Stanislav Alekseyeviç Suhih'in çalışmasını dayanak alır. Kuban Devlet Üniversitesi'nde 1998 yılında savunduğu "Прагмалингвистическое измерение коммуникативного процесса" (İletişimsel Sürecin Faydacı Dilsel Ölçütü) başlıklı doktora tezinde ruhdilbilimin dilsel kimlik türlerine ilişkin ayrıntılı bir sınıflandırma ortaya koyan Suhih öncelikle dilsel kimliğin *yüzeysel* (экспонентный), *temel* (субстанциональный) ve *bilinçli* (интенциональный) ölçüm düzeylerinin bulunduğunu ileri sürer. Suhih'in bu sınıflandırmasına göre *yüzeysel dilsel kimlik türünde* iletişimcinin işaret eylemleri etkin, dalgın, inandırıcı, kuşkulu, temelsiz olabilir; *temel dilsel kimlik türünde* deneyimini somut ya da soyut olarak söze dökebilir ve son olarak *bilinçli dilsel kimlik türünde* kendini gülmeceli ya da doğrudan, çatışmacı ya da uzlaşmacı, yönlendirici ya da kuşatıcı, merkezi ya da merkezi olmayan bir şekilde anlatabilir.²⁰⁴

Karasik bahsi geçen yapıtında ruhdilbilim bakış açısıyla sunmaya çalıştığı dilsel kimlik türlerini sadece Suhih ile sınırlı tutmaz. Rus dilbilimciler Yuriy Sergeyeviç Stepanov (1930 – 2012), Aleksandr Mihayloviç Moldovan (1951 –) ve Elena Andreyevna Zemskaya (1926 – 2012) yayımcılığında Rusya Bilimler Akademisi'nden 1995 yılında çıkan "Язык – система. Язык – текст. Язык – способность" (Dil Düzenektir, Dil Metindir, Dil Yetidir) adlı derleme yapıtta yayımlanan "Языковая личность: поиск доминанты" (Dilsel Kimlik: Baskın Kimlikleri Arayış) başlıklı makalesinde Rus dilbilimci Maya Valentinovna Lyapon (1932 –) tarafından Rus şair Marina Tsvetayeva'nın (1892 – 1941) düzyazı metinlerinin ruhsal yorumlaması özelinde yaratılan *dışa dönük* (экстраверт) ve *içe dönük* (интроверт), *baskın* (доминирующий) ve *boyun eğen* (подчиненный), *coşumcu* (романтичный) ve *sıradan* (прозаический), *sinirli* (невротичный) ve *olağan* (нормальный)²⁰⁵ ile Rus dilbilimci Konstantin Fedoroviç Sedov (1954 – 2011)

²⁰³ Карасик, а.г.е. 2002. s. 9-10.

²⁰⁴ Сухих, С. А., (1998). "Прагмалингвистическое измерение коммуникативного процесса", диссертация доктор филологических наук, Кубанский государственный университет, Краснодар, s. 17.

²⁰⁵ Ляпон, М. В. (1995) "Языковая личность: поиск доминанты", Язык - система. Язык- текст. Язык- способность: к 60-летию члена-корреспондента РАН Ю.Н.Караулова, (ред. Степанов, Ю. С. Земская, Е. А. Молдован, А. М.), Москва: Институт русского языка РАН, с.269.

tarafından geliştirilen *küçültücü* (инвективный), *ussal-sezgisel* (рационально-эвристический) ve *zarif* (куртуазный) dilsek kimlik türlerine de göndermede bulunur.²⁰⁶

Dilsel kimlik türlerini incelemede ruhdilbilimsel yaklaşımı esas alan bir başka Rus uzman Ekaterina Yuryevna Korobkova (1971 –) ise *çatışmacı dilsel kimlik* (фликтная личность), *benmerkezci dilsel kimlik* (центрированная личность) ve *uzlaşmacı dilsel kimlik* (кооперативная личность) şeklinde üç saptamada bulunur. Korobkova’nın bu yöndeki çalışmalarına göndermede bulunan Rus araştırmacı Liya Rinatovna Şemsutdinova “Языковая личность как объект лингвоперсонологии” (Dilsel Kişiliğin Bir Nesnesi Olarak Dilsel Kimlik) başlıklı makalesinde *çatışmacı dilsel kimliğin* de kendi içerisinde *saldırgan* (речевой агрессор) ve *çarpıtıcı* (речевой манипулятор) olarak iki tipe ayrıldığını söyler. Buna göre *çatışmacı dilsel kimlik* taşıyıcısının temel yaklaşımı muhatabına karşı saygısız, saldırgan ve alaycı bir tutuma dayanır. *Benmerkezci dilsel kimlik* taşıyıcısının iletişim anlayışı kendi eksenli olup, yalnızca duymak istediğini duyma, gereksiz yere kendisini yüceltme ve bencilce davranma eğilimindedir. *Benmerkezci dilsel kimlik* de kendi içerisinde sadece kendisini ilgilendiren konulara tepki veren *etkin benmerkezci* (активно-центрированный) ve içine kapanık ve konuşma yetileri zayıf olan *edilgen benmerkezci* (пассивно-центрированный) diye iki tipe ayrılır. Aynı şekilde Korobkova’ya göre *uzlaşmacı dilsel kimlik* de muhatabının görüşüne göre duruş ve düşünce benimseyen *onaylayıcı, tutarlı* (конформист) ile muhatabının konuşmasına özen gösteren, tek tek sözcük ve tümcelerine odaklanan *gerçekleştirici* (актуализатор) şeklinde ikiye ayrılır.²⁰⁷

Yine ruhdilbilim temelinde dilsel kimlik türlerinin sınıflandırmaya çalışan bir diğer Rus dilbilimci Anna Yuryevna Bolşova (1969 –) da kuramsal yaklaşımında İsviçreli ruhbilim uzmanı Jung’dan esinlenir. Bolşova tarafından önerilen ve iletişimcinin psikolojik değişkenlerle ilişkili olan ve sözel davranışı karakterize eden işaret yapılarını kullanma eğilimine dayanan tinsel

dilbilim temelli dilsel kimlik türleri şöyledir;

²⁰⁶Карасик, а.г.е. 2002. s.10.

²⁰⁷Шамсутдинова, Л. Р. (2018). “Языковая личность как объект лингвоперсонологии”, *Вестник Башкирского университета*, Т. 23. №3, s. 861.

Metasingesel dilsel kimlik (метасимволическая языковая личность). Bu dilsel kimlik türü, tinselbilimde kuramcı düşünür olarak nitelendirilen sezgisel-sinirbilimsel ruhsal tipi betimler.

Duygudaşsal dilsel kimlik (эмпатическая языковая личность). Bu dilsel kimlik türü, tinselbilimde güzel duyusal sanatsal canlı olarak sınıflandırılan sezgisel-duygusal bir ruhsal tipi betimler.

Gerçekçi dilsel kimlik (фактографическая языковая личность). Bu dilsel kimlik türü, tinselbilimde uygulamalı düşünür olarak tanımlanan duygusal planlama yapan bir ruhsal tipi betimler.

Özümleyici dilsel kimlik (репрезентативная языковая личность). Bu dilsel kimlik türü, tinselbilimde faydacı sanatsal canlı olarak adlandırılan duyusal-düşünsel bir tinsel tipi betimler.²⁰⁸

Karasik toplumdilbilimsel açıdan dilsel kimlik türlerinin *yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, yaşam biçimi* gibi bireyin nesnel özelliklerine göre belirlendiğini belirtir. Bu noktada Rus halkbilimci Vladimir Yakovleviç Propp (1895 – 1970) tarafından 1928 yılında Leningrad Academia yayınlarından çıkarılan “Морфология сказки” (Masalların Morfolojisi) başlıklı yapıtında geçen masallardaki yiğit, baltalayıcı, arabulucu, bağışçı vb. özyapılar örneğindeki *işlevsel tiplere* (функциональная типология) gönderme yapan Karasik, toplumdilbilimsel yaklaşımda dilsel kimlik türünün belirli bir toplumsal tip, konum ya da rolün göstergesi sayılan işaretler doğrultusunda şekillendiğini ifade eder.²⁰⁹ Toplumdilbilimsel yaklaşım bağlamında kuramsal yorumlamasını sürdüren Karasik ayrıca belirli bir etnik-toplumsal kümenin tipik bir temsilcisinin sözlü ve sözsüz davranışlarının belirli özellikleri ve çıkarımsal değer yönelimi kapsamında da tanımlanabileceği savını ortaya atar. Savına açıklık getirme adına “Rus aydını”, “İngiliz soylusu”, “Alman subayı” gibi örneklerle yer veren Rus uzman, *biçimsel kimlik* (модельная личность) kavramını Rus dilbilimsel yazına kazandırır. Karasik’e göre sınırları değişkenlik arz eden bir kimlik imgesi olan ve diğer etnik-toplumsal kümeler için belirli bir kültür simgesi işlevi gören kalıplaşmış

²⁰⁸ Большова, А. Ю. (2015). “Лингвopsихологическая типология языковых личностей”, Тамбов: Грамота, Вып. 5(47). с. 45.

²⁰⁹ Карасик, а.г.е. 2002. с. 10.

davranış biçimi anlamına gelen *biçimsel kimliğin* özellikleri kendilerini bu kimlikle özdeşleştirenler ile karşılaştıranların dilsel bilincinde temelden farklılık gösterir.²¹⁰

“Dilsel kimlik eşittir insan” (языковая личность = человек) anlayışını benimseyen Rus dilbilimci Anna Valentinova Poselenova (1987 –) 2010 yılında Rusya’nın Ekaterinburg kentinde düzenlenen “Филология, языкознание, дидактика: теория и методика исследований” (Dilbilim, Dilsel Bilimler, Öğretselbilim: Kuram Ve Yöntem Araştırmaları) konulu bilgi şöleninde “Языковая Личность: Проблемы Теории и Типологии” (Dilsel Kimlik: Kuramsal Ve Türsel Sorunlar) başlıklı bildirisinde dilsel kimlik kavramının insanoğlunun tarihi kadar eski ve çok boyutlu bir niteliği olması nedeniyle türlerine ilişkin de kesin bir tanımını yapmanın zorluğuna işaret etmek kaydıyla aşağıda sıralı türlerini saptamanın olasılığına değinir;

1) *Eril* (мужская языковая личность) ve *dişil* (женская языковая личность) olarak ayrılabilen *cinsiyet açısından dilsel kimlik* (гендерная языковая личность),

2) Siyasal, basınsal, kamusal ya da başka bir somut uğraş alanındaki belirli bir eylemsel işe katılımı kapsayan *mesleki dilsel kimlik* (профессиональная языковая личность),

3) Rusça dilsel kimlik, çift dilli dilsel kimlik gibi kültürel açıdan belirli dilsel topluluğa iyelik anlamına gelen *kültürdilbilim açısından dilsel kimlik* (лингвокультурная языковая личность),

4) seçkin dilsel kimlik, orta düzey yazınbilimsel dilsel kimlik, özel dilsel kimlik gibi dilsel yeterlilik aşamasını, sözsel kültür düzeyini yansıtan *bilişsel dilsel kimlik* (лингвокогнитивная языковая личность),

5) *Yazılı* (письменная языковая личность) ve *sözlü* (говорящая языковая личность) olarak ayrılan, yazılı ve sözlü iletişim/konuşma biçimlerinin kullanılmasını kapsayan *iletişimsel dilsel kimlik* (коммуникативная языковая личность),

6) Çatışmacı (конфликтный), benmerkezci (центрированный), işbirlikçi (кооперативный) gibi tanımlanabilen, günlük iletişimsel eylemlere katılım gösterebilme yetisini kapsayan *bireysel dilsel kimlik* (индивидуальная языковая личность),

²¹⁰Karасик, a.g.e. 2002. s. 10 – 11.

7) İletişimsel davranışı yönetim biçimini/eğilimini gösteren yetkisel dilsel kimlik (авторитарная языковая личность)²¹¹

Dilsel kimlik türlerini kültürdilbilim ve budundilbilim açılarından ele alan Rus araştırmacı Lana Ahmedovna Huranova, Vyatka Devlet Üniversitesi Bilimsel Dergisi'nde 2017 yılında yayımlanan “Типология языковой личности в отечественной и зарубежной лингвистике” (Ulusal ve Yabancı Dilbilimsel Yazında Dilsel Kimlik Türleri) başlıklı makalesinde belirli bir kültürün temsilcisi olarak kimliğin, iradesi ne olursa olsun, ulusal gelenekleri “benimsediği” ve dilsel bilinçaltında bunu yansıtan uygun bir anlayış ürettiğini ve bu gerçekliğin de kavrama kültürdilbilim ve budundilbilim açılarından yaklaşılmasını gerekli kıldığını savunur. Bu iki temel yaklaşım baz alındığında ise aşağıdaki *dilsel kimlik türlerine* ulaşılması kaçınılmazdır;

Kültürel dilsel kimlik (культурная языковая личность): İstemdişi bir şekilde belirli bir kültürün taşıyıcısı olarak dünyaya gelen birey yaşamı boyunca ruhunu şekillendiren bir dizi tarihsel kalıntı, alışkanlık, bilgi, töre ve davranışsal kodların etkisi altında kalır ve bu etkilenme de dil aracılığıyla dışa vurur.

İki / çok kültürlü dilsel kimlik (бикультурная / поликультурная языковая личность): Küreselleşme ve bütünleşme süreçleriyle nitelenen çağımız, iki ya da daha fazla dil konuşan bireylerin ve buna bağlı olarak kültürlerin sayısının artmasına katkıda bulunarak hem çeşitli dillere hem de kültürlerle ilişkin düzenek bilgiyi birleştirme olanağı tanır.

Ulusal dilsel kimlik (национальная языковая личность): Aynı ya da farklı toplumların üyeleri arasında gerçekleşen iletişim sürecinde, yüzyıllar boyunca biriken ve nesilden nesile aktarılan bazı değerlerin taşıyıcısı ve işaret düzeneği olarak hem konuşma hem de yazma eylemlerinde birincil rol oynayan bir özelliktir.

Etnik dilsel kimlik (этническая языковая личность): Belirli bir etnik kümenin üyesi olarak özbilince sahip bireyin, kendisini ötekiler ile budunsal temelde karşılaştırıp, tanımlamasını sağlayan kimliksel anlayış.

²¹¹Поселенова, А. В. (2010). “Языковая личность: проблемы теории и типологии”, Филология, языкознание, дидактика: теория и методика исследований (Ред: Знаменская Т. А.), Екатеринбург: Издательство РГППУ, s. 153.

Çok etnikli dilsel kimlik (полиэтническая языковая личность): çoklu uluslu bir ortamda, çok kültürlü bir etkileşim altında gelişim gösteren kimliksel bilinç.²¹²

Görüldüğü üzere dilsel kimlik türleride kendi içerisinde aslında kavramı el alan kişiler tarafından oluşturulan kişisel algılarının ürünüdürler. Uzmanlar yaptıkları tanımlar üzerinden dilsel kimlik türlerini oluşturmuş ve ayırtmıştır. Her dilsel kimlik ayrı bir inceleme alanı oluşturmaktadır. İleriki bölümlerde yeni yöntem ve uygulamaların yol göstericisi olmaktadır.

3.2.3. Dilsel Kimlik İnceleme Yöntemleri

Rus dilbilimsel yazında kavramsal tanımı ve türlerine ilişkin araştırmacılar tarafından ortaya koyulan zengin içerikle benzeşir şekilde *dilsel kimliğin* tek bir tip tanımlamasından bahsetmek de pek olası değildir. Bu anlamda *dilsel kimliğin* yapısal içeriğini tanımlamaya çalışan ve Rus dilbilimsel yazını zengin kılan farklı kuramsal yaklaşımlar ilgi çekicidir. Öyle ki Rus uzmanlarca geliştirilen bu yaklaşımların her birinin dilsel kimlik inceleme yöntemi işlevi görebilecek düzeyde sağlam bir kuramsal altyapı sunduğu belirtilebilir. Sabit ve değişkenlik arz eden çeşitli önkoşullara bağlı olarak iç ve dış etmenlerin karşılıklı etkileşimi ve direnci arasında karmaşık yapısı bulunan dilsel kimliğin bu sıra dışı doğası göz önüne alındığında, onun çözümlenmesini kolaylaştıracak her türlü bilimsel görüşün önemi de zaten ortadadır.

Bu anlayıştan hareketle vurgulamak gerekir ki kuramsal yaklaşım yüksek düzeyde bilimsel soyutlama elde etmeye ve incelenen metnin/belgenin çeşitliliğini genelleştirmeye olanak tanır. Yukarıda sunulan dilsel kimlik türleri ise dilsel kimliğin konuşma ve sözsöz davranışını, sözcüksel araçların seçimini ve kullanımını, ifadelerin oluşturulmasını ve çeşitli sözlü iletişim türlerinin kullanımını karakterize etme sürecinde azımsanmayacak bir anlamlandırma bakış açısı sunar.²¹³ Bundan dolayıdır ki Rus dilbilimci Natalya Alekseyevna Sizikova (1981 –) 2012 yılında Kursk Devlet Üniversitesi E-Bilimsel Dergisi’nde yayımlanan “Проблема языковой личности автора в романах Б. Акунина” (B. Akunin’in Romanlarında Dilsel Kimlik Sorunsalı)

²¹²Хуранова, Л. А., (2017). “Типология языковой личности в отечественной и зарубежной лингвистике” *Вестник Вятского государственного университета*, №5, s. 76-77.

²¹³ Гордашникова, Д. С. (2021). “Речевой портрет и языковая личность персонажа художественного произведения (на примере романа Д. Киза «Цветы для Эдгера»”, Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук: Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования Тверской государственный университет: Тверь, s. 27.

başlıklı makalesinde dilsel kimliğin kuramsal çerçevesinin çizilebilmesi için şu çözümsel ve bileşimsel dayanakların belirlenmesini önerir;

- 1) Dilsel kimlik oluşumunun anlamsal-yapısal düzeyinin niteliği.
- 2) Bu dilsel kimliğin dil yapısının ya da eş anlamlılar dağarcığının, kendisi tarafından üretilen metinlere dayanarak yeniden inşa edilmesi.
- 3) Metin üretim süreçlerine ve içeriklerine yansıyan yaşamsal ve durumsal baskınlıkların, tutumların, güdülerin yanı sıra diğer metinlerine ilişkin algı özelliklerinin açığa çıkarılması.²¹⁴

Sizikova tarafından çerçevesi çizilen *dilsel kimliğin* kuramsal yaklaşımını ortaya koyabilme esaslarını da içeren psikodilbilim, bilişseldilbilim, toplumdilbilim, kültürdilbilim, didaktikdilbilim (лингводидактика) gibi bir dizi disiplinlerarası yeni bilimsel bakış açıları doğmuş ve gelişim göstermiştir. Dilbilim eksenli ortaya çıkan bu bilim dalları arası yeni karma bilimsel bakış açılarına ilişkin 26–29 Nisan 2018 tarihinde düzenlenen “International Symposium “Ecology of Language And Contemporary Communication” (Dilin Ve Çağdaş İletişimin Ekolojisi Üzerine Uluslararası Bilgi Şöleni) adlı bilgi şöleninde “Актуальные проблемы лингвоперсонологических исследований” (Dilsel Kişilik Araştırmalarının Güncel Sorunları) başlıklı bir bildiri sunan Ukraynalı dilbilimci Yuliya Valentynivna Kravtsova (1965 –) özellikle 5 yeni bilimsel dala dikkat çeker. Kravtsova’ya göre bu 5 yeni bilimsel dal şunlardır;

- 1) Georgiy İsayeviç Bogin, Lubov Pavlovna Klobukova (1950 –), G. Vasil Bıkov (1950 –) gibi Rus dilbilimciler tarafından geliştirilen ve dilsel kimliği iletişimsel-eylemsel yönden ele alan, gelişimine ivme katan ve zemin hazırlayan toplumsal çevre içerisinde inceleyen *didaktikdilbilim*,
- 2) Yuriy Nikolayeviç Karaulov, Vladimir İlyiç Karasik, Tatyana Nikolayevna Snitko (1954 –), Sergey Grigoryeviç Vorkaçev gibi Rus dilbilimciler tarafından geliştirilen ve dilsel kültürün taşıyıcısı *dilsel kimliği* dilsel, bilişsel ve yararcı

²¹⁴Сизикова, Н. А. (2012). “Проблема языковой личности автора в романах Б. Акунина”. *Электронный научный журнал Курского государственного университета*, №3-2 (23), s. 132. İnternet: <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-yazykovoy-lichnosti-avtora-v-romanah-b-akunina> Erişim Tarihi: 27.11.2023.

gibi belirli özelliklerin kümesi olarak yorumlayan ve bunun çeşitli biçimlerini türeten *kültürdilbilim*,

- 3) Natalya Alekseyevna Kojevnikova (1936 – 2005), Nina Sergeyevna Bolotnova (1952 –), Lyubov Nikolaevna Çurilina (1963 –), Yuliya Valentynivna Kravtsova gibi dilbilimciler tarafından geliştirilen ve bireysel dilin taşıyıcısı olarak yazarın dilsel kimliğini inceleyen *şiiirsel dilbilim* (лингвопоэтика),
- 4) Leonid Petroviç Krsin (1935 –), Olga Anatolyevna Kazakova (1974 –), Ekaterina Vadimovna İvantsova (1958 –), İrina Anatolyevna Sinitsa gibi dilbilimciler tarafından geliştirilen ve toplumsal özne olarak bireyin dilsel kimliğini mercek altına alan *toplumsaldilbilim*,
- 5) Aleksandra Aleksandrovna Zalevskaya (1929 – 2021), Valeriy Pavloviç Belyanin (1955 –) gibi dilbilimciler tarafından geliştirilen ve dilsel kimliğin ruhsal özelliklerini çözümleyen *ruhsaldilbilim*.²¹⁵

Nitekim bu yeni bakış açılarının ekseninde *dilsel kimliğin* kuramsal inceleme yöntemlerinin izini süren Rus dilbilimci Marina Vasilyevna Milovanova (1966 –) Volgograd Devlet Üniversitesi Dergisi’nde 2012 yılında yayımlanan “Методы изучения языковой личности современного диалектоносителя” (Çağdaş Bir Lehçeyi Konuşan Kişinin Dilsel Kimliğini İnceleme Yöntemleri) başlıklı makalesinde öncelikle kuramsal modellemenin neden tercih edildiği sorusuna açıklık getirmeye çalışır. Milovanova’ya göre dilbilimsel yazının çözümlenmesinin gösterdiği üzere *dilsel kimliğin* incelenmesine yönelik çalışmalarda belirli varsayımların ve oluşturulan modellerin temel alındığı varsayımsal tündengelim yaklaşımı daha sık kullanılmakta ve sonrasında bunların gözleme dayalı gerçeklerle ne ölçüde örtüştüğü karşılaştırılmaktadır. Milovanova bunun tam tersi olan ve daha az tercih edilen yaklaşımın ise belirli anadil taşıyıcısının belirli bir modelin oluşturulmasını öngören bireysel konuşma özelliklerinin incelenmesi yoluyla dilsel kimliğin çıkarılmasına dönük çalışmalar olduğunu söyler. Dolayısıyla Rus uzman, araştırmacılar tarafından

²¹⁵ Кравцова, Ю. (2018) “Актуальные проблемы лингвоперсонологических исследований”, International Symposium "Ecology Of Language And Contemporary Communication", *SocioBrains, Scientific Online Journal*, c. 22. İnternet:http://sociobrain.com/MANUAL_DIR/SocioBrains/Issue%2043,%20March%202018/%D0%A1%D0%B5%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%8F%201/5_%20Yuliia%20Kravtsova.pdf Erişim Tarihi: 26.11.2023.

lehçe konuşmacısının kimliği olarak "kendisi tarafından yaratılan metinlere yansıyan toplumsal ve bireysel özelliklerin bütünü" şeklinde görülen lehçesel dilsel kimliği incelerken daha çok tercih edilen bu ikinci yaklaşımın olduğunu anlatır. Bundan dolayıdır ki Milovanova dilsel kimlik inceleme yöntemlerinin temelini dil taşıyıcısının öz yapısal özelliklerinin dışavurumu olan sözsöz betimin (речевой портрет) çözümlenmesine dayanması gerektiğini ileri sürer.²¹⁶

Dilsel kimliğin niteliksel özelliği, kişinin dil yeterliliğinin derecesini değerlendirmesine izin veren bireyin dil ve konuşma bilgisi, becerileri ve yeteneklerinden oluşan bir düzenek ya da iletişimsel yeterliliklerdir. Rus dilbilimci Kırısın ise Sergey Aleksandroviç Arutyunov (1932 –), Artur Rafaeloviç Bagdasarov (1958 –) ve Vyacheslav Vladimiroviç Belousov (1964 –) yayıncılığında 1994 yılında “Nauka” yayınevinden çıkan “Язык – культура – этнос” (Dil, Kültür Ve Etnik Grup) adlı yapıtta yayımlanan “Владение языком: лингвистический и социокультурный аспекты” (Dile aitlik: Dilbilimsel Ve Toplumsal-Kültürel Yönler) başlıklı makalesinde *dilsel kimlik* yaklaşımının belirlenebilmesi için bireyin iletişimsel yeterliliğine odaklanılması gerektiği görüşündedir. Bunun için de öncelikle iletişimsel yeterliliğin dört düzeyinin bilinmesi ön şartını ileri koşar;

- 1) Belirli bir anlatımı çeşitli yol ve araçlarla dışa vurma, ardından bu dışavurumdan/söylenenden anlam çıkarma ve son olarak dilsel açıdan bu dışavurumdan/söylemden doğru ile yanlış olanları ayırt etmeye olanak tanıyan *dilsel yeterlilik*.
- 2) Dilsel araçların kullanımında ulusal kod ve özelliklere yetkinliği sağlayan *ulusal-kültürel yeterlilik*.
- 3) Dil dışı gerçekliklere ilişkin bilgiyle belirlenen *bilgisel yeterlilik*.
- 4) İletişimsel duruma uygun olarak ilgili bilgi ve yetenekleri uygulama yetisini kapsayan *durumsal uyarlılık yeterliliği*.²¹⁷

²¹⁶ Милованова, М. В. (2012). “Методы изучения языковой личности современного диалектоносителя”, *Вестник Волгоградского государственного университета*. Серия 2, № 2 (16), s. 135–136.

²¹⁷ Крысин, Л. П. (1994). “Владение языком: лингвистический и социокультурный аспекты”, *Язык – культура – этнос*, “Наука”, s. 70-74.

Kuşkusuz *dilsel kimlik* kuramının yaratılması için öncelikle belirli önkoşulların aranması gerektiği görüşünü dile getiren tek Uzman Kırısın değildir. Rus uyruklu Estonyalı dilbilimciler İrina Mihaylovna Moiseenko (1955 –), Natalya Viktorovna Zamkovaya Maltseva (1955 –) ve Natalya Vladimirovna Çuykina (1973 –) tarafından “Problems of Education in the 21st Century” (21. Yüzyılda Eğitim Sorunları) adlı uluslararası bilimsel dergide 2011 yılında yayımlanan “Обобщенные характеристики языковой личности двуязычных учащихся (русско-эстонский билингвизм), получающих образование на эстонском языке” (Estonyaca Dilinde Eğitim Gören (Rus-Eston Çift Dilli) Öğrencilerin Dilsel Kimliğinin Genel Özellikleri) başlıklı ortak makalede dilsel kimliğin oluşumunun bireyin 3 aşamalı bir toplumsallaşma sürecini geçirmesine bağlı tutarlar. Bu aşamalar sırasıyla; 1) tüm toplumun kültürel ve tarihsel birikimini yansıtan *dilsel kimliğin* ortaya çıkmasını sağlayan kişiyi belirli toplumsal ilişkilere katma süreci, 2) herhangi bir etnik-dilsel kültür tarafından belirlenen kural ve ölçütlere göre etkin düşünsel ve sözsel anlatım eylemi, 3) toplumun sosyal ruhsal yasalarını içselleştirme süreci. Burada kritik rolü ikinci ve üçüncü aşamalar oynamaktadır, çünkü herhangi bir ulusal kültürü içselleştirme süreci ve toplumsal ruhsal yaşamının oluşumu ancak dil yoluyla mümkündür.²¹⁸

Bir başka Rus dilbilimci İna Yakovlevna Çernuhina (1939 –) ise *dilsel kimliğe* yönelik bir kuram geliştirmeden önce onun yapısını oluşturan küçük ve büyük boyutlu parametrelere dair farkındalığın ne kadar önemli olduğunun altını çizer. Çernuhina büyük boyutlu parametreler olarak *anlak* (düşünme ve konuşma şekli, anlayış), *sezgi* (hem sözlü hem de sözlü olmayan, yani bilinçli ve bilinçsiz belleğe dayalı kişinin sahip olduğu yaşam deneyimi ve dünya hakkında bilgi) ve *iyilik ruh halini* (doğaya, mekâna karşı duyarlılık; evrene, kültürel çevreye karşı farkındalık) anırtırırken; küçük boyutlu parametreler olarak da *deneyimleyebildiği duygusal ve entelektüel duygular ile baskın ifade türlerinde ortaya çıkan sakin, gergin ve zorlanmış konuşma mizacını* işaret eder.²¹⁹

²¹⁸ Замковая, Н. Моисеенко, И. Чуйкина, Н. (2011). “Обобщенные характеристики языковой личности двуязычных учащихся (русско-эстонский билингвизм) получающих образование на эстонском языке”. *Problems of Education in the 21st Century*, Volume 30, с. 134. İnternet: <https://oaji.net/articles/2014/457-1405180410.pdf> Erişim Tarihi: 13.08.2021.

²¹⁹ Юдина, Н. В. (2012). “Языковая личность в русской лингвистической традиции: диахронно-синхронный аспект (статья). *Respectus Philologicus*, № 21 (26). s. 115. <https://www.zurnalai.vu.lt/respectus-philologicus/article/view/15419> Erişim Tarihi: 05.12.2023.

Rus dilbilimci Valentina Avraamovna Maslova (1949 –) da herhangi bir *dilsel kimlik* kuramının hangi bileşenlerden oluşması gerektiğine odaklanan uzmanlardan biridir. Maslova'ya göre bir *dilsel kimlik* kuramı aşağıdaki 5 bileşenden meydana gelmelidir;

- 1) “Fiziksel ben” (Я-физическое)
- 2) “Toplumsal ben” (Я-социальное),
- 3) “Düşünen ben” (Я-интеллектуальное),
- 4) “Duygusal ben” (Я-эмоциональное)
- 5) “Konuşmayı üreten ben” (Я-речемыслительное).²²⁰

Rus dilbilimsel yazında yer alan tüm bu farklı görüş ve değerlendirmelerden hareketle *dilsel kimliğe* yönelik olası bir kuramsal yaklaşımın geliştirilmesi için yararlanılması gereken belirli temel unsurların ve ince ayrımların ayırdına varmak mümkündür. Burada kaydedilen parametreler ışığında Rus araştırmacılar tarafından dilbilimsel yazına kazandırılan dilsel kimliğe yönelik önde gelen kuramsal yaklaşımların ele alınması ve işlenmesi faydalı olacaktır.

3.3. Dilsel Kimlik Kuramları

3.3.1. Dilsel Kimliğe Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar

Nasıl ki *dilsel kimliğin* kavramsal açıklaması, tür ya da türlerinin tanımı tekdüze bir nitelik arz etmiyorsa, aynı şekilde kuramsal boyutu da dilbilimciler tarafından üzerinde uzlaşıya varılmış bir netliğe sahip değildir. Bununla birlikte çağdaş Rus dilbilimciler tarafından geliştirilen *dilsel kimliğe* yönelik yakın dönem kuramsal yaklaşımların çoğunun temelinde *insanbilimseldilbilim* (антропологвистика) paradigmasının yer aldığını belirterek konuya giriş yapmak muhtemelen daha doğru olur. Bu paradigmaya dayalı *dilsel kimlik* kavramına yüklenen kuramsal anlayışa göre *dilsel kimlik*, dilbilimsel yazında yeni bir evrenin başlangıç aşamasını oluşturan

²²⁰Корякина, А.А. (2016) “О поликультурной языковой личности”, *Интернет-журнал «Мир науки»*, Том 4, номер 6, с.2. <http://mir-nauki.com/PDF/25PDMN616.pdf> Erişim Tarihi: 28.05.2022.

bütünleştirici bir temel yapıtaşı ve dilsel araştırmalar için “tüm yolların kesiştiği bir kavşak” gibi algılanmaktadır.²²¹

Dar anlamda bireyin bilinçsel ve düşünsel dönüşümü, kültürel gelişimi ve dil arasındaki ilişkisel bağı, geniş anlamda ise insanlık uygarlığının tarihsel gelişimi üzerinde dil etkisinin izlerini süren *insanbilimseldilbilim*, 20. yüzyılın sonuna doğru dilbilimsel yazında ortaya çıkar. Dilbilimsel yazında *insanbilimseldilbilim* kavramının doğuşu, diller ile ulusal düşünce biçimleri arasındaki ilişkiyi araştıran Amerikalı insanbilimciler Franz Uri Boas (1858–1942) ve öğrencisi Edward Sapir ile dilbilimci Benjamin Lee Whorf’ın (1897–1941) çalışmalarına bağlanır.²²² Bu bağlamda *insanbilimseldilbilimin* yeni bir araştırma dalı olarak dilbilimsel yazında ortaya çıkışında eğitim tarihi ve yeni kavramların oluşumuna dair yapılan çok sayıdaki araştırma sonucunda insan bilincindeki tarihsel değişikliklerin neredeyse tamamının, kültürel gelişiminin ve bilginin büyümesinin dilin sözcüksel düzeneğine yansıdığının görülmesinin etkisi vurgulanır.

Bu şekilde dilbilimde giderek merkezi bir konuma ulaşan *insanbilimseldilbilim*, dilsel düzeneğin sesbilgisi, sözcük bilgisi ve dilbilgisi gibi farklı düzeylerinde kendini gösteren, dilin bütünleyici ve evrensel niteliğini yansıtan ve beraberinde *dilsel kimlik* kavramının da yazında parlamasına ortam sunan bir çeşit akıma dönüştüğü belirtilebilir. Bir başka anlatımla *insanbilimseldilbilim*, evrenin başat canlısı olarak insanın, insanın da kilit organı olarak dilin fark edilmesine bağlı tarihsel süreçte gelişen dil mucizesinin anlamlandırma ve açıklama gereksinimine adeta yeşil ışık yakmıştır. Böylesi önemli bir arayışa karşılık gelme umudu saçı ve insan- dil ilişkiselliğine bütüncül bir bilimsel bakış sunan *insanbilimseldilbilim yaklaşımı* Rus dilbilimsel yazında bazen *insanbilimsel dilbilim* (антропологическая лингвистика), bazen de *dilbilimsel insanbilim* (лингвистическая антропология) kavramlarıyla işlenegelmiştir.

Rus dilbilimci Olga Nikolayevna İvanişeva (1959 –) tarafından 2021 yılında yayımlanan “Антропологическая лингвистика и методология исследования

²²¹ Халяпина, Л. П. (2006). “Трансформация концепта «языковая личность» в теории и методике обучения иностранным языкам”, *Журнал: Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена*, Том 7, Номер: 21, с. 92.

²²² Гринев-Гриневич, С. В., Сорокина, Э. А. Викулова, Л. Г. (2021). *Теория языка: антропологическая лингвистика* Москва: Издательский дом ВКН, s. 12.

лексики исчезающего языка коренного малочисленного народа севера” (Kuzeyin Yerli Halkının Nesli Tükenmekte Olan Dilinin Sözcük Dağarcığını İncelemek İçin İnsanbilimseldilbilim Ve Yöntem) başlıklı çalışmada yeni bir bilimsel yönelim olan *insanbilimseldilbilimin* ana hatlarına yer verilmiştir. İvanişeva, temel amacının insan evrimine karşılık gelen yansımasına dayanarak insan belleğinin evriminin resmini yeniden çizmek olarak tanımladığı *insanbilimseldilbilimin* bu çalışmasında en yaygın kabul gören iki başat özelliğine yer verir;

- 1) Bilişin doğasındaki tarihsel değişiklikler, kullanılan sözcük dağarcığındaki niceliksel büyümeye ve niteliksel değişikliklere yansır.
- 2) Dilde yaygın olarak kullanılan sözcük dağarcığından özel sözcük dağarcığına ve ardından özel kavramlara yönelik niteliksel değişikliklere, insan bilincinin belleksel süreçlerinin genel düşüncelerden özel düşüncelere ve ardından kavramlara doğru adım adım ilerleyişini yansıtır.²²³

Rus dilbilimciler Tamara Mihaylovna Timoşilova (1956 –) ve Svetlana Nikolayevna Pogojaya (1984 –) tarafından Belgrad Üniversitesi’nde 12–14 Mayıs 2014 tarihleri arasında düzenlenen uluslararası bilimsel konferansta sunulan “Антропоцентризм как методологическая основа исследований в области эмотиологии” (Duygubilim Alanındaki Araştırmalar İçin Yöntemsel Bir Temel Olarak İnsanmerkezcilik) başlıklı bildiride ise dilbilimsel yazında gelenekselci bakış açısının yerini alan *insanbilimseldilbilimin* ilgi alanın sınırları çizilmeye çalışılır. Rus uzmanlara göre dilin incelenmesinde paradigmasal değişim anlamına gelen *insanbilimseldilbilim*, bireyin dünyaya dair belleksel algılaması, kavramsallaştırması, sınıflandırması, bilgileri işlemesi ve söylemsel düzeyde dışavurumunu kapsayan bağlamda dilin tüm boyutlarının insan merkezli araştırmasına odaklanır.²²⁴

²²³Иванищева, О. Н. (2021). “Антропологическая лингвистика и методология исследования лексики исчезающего языка коренного малочисленного народа севера”. Теоретическая и прикладная лингвистика, 7 (1), s. 64. İnternet: https://lingua.amursu.ru/upload/lingua/2021/1/thal_2021_1_06_063_073.pdf Erişim Tarihi: 12.04.2022.

²²⁴Погожая, С. Н., Тимошилова, Т. М. (2014). “Антропоцентризм как методологическая основа исследований в области эмотиологии”, Белгородский государственный национальный исследовательский университет Белгород, s.121 İnternet: http://dspace.bsu.edu.ru/bitstream/123456789/16257/1/Pogozhaya_Antropotsentrizm.pdf s. 121. Erişim Tarihi: 23.01.2022.

Sonuç itibariyle, Rus dilbilimsel yazında bugünkü bilimsel çekim noktasına ulaşmasını büyük ölçüde *insanbilimseldilbilim* yaklaşımına borçlu olan *dilsel kimlik* kavramına yönelik ortaya koyulan kuramsal çalışmalar arasında bir dizi öne çıkan dilbilimci ve onlarla özdeşleşen kuramsal denemeler vardır. Kuşkusuz öne çıkan bu Rus dilbilimciler ile adlarıyla özdeşleşen kuramsal yaklaşımlar üzerinde genel bir bilimsel görüş birliği bulunmasa ve bazen bazıları ile başka kuramsal yaklaşımlar da özdeşleştirilse bile bunlara yer vermeden dilsel kimliğin kuramsal boyutunun eksik anlaşılacağı savunulabilir.

3.3.1.1. Georgiy İsayeviç Bogin ve didaktikdilbilim yaklaşımı

Rus dilbilimsel yazında “Tver Yorumbilim (Hermeneutics) Okulu’nun” kurucusu sayılan Georgiy İsayeviç Bogin 23 Aralık 1929 tarihinde St. Petersburg kentinde dünyaya gelmiştir. Çeşitli Rusça açık kaynak bilgilerinde yer alan özgeçmişine göre 1946 yılında lisans öğrenimine başladığı dönemin Leningrad Devlet Üniversitesi’nden 1951 yılında onur derecesiyle mezun olan Bogin, 1951–1954 yılları arasında Kazakistan’ın Semipalatinsk Eyaleti’nde öğretmenlik, 1954–1957 yılları arasında Leningrad Eğitimbilimleri Enstitüsü’nde doktora ve 1957–1958 yılları arasında SSCB Bilimler Akademisi’ne bağlı Biyoloji Enstitüsü’nde çevirmenlik yapar.

1958–1965 yılları arasında Başkurdistan Üniversitesi İngiliz Dili Bölümü’nde araştırma görevlisi olarak çalışan Rus dilbilimci, 1965–1974 yılları arasında Kazakistan’da yerleşik Kökşetav Eğitimbilim Enstitüsü İngiliz Dili Bölümü başkanlığı görevini yürütür. Bu görevi sırasında 1966 yılında eğitimbilimleri alanında doktora sonrası tezini savunarak 1968 yılında doçent olur. 1974 yılından itibaren ölümüne kadar Tver Devlet Üniversitesi İngiliz Dili Bölümü’nde görev yapan G. İ. Bogin, 1985 yılında dilbilim alanında doktora sonrası tezini savunur ve 1988 yılında da profesör unvanını alır.²²⁵

1990 yılından itibaren Tver kentinde her yıl düzenlenen ve ölümünden sonra «Богинские чтения» (Bogin Okumaları) olarak anılan “Понимание и рефлексия в коммуникации, культуре и образовании” (İletişim, Kültür Ve Eğitimde Anlayış ve Yansıma) adlı uluslararası bilimsel konferansın öncüsüdür. Bu noktada anılan uluslararası konferansın sadece dilbilimsel değil, düşünbilimsel, iktisat, siyasal,

²²⁵Богин, Г, <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/814200> Erişim Tarihi: 07.12.2023.

coğrafya, sanayi ve diğer alanları da kapsadığını es geçmemek gerekir. Benzer şekilde 1997 yılından itibaren yayın hayatına başlayan çevrimiçi “Герменевтика в России” (Rusya’da Yorumbilim) adlı derginin kurucusu ve baş yayımcısı olan Bogin, 1999 yılında “Rusya Federasyonu Onursal Bilim İnsanı” (Заслуженный деятель науки Российской Федерации) unvanına layık görülür. 72 yaşında iken 10 Ekim 2001 tarihinde Tver kentinde yaşama gözlerine yumar.

Özellikle Tver Devlet Üniversitesi’ndeki bilimsel çalışmaları sayesinde önce ulusal, ardından da uluslararası düzeyde tanınırlığa ulaşan ve yaşamı boyunca 300’den fazla bilimsel yayına, 7 uluslararası bilimsel konferansa, dilbilim alanında 20’den fazla doktora tezine danışmanlığa imza atan Bogin, Rusya’nın farklı illerinin yanı sıra ABD, Almanya, Polonya ve Avusturya gibi ülkelerde misafir öğretim görevlisi/konuşmacı olarak dersler vermiştir. Nitekim özgeçmişinin bu evresindeki bilimsel emeklerinin yarattığı çekim gücünün payı sayesinde kültürel metinlerin daha iyi anlaşılabilmesi sorunsalına kafa yoran bir dizi Tver’li araştırmacı yetişmiştir. Tver merkezli yetişen ve 10’dan fazla kitap ile 200’den fazla bilimsel nitelikli makale yayınlayan²²⁶ bu araştırmacılar kümesi “Tver Yorumbilim (Hermeneutics) Okulu” adını almıştır.

Dilbilimsel yazında dilsel kimlik kavramının kuramsal boyutuna yönelik çalışmaları “didaktikdilbilim yaklaşımı” (Лингводидактическая модель языковой личности) olarak yer edinen Bogin’e göre *dilsel kimlik*, dilsel düzeyleri (dilbilgisi, sesbilgisi, sözcük bilgisi), konuşma etkinliği türleri (dinleme, konuşma, okuma, yazma) ve karmaşıklık düzeyine göre farklılık gösteren çeşitli konuşma eylemlerini gerçekleştirmeye hazır olan birçok bileşenden oluşan bir dizi dil yetisidir.²²⁷ Kuşkusuz Bogin bu yetinin her bireyde var oluşunu kendisi savunsa da onun her birey tarafından açığa çıkarılıp kullanılması gerektiği gerçeğini de her fırsatta dile getirir. Bogin’in bu bakış açısını başka bir anlatımla özetlemek gerekirse, gelişim sürecindeki bir dil belirli bir düzeye ulaşmış ve onun belirli bir bileşenine egemen olmuşsa, bu düzeye ve bu bileşene karşılık gelen metinlerle hareket etmeye de hazır hale gelmiştir.

Üstatları Bogin’in dilsel kimlik yaklaşımının izini süren Tver dilbilim okulundan Rus araştırmacılar Marina Vladimirovna Oborina (1961 –) ve Yuliya

²²⁶«Памяти Георгия Исаевича Богина», (2001). *Вестник ВГУ, Серия лингвистика и межкультурная коммуникация*, № 2, s.175 İnternet: <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/lingvo/2001/02/memory.pdf> Erişim Tarihi: 06.12.2023.

²²⁷Гордашникова, a.g.e. 2021, s. 27-28.

Anatolyevna Lvova (1971 –) tarafından Tver Devlet Üniversitesi Dergisi’nde 2020 yılında yayımlanan “От языковой компетенции к языковой личности” (Dilsel Yeterlilikten Dilsel Kimliğe) başlıklı makalede Rus dilbilimcinin *dilsel kimlik* kuramının temellerinin oluşum süreci mercek altına alınır. Buna göre ilki Kazakistan’ın Almatı kentinde 1969 yılında düzenlenen bir konferansta sunduğu ve Amerikalı ruhbilimci Joy Paul Guilford’un (1897 – 1987) ruhsal ölçülebilir zeka biçiminin etkisi altında kalarak kendi dil edinim biçimini önerdiği “Сообщение 1” (Gönderi 1) başlıklı bildirge ile ikincisi 1971 yılında Kazak Abay Devlet Eğitimbilimi Enstitüsü’nden çıkan derleme yapıtta yayımlanan ve bir önceki bildiride işlenen anadil edinimi etmenlerine göndermede bulunarak eksiksiz ikinci dil edinim biçimini oluşturduğu “Сообщение 2” (Gönderi 2) başlıklı makale Bogin’in *dilsel kimlik* kuramının oluşumunda önemli bir yer tutar.²²⁸ Oborina ve Lvova devamında Bogin tarafından 1980 yılında yayımlanan ve *dilsel kimlik* kavramından “söz edimleri üretmeye ve algılamaya hazır kişi” olarak bahsedilen “Современная лингводидактика” (Çağdaş Didaktikdilbilim) başlıklı yapıtın, 1982 yılında yayımlanan “Концепция языковой личности” (Dilsel Kimlik Kavramı) başlıklı doktora sonrası tez özeti ile 1984 yılında yayımlanan “Модель языковой личности в её отношении к разновидностям текста” (Metin Çeşitleriyle İlişkisi Açısından Dilsel Kimlik Biçimi) başlıklı doktora sonrası tezin ünlü Rus dilbilimcinin *didaktikdilbilim yaklaşımının* temellerini atan çalışmalar olduğuna dikkat çekerler.²²⁹

Bu bağlamda Bogin’in *dilsel kimliğe* yönelik kuramsal yaklaşımının çıkış noktasının birbiriyle bağlantılı olan bireyin söz edimi/metin yaratma ve anlama yetisine dayandığı öne sürülebilir. Bu paradigmasal temele yaslanan Bogin *dilsel kimliği*, belirli bir hedefsel yönelime bağlı olarak yapısal ve dilsel karmaşıklık düzeyi, gerçekliğin yansımalarının derinliği ve doğruluğu bakımından farklılık gösteren sözsel (metinsel) edimlerin oluşturulmasını ve algılanmasını belirleyen bir dizi bilişsel, yaratıcı ve özyapısal nitelikler şeklinde görür.²³⁰ Bogin tarafından dilbilimsel yazına kazandırılan *didaktikdilbilim yaklaşım* da bu şekilde gördüğü *dilsel kimlik* kavramının

²²⁸Львова, Ю.А., Оборина, М. В. (2020). “От языковой компетенции к языковой личности”. *Вестник ТвГУ. Серия: Филология*, № 2 (65), s. 53.

²²⁹Львова, а.г.м., 2020. s. 53-54.

²³⁰Гуреева, А. А., (2014). “Социокоммуникативные характеристики языковой личности переводчика (на материале русского и английского языков)”. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук: Волгоградский государственный университет, Волгоград, s. 12.

yapısını ve kapsamını anlama konusunda büyük bir çaba harcar. Böylece *dilsel kimliği* bir tarafta konuşma, dinleme, yazma ve okuma gibi sözsel eylemlere, diğer taraftan sesbilgisi, dilbilgisi ve sözcük bilgisi gibi dilsel düzeylere göre sınıflandırılan değişik karmaşıklık derecelerindeki sözsel eylemleri gerçekleştirmeye hazır çok katmanlı ve bileşenli bir dizi dilsel yetenek olarak ele alır.

Bogin tarafından kuramsallaştırılan *didaktikdilbilim yaklaşımı*, Vinogradov tarafından yazına işlenen *dilsel kimlik* kavramının sadece basit bir güncellenmesi değil, aynı zamanda doğruluk, içselleştirme, doygunluk, dizilimsel ve bireşimsel yeterlilik yönleri itibariyle kavramın yapısal düzeylerini ortaya koyan ilk kuramsal temelli biçim denemesi de sayılabilir. Özü itibariyle *anlamsallaştırma* (семантизирующее), *bilişselleştirme* (когнитивное) ve *nesnellikten arındırma* (распредмечивающее) olarak 3 taneye indirgenen anlama türleri sorununa da kendince çözüm getiren Boginsel bu yaklaşım, temelini maddeci bilimsel anlayıştan alan Sovyet yüksek okulunun eğitim süreçlerinde var olan dil edinim dinamiklerini biçimlendirme sorunsalını açığa çıkarması yönüyle de tarihsel bir önem taşır.²³¹ Zira bu yeni yaklaşımla ezber bozan Bogin, bunu bir öğrencinin yabancı dildeki kurguları derin bir anlayışla okumaya hazır hale geldiğinde geçirdiği anlama türlerini (düzeylerini) sıralama yoluyla açıklar. Buna göre birinci düzey, anlamayı anlamlandırmak, yani bir işaret işlevi gören metin birimlerinin “kodunu” çözmektir. İkinci düzey, içerikte uzmanlaşmadaki zorlukların üstesinden gelindiğinde ortaya çıkan bilişsel anlayıştır. Üçüncü düzey bilinç, istenç, duygu gibi ülkesel gerçekliklerle hareket ederken gerekli olan, doğrudan adlandırma araçlarına ek olarak sunulan, ancak tam olarak metin aracılığıyla somutlaştırılan nesnellikten soyutlanmış bir kavrayıştır.²³² Böylece didaktikdilbilim yaklaşımı *dilsel kimliğe* yapısal bir boyut kazandırırken, dili de *dilsel kimliğin* yapısal bütünlüğünün güvencecisi konumuna çıkarır.

Görüldüğü üzere, Bogin’i kuramsal yaklaşımı kapsamında öncellerinden ayırtıran temel özelliklerinden birisi *dilsel kimliğin* gelişim düzeylerinin saptanmasını bu konuda olası kuram yaratmanın önkoşulu gibi görmesidir. Bu doğrultuda dilsel

²³¹ Загуменнов, А. В. (2017). “Герменевтико-феноменологический аспект изучения языковой личности: к постановке проблемы”, *Вестник ВолГУ*. Серия 2, Т. 16. № 1, s. 146-147.

²³² Беккер, И. Л. (2019). “Развитие читательской компетентности студентов гуманитарных специальностей на основе герменевтического анализа художественных текстов”. *Сборник научных статей по материалам III Международной научно-практической конференции*, (ред. Дубровской. Т. В.), Пенза: Изд-во ПГУ, s. 159.

kimliğin gelişim düzeylerini ayrıntılı olarak tanımlayan ve “*her şeyden önce, her bir dilsel kimliği bütünlüğün göreliliğinden soyutlayarak bütünüyle imgelemek gerekir*” diyen Bogin *didaktikdilbilim yaklaşımını* şu 3 ana aksiyoma dayandırır;

- 1) Dil, kendilerine karşılık gelen anlamsallıklarla birlikte sesbilgisel, sözcük bilgisel ve dilbilgisel yönleri içerir.
- 2) Dili kullanan kişi ya konuşur ya dinler ya yazar ya okur ya da bu eylemleri birleştirir.
- 3) Dilsel kimliğin gelişimi az ya da çok, daha iyi ya da daha kötü olabilir ve bu farklılıklar ayrı düzeyler şeklinde temsil edilebilir.²³³

Yorumbilimsel bakış açısıyla dil ve anlama arasındaki karşılıklı derinlikli ilişkiyi bu şekilde irdeleyen ve açıklamaya çalışan Bogin’in *didaktikdilbilim yaklaşımı*, “anlamanın” geleneksel mantıksal tanımının katı yapısı içinde kalarak eksiksiz ve kapsamlı olarak tanımlanamayacağını dikte eder. Bu yaklaşım aynı zamanda sadece belirli bir bireyin sözsel eylemlerinin güdülerini ve dinamiklerini tanımlamaya yardımcı olmaz, ayrıca toplumsal düzgü, gelenek, öğreti, ahlaki ile bireysel dünya görüşü ve ruhsal eğilimleri kapsayan yazarın *dilsel kimliğini* de çözümlemede oldukça kolaylık sağlar. O nedenle *didaktikdilbilim*, yabancı dil eğitiminin yanısıra yazınbilim alanında da belirli ölçüde yararlanılabilecek bir çözümleme yöntemi özelliği taşır.

Rus dilbilimsel yazına Bogin’in öncülüğünde *didaktikdilbilim* kavramıyla yerleşen bu kuramsal yaklaşımı Rus dilbilimci İrina İvanovna Halejevna (1946 –) temeli bireylerarası karşılıklı toplumsal etkileşim düzeneklerine dayanan konuşma eylemlerinin verimlilik özünü belirleyen toplumsal bir olgu olarak eğitim, öğretim ve öğretimin içerik bileşenlerini dilin doğası ve iletişimin doğası ile ayrılmaz bağlantısıyla doğrulayan bir bilim dalı şeklinde tanımlar.²³⁴ Rus dilbilimciler İrina Mihaylovna Mihaylovskaya ve Nataliya Gennadievna Solodovnikova ise *didaktikdilbilim* kavramını çok daha geniş biçimde açıklar. Rus araştırmacılara göre

²³³ Саурбаев, Р. Ж. Ючковская, Л. Т. (2015). “Концепция языковой личности как основа формирования и развития билингвизма и полилингвизма”, *Вестник Югорского государственного университета: История, Культура, Экономика Урала И Зауралья*, № S4. s. 128.

²³⁴ Халеева, И. И. (1989). “*Основы теории обучения пониманию иноязычной речи*”. Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук, Военный Краснознаменный Институт, Москва, s. 199.

düşünbilim, ruhbilim, dilbilim, psikodilbilim, kültürlerarası iletişim, dil edinim kuramı ve diğer bilim dallarından elde edilen verilere dayanan *didaktikdilbilim*, dilin mevcut durumunu ve gelişimini yansıtan, dilsel ve kültürel deneyimin özümsemesi ve sahiplenilmesine yönelik düzenekler dahil olmak üzere çeşitli eğitimsel şartlarda dilin dünyası aracılığıyla dil öğrenimi ve ediniminin çözümlenmesinin yanısıra çok dillilik bağlamında dil öğrenimi ve öğretiminin özelliklerinin araştırılmasına ilişkin sorulara yanıt verir.²³⁵ bu bağlamda didaktikdilbilimsel yaklaşım dilsel kimliğin çözümlenebilmesi aşamasında bizlere yol gösterici olur. Hem bir toplumun kültürel kodlarını çözmek hem onun düşünce dünyasını anlamak için dil yapısının kelime dünyasının irdelenmesi oldukça önemlidir. Bogin ortaya koyduğu bu yaklaşımla dilsel kimliğin çözümüne oldukça değerli bir yön kazandırmıştır.

3.3.1.2. Y. N. Karaulov ve psikodilbilimsel yaklaşım

Rus dilbilimsel yazına adını altın harflerle kazıyan bir diğer önemli bilim insanı Yuriy Nikolayeviç Karaulov 26 Ağustos 1935 tarihinde Rusya'nın Moskova Eyaleti'ne bağlı Podolsk kentinde dünyaya gözlerini açar. Rusça çeşitli açık kaynaklarda yer alan bilgilere göre Karaulov, 1958 yılında girdiği Moskova Devlet Üniversitesi Dilbilim Fakültesi'nden 1963 yılında onur derecesiyle mezun olmuştur. Lisans öğrenimi sürecinde Stepan Grigoryeviç Barhudarov (1894 – 1983), Evdokiya Mihaylovna Galkina-Fedoruk (1898—1965), Timofey Petroviç Lomtev (1906 – 1972), Georgiy Vladimiroviç Stepanov (1919 – 1986) ve Yuriy Sergeyeviç Stepanov (1930 – 2012) gibi dönemin önde gelen Sovyet/Rus dilbilimcileri arasında sayılan adlardan dersler almıştır.

Lisans öğreniminin hemen ardından bütünleşik doktora eğitimine başladığı Moskova Devlet Üniversitesi Genel ve Karşılaştırmalı Tarihsele Dilbilim Bölümü'nde 1967 yılında “Таксономия Падежей и Предлогов (Семантика)” (Padej ve Edatların Sınıflandırılması) başlıklı doktora tezini savunur. 1966 – 1972 yılları arasında lisans ve doktora öğrenimini gördüğü Moskova Devlet Üniversitesi'nde dilbilime giriş, genel dilbilim, karşılaştırmalı dilbilim, ruhdilbilim, İspanyolca ve Macarca dillerine ilişkin

²³⁵ Михайловская, И. Н., “Солодовникова, Н.Г. (2021). Основные лингводидактические принципы в контексте межкультурного общения”. *Университетские чтения Материалы научно-методических чтений ПГУ.* s. 105. İnternet: <https://upload.pgu.ru/iblock/7ae/7ae658965925f617d42482e065e28096/mikhaylovskaya-solodovnikova.pdf> Erişim Tarihi: 30.01.2022.

uygulamalı dersler vermiştir. 1972 – 1981 yılları arasında bilimsel yazman olarak çalıştığı SSCB Bilimler Akademisi Yazınbilim ve Dil Bölümü’nde sözlükbilim ve psikodilbilim kuramları sorunları üzerine araştırmalarını derinleştirme fırsatı bulmuştur. Benzer şekilde 1981 yılında SSCB Bilimler Akademisi Yazınbilim ve Dil Bölümü’ne üye olarak seçilmiş ve ölümüne kadar bu görevini sürdürmüştür. Yine bu dönemde SSCB Bilimler Akademisi Dilbilim Enstitüsü’nde 1975 yılında “Общая и русская идеография” (Genel ve Rus Kavramsal Yazı Düzeni) başlıklı doktora sonrası tezini savunur.

Doktora sonrası tez savunmasını başarıyla yapan Karaulov 1982 – 1996 yılları arasında Rusya Halkların Dostluğu Üniversitesi V. V. Vinogradov Rus Dili Enstitüsü’nde müdür olarak çalışır. Aynı üniversitede 1982 – 2005 yılları arasında profesör unvanıyla sözlükbilim, dilsel kimlik kuramı, dilsel yeteneğin yapısı ve işleyişi, Rus diline yönelik bilimsel araştırmalarda öne çıkan okullar, çağrışımsal metin çözümlemesi, çağdaş dilbilimin sorunları, ruhdilbilim, Mihail Fyodor Dostoyevski’nin dil ve biçimi hakkında dersler veren ünlü Rus dilbilimci ayrıca bu dönemde lisansüstü eğitim gören öğrencilerin danışmanlığını da yürütür.

1993 – 2000 yılları arasında Rusya Bilimler Akademisi Yazı Düzenlerini İnceleme Kurulu(Орфографическая комиссия РАН) başkanlığını yapan Karaulov, 2000 yılında profesör unvanıyla ders vermeye başladığı Moskova Devlet Dilbilim Üniversitesi’ne bağlı Rus Dili Bilim Merkezi’nde 2001 yılından itibaren müdürlük görevini de yürütür. Kuşkusuz Karaulov’un özgeçmişinde bilimsel kariyerini taçlandığı girişimlerinden birisi de 1996 yılında kuruluşuna öncülük edip, ölümüne kadar başkanlığını yaptığı “Rusça Dilsel Kimlik Bilim Okulu’dur” (Ведущая научная школа "Русская языковая личность"). Ünlü Rus dilbilimciye hayatta iken 1974 yılında SSCB Bilimler Akademisi Başkanlığı takdirnamesi, 1986 yılında Halkların Dostluk Nişanı, 1991 yılında Rusça dilsel kimliğe yönelik araştırmaları ve kuramsal çalışmaları nedeniyle SSCB Devlet Nişanı, 20. yüzyıla damga vuran bilimsel başarıları nedeniyle Oxford merkezli Uluslararası Özgeçmiş Enstitüsü tarafından 1994 yılında verilen Gümüş Madalya, 1999 yılında Rusya Bilimler Akademisi Başkanlığı teşekkür belgesi, 2000 yılında Rusya Fuar Merkezi tarafından altın madalya, 2003 yılında Rusya Federasyonu Eğitim Bakanlığı teşekkür belgesi ve Rusya Federasyonu Devlet Başkanlığı eğitim onur belgesi gibi çeşitli ödüller almıştır.

Tüm bunlara ek olarak parlak bilimsel kariyerinde “Русистика сегодня” (Güncel Rusça Araştırmaları) ve “Словаря языка Достоевского” (Dostoyevski Dili Sözlüğü) başyayımcılığı ve yazarı, “Вопросы языкознания” (Dilbilimsel Sorunlar), “Русская речь” (Rusça Söz), “Eslavistica Complutense” (Tüm Yönüyle Slav Araştırmaları), “Studia Slavica” (Slav Araştırmaları Stüdyosu), “Вопросы когнитивной лингвистики” (Bilişsel Dilbilim Sorunları) gibi ulusal ve uluslararası farklı dergilerin yayım kurulu üyeliği ve “Грамоты.ру” (Gramotı.ru) web sitesinin yazı kurulu üyeliği yapan Karaulov, *sözlükbilimin kuramı ve uygulaması, çağrışımsal dilbilim ve dilsel kişilik kavramı* 3 ana araştırma alanı ağırlıklı olmak üzere 11’i monografi nitelikli 300’den fazla bilimsel yayına imza atmıştır.²³⁶ Rus uzman 5 Mayıs 2016 tarihinde Moskova’da hayata gözlerini yummuştur.

Karaulov tarafından Rus dilbilimsel yazına kazandırılan hepsi birbirinden değerli çalışmalar arasında yer alan 1987 tarihli “Русский язык и языковая личность” (Rus Dili ve Dilsel Kimlik) başlıklı yapıt kendi alanında önemli bir etki bırakır. Öyle ki bu yapıt, deyim yerindeyse yapısalcılık bunalımı içerisinde kıvranan Rus dilbilimsel yazında adeta bir umut ışığı gibi doğan, metinleri ve diğer dilsel araçları yeniden ele alan, kendi bakış açısı uyarınca onları güdüleyen ve bunların uygulanmasının belirli yol ve araçlarını sağlayan *dilsel kimlik* kavramını gündeme getiren bir bildirge işlevi görür. Kendisinden önceki uzmanlardan bu şekilde farklı bir bakış açısı geliştiren Karaulov, *dilsel kimlik* kavramına yüklediği kilit rol nedeniyle öncellerinden ayırır. Çünkü Rus dilbilimci, *dilsel kimlik* kavramının genelleştirilmiş kimlik kavramıyla bağlantısına dilbilim merkezli odaklanmaya eğilim göstermiştir. Bu odaklanma bağlamında *dilsel kimliğin*, bireysel bir kimliği temsil eden ruhsal, toplumsal, ahlaki ve diğer bileşenleri içerdiğini, ancak dil ve konuşma aracılığıyla dışa yansıdığını vurgulamıştır.²³⁷

Karaulov *dilsel kimlik* konusundaki çalışma ve saptamalarını bu kadarla sınırlı tutmaz ve incelemelerini daha da derinleştirir. Böylece *dilsel kimliğe* yönelik kuramsal araştırmaların sıklıkla temel alacağı kavramın 3 yapısal düzeyi bulunduğu ile ilişkin bilimsel savını dilbilimsel yazına armağan eder. Buna göre birincisi, günlük dilde yeterlilik seviyesini yansıtan *sözel-anlamsal* (вербально-семантический) düzeydir.

²³⁶Ремнёва, М. Л., Денисенко В. Н. (2015), “80 лет Ю.Н. Караулову”. Вопросы психолингвистики, *Journal of Psycholinguistics*, s. 12.

²³⁷Караулов, а.г.е. 2010, s. 7.

İkincisi, toplumun doğasında var olan (dilsel kimlik) ve ortak ve/veya bireysel bilişsel alan yaratan ilgili bilgi ve tasarıların gerçekleştiği ve tanımlandığı *bilişsel* (ЛИНГВОКОГНИТИВНЫЙ) düzeydir. Bu düzey, kimliğin dünyasının dilsel biçiminin, eş anlamlılar sözcük haznesinin ve kültürünün bir yansımasını içerir. Üçüncüsü, *dilsel kimliğin* gelişimini yönlendiren dürtülerin ve hedeflerin niteliğini ve tanımlanışını içeren en üstteki *yararcı* (прагматический) ya da *güdülenme* (мотивационный) olarak nitelenen düzeydir.²³⁸

Karaulov tarafından başlangıçta dilin düzeneksel bir tanımlamasının yapılmasına aracı olması amacıyla ortaya koyulan bu yaklaşım, zamanla dilbilim alanında *sözlükbilim* ve *psikodilbilim* dallarının gelişmesiyle birlikte dilin temel özelliğini yansıtır hale gelmiştir. Dilsel kimliğin dünya görüşü ve sözcük dağarcığındaki anlamlar ve değerler dizinini açığa çıkarmanın ilk adımı olan *sözel-anlamsal* düzey ile başlayan yukarıdaki *anlamsal*, *bilişsel* ve *yararcı* aydınlanma süreci düşünbilimsel düzlemde sırasıyla *dil* (язык), *anlak* (интеллект) ve *gerçeklik* (действительность) kavramlarına karşılık gelmeye başlamıştır.²³⁹ Zira psikobilimin insanı psikolojik yönden çözümleme çabasında mercek altına alınan bireysel konuşma eyleminin altında yatan bellekssel süreçler ve etmenler 1950’li yıllardan itibaren giderek daha fazla ilgi uyandırmıştır. Psikobilim tarafında ifadelerin anlamsal içeriği ve konuşma davranışlarının özelliklerine yönelik uyanan bu dilsel ilgi onun dilbilim ile kesişmesine yol açmış ve bireyin iletişimsel yönü açısından kapsamlı bir şekilde incelenmesini gerekli kılmıştır. Böylece Karaulov’un çalışmalarının da etkisiyle *dilsel kimliğin* psikodilbilimsel açıdan ele alınmasına olanak tanıyan çözümleyici bir yaklaşım gelişmiştir.

Bilimsel yazına *psikodilbilim* olarak yerleşen bu yaklaşım, dünya görüşünü, kültürel ve düşünsel birikimini, kodlarını, davranış kalıplarını, bellekssel ve bilişsel kavrayış düzeyini, ahlaki ve diğer değer yargılarını yansıtan *dilsel kimlik* merkezli insanı derinlemesine inceleyen bir dal biçimine kavuşmuştur. Dahası bu dal Rus dilbilimsel yazında zamanla kendi içerisinde de alt dallarını türetmiştir. Bunlar;

²³⁸Олтушык, А. Б. (2019). “Изменение языковой личности при изучении иностранного языка” *Электронный журнал «Язык и текст»*. Том 6, № 4, s.61. İnternet: https://psyjournals.ru/journals/langt/archive/2019_n4/langt_2019_n4_Oltuszyk.pd Erişim Tarihi: 01.06.2022.

²³⁹Рублик, Т. Г. (2007), “Языковая личность и ее структура”, *Вестник Башкирского университета*, №1. s. 100.

- 1) Konuşma özgeçmişlerinin özelliklerine bakılmaksızın, belirli bir dili konuşan tüm kişilerin özyapısal özelliği olan dilsel bilincin gerçeklerini araştıran *genel psikodilbilim* (общая психолингвистика),
- 2) Sözel davranış ve eylemler bağlamında dilin farklı gelişim ve işlevsel alanlarını inceleyen *özel psikodilbilim* (частная психолингвистика),
- 3) Dilsel kimliğin bireysel tinsel özelliklerini değerlendirirken, insanların varoluşunun toplumsal-tinsel niteliklerince belirlenen konuşma davranışı, eylem, konuşma ve belleksel dışavurumlardaki farklılıklara vurgu yapan *toplumsal psikodilbilim* (социальная психолингвистика),
- 4) Varoluşsal bağlamda dilsel kimliğin oluşumunu inceleyen *gelişimsel psikodilbilim* (возрастная психолингвистика).²⁴⁰

3.3.1.3. Sergey Grigoreviç Vorkaçev ve kültürdilbilimsel yaklaşım

Lisans eğitimini Leningrad Devlet Üniversitesi Dilbilim Fakültesi, doktora öğrenimini Moskova Devlet Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yabancı Diller Bölümü'nde tamamlayan Sergey Grigoryeviç Vorkaçev, SSCB Bilimler Akademisi Dilbilim Enstitüsü'nde post doktora programından mezun olmuştur. Havana Üniversitesi (Universidad de La Habana) ve 3. Paris Sorbonne Nouvelle Üniversitesi'nde (L'université Paris III Sorbonne Nouvelle) stajını yapmıştır. 1991 yılında dilbilim doktora unvanı alan S. G. Vorkaçev, 1992 yılından günümüze kadar Kuban Devlet Teknik Üniversitesi Bilimsel Teknik Çeviri Bölüm Başkanı ve profesör olarak çalışmaktadır. Aynı şekilde 1994 yılından itibaren New York Bilim Akademisi asli üyesi olan Vorkaçev, Volgrad Devlet Eğitim Bilimleri Üniversitesi'nde *karşılaştırmalı tarih, dilbilim ve insan türlerini araştırma* alanı ile Kuban Devlet Üniversitesi *dil kuramı* alanında doktora tezi seçici kurulu üyesidir.

Bunun dışında yine çeşitli Rusça çevrimiçi açık kaynaklarda yer alan bilgilere göre Rusya'da düzenlenen “Проблемы лингвоконцептологии” (Dilsel Kavram Sorunları) adlı bilimsel toplantılara başkanlık eden Vorkaçev, “Высшая аттестационная комиссия” (Yüksek Onay Kurulu) onaylı Kuzey Osetya Üniversitesi Dergisi, yıllık uluslararası hakemli bilimsel yayın olan ve Voronej Üniversitesi

²⁴⁰ Горелов, И. Н., Седов, К. Ф. (2001). *Основы психолингвистики*. Москва: Издательство "Лабиринт", s. 6.

tarafından çıkarılan “Язык, коммуникация и социальная среда” (Dil, İletişim Ve Toplumsal Ortam) adlı dergi ile Rusya Bilimler Akademisi Rus Düşünbilim Topluluğu tarafından çıkarılan bilimsel ve uygulamalı “Синтез” (Sentez) adlı derginin yayım kurulu üyesidir.

Bugüne kadar 500’den fazla bilimsel ve yöntemsel çalışmanın yazarı olan Vorkaçev, 27’den fazla monografiye, “Филологические науки” (Dilbilim), “Вопросы языкознания” (Dilbilimsel Sorunlar) ve “Известия РАН” (Rusya Bilimler Akademisi “İzvestiya”), “Серия литературы и языка” (Dil Ve Yazınbilim Dizisi), “Научно-техническая информация” (Bilim Teknik Bilgisi), “Русский язык за рубежом” (Yurtdışında Rus Dili), “Русский язык в научном освещении” (Bilimsel Bağlamda Rus Dili) gibi dilbilim alanının önde gelen dergilerinde 20’den fazla bilimsel makaleye imza atmıştır. Soçi merkezli Toplumsal Eğitim Gelişimi Vakfı tarafından Rusya genelindeki yüksek öğrenim ve bilimsel araştırma merkezleri öğretim üyeleri arasında “Yılın En İyi Bilimsel Yapıtı” sınıfında verilen “Rusya Ulusal Ödülü” 2011, 2012, 2013 ve 2014 yılı; Bölgelerarası Eğitimde Yenilikçi Teknolojiler Merkezi ve bilimsel yöntem alanında yayın yapan “Концепт” (Kavram) adlı derginin yayımcılar tarafından ortaklaşa “Yılın En İyi Bilimsel Makalesi” sınıfında verilen “Rusya Ulusal Ödülü” 2014, 2015 ve 2016 yılı ve “İnsanbilimleri Alanındaki En İyi Yapıt” ödülünün 2017 yılı; yine Rusya genelinde yüksek öğretim kurumlarına yönelik düzenlenen “2019 Yılıının Üniversite Yapıtı: Toplumsal İnsan Bilimler Alanı” adlı Uluslararası Uzmansal Yayınlar Yarışması’nın dilbilim alanındaki en iyi bilimsel yayın ödülünü kazanmıştır.

Rusya’nın önde gelen dilbilimcileri arasına adını yazdırmayı başaran ve binlerce öğrencinin yetişmesi, 10’dan fazla doktora sonrası tezinin hazırlanmasında emeği geçen Vorkaçev sırasıyla Roman ve Alman dilleri, karşılaştırmalı dilbilim, çeviri kuramı ve kültürlerarası iletişim, sözcüksel ve sözdizimsel anlambilim, kültürdilbilim ve kavramdilbilim (лингвоконцептология) gibi bilimsel araştırma dallarında uzman sayılmaktadır. Bu uzmanlıkları arasında yer alan ve 1990’lı yıllarda Rus dilbilimsel yazında insanbilimin etkisi altında yeni bir alt bilimsel yönelim olarak ortaya çıkan *kültürdilbilim* için Vorkaçev “halkın dillerine ve konuşmalarına yansıyan

yerleşmiş manevi kültürün temel imgelerinin ortaya çıkışını incelemektedir” der.²⁴¹ Rus dilbilimciye göre temel odak noktası dil ve kültürel kavramlar olan *kültürdilbilim*, en geniş anlamda kültür ve dilin birbiriyle ilintili tüm önemli bileşenlerini kapsama alanına sokan bütüncül bir kavram sayılır.²⁴²

Günümüzde ayrı bir bilimsel dal olarak yazında yerini alsa da *kültürdilbilim* henüz oldukça yeni bir bilimsel araştırma alanı olup, dilbilimin çatısı altına sığmama konusunda sınırları zorlayan bir niteliğe bürünmüştür. Kavramın kendisi başlı başına dilbilimin tarih, kültür, insanbilimi, toplumbilim ve ruhbilim gibi diğer bilimsel dallarla çapraşık ilişkisini ve dallararası özelliğini göstermesi bakımından önemlidir. Rus dilbilimci Vladimir Vasilyeviç Vorobyev (1948 –) tarafından kavrama ilişkin yapılan bir tanım tam da *kültürdilbilimin*, diğer bilimsel dallar arasındaki bu geçişkenliğine vurgu yapar. Bu minvalde V. V. Vorobyev’e göre,

*“Seçilmiş ve birbirine eklemelenmiş belirli bir kültürel değerler dizisini inceleyen kültürdilbilim, konuşmanın oluşum ve algılanışının canlı iletişimsel süreçlerini, dilsel kimlik deneyimini ve ulusal belleği araştırır, bireyin dünya görüşünün düzenli bir tanımını sunar ve eğitimsel, görgüsel ve entelektüel edinimlerin kazanılmasını sağlar”.*²⁴³

Karasek’e göndermede bulunarak *kültürdilbilimin* bu bilimsel dallararası geçişkenliğini onaylayan Vorkačev kökleşik, yapısal ve işlevsel anlambilimin devamı ve gelişimi olarak gördüğü bu kavramın, kültürel çalışmalar, bilişselbilim, toplumsalbilim, tarih ve diğer ilgili bilimsel dallardan elde edilen verilerle zenginleştiğini belirtir.²⁴⁴ Bir başka çalışmasında da Vorkačev *kültürdilbilimin* ortaya çıkışını yine bu bilimsel dallararası özelliğine bağlar. Rus dilbilimciye göre fazlasıyla ayrıışık birkaç bilimsel yönelimin konu alanlarını birleştiren bu insanbilimsel dalın alt yapısı, ilişkisel yakın tüm bilimsel dalları bünyesinde harmanlayan yepyeni bir kavramın ortaya çıkışını gerekli kılmıştır.²⁴⁵ Böylelikle üyesi olduğu toplumsal–kültürel değerleri yansıtan dilsel kimlik sahibi bireyin kültür ile etkileşimini merkezine

²⁴¹Vorkačev, С. Г. (2011). “Российская лингвокультурная концептология: современное состояние, проблемы, вектор развития”. *Известия РАН*, Т. 70, № 5. s. 65.

²⁴²Vorkačev, a.g.m. 2011, s. 64.

²⁴³Воробьев, В. В. (1997). *Лингвокультурология: Теория и методы*. Москва: Изд-во Рос. ун-та дружбы народов, s. 125.

²⁴⁴Vorkačev, С. Г., (2014). Лингвокультурная концептология и её терминсистема (продолжение дискуссии), *Политическая лингвистика*, № 3(49), s. 12. İnternet: <https://core.ac.uk/download/pdf/42051124.pdf> Erişim Tarihi: 03.04.2020.

²⁴⁵Vorkačev С. Г. (2016) “Ех pluribus unum: лингвокультурный концепт как синтезное образование”, *Вестник РУДН. Серия Лингвистика*, Т. 20. s. 26.

koyan özel bir bilimsel araştırma alanı doğar. Bu yeni bilimsel araştırma alanı aynı zamanda parçası olunulan kültürün etkisi altında şekillenen davranış ve konuşma kalıpları, inanç ve dil, sözel görgü kuralları ve metin ilişkisini de derinlemesine irdeleyen kuramsal bir boyut taşır. Kavramın bu kuramsal derinliğini göz önünde bulunduran bir başka Rus dilbilimci Viktoriya Vladimirovna Krasnıh (1964 –) da onu yaşayan bir dilin işaretlerinde somutlaşan ve kutsallaşan ve dilsel süreçlerde dil aracılığıyla ortaya çıkan bir kültür olarak tanımlanır.²⁴⁶

Nispeten genç bir bilimsel araştırma dalı sayılan *kültürdilbilimin* gelişim sürecinin Rus dilbilimci V. A. Maslova üç aşamalı olarak bölümlenebileceğini ileri sürer. Bu görüşten hareketle Maslova, Alman dilbilimci W. Humboldt, Rus dilbilimci Alexander Potebnya (1835 – 1891) ve Amerikalı dilbilimci Edward Sapir gibi uzmanların çalışmalarının yazına geçtiği ve *kültürdilbilimin* temellerinin atıldığı 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başını birinci aşama; 20. yüzyıl ikinci yarısı ile 1990'lı yıllar arasında bağımsız bir bilimsel araştırma dalı olarak ortaya çıkışını ikinci aşama; ve bilimsel dallar arası bir araştırma konusu olarak kabul görmeye başladığı 1990 yıllardan günümüze kadarki süreci de üçüncü aşama şeklinde dizimler.²⁴⁷ Dahası aynı çalışmasının devamında Maslova günümüzde artık *kültürdilbilimin* de kendi içerisinde daha alt araştırma dallarına ayrıştığını bile ifade eder. Bunlar sırasıyla aşağıdaki gibidir;

- 1) Kültürel açıdan önemli bir evreyi mercek altına alarak belirli toplumsal kümenin/budunun somut bir kültürdilbilimsel incelemesini yapan *özel toplumsal küme kültürdilbilimi* (лингвокультурология отдельной социальной группы),
- 2) Belirli bir süre içinde bir etnik kümenin dilsel ve kültürel durumundaki değişiklikleri ele alan *artsüremli kültürdilbilim* (диахроническая лингвокультурология),
- 3) Birbirinden farklı ama ilişkisel bağı bulunan farklı etnik kümelerin kültürdilbilimsel belirtilerini inceleyen *karşılaştırmalı kültürdilbilim* (сравнительная лингвокультурология),

²⁴⁶Красных, В. В., (2010). Место лингвокультурологии в теории и практике преподавания русского языка, Русский язык и культура в пространстве Русского мира. Материалы II Конгресса РОПРЯЛ: Изд. дом "МИРС", s. 70. İnternet: <https://istina.msu.ru/publications/article/3229879/> (Erişim Tarihi: 01.02.2020).

²⁴⁷Маслова, В. А. (2001). *Лингвокультурология*. Москва: Издательский центр «Академия», s. 23.

- 4) Bir dildeki belirli sözcükler ile başka dildeki karşılıklarını karşılaştırmalı biçimde ele alarak bu iki dil arasındaki belleksel özellikleri inceleyen *karşılaştırmalı kültürdilbilim* (сопоставительная лингвокультурология)
- 5) Kültürdilbilimsel kavramları ele alan ve derleyen *kültürdilbilimsel sözlükbilim* (лингвокультурная лексикография).²⁴⁸

Oysa Maslova'nın burada değinmediği, ancak Vorkaçev ile büyük ölçüde Rus dilbilimsel yazında anıştırılan *kültürdilbilimin* diğer alt araştırma alanı daha vardır. Rus dilbilimsel yazında *kavramsal kültürdilbilim* (лингвокультурологический концепт) olarak yerini alan bu alt dalın, Vorkaçev'in gayretleriyle zamanla *kültürdilbilimden* çıkan, ama alt araştırma dalı gibi ayrılmaya başlayan bir niteliğe kavuştuğu öne sürülebilir. Her ne kadar tarihsel yönden insanbilim merkezli bir kökeni bulunsa da *dilbilim* ve *kültürdilbilimin*, bazı konuları açıklama ya da anlam kazandırmada yetersiz kaldığını savunan Vorkaçev, bir taraftan kültürlerarası iletişim sırasında ortaya çıkan zorlukların ve başarısızlıkların üstesinden gelmek için kuramsal temelin oluşturulması, diğer taraftan belleksel bileşenlerin kavramsal boyutunun anlamsal çerçevesinin çizilmesi ve özelliklerinin tanımlanması için kapsamlı bir yönetime gereksinim duyulmasının *kavramsal kültürdilbilimin* bilimsel yönelimini belirlediğini anlatır.²⁴⁹ Nitekim *kültürdilbilimin* alt başlığı olarak *kavramsal kültürdilbilimi* öne çıkaran bilimsel araştırmaları ve görüşleri nedeniyle Vorkaçev'in adını *kültürdilbilimden* çok *kavramsal kültürdilbilim* ile eşleştiren araştırmacılar da bulunmaktadır.

3.3.1.4. Vladimir Yegoroviç Vorobyev ve ulusal kimlik yaklaşımı

1 Ekim 1948 tarihinde Rusya'nın Moskova eyaletine bağlı Krasnoarmeysk kentinde yaşama gözlerini açan Rus dilbilimci Vladimir Vasilyeviç Vorobyev, Moskova merkezli Patrice Lumumba Halkların Dostluk Üniversitesi Tarih ve Dilbilim Fakültesi'nden 1977 yılında onur derecesiyle mezun olmuştur. 1977–1980 yılları arasında “Komsomol”²⁵⁰ adlı alt kurulun yazmanı olarak görev yapan V. V. Vorobyev, 1980–1984 yılları arasında İkinci Kâtip olarak diplomatik göreve gönderildiği Laos

²⁴⁸Маслова, а.г.е. 2001, s. 23.

²⁴⁹Воркачев, а.г.е., 2014, s. 15.

²⁵⁰“Komsomol” kavramı SSCB döneminde kurulan “Всесоюзный ленинский коммунистический союз молодежи” (Tüm Sovyetler Leninist Komünist Gençlik Birliği) adlı siyasi gençlik örgütlenmesinin kısa adıdır.

Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin başkenti Vientiane'de yerleşik SSCB Büyükelçiliği'ne bağlı Sovyet Kültür Merkezi'nin müdürü olarak çalışmıştır. Bu diplomatik görevinin ardından SSCB'ne dönen Vorobyev, 1984–1995 yılları arasında Moskova merkezli A. S. Puşkin Rus Dili Enstitüsü'nde bölüm başkanı olarak çalışmıştır. 1995–1996 yılları arasında Rusya Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Diplomasi Akademisi'nin Rus ve Diğer Slav Dilleri Bölüm başkanı olarak hizmet veren Rus dilbilimci, 1996 yılından bugüne kadar Halkların Dostluk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Rus Dili Bölümü başkanı olarak çalışmaktadır.²⁵¹

Bilimsel çalışma yaşamı boyunca 200'den fazla makale yayımlayan Vorobyev'in dilbilim alanına kazandırdığı 5'i monografi 3'ü ders kitabı türünde 8 önemli yapıt vardır. Bunlar sırasıyla 1993 tarihli “Лингвокультурологические принципы презентации учебного материала” (Eğitim Gereçlerinin Sunumunun Kültürdilbilimsel İlkeleri), 1994 tarihli “Культурологическая парадигма русского языка” (Rus Dilinin Kültürel Paradigması), 1996 tarihli “Лингвокультурологическая парадигма личности” (Kimliğin Kültürdilbilimsel Paradigması), 1997 tarihli “Лингвокультурология: теория и методы” (Kültürdilbilim: Kuram ve Yöntemler), 2001 tarihli “Языковая личность. Лингвокультурология. Лингводидактика. Лексикография” (Dilsel Kimlik, Kültürdilbilim, Didaktikdilbilim, Sözlükbilim) ile 1994 tarihli “Предпринимательство в России” (Rusya'da Girişimcilik), 2002 tarihli “Москва. Россия. Речь и образы” (Moskova, Rusya, Konuşma ve İmgeler) ve 2006 tarihli “Русский язык в диалоге культур” (Kültürel İletişimde Rus Dili).

Rus dilbilimsel yazında kültürdilbilim dalının kurucularından biri olarak da kabul edilen Vorobyev, 1969 yılından itibaren dünyanın farklı kentlerinde düzenli olarak bilimsel konferans biçiminde gerçekleşen “Международная ассоциация преподавателей русского языка и литературы” (Rus Dili Ve Yazınbilimi Öğretmenleri Uluslararası Derneği) adlı oluşum bünyesinde 1996–2003 yılları arasında genel yazman yardımcılığı, 2001–2008 yılları arasında da “Российское общество преподавателей русского языка и литературы” (Rusya Rus Dili Ve Yazınbilimi Öğretmenleri Topluluğu) adlı oluşumun başkan yardımcılığını yapmıştır.

²⁵¹Vоробьев, В. В., Официальный сайт РУДН, <https://phil.rudn.ru/materiali/vorobev-vl> Erişim Tarihi: 15.11.2023.

Halihazırda ayrıca Rusya Doğa Bilimleri Akademisi üyesi olan Vorobyev, Rusya Federasyonu Devlet Başkanlığı'na "Dil Ve Kültür" alanındaki kültürdilbilimsel kuramsal çalışmaları nedeniyle verilen 2001 tarihli ödülün, Rusya Federasyonu Bilim Ve Yüksek Öğrenim Bakanlığı'na verilen 2002 tarihli "Rusya Federasyonu Eğitim Alanının Onursal Çalışanı"²⁵² unvanını, Rusya Federasyonu Hükümeti'nce verilen "Rus Dili" yetiştirilmesinin 2003–2004, İnsan Kaynağı Yetiştirme Ulusal Vakfı'na (Национальный фонд подготовки кадров) verilen 2004–2005 tarihli bilimsel ödülün ve Rusya İnsanbilimleri Vakfı'na (Российский гуманитарный научный фонд) verilen 1999 ve 2007 tarihli bilimsel ödüllerin kazananıdır.

Moskova'da 2006 yılında Halkların Dostluk Üniversitesi yayınlarından çıkan "Лингвокультурология" (Kültürdilbilim) başlıklı yapıtında *dil* ve *kültür* ilişkisini geniş bir bakış açısıyla ele alan Vorobyev, bu iki kavramın insanlık tarihi boyunca karşılıklı etkileşimi çeşitli yönlerden incelenmeye çalışılmış ve bir dizi bilimsel yapıt ortaya konmuş olsa da kuramsal ve uygulamalı açıdan hala açığa kavuşturulmayı bekleyen pek çok gizemli boyutun bulunduğu eleştirisiyle başlar. Bu anlayıştan hareketle Rus aydınlardan Valetin Aleksandroviç Avrorin'in (1907 – 1977) "kültürün anlatım aracı", Yulian Vladimiroviç Bromley'in (1921 – 1990) "kültürün bir bileşeni", Evgeniy Mihayloviç Vereşagin (1939 –) ve Vitaliy Grigoryeviç Kostomarov'un (1930 – 2020) "kültürün bir parçası", Aleksandr Konstantinoviç Udelov'un (1920 – 1999) "kültürün bir yönü" gibi tanımları, Karaulov'un "dilsel kimlik ve kültür", Safonova'nın "toplumsal-kültürel eğitim", Vasiliy Tihonoviç Klovov'un (1944 –) "kültürdilbilimsel bağlar" ve kendisinin "kültürel bağlamda dil" ile "dil ve kültür paradigmasında dil" gibi kuramsal yaklaşımları bulunsa da *dil* ve *kültür* ilişkisinin dilbilimsel yazında tam anlamıyla işlenmediği görüşünü savunur.²⁵³ Bu çıkış noktasından ilerleyen Vorobyev *dil* ve *kültür* ilişkisinin *dilsel kimlik* konusunda düğümlendiğini, dolayısıyla bu iki kavram arasındaki etkileşimin boyutlarını aydınlığa kavuşturmaya olanak tanıyan her çeşit kavramsal, ilkesel ve kuramsal tanımlamaların büyük önem arz ettiğini söyler.

²⁵²Rusya Federasyonu'nda "Rusya Federasyonu Eğitim Alanının Onursal Çalışanı" (Почетный работник сферы образования Российской Федерации), yüksek öğrenim ve buna karşılık gelen ek mesleki eğitim alanındaki yüksek liyakatli ve (veya) gönüllü çalışma için verilen bir unvandır.

²⁵³Воробьев, В. В., (2006). *Лингвокультурология*. Москва: Издательство РУДН, с. 3.

Bu şekilde önce eleştirisini sunarak esasında dil ve kültür ilişki sarmalının anlaşılmasının önünde duran boşluğu dolduracak bilimsel dal olarak *kültürdilbilimi* gerekçelendirir. Ancak Vorobyev'in kuramsal yaklaşımının temel paradigmasını oluşturan *kültürdilbilim* anlayışında *ulus* (нация) ve *ulusal kimlik* (национальная личность) bileşenlerinin belirleyici bir yeri vardır. Rus dilbilimcinin anlam dünyasında bu kavramların kilit rolü, kimliğin kültürler arası iletişim olmaksızın varlık gösteremeyeceği ön koşuluna dayanarak *dil*, *ulus* (*ulusal kimlik*) ve *kültür* (язык – нация (национальная личность) – культура) üçlemesini, kuşatıcı yeni bir bilimsel dal olan *kültürdilbilimin* başat araştırma sorunsallarına çözümçül katkı sunacak 3 temel sacayağı olarak öne çıkarır.²⁵⁴ Bu kavramsal biçimlendirmeyi yaparken de Vorobyev'in çıkış noktasını, Rus dili ve kültüründen esinlenen *ulusal dilsel kimlik* (национальная языковая личность) kavrayışı oluşturur.

Rus dilbilimci çalışmalarında bu kuramsal anlayışının tanıtılmasını ortaya koyarken tez canlı davranmaz, aksine onu ilmik ilmik örür. Bu uzun soluklu tanıtılma sürecine önce *kültürdilbilimin* bağımsız bir bilimsel dal olmasının nedenselliğini diğer ilintili dallarla karşılaştırma yoluna giderek kendince açıklamayla başlar. Buna göre her ne kadar *kültürdilbilimin*, *budunsaldilbilim*, *toplumbilim*, *kültürbilim* ve *halkbilim* gibi bir takım insanbilimsel dallar ile kesişen ortak noktalarının varlığı yadsınamaz olsa da onun dil ve kültür ilişkisi bağlamında daha kuşatıcı bağımsız bir dal olarak değerlendirilmesinin bilimsel bir gereklilik olduğu hususunda ısrar eder. Bu görüşünde daha inandırıcı olmak adına *kültürdilbilimin* kendine özgü 5 ayırt edici özelliğinin altını dahi çizen Vorobyev bunları şu şekilde tanımlar;

- 1) Dilbilim ile diğer insanbilimleri arasında köprü olan *kültürdilbilim*, dilbilim gibi dil öğretiminin ya da öğrenmenin bir boyutu değil, kültür ve dili inceleyen bilimlerin arasında sınır oluşturan bileşimsel türden bilimsel daldır.
- 2) *Kültürdilbilimin* temel konusu, kültür ve dilin işleyiş sürecindeki karşılıklı ilişkisi ve etkileşimi ile bu etkileşimin bütünlük içerisinde yorumlanmasının incelenmesidir.

²⁵⁴Vorobyev, a.g.e., 2006, s. 13.

- 3) *Kültürdilbilim* insanoğlu tarafından yaratılan maddi ve manevi kültürel değerlerin dile etkisini/dil ile etkileşimini dilsel dünya algısı çerçevesinde ele alır.
- 4) Halkbilim ve dilbilim ile yakın etkileşimsel bir kesişim içerisinde olan *kültürdilbilim*, bilimsel düşüncenin kat edilen çağdaş düzeyinde yeni kültürel değerler düzeneğine, toplumun güncel yaşam biçimine ve toplumsal gerçekliğin nesnel şekilde yorumlanmasına odaklanır.
- 5) *Kültürdilbilim* ulusal kültürün, ulusal dil bağlamında diyalektik etkileşim ve gelişim sürecindeki izdüşümünün görünürlüğe kavuşturulmasını amaçlar.²⁵⁵

Bu suretle *kültürdilbilimi* diğer kesişen bilimsel dallardan ayırtıran Vorobyev ardından onun temel bilimsel ilgi alanlarını belirlemeye koyularak *kültürdilbilimin* özgün bir dal olarak pekişmesine katkı yapar. Vorobyev'e göre bu bilimsel ilgi alanları şunlardır;

- 1) Dil ve kültür ilişkisinin kapsama alanına giren kilit kavramların saptanması, çözümlenmesi ve belirli bir modellemeye kavuşturulması,
- 2) Halkların kültürel dilsel bağlantılarını ve bunların toplumsal gelişim süreçlerine etkilerinin belirlenmesi,
- 3) Dil ve kültür ilişkisini içeren araştırma alanlarının/konularının düzenli bir çerçeveye oturtulması için gerekli ilkelerin çıkarılması,
- 4) Dil ve kültür bileşenlerinin içerisinde diyalektik çözüm yöntemiyle bireşim işlevi sağlayan bir birim olarak *kültürdilbilim reması* kavramının açıklanması ve bu birimleri ayırt etme yöntemlerinin geliştirilmesi,
- 5) Dil ve kültür düzeylerinin bireşimsellenmesi, bu bireşimin temel yapısının belirlenip geliştirilmesi ve dildeki anlamsal alanla karşılaştırılarak özelliklerinin açıklanması,
- 6) *Kültürdilbilimsel yeterlilik* ile *budunsaldilbilim dünya algısı* kavramlarının tüm yönleriyle tanımlanması,

²⁵⁵ Воробьев, a.g.e., 2006, s. 32.

- 7) Kültürdilbilimsel bakış açısıyla Rus ulusal kimliğinin kapsamlı bir çözümlemesinin yapılması,
- 8) Düşünce olgusunun temel yapısının belirlenmesi ve gelişimini destekleyici ana sınıflandırmaların yapılması,
- 9) Dilsel birimler arasındaki düşey ilişki yapılanmasının temel kurallarının oluşturulması ve bunların merkezinin yatay işleyişinin belirlenmesi,
- 10) Kültürdilbilimsel bakış açısıyla Rus ulusal kimliğinin ana sınıf birimlerinin dikey ve yatay etkileşim düzeneklerinin açıklığa kavuşturulması,
- 11) İki farklı dil ve kültür örneği belirleyerek bunların karşılaştırmalı bir çözümleme biçiminin geliştirilmesi,
- 12) Bir toplumun ulusal özelliklerinin belirlenmesi,
- 13) Kültürdilbilimin uygulamalı özelliklerini yansıtan başlıca araştırmaların geliştirilmesi.²⁵⁶

Görüldüğü üzere işe önce *dil* ve *kültür* ilişkisini ele alan çalışmaların yetersizliği eleştirisiyle başlayan ve sonrasında bu boşluğu dolduracak bilimsel dal olarak *kültürdilbilimi* işaret eden Vorobyev kuramsal yolculuğuna sırasıyla *kültürdilbilimin* diğer bilimsel dallardan ayrışmasına vurgu yapmakla ve çalışma temelleri ile sınırlarını çizmekle devam eder. Bu şekilde konuyu işleminde aslında belleksel temelli tutarlı bir kuramsal süreklilik göze çarpar. Şöyle ki *dil* ve *kültür* ilişkisini en geniş biçimde açıklamaya yarayacak bağımsız bilimsel dal olarak tanıttığı *kültürdilbilimi dil, ulus (ulusal kimlik)* ve *kültür* üçlemesi üzerine temellendirir ki bu kavramlar Vorobyev'in kuramsal evreninde kaçınılmaz biçimde *ulusal dilsel kimlik* kavramının doğuşuna mantıksal bir yol açar. Çünkü *dil, ulusal kimlik* ve *kültür* arasındaki ilişkisel ağ, bir toplumun kadim geleneklerini, değer yargılarını, davranış ve düşünce kalıplarını kapsayan devingen bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla bu çapraşık ilişki örüntüsü içerisinden *ulusal dilsel kimlik* kavramının çıkması şaşırtıcı değildir. Sadece Vorobyev'in belleksel düzleminde bu kavrama giden yolun mihenk taşı *kültürdilbilim reması* (лингвокультурема) oluşturur.

²⁵⁶Воробьев, а.г.е., 2006, s. 22-23.

Vorobyev tarafından Rus dilbilimsel yazına kazandırılan *kültürdilbilim reması* kavramı dilsel bir işaret biçiminin, içeriğinin ve bu işarete eşlik eden kültürel anlamın bütünlüğü ifade eden, dilbilimsel ve dil dışı içeriğin diyalektik birliğini temsil eden düzeyler arası kapsamlı bir birimdir. Kavramın daha iyi anlaşılması için Rus dilbilimci ona kaynaklık eden unsurlara göndermede bulunmayı da atlamaz. Bunları şöyle sıralar;

- 1) Rus ulusal kültürünün vazgeçilmez parçası olarak uygarlık ve tarih açısından önemli bilgi kaynağı ve ulusal toplumsal bilincinin bir yansıması olan halk sanatı,
- 2) Ulusal değer niteliği taşıyan tarihsel, düşünbilimsel, toplumbilimsel, yazınbilimsel, dilbilimsel ve diğer alanlarda ortaya konmuş çalışmalar,
- 3) Rus ulusal kimliğine dair önemli ipuçları veren bilim, sanat ve yazınbilim camiasının önde gelen kişilerine ait açıklamalar, tarihe geçmiş anlatım ve değişler,
- 4) Rus ulusal kimliğinin sanatsal gelişim aşamalarını yansıtmaları bakımından yazınbilimsel yapıtlarda geçen kahramanlar ve imgeler ile gazete, dergi gibi süreli yayınlarda çıkmış yazılar,
- 5) Rus ulusal kimliğinin aynası olarak önde gelen kişilikler (Aleksandr Sergeyeviç Puşkin, Fyodor Mihail Dostoyevski, Lev Nikolayeviç Tolstoy, Stepan Razin, Büyük Petro vb.),
- 6) Rus ulusu ve kültürünün belirli özellikleri hakkında düşünce veren yabancı kişilerce ortaya konmuş düşünce ve yargılar.²⁵⁷

Böylece *kültürdilbilim reması* kavramına da açıklık getirmeyi başaran Vorobyev tarafından artık kuramsal kavrayışının deyim yerindeyse son halkası olan *ulusal dilsel kimliğe* doğal bir geçiş yapar. Vorobyev'in belleksel algısal dünyasında *kültür* ve *ulusal (dilsel) kimlik* arasında güçlü imgesel bağ olduğu çok açıktır. Zira ona göre bir toplumda dil ve kültür arasındaki ayrılmaz etkileşimin dışavurum biçimlerinin başında dilde anlatı bulan kültürel değerlerin üretilmesi, algılanması, değerlendirilmesi ve aktarılması işlevini yürüten *dilsel kimlik* gelir. Nitekim büyük

²⁵⁷ Воробьев, a.g.e., 2006, s. 57.

ölçüde Vorobyev'in bu üstün kuramsal çabalaması sayesinde Rus dilbilimsel yazına giren *ulusal dilsel kimlik* kavramı da yazında kendisi için “*yalnızca belirli kültürel, ruhbilimsel, toplumsal ve dilsel bir olgu olarak değil, aynı zamanda kültürdilbilimsel anlamda tüm maddesel kültürel “bağlam”*” karşılığını bulur.²⁵⁸

Vorobyevci anlayışla *dilsel kimliğe* yapılan “ulusal” vurgusu, kuşkusuz, birey ile toplum arasındaki coğrafi, ekonomik, toplumsal, tinsel ve dilsel ilişkiler bütünü kapsayan çapraşık ama bir o kadar da zengin ağsal boyut ekler. Bu boyut, ister bireysel, isterse toplumsal olsun *dilsel kimlikte* yansıyan her türlü davranışsal, yazısal ve sözsel kalıpların, düşüncelerin, ahlaki ve diğer değerlerin ulusal niteliğini parlatır. Dahası, *ulusal dilsel kimlik* kavramının kapsamsal genişliği, anadil taşıyıcısının anlam dünyasında yer edinen tüm ulusal düşünsel, ruhsal ve davranışsal kalıpların izini taşıyan *ulusal anlayış* (национальный менталитет), *dilsel anlayış* (языковой менталитет) ve *ulusal karakter* (национальный характер) gibi birbirine yakın kavramları da kuşatarak geniş bir alana hitap etmesini sağlar.²⁵⁹

Burada belirtmek gerekir ki bu geniş alan, doğal olarak, sözsel ve yazısal iletişim bağlamda çok katmanlı ve geçişkenli kimliksel çözümleye olanak tanıyan bir dizi özellikler seti sunar. Bunlar dil taşıyıcısının kendine özgü yazılı metinsel kalıpları, toplumsal ve iletişimsel rol setleri, konuşma edinim ve türlerinin özel bileşimi, kendi sözsel bilinci ve davranışsal görgü kurallarıdır.²⁶⁰ Tüm bu parametreler, *dilsel kimliğin* ulusal boyutunu öne çıkaran, onun kültürel organlarını açıkça yansıtan bileşenler görevi görür. Bir başka anlatımla kendi uygarlığının çeşitli kültürel izlerini taşıyan sözel ve yazılı ifade biçimleri *ulusal dilsel kimlik* tarafından üretilen, aktarılan, algılanan ve yorumlanan unsurlardır.²⁶¹ Nitekim *ulusal dilsel kimlik* içerisindeki bu unsurlar arasında Rus dilbilimciler tarafından en az 4 tane bileşen saptaması bulunmaktadır. Bunlar *duyusal-alıcı* (сенсорно-рецептивный), *mantıksal-kavramsal*

²⁵⁸ Масгутова, М. Ф. (2010). “Концептуальное представление 'дружба' в пространстве немецкой и англо-американской языковых личностей (по данным ассоциативного эксперимента)”. *Вестник Челябинского государственного университета*, № 32 (213), Вып. 48, s.79.

²⁵⁹ Воркачев, а.г.е. 2016, s. 23.

²⁶⁰ Гольдин, В. Е. (2000). “Внутренняя типология русской речи и строение русистики”. *Русский язык сегодня: Сборник статей*. (ред. Крысин. Л.П.) Москва: Азбуковник, s. 58.

²⁶¹ Ценкова, А. К. (2005). “Лингвокультурологические особенности русского текста с позиции носителя болгарского языка”. Дис. д-ра филол. Наук: Кафедра лингвистики и межкультурной коммуникации Государственного института русского языка им. А.С. Пушкина: Москва. s. 8.

(логико-понятийный), *duygusal-değerlendirici* (эмоционально-оценочный) ve *değer-ahlaki* (ценностно-нравственный) bileşenlerdir.²⁶²

3.3.1.5. Aleksandr Grigoryeviç Fomin ve cinsiyet yaklaşımı

Halihazırda Rusya’da yerleşik Kemerovo Devlet Üniversitesi Bilişsel Araştırma ve Hesaplamalı Dilbilim Eğitimsel ve Bilimsel Laboratuvarı Başkanı olan ve dilbilim alanında profesör unvanıyla bu üniversitede çalışmalarını sürdüren Andrey Gennadyeviç Fomin’in başlıca bilimsel araştırma konuları bilişsel dilbilim, sözsel ve çağrışımsal davranışın ruhdilbilimsel açıdan incelenmesi, çeviribilim, iletişimin etnik-kültürel özellikleri, dilsel kimliğin kültürlerarası incelenmesi ve cinsiyet sorunsalıdır.²⁶³ A. G. Fomin’in adının Rus dilbilimsel yazında cinsiyet açısından *dilbilim* (лингвогендеристика) olarak kavramsallaştırılan araştırma alanı ile özdeşleştiği söylenebilir. Batıdaki kadın hareketlerinin bir sonucu olarak insan ve toplumbilimlerinin ilgi alanına 1960’lı yıllardan itibaren giren cinsiyet ile ilgili araştırmalar zamanla Rus dilbilimsel yazının da radarına takılır. Bu takılma yerini, özünün anlaşılması ve yorumlanmasında göz önünde bulundurulması gereken bireysel kimliğin ayrılmaz bir parçası şeklinde değerlendirilmesine bırakmıştır. Fomin de bu konuda yaptığı çalışmalarla *dilsel kimlik* ile *cinsiyet* arasındaki ilişkisel bağa dilbilimsel yazında kendi düzeyinde farkındalık kazandırmış ve yerleşik anlayışı pekiştirmiştir. Bu anlamda Kemerova Devlet Üniversitesi Dergisi’nde 2012 yılında yayınladığı “Гендерные различия в агрессивном речеситуативном поведении носителей русского и английского языков (по материалам экспериментального исследования)” (Deneysel Araştırma Materyallerine Dayanarak Anadili Rusça ve İngilizce Olan Kişilerin Saldırgan Sözsel Davranışlarında Cinsiyet Farklılıkları) başlıklı makalesinde *cinsiyet açısından dilsel kimlik* konusunu erkek ve kadınların saldırgan davranışları üzerinden işler. Bu doğrultuda toplumsal davranış kalıplarının kadın ve erkekler için farklı kodlamalarını dikkate alarak dirim bilimsel yönden katılımcıları cinsiyetine göre ayırır. Cinsiyetsel bakış açısıyla kadın ve erkeklerin tepkilerini ayrı ayrı çözümleyen Fomin, bu tepkilerin katılımcıların cinsiyet ayrımını

²⁶²Шкуропацкая, М. Г., Даваа, У., (2015). “Национальная картина мира как компонент речемышлительной деятельности монгольской и русской языковой личности в сопоставительном аспекте”, *Вестник Томского государственного университета. Филология*. №1 (39), s. 82.

²⁶³Фомин, А. Г., “Crede Experto: транспорт, общество, образование, язык”. *Международный информационно-аналитический журнал*. İnternet: <http://if-mstuca.ru/CE/index.php/authors/fomin-ag> Erişim Tarihi: 17.08.2023.

net bir şekilde ortaya koyduğunu ve eşeyssel kimlik türünü ve farklılıklarını belirlemede gözle görülür kolaylık sağladığını savunur.²⁶⁴

Fomin, saldırgan bir şekilde tepkilerinin cinsiyet özelliklerine göre yansımalarına yönelik bu deneysel araştırmada *tamamlanmamış metin tekniğine* (методика незаконченного текста) yöntem olarak başvurur. Yazında *tamamlanmamış metin* ya da *yarım kalmış tümceler* (метод незаконченных предложений) olarak tanımlanan ve ruhbilim ve toplumbilimsel araştırmalarda yaygın şekilde kullanılan bu tekniğin dilbilimde de etkili sonuçlar almaya yaradığını ileri süren Fomin, katılımcılara yöneltilen sorularda aşağıdaki metni 25 – 40 sözcükle tamamlamalarını ister;

“Yaşamımın en şaşırtıcı günlerinden biriydi. Bu kişiyi uzun yıllardır tanıyordum ama ona karşı tavrım, olduğu o gün tamamen değişmişti.”²⁶⁵

Görüldüğü üzere dilbilimsel yazında cinsiyetsel yaklaşıma başvurulması, insanın hemcinsleriyle karşılaştırılması durumunda kimliksel özelliklerini işaret eden belirgin verilerin elde edilmesine olanak tanır. Çünkü cinsiyetsel kimliğin saptanmasında dilin, dilsel kimliğin saptanmasında ise cinsiyetin belirleyici bir rolü bulunmaktadır. Bundan dolayıdır ki Fomin ile anılan *cinsiyet açısından dilsel kimlik* yaklaşımını benimseyen dilbilimciler dilsel kimlik konusunda dil taşıyıcısının özelliklerine dair önemli ipuçları veren cinsiyet boyutunun es geçilmemesini önceleyen anlayışa sahiptirler.²⁶⁶

3.3.1.6. İgor Vasilyeviç Rujitskiy – Yekaterina Vladimirovna Potemkina ve çift dilli yaklaşım

1994 yılında dilbilim alanında doktora sonrası tezini savunan, 2016 yılında doktor, 2000 yılında da profesör unvanına kavuşan İgor Vasilyeviç Rujitskiy halihazırda Moskova Devlet Üniversitesi Dilbilim Fakültesi Yabancılar İçin Rus Dili

²⁶⁴Фомин, А. Г., (2012). “Гендерные различия в агрессивном речеситуативном поведении носителей русского и английского языков (по материалам экспериментального исследования)”. *Вестник КемГУ*, № 3 (51), s. 216.

²⁶⁵Фомин, а.г.е., 2012, s. 216.

²⁶⁶ Путрова, М. Д. (2016). “Личность в аспекте языка и гендера». Языковая личность в современном поликультурном мире». 6-я Международная научная конференция «Гендер и проблемы коммуникативного поведения», s. 231–232. İnternet: <https://elib.psu.by/bitstream/123456789/38202/1/230-238.pdf> Erişim Tarihi: 19.12.2023.

Bölümü'nde çalışmaktadır. Açık kaynaklarda yer alan bilgilere göre bugüne kadar 202 makale, 24 yazanak, 46 kitap, 1 tez, 5 bilimsel araştırma ödevi, 130 bildiri yayımlayan İ. V. Rujitskiy 37'si üniversite bitirme ve 5'i doktora olmak üzere 42 adet tezin danışmanlığı yapmış, 67 adet dönem ödevi hazırlamış, 40 ayrı eğitim kursu ve 72 ayrı ders vermiştir. Bunun yanısıra 4 ayrı bilimsel nitelikli derginin ve 17 ayrı derleme yapının yayın kurulu üyeliği yapan Rujitskiy 4 farklı ödüle layık görülmüştür.

Benzer şekilde açık kaynaklarda yer alan bilgilere göre bugüne kadar 31 makale, 2 lisansüstü tez, 9 kitap, 1 doktora sonrası tez, 4 bilimsel araştırma ödevi ve 8 bildiri yayımlayan Ekaterina Vladimirovna Potemkina 7 tane üniversite bitirme tezine danışmanlık yapmıştır. 9 ayrı eğitim kursu ve 37 ayrı ders veren E. V. Potemkina 2 ayrı bilimsel nitelikli derginin yayın kurulu üyeliği yapmıştır. 2015 yılından bu yana Moskova Devlet Üniversitesi Dilbilim Fakültesi Yabancılar İçin Rus Dili Bölümü'nde sırasıyla doktora adayı ve kıdemli okutman olarak çalışan Potemkina 1 adet ödül sahibidir.

Rus dilbilimsel yazında bu iki dilbilimcinin adı *dilsel kimlik* konusunda yürütülen çalışmalar bağlamında *çift dilli kimlik* (билингвальная личность) kuramı ile daha çok öne çıkmaktadır. Esasında Karaulov'un düşüncelerinin etkisi altında kalan Rujitskiy ve Potemkina *dilsel kimlik* kavramına dönük araştırmalarının temeline yabancı dil öğrenimi koyarlar. Buna göre yabancı dil öğreniminin düzeyi ve başarısının *çift dilli kimliğin* gelişimine doğrusal etkisi üzerinde duran ikili, yabancı dil öğrenimine başlanmasından bir süre sonra ana dil taşıyıcısının *dilsel kimliği* ile öğrenmekte olduğu yabancı dilin dilsel kimliğinin karışmaya başlayacağını, dolayısıyla her biri kendi yapı birimleri seti ve aralarındaki sözel-anlamsal, dilsel-bilişsel ve yararcı düzeylerdeki ilişkilerle tanımlanacak iki bağımsız öge oluşturmak için birinci ve ikinci dilsel kimlikleri ayırmak gerektiği görüşünü dayatırlar.²⁶⁷ Buradan hareketle Potemkina öğrencinin belleğinde *çift dilli kimliğin* oluşumunu sağlamak için *dilsel kimlik* düzeneğinde yalnızca sözel-anlamsal değil, aynı zamanda

²⁶⁷ Янь, К. (2020). "Понятие «Языковая Личность» В Лингвистических И Экстралингвистических Исследованиях", *Журнал Мир Науки, Культуры, Образования*, № 1 (80). s. 452.

bilişsel ve yararcı düzeylerde de temsili olan belirli bir yapının oluşturulmasını şart koşar.²⁶⁸

Yine iki Rus uzman tarafından Rus dilbilimsel yazın için *çift dilli kimlik* türlerine dair de belirli bir bilimsel derleme yapılmıştır. Bu anlamda sözsöz eylemlilik bağlamında ana dil ile ikinci dil arasında olan etkileşimin doğasına bağlı olarak bir dizi *çift dilli kimlik* türü tanımı geliştirilmiştir. Rujitskiy ve Potemkina'ya göre bunlar *öz* (чистый) ve *karışık* (смешанный), *bileşik* (составной), *eşgüdümlü* (координированный) ve *ikincil* (субординативный), *alıcı* (рецептивный), *doğurgan* (репродуктивный) ve *üretken* (продуктивный) ve ikinci dilin edinilme yaşına bağlı olarak *erken* (ранний) ve *geç* (поздний) şeklinde yapılan tanımlamalardır.²⁶⁹ Potemkina Moskova Devlet Üniversitesi'nde dilbilim alanında 2015 yılında savunduğu “Комментированное чтение художественного текста в иностранной аудитории как метод формирования билингвальной личности” (Çift Dilli Kimlik Oluşturma Yöntemi Olarak Yabancı Okuyucu Kitlesinde Yazınbilimsel Bir Metnin Yorumlu Okunması) başlıklı doktora sonrası tezde bunların arasında özellikle *ikincil* ve *eşgüdümlü* çift dilli kimlik türlerini ele alır. Yabancı dil ediniminin düzeylerini doğrudan göstermesi bakımından bu çift dilli kimlik türlerine odaklanmasını gerekçelendiren Potemkina, Amerikalı dilbilimci Susan Moore Ervin-Tripp'in (1927–2018) deneysel araştırmalarına göndermede bulunarak yaşamın olağan koşullarında eşzamanlı iki dili de konuşanların aynı bilgiyi farklı algılayabileceğinin aydınlığa kavuşturulduğunu, çünkü bu iki dilin her birinin kendi dilsel kimliğine dayalı iki ayrı belleksel düzeye sahip oldukları görüşünü işleri.²⁷⁰

3.3.1.7. Vladimir İlyiç Karasik ve toplumbilim açısından dilsel yaklaşım

15 Mayıs 1953 tarihinde Volgograd kentinde dünyaya gelen Vladimir İlyiç Karasik ilk ve orta öğrenimini aldığı 17 numaralı Volgograd Okulu'ndan 1970 yılında mezun olur. Aynı yıl Volgograd A. S. Serafimoviç Devlet Eğitim Bilimi Enstitüsü

²⁶⁸ Потёмкина, Е. В. (2013). “Проблема формирования билингвальной языковой личности, Пространство языка- пространство культуры”. *Материалы региональной научно-практической конференции*, Москва: издания МАРХИ, s. 81.

²⁶⁹ Ружицкий И. В., Потёмкина Е. В. (2013). “Проблема формирования билингвальной личности в лингводидактике”. *Мир русского слова*, № 2, s. 82.

²⁷⁰ Потёмкина Е. В. (2015). “Комментированное чтение художественного текста в иностранной аудитории как метод формирования билингвальной личности”. *Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук: Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова*, Москва, s. 41–42.

Yabancı Diller Fakültesi’nde lisans öğrenimine başlar. Üniversite yıllarında bilimsel öğrenci topluluğu başkanlığı yapan V. İ. Karasik başarılı bir öğrencilik dönemi geçirerek 1975 yılında onur derecesiyle burayı bitirir. Üniversite sonrası Volgograd bölgesinde bulunan bazı yatılı okullarda yaklaşık 4 yıl kadar çalışır. 1979 yılında lisans eğitimini aldığı Volgograd Devlet Eğitim Bilimi Üniversitesi’nde çalışmaya başlar. Yüksek lisansını Moskova Eyaleti Nadejda Konstantinovna Krupskaya Eğitim Bilimi Enstitüsü’nde tamamlayan Karasik doktorasını “Модальный компонент в семантике английского глагола” (İngilizce Eyleminin Anlambilimdeki Kalıcı Bileşeni) başlıklı tezini savunduğu Odessa Devlet Üniversitesi Dilbilim Fakültesi’nden 1983 yılında mezun olur.

Başarılı eğitim yaşamına Moskova V. İ. Lenin Eğitimbilimi Devlet Üniversitesi’nde 1990–1993 yılları arasında doktora sonrası programı ile devam eden Karasik “Лингвистические аспекты изучения социального статуса человека (на материале современного английского языка)” (Çağdaş İngilizce Materyaller Bağlamında İnsanın Toplumsal Konumuna İlişkin Çalışmanın Dilbilimsel Yönleri) başlıklı tezi savunarak bu öğrenimini de başarıyla tamamlar. 1993 yılından itibaren Volgograd Devlet Toplumsal Eğitimbilimi Üniversitesi İngiliz Dili ve Yazınbilimi Bölümü başkanlığını yürüten ve 1994 yılında profesör unvanını alan Karasik, “Dilbilimin Temelleri” ve “Çağdaş İngiliz Dilinin Gelişim Eğilimleri” konulu dersler vermektedir. Toplumsaldilbilim, kültürdilbilim ve söylem kuramı alanlarında uzman olan Karasik aynı zamanda toplumdilbilim ve kültürdilbilim sorunlarını araştıran Rusya merkezli “Аксиологическая лингвистика” (Değer Dilbilim) adlı merkezin de başkanıdır.

Bugüne kadar ulusal ve uluslararası düzeyde yayımladığı 400’den fazla bilimsel nitelikte çalışma nedeniyle dilbilim alanında tanınırlık kazanan Karasik’in 7 yapıtından ders kitabı olarak yararlanılmaktadır. Bunlar sırasıyla Moskova’da 2002 yılında yayımlanan “Язык социального статуса” (Sosyal Statünün Dili), Volgograd’ta 2002 yılında yayımlanan “Языковой круг: личность, концепты, дискурс” (Dilsel Çevre: Kimlik, Kavramlar, Söylem), Volgograd’ta 2007 yılında yayımlanan “Языковые ключи” (Dilsel Anahtarlar), Volgograd’ta 2009 yılında yayımlanan “Языковая кристаллизация смысла” (Düşüncenin Dilsel Berraklaşması), Volgograd’ta 2012 yılında yayımlanan “Языковая матрица

культуры” (Kültürün Dilsel Dizeyi), Volgograd’ta 2014 yılında yayımlanan “Языковое проявление личности” (Kimliğin Dilsel Dışavurumu) ve Volgograd’ta 2015 yılında yayımlanan “Языковая спираль: ценности, знаки, мотивы” (Dilsel Sarmal: Değerler, İşaretler, Motifler) başlıklı yapıtlardır. Karasik ayrıca bilimsel ve eğitimsel çalışmalarından ötürü Rusya Federasyonu Bilim ve Eğitim Bakanlığı tarafından 1998 yılında Onur Belgesi’ne, 2001 yılında “Rusya Federasyonu Yüksek Mesleki Eğitim Alanında Çalışan Saygın Kişi” (2001) rozetine ve Volgograd Devlet Eğitim Bilimi Üniversitesi tarafından çeşitli onursal belge ve nişana layık görülmüştür.²⁷¹

Dilsel kimliğe kuramsal yaklaşımının temelinde toplumbilimsel bakış açısını egemen kılan Karasik bu alanda *aile, okul sınıfı, uğraşsal takım* gibi küçük kümelerin toplumsal iyelik göstergelerinden *gençlik dili, cinsiyetsel anlatı kalıpları, az ya da çok eğitilmiş kitlelerin sözcük dağarcığı* gibi büyük kümelerin iletişimsel davranış kalıplarını kapsayan bir dizi kümesel dilsel ölçütlere başvuran bir dilbilimcidir. Bu yaklaşımı benimserken Karasik’in *dilsel kimliğin* toplumsal kültürün koruyucusu ve taşıyıcısı olarak insanın anlam dünyasını yansıtan yönünün etkisi altında kaldığı görülür. Rus dilbilimsel yazına *toplumdilbilimsel yaklaşımı* (социолингвистический подход) olarak giren bu bakış açısı çerçevesinde Karasik bireylerin söylemleri üzerinde belirgin *dilsel kimlik* ayrımlarına ilişkin çıkarımda bulunur. Bu noktada dilsel bilincin geleneksel bağlamda dilbilimciler tarafından sözlü ve yazılı metinlerin belleksel bir parçası olarak kabul eden salt dilsel bakış açısıyla incelendiği eleştirisini yönelten Karasik’e göre önemli olan *söylemin* (дискурс) çözümlenmesidir. Buradan hareketle *gündelik* (бытовой) ve *varoluşsal* (бытийный) alt türden oluşan *kişi odaklı* (личностно-ориентированный) ile *kurumsal* (институциональный) ve *kurumsal olmayan* (неинституциональный) alt türden oluşan *konum odaklı* (статусно-ориентированный) olarak ikiye ayırdığı *söylemi*, iletişim kuranların duygusal ve biçimsel özelliklerini dikkate alarak karşılaştırmalı 6 göstergenin yardımıyla saptar.²⁷² Bunlar sırasıyla aşağıdaki gibidir;

- 1) Düşüncelerin tek boyutluluğu/çok boyutluluğu,

²⁷¹“Карасик В. И.”, Волгоградский государственный социально-педагогический университет, İnternet: <https://vgpu.org/node/4355> Erişim Tarihi: 10.11.2023.

²⁷²Салахиева, а.г.е., 2011. s. 22.

- 2) Tepkilerin kapalılığı/açıklığı,
- 3) İletişimin ciddiyeti/senli benliği
- 4) İletişimin uyumluluğu/çatışmacılığı,
- 5) İletişimin içeriksel/biçimsel önceliği,
- 6) Konunun belirginliği/dağınıklığı.²⁷³

Söylem odaklı çözümleyici yaklaşım kapsamında aslında vurgunun okunu bireylerarası yazılı ve sözlü iletişime, bu iletişimin düşünce ve davranış kalıplarını yansıtan toplumsallığına ve buradan da *dilsel kimliğe* doğrudan Karasik *söylem* ile *dilsel kimlik* arasındaki ilişkiyel bağı *söylemin* 5 temel özelliğinin tanımını yaparak kurar. Karasik'e göre bu özellikler şöyledir;

- 1) Bireyin ruhsal ve bellekssel özelliklerini kapsayan ve sözsel iletişimin nasıl yürütüleceğini gösteren *dilsel yeti* (языковая способность),
- 2) İletişimsel koşulları, iletişime katılanları, dilsel topluluğu, kültür taşıyıcılarını içeren *iletişimsel gereksinim* (коммуникативная потребность),
- 3) Somut bir iletişimsel hedefe ulaşmak için gerekli olan *iletişimsel yetkinlik* (коммуникативная компетенция),
- 4) Bireyin iç dünyasının dışa sözsel yansıması olan *dilsel bilinç* (языковое сознание),
- 5) Bir kişinin karakterini ve yaşam biçimini ortaya çıkaran bilinçli ve bilinçsiz bir dizi eylemler silsilesi olarak *sözsel davranış* (речевое поведение).²⁷⁴

Karasik'in adıyla özdeşleştirilen *toplumdilbilim* bakış açısı kapsamında ayrıca *söylemin* içeriğinde yer alan deyim, atasözü ya da deyişsel söz kalıp ve öbeklerine de dikkat kesilir. Buradaki temel anlayış söylemin içeriğinde geçen deyim, atasözü ya da deyişlerin saptanması suretiyle konuşmacı ya da yazar tarafından kullanılan bu kalıpların toplumbilimsel kodlarının çözümlemesi ve buradan da *dilsel kimliğe* ilişkin

²⁷³Karasik, В. И (2007). “Дискурсивная персонология”. *Язык, коммуникация и социальная среда*. Вып.5, s. 79-80. İnternet: <https://lse2010.narod.ru/olderfiles/LSE2007pdf/LSE2007Karasik1.pdf> Erişim Tarihi: 16.03.2020.

²⁷⁴ Милованова, Л. А. (2005). “Языковая личность: лингводидактические характеристики”, *Известия ВГПУ*. №3, s.1-2. İnternet: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazykovaya-lichnost-lingvodidakticheskie-harakteristiki> Erişim Tarihi: 10.12.2023.

çıkarımında bulunabilinmesine dayanır. Karasik’e göre *söylemde* yer edinen bu tür söz öbeklerinin incelenmesi, konuşmacı ya da yazarın kendisini ön plana çıkarmaya yarayan *benmerkezci dilsel kimlik* (эгоцентрическая языковая личность) ile kümesel konumunu/iyeliğini yansıtan *toplum merkezci dilsel kimliğe* (социоцентрическая языковая личность) ulaştırır.²⁷⁵ Ulaşılan bu dilsel kimlik türlerinin çözümlenmesi sürecinde ise Rus uzman *değersel* (ценностный), *bilişsel* (познавательный) ve *davranışsal* (поведенческий) üç ayrı yöne başvurur. Karasik tarafından başvurulması önerilen bu yönler sırasıyla belirli bir dönemde baskın olan aktöresel ve faydacı davranış düzgüleri; dünya ve dil hakkında belirli bilgilerin taşıyıcısı olan kişinin gerçekliği yorumlamasının konusal-içeriksel ve ulamsal-biçimsel yetileri; konuşmanın ve dil ötesi iletişim araçlarının amaçlı ve istemsiz özellikleri ifade eder.²⁷⁶

3.3.1.8. Nikolay Daniloviç Golev ve bilişsel- psikobilim yaklaşım

22 Ağustos 1946 tarihinde Altay bölgesinde doğan Rus dilbilimci Nikolay Daniloviç Golev 1964 yılında 2 No’lu Talmen İlköğretim Okulu’ndan mezun olur. Ardından Tomsk Devlet Üniversitesi Dilbilim Fakültesi’ni 1971 yılında bitirir ve aynı üniversitenin Rus Dili Bölümü’nde başladığı doktora programından dönemin önde gelen Rus dilbilimcilerinden Olga Iosifovna Blinova (1930 – 2020) danışmanlığında hazırladığı “Система номинации конкретных предметов в русском языке” (Rus Dilinde Belirli Konuları Aday Gösterme Sistemi) başlıklı tezi savunarak 1974 yılında mezun olur. 1974 – 2004 yılları arasında Altay Devlet Üniversitesi’nde sırasıyla asistan, kıdemli okutman, doçent ve profesör olarak çalışan N. D. Golev 2005 yılından itibaren Kemerova Devlet Üniversitesi’nde Rus Dili Bölümü başkanlığı görevini yürütmektedir.

Halihazırda aynı zamanda Kemerova Devlet Üniversitesi Hukuksal Dilbilim ve Belge Bilimi Araştırma Merkezi Başkanı olan Golev, Altay Devlet Üniversitesi tarafından yılda 4 kez çıkarılan “Юрислингвистика” (Hukuksal Dilbilim) adlı derginin genel yayın yönetmenliğini de yapmaktadır. Golev tarafından bugüne kadar türevbilim (дериватология), bilişseldilbilim (лингвокогнитология), didaktikdilbilim (лингводидактика), Rus dilini öğretme yöntemleri, biçimbilim (мотивология), genel

²⁷⁵Karasik, a.g.e. 2002, s. 15.

²⁷⁶Мищенко, М. В., “Языковая личность как предмет лингвокультурологии (к вопросу об определении понятий)», *КТИ ВолГТУ*, s. 430. İnternet: <https://www.kti.ru/docs/konf/materials/Volume2/89-99.pdf> Erişim Tarihi: 20.09.2023.

dilbilim, adbilim (ономасиология), yazımbilim (орфография), noktalama işaretleri (пунктуация), yazıbilim, anlambilim (семасиология), sözlükbilimi, yer adı bilimi (топонимастика), yazınbilimsel metin, hukuksal dilbilim gibi konularda 500'den fazla bilimsel yayına imza atmıştır.

Golev tarafından ortaya konulan bu çalışmalar *dilsel kimliğe belleksel-psikolojik yaklaşım* (ментально-психологическая типология языковой личности) olarak Rus dilbilimsel yazında kuramsal bir niteliğe bürünür. Bu noktada Ekaterina Vadimovna İvantsova ve Natalya Vladimirovna Melnik ile ortaklaşa kaleme aldıkları “Языковая личность: Моделирование, типология, портретирование (Сибирская лингвоперсонология)” (Sibiryalı Dilsel Kişiliği Özelinde Dilsel Kimlik: Biçimleme, Tipoloji, Betimleme) başlıklı yapıtta yer alan “Ментально-психологические аспекты типологии языковой личности (к проблеме взаимоотношений языкового и персонного пространства)” (Dilsel Ve Kişisel Alan Arasındaki İlişki Sorunu Bağlamında Dilsel Kimlik Tipolojisinin Belleksel Ve Psikolojik Yönleri) başlıklı çalışmasına göz atmak faydalı olur. Bu çalışmasında Golev, *dilsel kimliğin* dallanmış çok yönlü doğasını, önde gelen belleksel-psikolojik yanı ile sağ yarımküre ve sol yarımkürenin ana değişmez aykırılığını düzenleyen aşamalı karşıtlıklar oluşturma yöntemiyle tanımlar.²⁷⁷ Üstadı konumundaki Rus dilbilimci Konstantin Federoviç Sedov (1954 – 2011) tarafından dilbilimsel yazına kazandırılan *psikodilbilim* odaklı çalışmalardan esinlenen Golev önce *psikodilbilimsel dilsel kişilik* (психолингвоперсонология) kavramını geliştirir. Bu kavram temelinde *dilsel kimliğe* kendince bilişsel-psikolojik bir yaklaşım getiren Rus uzman, *dilsel kimliğin* yapısını doğuştan gelen bir bilişsel- psikolojik bileşen olarak tanımladığı *dilsel yeti* (языковая способность) ile toplumsal iletişim yoluyla edinilen bileşen olarak işaret ettiği *dilsel deneyim* (языковой опыт) üzerine kurulu olduğunu savunur.²⁷⁸

Golev tarafından burada bir bakıma *dilsel kimlik* türlerinin sınıflandırılmasının temeli olarak önerilen *bilişsel- psikolojik bileşen* alt kavramı kuramsal ve uygulamalı yönden oldukça önemlidir. Zira bu alt kavramın konuşma eyleminin türü, belirli türden konuşma hedeflerini güdüleme, remaların güncelliğini ve içeriğini belirleme yetisi,

²⁷⁷Голев, Н. Д. (2014). “Ментально-психологические аспекты типологии языковой личности (к проблеме взаимоотношений языкового и персонного пространства)” *Языковая личность: моделирование, типология, портретирование. Сибирская лингвоперсонология*, (ред. Голев, Н. Д. Мельник, Н. В.) Москва: Ленанд, Ч. 1, s. 10.

²⁷⁸Голев, a.g.e. 2014, s. 10.

konuların bileşenlerini ayırma özelliği, anlatıları ve daha zor konuşma eylemlerini oluşturma ilkeleri gibi bir dizi işe yaradığını düşünür. Kazak dilbilimci Lazzat Kabıldaşevna Janalina'ya (1944 –) göre Golev tarafından *dilsel kimliğin* açığa çıkarılmasında başvurulmuş ve dilsel yetilerin kapsam ve sınırlarını yansıtan bu *bilişsel-psikolojik bileşen* saptamaları son derece başarılı olup, ortaya koyulan bu dilsel kimlik çözümleme yaklaşımı aynı zamanda dilbilime, olağan dilsel gerçeklikle örtüşen mantıklı bir bakış açısı sunar.²⁷⁹ Çünkü *dilsel kişilik* üzerinden *dilsel kimliği* belirlemeye dönük Golev'in bu yaklaşımı bir konuşmacı ya da yazarın hem şakacı, laf cambazı, geveze, sessiz, sakın gibi bilişsel- psikolojik hem de hakim, öğretmen, öğrenci, köylü gibi toplumsal özelliklerini eşzamanlı olarak incelemeyi yeğler.

²⁷⁹ Жаналина, Л. К. (2016). “Лингвоперсонология: новый облик лингвистики.” *Рецензия на коллективную монографию: языковая личность: моделирование, типология, портретирование.*”, *Сибирская лингвоперсонология*. (ред. Н. Д. Голева, Н. Н. Шпильной.) Барнаул: Ленанд, №: 1, s. 255 – 256.

4. YAZINBİLİMDE DİLSEL KİMLİK VE ŞORLAR

Uluslararası çağdaş dilbilimsel yazında kilit bir nesne haline dönüşen *dilsel kimlik* kavramının benzer ölçekli bir etki alanını giderek yazınbilimde²⁸⁰ de elde etme devimi dikkatten kaçmaz. Zira gerçek olay, olgu ya da düşünce, duygu ve imgeye dayalı anlatının dil aracılığıyla sanatsal aktarımı olan *yazınbilime* şekil veren öğelerin her birinin *dilsel kimliği* de oluşturuıcı etki etmesi iki kavram arasında doğrusal bir kesişim noktası arz etmektedir. Nasıl ki tarihi olaylar, kişilikler, mitler, toplumsal alışkanlıklar, kültürel kodlar, gelenek ve görenekler gibi unsurlar *yazınbilime* esin kaynağı oluyorsa; öyle de tüm bu unsurların her biri *dilsel kimliğin* oluşumunda şu ya da bu ölçüde paya sahiptir. Dolayısıyla iki kavram arasındaki bu bağlamsal geçişkenlik akıllara yazınbilimde bir çözümleme yöntemi olarak dilsel kimliğin değerlendirilip, değerlendirilemeyeceği sorusunu getirir.

Bilimsel açıdan ilgi çekici bu sorunun peşinden gitmek için işe öncelikle yazınbilimin kendisini mercek altına almakla başlamak daha doğru olabilir. Bu anlamda *yazınbilim* kısaca sanatsal bir dil aracılığıyla herhangi bir düşüncenin, duygunun, olgunun, imgenin okuyucuda/dinleyicide/izleyicide etkileyici ve güzel duyusal bir haz bırakması amacıyla üretilmiş ve yazı-biçem uyumuna sahip öykü, roman, deneme, söylence, tiyatro ve şiir türündeki metinlerden oluşan yapıtların tümü olarak tanımlanabilir. Birer yaratı ürünü olan ve kendine özgü bir sezgisi ve imgelem gücü, dilsel biçemi, dünyayı algılama, kurgulama ve yazıyla bunu yansıtabilme yetisine sahip bir “yaratıcı özne” tarafından oluşturulan yazınbilimsel yapıtların okuyucu/dinleyici/izleyici ile buluşması sonrasında onlarda anlamlandırmaya yönelik bir etkileşim sürecini tetikler.²⁸¹ Bu tetiklemeğe salık veren temel gücün ise imge, çağrışım, simge, betimleme, temel anlam, yan anlam ve mecaz anlam gibi söz sanatlarını içeren ve bu yönüyle günlük dilden ayrışan *yazınbilimsel dilden* kaynaklandığını belirtmek gerekir. Nitekim bu dil sayesinde metin sıradan yüzeysel yapısından sıyrılarak biçimsel özelliklere ve anlamsal derinliklere kavuşur ve sanatsal bir biçime evrilir.

²⁸⁰Bu tezde *yazınbilim* kavramı “edebiyat” sözcüğünün yerine kullanılmıştır.

²⁸¹. Filizok, R., Saltık, E. (2019). *Eleştiri Kuramları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınevi, No: 2449, s. 47.

Bilimsel boyutta *yazınbilim* kavramının tarihte ilk kez ünlü Yunan düşünür Aristoteles tarafından “Poetika” adlı yapıtında kullanıldığı savı²⁸² ulusal ve uluslararası yazında genel kabul gören bir husustur. Bununla birlikte tarihsel süreç içerisinde belirli bir gelişim mesafesi kat eden *yazınbilim* günümüz anlamında yapıt incelemesini temel alan bir bilim dalına dönüşmesi *olguculuk* (positivism) akımının etkisi altında 19. yüzyılın ortalarında şekillenmiştir. İnsanlık tarihi kadar kökeni eskiye dayanan *yazınbilim* zamanla başlı başına bilimsel bir araştırma alanına dönüşmüş ve *yazınbilimsel tarih*, *yazınbilimsel eleştiri*, *yazınbilimsel çözümleme*, *yazınbilimsel kuram*, *yazınbilimsel yorum* gibi kendi içerisinde bir takım alt araştırma dalları ile iyice serpilmiştir. Öte yandan, kapsam genişliği nedeniyle *yazınbilimin* belirli açılardan *düşünbilim*, *ruhbilim*, *tarih*, *toplumbilim*, *insanbilim*, *din bilim*, *dilbilim*, *arkeoloji* gibi insan ve toplum bilimleri sınıfına giren alt bilimsel dallarla etkileşimliliği de göz önünde bulundurulmaya başlanmıştır. Bu sayede araştırmacılar tarafından yazınbilim alanındaki herhangi bir inceleme konusu kapsamında olası ilintisi bağlamında yukarıda belirtilen bilim dallarından birine ya da birkaçına başvurularak gerekli yardım sağlanabilmektedir.

Günümüzde artık yazınbilim kendi kuramsal ve tarihsel öğretisi kapsamında okuma ve yazma alışkanlığının yansira bir metni anlama, anlamlandırma ve yorumlama yetisi kazandırabilen, sorgulayıcı, imgesel ve yaratıcı düşünme gücünü geliştirebilen bir disipline dönüşmüştür.²⁸³ Varlığına esin kaynağı olan kültürün pek çok farklı yönünü sanatsal bir dil aracılığıyla yansıtan yazınbilimsel yapıtlar ise kurguya dayalı konuları sayesinde okuyucularının imgesel ufkunu harekete geçirerek düşünsel düzeneklerinin gelişiminde başat bir rol oynarlar. Evren ve yaşama dair insanoğlu tarafından algılanan ve/veya algılananın ötesindeki her türlü nesneyi, olguyu, olayı, duygu ve düşünceyi betimleyici, öyküleyici, coşkulu, destansı, düşsel, gülmeceli, tartışmalı ya da açıklayıcı bir anlatım biçimiyle okuyucuya/dinleyiciye/izleyiciye aktaran yazınbilim bu suretle insan ile metin arasındaki çok yönlü düşünsel bağlantının kurulmasını sağlar.

Bu minvalde böylesine çok boyutlu ve kapsamlı bir işleve sahip yazınbilimin temelini *metne* (text) dayandırmak yanlış olmaz. En basit tanımla *metin*, dil aracılığıyla

²⁸² Kutlu, N. (2012). “Yazınbilim ve Biçimcilik”. *Dilbilim* (7). S. 43.

²⁸³ Silahsızoğlu, E. (2007). “Metin Tahlil Yöntemleri ve Bir Uygulama Örneği”, Ankara: ICANAS 38 Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, s. 1417.

farklı düzeylerde iletişimde bulunmak amacıyla oluşturulan tümcelerle örülen bir anlatma ve anlama kanalıdır.²⁸⁴ Bu bakımdan metin, hem kendisini örgüleyen dilin düşünsel, yapısal ve anlamsal özelliklerinin bir nevi izdüşümüdür hem de yazınbilimi oluşturan temele bu dilsel yön itibarıyla tarihi, kültürel, duygusal ve ussal etki aktaran bir köprü gibidir. Sırf bu çok boyutlu işlevinden ötürü salt metinlerin kendisi bile başlı başına yazınbilimin yansıra dilbilim, düşünbilim ve yazıtbilim gibi dalların inceleme alanına girmektedir. Hal böyleyken yazınbilimin anlaşılması için önce metnin incelenmesi göz ardı edilmemesi gereken bir aşamadır.

4.1. Yazınbilim Temel Parametresi Olarak Metin

Rus düşünür ve yazınbilim kuramcısı Mihail Mihayloviç Bahtin'in (1895 – 1975) belirttiği gibi “her metnin arkasında bir dilsel düzenek yatar”.²⁸⁵ M. M. Bahtin tarafından aralanan bu mantıksal kapıdan içeri girilirse, bünyesinde kendine özgü sözcük kalıplarıyla sanatsal, imgesel, mecazi anlamlar barındıran *yazınbilimsel metni* oluşturan *yazınbilimsel bir dilin* varlığına ulaşmak mümkün olur. Bu dilin ürünü kabul edilen yazınbilimsel metin, bir ulusun inancından, gelenek ve göreneklerinden, düşünsel kalıplarından, kültürel kodlarından ve aktörsel değer yargılarından izler taşıması nedeniyle yazınbilimin sınırlarını aşan bir bilimsel radara takılır. Sırf bu özelliği nedeniyle *yazınbilimsel metni*, dil ve kültürün kesişim noktası olarak değerlendiren araştırmacılar dahi vardır. Dilin, kültürün bir yansıması olarak görüldüğü bu bakış açısına göre farklı tarihsel evrelerin düşünsel biçimleri ve toplumsal gelişim düzeylerini kapsayan dilsel dışavurumlara dayanarak yazınbilimsel metinlere ulusal kültür araştırmaları bağlamında ayrıcalıklı bir anlam yüklenir.²⁸⁶

Bu şekilde ulusal (dilsel) kimlik konusu kapsamında da bilimsel yönden ilintisel bağ kurulan yazınbilimsel metnin gerek ulusal kültür gerekse *dilsel kimlik* bağlamında bir çözümleme yöntemi olarak başvuru bir araç haline gelmesi giderek yaygınlık kazanmaktadır. Bu noktada yazınbilimsel metnin alt kırımlarına kadar inmek ve türlerini de kısaca işlemek konunun bütünlüğünü pekiştirmesi bakımından yararlı olur. Bu doğrultuda Türkçe yazında genel olarak yazınbilimsel metinleri masal,

²⁸⁴ Aktaş, Ş. (2010). “Edebi Metin ve Özellikleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15(39), s. 188.

²⁸⁵ Рубцова, С. П. (2017). “Художественный текст как предмет понимания в лингвистике и философии”, *Серия: Философия, Вестник ВГУ*, №4, s 57.

²⁸⁶ Вячеславовна, М. М. (2014). “Художественный текст как элемент культуры: переводческий аспект.” *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. № 9. Ч. 1, s. 106.

öykünce, öykü, roman, destan, anı, günlük gibi türleri kapsayan *düz yazı*; deneme, makale, eleştiri, fıkra, söyleşi gibi türleri içeren *düşünce yazısı* ile yaşam öyküsü, haber, röportaj, reklam, dilekçe gibi türleri barındıran *bildirme yazısı* şeklinde 3 biçime ayırdıkları ileri sürülebilir. Fakat Türkçe yazında bu genel yaklaşımdan biraz farklı olarak yazınbilimsel metinleri sınıfsal türlere ayırma görüşü, istisnai de olsa, yok değildir. Türk yazınbilim araştırmacısı Gıyasettin Aytaş'a (1964 –) göre yazınbilimsel metinler toplumların sahip olduğu ortak temel değerler ekseninde tarihsel süreklilik arz edecek şekilde türlere ayrılması gerekmekte olup, bunlar kısaca şöyledir;

- 1) Şiir,
- 2) Tiyatro,
- 3) Anlatı türleri
- 4) Düşünce türleridir.²⁸⁷

Buna karşılık Rusça yazında yazınbilimsel metinlerin türlere ayrılışına ilişkin genel kabul gören bölümlleme Türkçe yazındakine kıyasla biraz farklılık arz eder. Buna göre Rusça yazındaki yaygın görüş yazınbilimsel metinleri aşağıdaki 3 türe göre bölümler;

- 1) Olay dizisinin sürekliliği ve konu örgüsünün devinimini içeren *anlatıcı (повествование) metin*,
- 2) Gerçekliğin durağan, ama berrak görüntü ve şekillerini sunan *tanıtıcı (описание) metin*,
- 3) Yazarın bakış açısının aktarımının yansıması, olaylar ve olgular arasındaki neden-sonuç ilişkilerini ortaya çıkaran *sorgulayıcı (рассуждение) metin*.

Kuşkusuz yazınbilimsel metni, normal metinden ayıran belli başlı özelliklerin varlığından bahsetmek mümkündür. Konuya ilişkin ulusal ve uluslararası yazında genel kabul gören yazınbilimsel metin özellikleri şu şekilde derlenebilir;

- 1) Yazınbilimsel metnin sanatsal nitelikli bir dili vardır.
- 2) Yazınbilimsel metinde gündelik dilin ötesinde yüksek biçem özelliği göze çarpar.

²⁸⁷ Aytaş, G. (2006), “Edebi Türlerden Yararlanma”, *Milli Eğitim Dergisi*, No: 169, s. 263.

- 3) Yazınbilimsel metnin özü kurmacaya dayanır.
- 4) Yazınbilimsel metin belirli bir iletisel amaç güder.
- 5) Yazınbilimsel metin özgün bir yapıdadır.
- 6) Yazınbilimsel metin evrensel değerlerden izler taşır.
- 7) Yazınbilimsel metin öznel olup, her okuyucuda farklı anlamlar çağrıştırabilir.
- 8) Yazınbilimsel metinde bütüncül bir ilişkisel anlamsallık fark edilir.
- 9) Yazınbilimsel metin yazıldığı ülkenin ve dönemin izlerini taşısa da ulusal mekânsal ve zamansal sınırları aşar.

Yazınbilimsel metne dair sıralanan bir dizi bu özellik arasında onun sanatsal biçimi, eğitici işlevi ve gerçeklikten esinlenen kurgusal boyutu hakkında ayrıntıya girmek daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir. Öyle ki yazınbilimsel metne egemen olan ve çok boyutlu ve işlevli anlam dağarcığı bulunan çeşitli sözcük ve deyimlerden oluşan dilin sanatsal biçimi, okuyucuya yazınbilimsel metnin kahramanlarının davranışları ve olay örgüsüne dair belli bir öngörü olanağı sunar. Bu anlamda Tacik araştırmacı Şahnoza Yunusovna Musoeva yazınbilimsel metinde geçen kahramanlara, karşılıklı iletişime ve bölümlere yazar tarafından çeşitli imge, düşünce ya da anlamlar yüklenmesi yoluyla onun en temel özelliğini oluşturan sanatsal biçiminin kendini gösterdiğini vurgular.²⁸⁸ Bir başka anlatıyla bu **sanatsal biçim**, yazarın imge gücüyle nesnel dünyanın yansımasının harmanlaması sonucunda okuyucunun anlam dünyasına yön verme özelliği sağlar.

Bu **sanatsal dil**, kuşkusuz yazınbilimsel metni, sıradan metin türüne egemen olan gündelik dilin ötesine taşıyan bir dilsel zenginliğe kavuşturur. Bu sayede insanın tarihsel kültürel birikimi temelinde şekillenen gündelik yaşamına ait yalın gerçeklik, yazar tarafından metne bahşedilen sanatsal dil ve kurgu ile yazınbilimselleşir. Böylece yazarın kaleminin ucundan dökülen mürekkebe karışan ve onun ussal-belleksel gelişimini, dünya görüşünü, kültürel kodunu, değer yargılarını, yaşam biçimini ve anlayışını yansıtan yüksek dilsel biçime sahip bir metin doğar. Böylesi bir arka planın ürünü olarak ortaya çıkan bu metin, bir yandan entelektüel açıdan biçimlenmiş bir hale

²⁸⁸Мусоева, III. Ю. (2019). “Особенности художественного текста: специфика, категории и функции.”
Хуросон, s. 253.

bürünürken, diğer yandan olaylara yönelik okuyucuya belli bir farkındalık aşılar. Yazınbilimsel metinde bu şekilde bir farkındalık ve algılama aracına dönüşen dil, aynı zamanda eylemlerin belli bir olay örgüsü etrafında tasarlanmasına ve akışına yardım ederek okuyucuya **yüksek biçimli** bir düzeyde aktarılmasına önayak olur.²⁸⁹

Elbette bu noktada yazınbilimsel metnin bir diğer özelliği olan kurgusallığını es geçmemek gerekir. Zira yazınbilimsel bir metnin başat özellikleri arasında gösterilen **kurgusallık**, öğretme değil, aktarma amacının bir parçası olarak varsayılır. Kurgusallık temelinde oluşan yazınbilimsel metnin yaratıcısı tarafından belirli bir olay örgüsü etrafında işlenmesi nedeniyle kahramanlara gereksinim bir bakıma kaçınılmaz olur. Kurguya dayalı olay örgüsünün merkezinde yer alan bu kahramanlar beraberinde metne zaman ve mekân kavramlarını da getirmiş olurlar. Zamansallık ve mekansallık açısından içeriği zenginleşen kurgusallığa dayalı metin, okuyucuya kendi dünyasını ve bu dünyaya ait kahramanlarını sunar.²⁹⁰ Böylelikle ortaya sıradan metinlerden ayrılan, belirli bir kurgu temelinde kendi olay örgüsü, kahramanları, zaman ve mekân özelliklerine ve sanatsal dile sahip yazılı bir tür çıkar. Yine de belirtmek gerekir ki bu metin yazıldığı ülkenin ve dönemin izlerini taşımasına karşın ulusal mekânsal ve zamansal sınırları aşarak **zaman ve mekân ötesi** bir noktaya erişir. Artık metnin sadece zamansal ve mekânsal yönden değil, değersel açıdan da **evrenselliği** söz konusudur.

Ortaya çıkan ve *yazınbilimsel metin* olarak adlandırılan bu tür ayrıca **özgün bir yapıdadır**. Bir yazınbilimsel metin, metinlerarasılık inceleme yöntemiyle başka metinlerden esinlenerek yaratıldığı saptansa dahi yazarına ait bir takım biçimsel özellikler itibariyle mutlaka öykülenen benzerinden ayrışır. Özgünlüğüne ek olarak yazınbilimsel metnin bir başka özelliği de okuyucu nezdinde belirli bir **iletsel amaç** gütmesidir. Okuyucu için her metnin yaratıcısı tarafından kurgulanan olay örgüsünün arkasına yerleştirilmiş bir ileti bulunur. Her ne kadar bu iletiye sahip yazınbilimsel metin **öznel** bir nitelik arz etse de bu iletinin her okuyucudaki anlamsal karşılığı aynı olmayabilir. Diğer bir ifadeyle okuyucudaki algıda seçicilik özelliği metinden çıkarılan anlamı farklılaştırabilir. Ancak okuyucu etkenine dayalı farklı anlam

²⁸⁹ Ложеницына, Л. А. (2006). “Художественный текст как объект исследования герменевтик.” *AUCA Academic Review*, No: 4, s. 103.

²⁹⁰ Armutlu, S. (2019). “Anlatma Esasına Bağlı Edebi Metin Olarak Zati’nin Şem’ü Pervane Mesnevisi”, *Doğu Esintileri*, Sayı. 10, s. 143.

çıkarımları, yazınbilimsel metinlerde var olan **bütüncül bir ilişkisel anlamsallık** özelliğini ortadan kaldırmaz.

Temel özellikleri bu şekilde özetlenen yazınbilimsel metinler doğal olarak yazıldığı dönemin, dilin ve temsil ettiği kültürün derin izlerini taşıyan ve okuyucuya tarih, insan bilimi, toplumbilim, tinbilim, dilbilim, kültürbilim gibi dallarda önemli ipuçları veren kaynaklardır. Kurmacaya dayalı yazınbilimsel metnin düşünsel düzlemde gerçeklikle karşılaştırmasını yapmaktan kendini alamayan okuyucunun ister istemez farklı yönlerden imgesel dünyasını ve sözcük dağarcığını zenginleştiren bir katkısı vardır. Bunda yazarın entelektüel düzeyinin, dile olan egemenliğinin ve anlatım biçiminin rolü büyüktür. Bu anlamda yazarın kurgusu ve anlatımı ne kadar güçlüyse, okuyucu üzerinde bırakacağı etkinin de o ölçüde büyük olması beklenir. Nitekim yazınbilimsel metnin bu şekilde etkisi altında kalan okuyucunun da burada işlenen düşünce ve duygulara şekil veren sözcük ve tümcelerin yapısını, anlam oluşturan yazımsal dizilimini, yazarının dilsel kimliğini ve genel olay örgüsünü kavramaya çalışmaya iten kişisel anlık ve belleksel yetisine dayalı çözümlemeli düşünce düzeneği harekete geçer.²⁹¹

4.1.1. Dilsel Kimlik İyesi Olarak Yazar

Yazınbilimsel metnin yaratıcısı olan yazar etkeni de pek çok yönden incelenmeye değer bir unsurdur. Türk Dil Kurumu'na göre “*zekâ, düşünce ve hayal gücünden yararlanarak görülmeyen yeni bir şey ortaya koyan, yapan*”²⁹² anlamındaki *yaratıcı* sıfatına sahip kişi olan yazar, bu sıfatı uyarınca yazınbilimsel metnin doğal olarak varlık kaynağıdır. Bir başka ifadeyle yazar, yazınbilimsel metne düşünsel, dilsel ve kültürel bakımdan tin vererek onu işleyen bir sanatçı gibidir. Dolayısıyla yazınbilimsel metne şekil vererek kendi izlerini bırakan yazarın metin üzerindeki bu etkisinin incelenmesi sonucunda onun *dilsel kimliğine* varılır.

Kendi döneminde “yazar – metin” ilişkisi üzerine çalışmalarıyla öne çıkan V. V. Vinogradov bu noktada tamamen yazar tarafından yaratılmış metnin dilsel özelliklerinden oluşan *yazar imgesi* kavramına vurgu yapar. Vinogradov’a göre sırasıyla metnin konusuna yazarın yaklaşımının saptanması, ardından bu yaklaşımla bağlantılı olarak yazarın betimleme biçimi ve konumunun anlaşılması, en sonunda da

²⁹¹ Silahsızoğlu, a.g.e. 2007, s. 1415–1417.

²⁹²“Yaratıcı”, *Türk Dil Kurumu*, İnternet: <https://sozluk.gov.tr/?ara=yaratıcı> Erişim Tarihi: 04.01.2024.

anlamsal kalıp ve öge yapısının özelliklerinin açığa çıkarılması suretiyle metindeki *yazar imgesine* ulaşılır.²⁹³ Vinogradov'un anlayışına göre *yazar imgesi*, bir yapıtın tüm kahramanlarının söylemsel düzeneklerini anlatıcı ile düşünsel ve biçimsel düzlemde bütünleştiren ana yapı taşı hükmündedir.²⁹⁴ Böylece Vinogradov dilbilimsel yazına armağan ettiği ve metin üzerindeki yaşamsal etkisi itibarıyla göz ardı edilmemesi gerektiğine dikkat çektiği yazar etmenini, yani *dilsel kimliği* öne çıkarır.

Rus dilbilimsel yazında Vinogradov sonrası dönemde “yazar – metin” ilişkisi çerçevesinde geliştirilen bir başka kavram da *идуостиль* (idiostil) olmuştur. Kısa bir tanımına göre *dilsel biçim* (idiostil), belirli bir dili konuşan bir yazarın, bilim insanının, gazetecinin ya da diğer kişilerin yazım ve söylemlerinde egemen olan bir dizi dilsel ve metinsel özellikleridir.²⁹⁵ Yazınbilimsel metnin çözümlemesinde araştırmacılar tarafından başvurulmuş *dilsel biçim* kavramı bu kısa tanımından da anlaşılacağı üzere yazarın dilsel araçlarının seçimine ve anlatım biçiminin özelliklerine dair önemli ipuçları sunar. Bu ipuçları metindeki kahramanlardan yazarı ayırıştırarak onun varlığına ve berrak bilincine giden yolu açar. Açılan bu yol yazınbilimsel metnin çeşitli yönlerden incelenmesine ve kapsamlı bir şekilde çözümlenmesine olanak tanır. Böylelikle bir yazınbilimsel metinde *dilsel biçim* aracılığıyla yazarın belleksel izdüşümü olan dünya görüşü, metinde işlenen ana konu, bu konuya yaklaşımı, vermek istediği ana düşünce ve genel tutumuna ilişkin tüm anlamsal bileşenler açığa çıkarılır.²⁹⁶

Bu anlamda bir metne yazınbilimsel nitelik katan etmenlerden biri olan *dilsel biçimi*, üretim hattından çıkan bir ürüne vurulan koda benzetmek mümkündür. Nasıl ki üretilen ürüne vurulan kod ile ona ait ayırt edici verilere ulaşılır, aynen öyle de bir yazınbilimsel metne egemen olan *dilsel biçim* aracılığıyla onun yazarına yönelik ayırt edici özelliklere kavuşulur. Bu yönü nedeniyle *dilsel biçimi* bazıları dilin kendisiyle özdeşleştirme yanılgısına düşerler. Oysa dili tamamlayan görece özerk bir nitelik olan

²⁹³ Широкова, И. А. (2014). “Образ автора в художественном произведении: отражение отражаемого.” *Вестник Челябинского государственного университета*, № 23 (352). Вып. 92, с. 104.

²⁹⁴ Виноградов, В. В. (1971). *О теории художественной речи*. Москва: Издательство Высшая школа, с. 118.

²⁹⁵ Хоменко, А. Ю. (2018). “Лингвистическое моделирование как инструмент выявления искажений речевых навыков автора письменного речевого произведения.” *Вопросы психолингвистики*. № 2 (36). с. 210.

²⁹⁶ Широкова, а.г.е. 2014. с.104.

ve bir sanatçının dili kendine göre kullanma yetisi kapsamında ortaya çıkan *dilsel biçemi* kişinin “parmak izi” ya da “kimliğine” benzeten Türk araştırmacı Karabulut’a göre *dilsel biçem* yaratıcısının “duyuş, görüş, anlayış ve anlatış yönlerini yansıtan bir yorumlamadır”.²⁹⁷ Dolayısıyla bu yorumlama bir yazınbilimsel metnin sadece sanatsal çözümlemesini değil, aynı zamanda yazarının düşünsel ve kültürel izdüşümlerinin sözelleştirilmiş halini açıklığa kavuşturarak onun *dilsel kimliğine* de ışık tutar. Çünkü, bir yazarın değer yargılarının, ülküsünün, istek ve arzularının belirli karakter ve konu örgüleri aracılığıyla dışavurumun aktarımı *dilsel biçem* ile olur.²⁹⁸

Nitekim, *dilsel biçemi* aracılığıyla ulaşılan *dilsel kimlik* bize esasında yazarla tanışmanın kapısını aralar. Pek çok araştırmacının savunduğu üzere, *dilsel kimliğin* incelenmesi, biçimsel sözel ve duygusal içerik özellikleri ve çok düzeyli yapıdan oluşan metnin yazarına yönelik ciddi ipuçları bahşeder. Bu durumu ünlü Rus dilbilimci Karaulov “herhangi bir anlatı ya da metnin merkezinde toplumsal yönden anlatım eyleminin hem anlamsal hem de sözsel biçimini belirleyen bir yazarsal bilinç yatar” sözleriyle açıklar.²⁹⁹ Bu yazarsal bilincin dışı vurumuna, yazınbilimsel bir metinde canlandırılan kahraman/kahramanlar aracılığıyla dile getirilen düşünceler, yargısal anlatılar, sözsel ya da eylemsel diğer davranış kalıplarında tanık olunur. Böylece mecaz, abartı, gülmece, dolaylı ya da betimleyici anlatım gibi *dilsel biçemi* yansıtan ipuçları sayesinde yazarın *dilsel kimliği* gün yüzüne çıkar.

4.1.2. Yazarın Dilsel Kimlik Özelliklerini İnceleme

Yazınbilimsel metnin yaratıcısı konumunda bulunan ve kullandığı dilsel biçemi aracılığıyla dilsel kimliğine yönelik izi sürülen yazarın dilsel özelliklerinin incelenmesi de önemlidir. Bu bağlamda dilbilimsel yazında bir yazarın dilsel kimlik özelliklerinin incelenmesi farklı bakış açılarına göre ele alınabilmektedir. Örneğin, ünlü Rus dilbilimci Nikita İlyiç Tolstoy’un (1923 – 1996) izinden giden ve bu konu üzerine yoğunlaşan Rus araştırmacılar Valentin Evseyeviç Goldin (1935 –) ve Olga Borisovna Sirotinina (1923 –) bir yazarın dilsel kimlik özelliklerinin belirlenişinde *konuşma kültürü kuramının* (теория речевой культуры) baz alınması

²⁹⁷ Karabulut, M. (2021). *Edebî Metinlerde Dil, İfade ve Üslûp İlişkisi. Edebiyatta Üslûp Meselesi*. Ankara: İKSAD Global Yayıncılık, s. 20.

²⁹⁸ Сизикова, а.г.м. 2012. s.131

²⁹⁹ Сизикова, а.г.м. 2012. s. 131.

görüştüğüdürler. V. E. Goldin ve O. B. Sirotinina'ya göre her bir dilsel kimlik esasında belirli bir kültürün yansımasıdır ve bir kişi/yazar ne kadar fazla kültür taşıyıcısı ise dilsel kimliğinin bilinç düzeyi, değer yargıları, bilişsel yapısı ve mekanizması da o kadar gelişkindir. Buna göre *konuşma kültürü* temelinde dilsel kimliği *seçkin dil* (элитарная), *yarı yazınsal dil* (среднелитературная), *yazınsal konuşma dili* (литературно-разговорная), *alışılan günlük konuşma dili* (фамильярно-разговорная), *günlük konuşma dili* (просторечная), *halk dili* (народно-речевая) ve *sınırlı mesleki dil* (профессионально-ограниченная) gibi türlere ayrılır.³⁰⁰

Bu bakış açısında kuşkusuz kültürel etken ön plana çıkmaktadır. Bir toplumda var olan ulusal görgü kuralları, eğitim-öğretim anlayışı ve aktöresel değer yargıları bağlamında şekillenen yazarın dilsel kimliğinin özelliklerini doğal olarak *ulusal dilsel kimliğin* bir parçası saymak yanlış olmaz. Nitekim dilsel kimliğin özelliklerine dair saptamalarda bulunan Karaulov da toplumsal, ulusal-kültürel ve tinsel etkenlere dikkat çeker. Ünlü Rus dilbilimciye göre *kimlik*, toplumsal yasaların doğal bir sonucu, budunsal bir kümenin tarihsel gelişiminin ürünü ve güdüsel eğilimlerin, dirimbilimsel dürtülerin, toplumsal ve fiziksel koşulların kişinin tinsel boyutuna uyum sağlamasıdır.³⁰¹ Aynı şekilde tüm bu etmenlerin dilsel kimliğin özelliklerinin belirlenmesinde de doğrusal payı vardır. Bir başka anlatıyla *dilsel kimlik*, toplum tarafından belirlenmiş ve içselleştirilmiş bir dizi yasa, ölçüt ve davranış kalıpları ekseninde şekillenen koşullara uygun bir biçim alır. Aksi halde zaten kimlik gibi, dilsel kimlik de baskın kültür etmenine rağmen şekillenirse “yakışksız”, “anormal” ve “rahatsız edici” bulunur.

Dilsel kimliğin ulusal toplumsal bu yönüne dikkat çeken Rus dilbilimci Evgeniya Valentinovna Brisina (1949 –) bunu “belirli bir bölgede yaşayan, belirli bir toplumsal kültürel topluluğun parçası olan ve iletişim sürecine etkin olarak katılan *dilsel kimliğin*, yazınbilimsel metnin ilgi odağına dönüşürken, aynı zamanda anlamsal yapısının oluşumu üzerinde de belirli bir etki bıraktığı” görüşüyle açıklar.³⁰² Görüldüğü üzere dilsel kimliğin bu yönü, bir yazarın dilsel kimliğinin özelliklerinin incelenmesinin aynı şekilde onun temsil ettiği ulusal dilsel kimliğe götüren yolun

³⁰⁰ Гордашникова, а.г.е. 2021, s. 19.

³⁰¹ Караулов, а.г.е. 2010, с.213

³⁰² Брыкина, Е. В. (1997) “Языковая личность и знаковая семантика” Языковая личность: проблемы обозначения и понимания. *Перемена*, с. 72-73.

kapısını aralayacağı savını ileri sürmeyi mümkün hale getirir. Bu noktada meslektaşları Rus dilbilimci Dina Mihaylovna Potsepnya'ya (1937 –) atfen bir yazarın dilsel kimliğini esasında *ulusal dilsel kimlik* merceğinden incelemeyi tercih eden Veronika Viktorovna Katermina'ya göre bir yazarın dilsel kimliğinin 3 temel özelliği vardır. Bunlar;

- 1) Döngünün en önemli sanatsal fikirleri ve kavramlarının sözlü uygulamaları. Bu husus aşağıdakilerin tanımlanmasını içerir: a) güdüler; b) güdülerin derecelendirilmesi; c) anahtar sözcükler; d) estetik açıdan etkili sözcüklerin anlamsal alanları; e) Rus yazınbiliminin gümüş çağının düşünbilimsel ve yazınbilimsel-estetik arayışlarıyla bağlantı.
- 2) Yapıtın "dilsel imgesi" şunları kapsar: a) yazarın biçimine dair ipucu veren "anlatıcı imzası" (цветописы писателя) b) yazarın mecazi bağlamlarda yer alacak sözcük dağarcığı katmanlarıyla ilişkili olarak kendisine özgü kinayeler sistemi.
- 3) Yazarın dünya görüşünün duygusal-değerlendirici bileşeninin özelliklerini ima eden anlatının duygusal tonu.³⁰³

Bir başka Rus dilbilimci Venera Petrovna Konetskaya ise bir yazarın dilsel kimlik özelliklerini incelerken araştırmacılara o yazarın iletişimsel arka planına odaklanmayı önerir. Bu anlamda V. P. Konetskaya'ya göre bir yazarın dilsel kimliği *baskın* (доминантный), *acıklı* (драматический), *tartışmacı* (аргументативный) *etkileyici* (впечатляющий), *sakin* (спокойный), *dengeli* (уравновешенный), *dikkatli* (внимательный), *açık* (открытый) ve iletişimsel temelli diğer kimlik türleri şeklinde niteliksel ayrışımına tabi tutularak çözümlenmelidir.³⁰⁴

Bir yazarın dilsel kimlik özelliklerinin incelenmesine yönelik diğer bir bakış açısı da yazarın "sözcük dağarcığını" (состав лексики) temel alır. Bu yaklaşıma göre yazınbilimsel metnin yaratıcısı olan yazarın dilsel kimliğinin *yapısal dilsel düzeyinin* çözümlenmesi esastır. Rus araştırmacı Tatyana Andreevna Davletova bir yazarın dilsel kimlik özelliklerinin yapısal dilsel düzeyinin çözümlenmesinde bu yazarın

³⁰³Катермина, В. В. (2016). "Языковая личность автора в художественном тексте." *Человек. Культура. Образование*. №2 (20). s. 209. İnternet: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazykovaya-lichnost-avtora-v-hudozhestvennom-tekste> Erişim Tarihi: 10.01.2023.

³⁰⁴Конечкая, В. П. (1997). *Социология коммуникации*. Москва: Международный университет бизнеса и управления, с. 110.

sözcük dağarcığının niceliksel ve niteliksel bileşimi, birimlerinin tematik bileşeni, yazınbilimsel ve diyalektik oranı, yabancı ve anadil sözcük dağarcığı, çok anlamlı sözcüklerin anlamlarının kullanım derecesi, eşanlamlı sözcüklerin kullanım yoğunluğu gibi bir dizi parametreye göz atılmasını savunur. Ancak bu suretle yazarın sözcük dağarcığının saptanmasına binaen belirli bir *dilsel kimlik* betimlemesini yapmanın mümkün olacağı görüşünü benimseyen T. A. Davletova devamında yazınbilimsel metin yazarına ait sözcük dağarcığının da iki ana ölçüte göre belirlenebileceğini ileri sürer. Bunlar sırasıyla a) belirli sözcüklerin kullanım sıklığı b) sözcük dağarcığının eş anlamlı sözcüklerle kesişme noktaları, kavramsal sınıflandırmaların yanı sıra yazarın dünya görüşünü yansıtan birçok dilbilgisi olgusu gibi metinde yer edinen önde gelen anlamsal-tematik sözcük öbeklerinin belirlenmesidir.³⁰⁵

Bu alt başlık altında üstat Karaulov'a da göndermede bulunmamak eksiklik olur. Karaulov'un kuramsal yaklaşımı temel alınarak yazınbilimsel bir metnin yazarının dilsel kimliğinin özelliklerine dair 4 temel boyuta vurgu yapmak mümkündür. Bunlardan birincisi dilsel kimlik toplumsal yasaların odak noktası ve sonucu olması nedeniyle yazarın dilsel kimlik özelliğinde *toplumsallık* göz ardı edilemez. İkincisi, belirli bir budunun tarihsel gelişiminin ürünü kabul edilen dilsel kimliğin *ulusal* yönü vardır. Üçüncüsü, dirim bilimsel güdülerin toplumsal ve fiziksel koşullarla etkileşimi sonucu ortaya çıkan güdüsel tutumların belleksel alana ait olmasından dolayı *öznellik* özelliği yadsınamaz. Dördüncüsü, dili oluşturan işaret düzeneği ve yapısal diğer oluşumların hem yaratıcısı hem de kullanıcısı olan dilsel kimlik *diri* ve *etkin* sayılır.³⁰⁶

Son olarak Rus araştırmacılar Olga Dmitrieva ve Dmitriy Gulinov tarafından geliştirilen *dilsel kültürel türler kuramına* (theory of linguistic culture types) da göz atmak faydalı olabilir. Bir dilsel kimlik türünün davranışlarının temel özelliklerinin, toplum temsilcilerinin dilsel bilinç prizmasından ele alınmasına salık veren bu kurama göre, türün değer özelliklerinin vurgulanması, toplum temsilcilerinin incelenen kimlik türüne ilişkin tutumlarının ortaya konulmasını öngörür. Bir başka anlatıyla dilsel kimlik türünün incelenmesini, dilsel kimliğin incelenmesine yönelik yaklaşımlardan

³⁰⁵ Давлетова, Т. А. (2016). “Персонаж художественного произведения как языковая личность.” *Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация*, №2, s. 12.

³⁰⁶ Filizok, Saltık, a.g.e., 2019, s. 47.

biri olarak kabul eden bu bakış açısı, bu kimlik türünün toplumsal kültürdeki değersel karşılığına/önemine dikkat keser. Burada bahsi geçen türün kapsamlı bir incelemesi ise belirli bir dilsel kültürün taşıyıcılarının ortak bilincinin mercek altına alınması yoluyla gerçekleştirilir. Bununla birlikte, biçimleme ve bölümlleme sırasında açığa çıkarılan bazı sözsel türler özellikleri itibariyle ilgisiz bile çıksa, dilsel kültür türlerinin sözsel özelliklerinin tanımlanması başlı başına, dilsel kültürdeki çok boyutlu kimliksel olguyu niteleyen belli başlı özelliklerden birisi sayılır.³⁰⁷

Bir yazarın bireysel nitelikleri ile toplumsal etmenlere dayalı düzeneksel gereksinimler arasındaki karmaşık etkileşimin sonucunda ortaya çıktığı varsayılan *dilsel kimliğe* ilişkin yukarıda paylaşılan bu saptamalarından da görüleceği üzere konunun bütüncül bir çerçevede ele alınması ve anlaşılması açısından *ulusal dilsel kimlik* boyutunun incelenmesi bir hayli önemlidir. Zira yazınbilimsel bir metinde bir yazarın *dilsel kimliğini* açığa çıkaran iki kişi arasındaki bir iletişim örneğinde dahi aynı zamanda o yazınbilimsel metnin yazarının ait olduğu toplumsal kültüre egemenlik düzeyi, yani onun toplumsal yönünün boyutu da fark edilir. Yine de ulusal dilsel kimlik konusuna girmeden önce tezimizin daha çok pekişmesi adına dilsel kimliği yazınbilimsel bir çözümleme yöntemi olarak da ele almak faydalı olacaktır.

4.1.3. Yazınbilim Çözümleme Yöntemi Olarak Dilsel Kimlik

Tekdüze estetik bir düzenek ve sanatsal gerçeklik olan yazınbilimsel yapıt, yaratıcısı konumundaki yazarın kişisel yetisine bağlı imgesel gücünün sınırları dahilinde düşünceleri ile sözcükler arasındaki ilişkiyi yansıtan bir ayna gibidir. Bu kilit özelliğinden ötürü araştırmacılar için yazınbilimsel bir metin/yapıt, yazarı tarafından gerçek dünyanın eş değeri gibi yaratılan bir evren, bu evrende var edilen kahramanlar ise insan tipleri olarak çeşitli yönlerden incelenmeye değer görülür. Bu kahramanların yazarın düşünsel ürünü olması durumu doğal olarak hem yazarın kendisine hem de bunlara yönelik dilsel kimlik araştırması için elverişli bir kaynak sunar. En basit ifadeyle bir yazınbilimsel yapıttaki kahramanlara yazar tarafından iletişim amaçlı kullandırılan ifade biçimleri, sözcükler ve diğer davranışsal kalıplar, esasında o yazarın sözsel – belleksel etkinliğine, bilişsel süreçlerine ve düşünsel dünyasına kapı

³⁰⁷ Dmitrieva, O., Gulinov, D. (2018), “Method of Modeling Linguistic Personality Types as Way of Studying National Picture of World”, *SHS Web of Conferences* 50, s.2. İnternet: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2018/11/shsconf_cildiah2018_01042.pdf, Erişim Tarihi: 22.10.2023.

aralayan bir dizi unsuru bünyesinde barındırır.³⁰⁸ Çünkü bir yazar, yaratıcısı olduğu yazınbilimsel bir metinde kendisini farklı şekillerde dahi gösterse bunu daima sözcükler aracılığıyla hayata geçirir. Dolayısıyla kendisine özgü bir takım düşünsel, dilsel ve davranışsal kalıplara sahip olan yazar tarafından hayat verilen kahramanlarda o yazarın kendi dilsel kimliğinden izler görmek son derece doğaldır. Tam da bu nedenledir ki araştırmacılar bir yazınbilimsel metni çözümlemeye çalışırken bu metne egemen olan dilsel kimliğin yaratıcısına/taşıyıcısına/kullanıcısına ulaşmayı giderek öncelikli hedef haline getirmişlerdir.³⁰⁹

Fizyolojik, entelektüel, tinsel-duygusal, cinsel ve toplumsal bağlamda kişisel yapılarda meydana gelen süreçlerin farkındalığını, işleyişini ve düzenlenmesini sağlayan, bu yapıların geniş düzeneğinde dilsel-insanbilimsel nitelikteki belirli yapısal bileşenlerden oluşan temel, destekleyici bir düzenek olarak görülen *dilsel kimlik* aynı zamanda bir kişinin dilsel gizil gücü, dil hakkındaki algısı ve ulusal dilin bireysel sürümünün yansıra kuşkusuz dünyanın en karmaşık bir biliş, adlandırma ve anlamlandırma çarkıdır.³¹⁰ Bir başka anlatıyla, *dilsel kimlik*, genel olarak insanbilimsel işlevlerin uygulanmasına dayanan bilinç, düşünme ve eylemsel süreçlerin sonucudur. Dilin, duruma göre değişkenlik gösterse de insan eylemlerindeki bu merkezi rolü özellikle yazıya aktarımıyla birlikte ulusal kültür alanında apayrı bir etkileşim devimi yaratır. Nitekim, ulusal kültürü yansıtan yazınbilimsel metinlere bu denli etkisi nedeniyle dilsel kimlik konusu ayrıca bir çözümleme yöntemi olarak da giderek araştırmacılarca başvurulmuş bir alan haline gelmiştir.

Ancak hemen belirtmek gerekir ki günümüzde yazınbilimsel bir metnin çözümlenmesi, sınıflandırılması ve belirli bir tanımlamasının yapılmasına ilişkin kuram ve yöntemler hala gelişim aşamasındadır ve doğrudan birçok bilimsel ve deneysel bilgi paradigmasının etkisine bağlıdır.³¹¹ Bu yüzden yazınbilimsel nitelikli bir metni en geniş kapsamda anlamak ve anlatmak için metnin dilini enine boyuna incelemek gerekir. Bu tür bir inceleme en az metne egemen dilin kodsall düzeneğini, biçimini, dilbilgisel yapısını ve diğer özelliklerini insanbilimsel bakış açısıyla

³⁰⁸Лебедевская, Т. В. (2009). “К вопросу о языковой личности.” *Образование и наука в Беларуси: актуальные проблемы и перспективы развития в XXI веке: материалы науч.-практ. Конф.*, s. 164.

³⁰⁹Катермина, а.г.е. 2016, s. 206.

³¹⁰Казарин, Ю. В. (2016). *Антропологические основы литературной деятельности*. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, s. 110–111.

³¹¹Казарин, а.г.е. 2016. s. 5.

kapsaması beklenir. Bu minvalde yazınbilimsel bir metnin çözümlenmesinde görünüşte düzensiz durumdaki çok büyük olaylar kütesini bir sınıflandırma ilkesi altında toplayabilmek ve ayrıntılarda gizli olan heyecansal genellemeye, yazarın düşüncelerine ulaşabilmek önemlidir.³¹²

Bu noktada yazınbilimsel bir metnin çözümlemesine ilişkin farklı bakış açılarının varlığına değinmekle başlanabilir. Mesela Rus dilbilimci Lidiya Viktorovna Sokolova (1947 –) böylesi bir çözümleme işlemine yazınbilimsel metnin yazıldığı dönemin, tarihinin, kültürel arka planının ve yazarın özgeçmiş bilgilerinin incelenmesiyle başlanmasını savunur. L. V. Sokolova'ya göre *metin öncesi* (дотекстовый) olarak nitelendirilen bu ön araştırma aşaması olmaksızın bir metnin ne yazınbilimsel ne de kültürel-tarihsel boyutlu anlamsal özünün içine işlemek olasıdır.³¹³ Çünkü metne etki bırakan dönemsel ve kültürel koşullara dair ön düşünce sahibi olmanın o metnin konusunun ve ana düşüncesinin anlaşılmasını kolaylaştıracağına emindir. Metin öncesi araştırmanın ardından metnin kendisine yönelen Sokolova, metinde kullanılan sözcük dağarcığı, anlatım biçimi, inceleme teknikleri, dilbilgisi yapısı gibi bir dizi özellikleri mercek altına almaya salık verir. Örneğin metnin başlığı dikkat edilmesi gereken önemli bir ayrıntıdır. Öyle ki metnin yapısını ve algısını temellendiren *başlık* öngörülebilirlik sunması nedeniyle okuyucu için bir gizem ya da tam tersine yazarın niyetini ele veren bir anahtar işlevi görebilir. Dahası okuyucunun algısını ayarlamaya yarayan bir araç görevi gören *başlık*, yazınbilimsel metnin sonuç bölümüyle bütünsellik sağlayan bir kompozisyon sunabilir. Kısacası her bir yazınbilimsel metinde başlık gibi pek çok dikkat edilmesi gereken yön bulunmakta olup, araştırmacılar tarafından bunlara düşünsel ve sanatsal anlamlar yüklenerek birbirleriyle ilişkisi üzerinde durulması şarttır.³¹⁴

Rus dilbilim araştırmacısı Olga Aleksandrovna Nesterova ise yazınbilimsel metnin çözümlenmesi için onu oluşturan yazarsal güdülerin saptanmasına öncelik verilmesini şart koşar. O. A. Nesterova bu amaç doğrultusunda bir yazarın yazma güdüsünü belirleme ölçütlerini kendince formüle eder ve bunları 3 temel sınıfa ayırır.

³¹²Bölükbaş, F. (2010). “Metindilbilimsel Çözümleme: Muzaffer İzgü’nün Yedi Uyurlar Öyküsü”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, Cilt:16, Sayı: 63, s. 100.

³¹³ Соколова, Л. В. (2007). “Формирование языковой личности в процессе межкультурной коммуникации (на примере испаноязычной аудитории).” *Cuadernos De Rusística Española*, Volume, 3, s. 72–73.

³¹⁴ Соколова, a.g.e. 2007. s. 73.

Bunlardan ilki *işitsel* (аудитивные), *iletişimsel-yarararcı* (коммуникативно-прагматические) ve *öz dilsel* (собственно языковые) özellikleri kapsayan *dilsel* (лингвистические) ölçütlerdir. İkincisi, duygusal bir durumda iletişimin sözel olmayan bileşenlerinin çözülmesine yardımcı olan *dil ötesi* (паралингвистические) ölçütleri simgeler. Üçüncüsü ve sonuncusu ise genel tarihsel ve dirimbilimsel olayların çözülmesi ve bu olayların yazarın anlatım kalıpları üzerindeki etkilerini içeren *dil dışı* (экстралингвистические) ölçütlerdir.³¹⁵ Araştırmacıya göre bu 3 temel ölçüte ilişkin ön saptama yapıldıktan sonra yazınbilimsel metnin çözülmesi işine koyulmak doğru olur.

Yazınbilimsel bir metnin çözülmesi dilsel kimlik olgusu bağlamında ele alan Rus dilbilimci Nadejda Nikolaevna Şpilnaya da bunun için *durumsal* (ситуативные), *öznel* (субъективные) ve *dilsel-kişisel* (лингвоперсонологические) gibi yazısal-sözel iletişimin belleksel eyleminin oluşumuna etki eden etmenlere odaklanır. Buna göre N. N. Şpilnaya *durumsal etmen* olarak geniş toplumsal bağlamın, yazar tarafından kullanılan dilsel gereçlerin içeriğini şekillendirdiği savını ileri sürer. Dil taşıyıcısı olan kişilerin yaş, meslek, toplumsal farklılıklar, fiziksel durumu ve eğitim düzeyi gibi bir dizi unsur *öznel etmen* olarak betimlenir. *Dilsel-kişisel etmenler* ise dilsel kimliğin başlangıçta sunulan doğal gizil gücü arasında yer alırlar.³¹⁶ Buna karşın Şpilnaya dilsel kimliğin çok boyutlu ve derinlikli yönü nedeniyle farklı açılardan da yazınbilimsel metnin çözülmesinin desteklenmesi gerektiği görüşünü yadsımaz.

Bu konuda benzeşen bir yaklaşım sergileyen Rus dilbilimciler Margarita Vasilevna Kitaygorodskaya (1943 – 2013) ve Nina Nikolaevna Rozanova ise çözümlemeye yazınbilimsel metne ruh veren dilsel kimlik biçimini belirlemekle başlanılmasını yeğlerler. Bunun için de dilsel kimlik aracılığıyla yazınbilimsel metnin çözülmesine yardımcı olacak parametreleri ortaya koyarlar. Bu kapsamda ilk olarak dilsel birimlerin sözcüksel, sözcük oluşumu ve sözdizimsel düzeylerdeki özelliklerini yansıtan ve belirli bir dilsel kimlik tarafından özümсенerek kullanılan sözcük ve söz öbeği yığıntısından oluşan dilin sözcüksel ve dilbilgisel görünümü

³¹⁵Нестерова, О. А. (2015). “К инструментализации исследования языковой личности: методика психолингвистического анализа.” *Вопросы психолингвистики*. (Отв. ред. вып. Т. А. Клепикова) СПб: Тамбов, №26, s.740. İnternet: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-instrumentalizatsii-issledovaniya-yazykovoy-lichnosti-metodika-psiholingvisticheskogo-analiza>, Erişim Tarihi: 04.01.2024.

³¹⁶Шпильная, Н. Н. (2017). *Языковая картина мира в структуре речемыслительной деятельности языковой личности*. Москва: ЛЕНАНД, s. 97.

sayılan *dilsel kimlik sözlüğüne* (лексикон языковой личности) değinirler. İkinci olarak bir kimliği tanınabilir kılan günlük konuşma yöntemleri, anlatısal kalıpları ve özel sözcüklerden meydana gelen ve esasında bilincin dışavurumu olan deyimler, atasözleri ve örnek olaylar aracılığıyla yazarın dünya görüşüne dair ipuçları veren eş anlamlılar sözlüğünü (тезаурус) işaret ederler. Son olarak da sözsel davranış yasaları, iletişim biçimi ve dilsel kurguyu kapsayan ve iletişimsel sürece etki eden güdüler, hedefler ve davranışsal düzeneği temsil eden *faydacı* (прагматикон) yöne dikkat çekerler.³¹⁷

Farklı bakış açılarına göre değişik yönlerden bu şekilde değerlendirilse de muhtemelen hemen bütün dilbilimcilerce hemfikir kalınan nokta yazınbilimsel bir metnin yalnızca bilgilendirici değil, aynı zamanda yaratıcısı olan yazara yönelik pek çok ipucu sunan bir işleve sahip olduğudur. Şöyle ki, herhangi bir yazınbilimsel metin iletişimsel etkileşim temeline dayanır. Yani yazar – metin – okuyucu üçlemesi arasında süregiden bir iletişimsel etkileşim vardır ve bu etkileşim yazarın anlatım biçiminden okuyucunun algılama düzeyine kadar bir dizi etmene bağlı olarak değişkenlik gösterir. Metne yönelik çözümleyici bir yaklaşım benimsendiğinde yazar ve metin arasındaki bağlantıyı oluşturan yazarın dünya görüşü, güdüleri, dönemin toplumsal-kültürel durumu ve çağın diğer özellikleri gibi metindışı ya da dildışı bir takım önemli parametrenin hesaba katılmasına imkân tanıyan dilsel araçların amaçlı kullanımlarına tanıklık edilir. Yine metne karşı edinilen bu sorgulayıcı tutum sayesinde metnin içeriğini oluşturan sözcük ve cümle yapısında gizlenen yazarın dünya görüşü ve güdülerini açığa çıkarmaya yarayan dil birimlerinin ek anlamları anlaşılır kılınır.

Yazınbilimsel metin üzerinde yürütülen bu iz sürme metnin kahramanlarına egemen olan çok önemli bir bileşene, yazarın diline bizi çıkarır. Öyle ki metnin içeriğine doğrudan etki eden yazarın dili, esasında kahramanları aracılığıyla kendini farklı biçimlerde ifade etme ve betimleme imkânı bulur. Yazarsal dilin kendini gösterme biçimi ya metinde geçen kahramanın/kahramanların görece özerkliği bağlamında düşünsel olarak yazarın bellek dünyasından ayrışarak onunla çelişir ya da yazarın diliyle örtüşen bir görünüm arz eder. Her şeye rağmen kahramanlara ses veren

³¹⁷Лейко, И. М. (2012). “Параметры описания речевого портрета языковой личности.” *Язык и социальная динамика* (Отв. ред. вып. В. А. Маслова). №12-1, s. 416. İnternet: <https://elibrary.ru/item.asp?id=22605153> Erişim Tarihi: 05.04.2024.

dil ile yazarın dili arasında yapısal öz açısından inkâr edilemez bir ortak nokta vardır ki bu, düzyazı kurgusuna şekil veren en belirgin yönlerden biri olan *dilsel kimlikten* başkası değildir. Yazınbilimsel metnin ruhunu besleyen bu kilit öge, metinde hayat bulan kahramanlar aracılığıyla sadece kendi varlığını ortaya koymaz, aynı şekilde sözcük dağarcığı, biçemi ve yapısı itibarıyla metnin yazınbilimsel nitelik kazanmasını sağlayan ve sanatsal gelişimine doğrudan katkı yapan bir rol üstlenir. Bu minvalde dilsel kimliğe işaret eden kahramanın dilinin iki tür tanımlamasının dahi bazı araştırmacılarca yapıldığını hatırlatmak gerekir. Bunlar yazarın kendi dilsel biçiminin doğrudan kahramanın diline büründüğü *yazarsal* (autoral) ve kendi biçimini aşarak kahramana özgü yarattığı *kişisel* (personal) dil olarak yazında yer edinirler.³¹⁸

Görüldüğü üzere bir metinde dilin işlevi son derece belirleyici bir niteliğe sahiptir. Çünkü en basit yönüyle *dil* yalnızca kişinin kendi imgesini, dış görünümünü değil, nesnel ve nesnel olmayan dünya varlıklarına karşı tutumunu, algısını, içsel durumunu, akıl düzeyini, duygu ve düşüncelerini belli eden bir araçtır. Buna taşıyıcısının budunsal, tinsel, toplumsal ve sanatsal özellikleri ile yapısal nitelikli bir dizi yetilerini bünyesinde toplayan bir küme gibi olan çok yönlü ve bileşenli kimliksel boyut da eklenince ortaya adeta gizemli bir yapı çıkar. Dilbilimsel yazında *dilsel kimlik* olarak adlandırılan bu gizemli yapı bir bakıma taşıyıcısının belleğini ve bilincini dışı vuran eşsiz bir kültürel hazinedir. Bu nedenle *dilsel kimliği*, kültürün en temel yapı taşı konumunda olan insanın ruhunu yansıtan aynaya benzetmek yanlış olmaz.

Buradan hareketle, Karaulov tarafından çizilen kuramsal çerçevesine uygun olacak şekilde *sözsöl-dilbilgisel* (вербально-грамматический), *bilişsel* (когнитивный) ve *faydacı* (прагматический) bileşenleriyle birlikte *dilsel kimliğin* yazınbilim çözümleme yöntemi olarak kullanılması için aşağıdaki gibi bir algoritmaya başvurulabilir;

- 1) Karakterleri aracılığıyla metne işlenen dilsel kimliğin sesbilgisi, sözcüksel, biçimsel ve sözdizimsel özelliklerini içeren dilsel düzenek düzeylerinin incelenmesi,
- 2) Metinde geçen karakterlerin belleklerini yansıtan her türlü konuşma parçalarındaki baskın anahtar sözcükler, kavramlar, anlatım kalıpları, toplumsal-

³¹⁸Гончарова, Е. А. (1984). *Пути лингвистического выражения категорий автора – персонажа в художественном тексте*. Томск: Издательство Томского университета, s. 87.

kültürel belirteçlerin saptanarak yazarın dünya görüşüne dair ipucu verecek dilsel-bilişsel araçların belirlenmesi,

3) Metin kahramanlarının kişiliğinin, iletişim biçiminin, tinsel halinin göstergesi olarak genel ve özel iletişim kalıplarının yararçı amaçlar ekseninde açığa çıkarılması.

4.2. Kadim Bir Topluluk Olarak Şorlar

Bugünkü Rusya Federasyonu sınırları içerisinde kalan Tom Nehri kıyısında Kuznetsk Aladağları'nın yakınında konumlu Kemerovo Eyaleti'ne bağlı Kemerova, Novokuznetsk, Miski, Taştagol gibi yerleşim merkezleri ile Hakasya Cumhuriyeti ve Altay Cumhuriyeti gibi Orta Sibirya bölgesinde yaşam süren Şorlar (Rusçası: Шорцы) Türkçe dil ailesine üye küçük, ama bayrı bir Türk topluluğudur. Budunsal açıdan güneyli/dağlık (горнотаежные) ve kuzeyli/bozkır (лесостепные) olarak iki kümeye ayrılan, dilsel yönden de Hakas Türkçesinin bir kolu sayılan *Mrassu* (Мрасское шорское наречие) ile Altay Türkçesinin bir kolu kabul edilen *Kondoma* (кондомское шорское наречие) lehçelerini konuşan Şorların bu güncel adının kökenbilim bakımından Tuvaca “Tatar insanı” anlamına gelen *tadar kiji* (тадар-кижи) kavramından türediği varsayılmaktadır.³¹⁹

17. ve 18. yüzyıla ait Rusça kaynaklarda “Kuznetsk Tatarları” olarak tanımlanan Şorların budunsal kökenine ilişkin bir görüşe göre 6. ve 9. yüzyıllar arasında dönemin Türk – Uygur – Kırgız hanlıklarının egemenliği altındaki topraklarda yaşadıkları, bu süre zarfında Ural – Altay – Orta Asya bölgelerinde yaşam süren çeşitli Moğol–Türk kökenli topluluklar ile belirli bir kalıtsal karışıma girerek mevcut kimliklerini edindikleri belirtilir.³²⁰ Bu noktada tarihçiler ve dilbilimciler 17. yüzyıl tarihli Rusça kaynaklarda Şorlar için “Kuznetsk Tatarları” denilmesini bir rastlantı olarak görmez, aksine Rusça “kuznets” (кузнец) sözcüğünün “demirci” anlamına gelmesine, Şorların da “demir ustaları” olmalarına dikkat çekerler. Zira Sibirya’yı da içine alan geniş Türkistan bölgesinde yapılan araştırmalarda elde edilen

³¹⁹Шорцы в истории и современной жизни Хакасии: библиографический указатель (2022). Министерство культуры Республики Хакасия, Национальная библиотека имени Н. Г. Доможакова: Абакан, s. 4İnternet: <https://nbdrx.ru/pdf/bibukazatel/shorcy.pdf>, Erişim Tarihi: 10.11.2023.

³²⁰Кимеев, В. М. (1989). Шорцы. Кто они?: этнографические очерки (ред. Б. В. Соколов). Кемерово: Кемеровское книжное издательство, s. 23.

somut ve soyut bulgular ve kalıtlar, bu bölgenin altın, demir ve gümüş gibi yeraltı kaynakları bakımından zengin olduğunu, Demir çağını başlatacak düzeyde demir üretimi yapıldığını, Doğu ve Batı arasında İpek yolu ticaretinin çok öncesinde bir “demir ticareti hattını” barındırdığını, dolayısıyla bölge insanının demir işleme konusunda uzmanlaşmış olduğunu ortaya koymaktadır.³²¹ Bununla birlikte bugün Şor olarak adlandırılan Türk dilli topluluğun 17. yüzyıl öncesi ve sonrasında “Kuznetsk Tatarları” şeklinde adlandırılıp, adlandırılmadığı tartışmaya açık bir olgudur. Prusya kökenli ünlü Türkolog Friedrich Wilhelm Radloff (1837 – 1918) tarafından kaleme alınan “İz Sibiri. Stranitsı Dnevnik” (Sibirya’dan: Günlüğün Sayfaları) başlıklı yapıtında 19. ve 20. yüzyıllar arasında Kuznetsk Tatarlarının tek bir budunsal adlarının bulunmadığının, bunun yerine “Pızas’lı insanlar” anlamındaki *pızas kiji* (пызас кижі) ya da “Miras’lı insanlar” anlamındaki *miras kiji* (мырас кижі) gibi kıyısında yaşadıkları nehirlerden esinlenerek kendilerini adlandırdıklarının altı çizilmiştir.³²²

Böylesine köklü bir tarihe ve kültüre sahip olmalarına karşın Şorların nüfusu uzunca yıllar oldukça düşük kalmıştır. Rusça açık kaynaklarda yer alan bilgilere göre Sovyetler Birliği’nde 1970 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımı kapsamında toplam sayıları 15.950 olarak saptanan Şorlara dair en son 2010 yılında yapılan nüfus sayımı sonucunda toplam sayıları 12.888 olarak kaydedilmiştir. Bu rakamın ise 10.672’si Kemerova’da kayıt altına alınmıştır. Toplam sayılarında aşamalı bir düşüş görülen Şorların ayrıca 14 ayrı boydan meydana geldiği de ileri sürülmektedir. Bunlar sırasıyla *Şor* (шор), *Taeş* (таеш), *Keçin* (кечин), *Kıy* (кый), *Kobyı* (кобий), *Kızay* (кызай), *Karga* (карга), *Çeley* (челей), *Çediber* (чедибер), *Kalar* (калар), *Aba* (аба), *Sebi* (себи), *Tartkın* (тарткын), *Kereş* (кереш) boylarıdır.³²³

³²¹ Yağcı, M. (2015). *Türk Kültüründe Demir ve Demircilik*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yüksek lisans Tezi: Afyon, s. 27.

³²² Радлов, В. В. (1989). *Из Сибири. Страницы дневника*. М.: Наука, Главная редакция восточной литературы, s. 93.

³²³. Кимсеев, В. М. (2014). “Проблема этногенеза шорцев”, *Вестник Кемеровского государственного университета*, № 3 (59) Т. (3-3), s. 56.

Grafik 4.1. @НП «Издательский дом «Медицина и просвещение»

Şorların nüfus azalışına dair bu durum bir bakıma olağan görülebilir, çünkü kök saldıkları toprakların Rusların boyunduruğu altına girdiği tarihten günümüze kadar süregelen “Ruslaştırma” politikaları nedeniyle öz kimliklerini korumaları hiç kolay olmamıştır. Birlikte yaşama anlayışına dayalı kültürel bir etkileşimden daha çok eğitim, din, dil ve yazınbilim alanında Rus kimliği içerisinde olabildiğince eritmeye varan kamu politikalarına direnerek kendi kimliksel özelliklerini nesilden nesle aktarmak suretiyle koruma amacı gütmek adeta insanüstü ve örgütlü bir çabayı zorunlu kılmıştır. Ne var ki sayıca az olan Şorların doğa koşullarında dağınık ve görece ilkel yaşam biçimine sahip olmasının, böylesi bir bilinçli ve örgütlü direnişe pek imkân tanıdığı söylenemez. Nitekim Şorların bu zayıflıkları, bölge halklarının Ruslaştırılması amacıyla buraya gönderilen Rus misyonerlerin gözünden kaçmaz.

Harita 4.1. Günümüzde Şorların yoğunlukla yaşadığı bölgelerin haritası.

Böylelikle aslında Sibirya bölgesinde yaşayan farklı Türk boyları üzerinde kaleme alınan ilk önemli araştırmalar da Rusların bu toplulukları Hristiyanlaştırma eylemleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Öyle ki 1828 yılında dönemin Tobolsk Başpiskoposu Evgeniy'in (dünyevi adı Andrey Evfimoviç Kazantsev) (1778 – 1871) önceliği kapsamında Çarlık Rusya'sı İmparatoru I. Nikolay'ın (1796 – 1855) onayı ile Sibirya Bölgesi'nde misyonerlik eylemlerinde bulunmak üzere “Altay Manevi Misyonu” (Rusçası: Алтайская духовная миссия) kurulmuştur. 1930 yılına kadar süren Altay Manevi Misyonu'nun (ASM) yapılanması sürecinde Başpiskopos Evgeniy'e Rusya'daki misyonerlik faaliyetlerinin düzeltilmesi gerektiğini düşünen Başpiskopos Makariy (dünyevi adı Mihail Yakovleviç Gluharev) (1792 – 1847) gönüllü olarak büyük yardım göstermiştir. Moskova merkezli Rus Ortodoks Kilisesi Dağlık Altay Piskoposluğu kurumsal web sitesinde yayımlanan bilgiye göre 1830 – 1920 yılları arasında süren ASM bünyesindeki çalışmalar Dağlık Altay ve Dağlık

Şorya bölgelerinde yaşayan “öteki dilli” toplulukların yarısından fazlası Hristiyanlığa geçmiş olup, ASM’nin bu olağanüstü başarısı Rus Ortodoksluk Kilisesi’nin tüm diğer şube ve oluşumlarında örnek olmuştur.³²⁴

Sibirya bölgesinde yaşayan Şorlar ve diğer Türk soylu toplulukların Hristiyanlaştırılması hedefi kapsamında yürütülen çalışmaların başında Rus Ortodoks Kilisesi tarafından kutsal kabul edilen İncil ve diğer kutsal yazıtların bölge halklarının yerel dillerine çevrilerek onlara öğretilmesi gelmiştir. Kadim Türk kentlerinden biri olan Kazan’da yapılan ASM toplantısında bu hedef doğrultusunda öncelikli işin bölge halklarının inanış, gelenek ve göreneklerinin, dil ve kültürlerinin etraflıca incelenmesi ve öğrenilmesi olduğu vurgulanmıştır.³²⁵ Bu yönde ortaya koyulan çalışmalar arasında ASM misyoneri olan budunbilimci ve dilbilimci Vasiliy İvanoviç Verbitskiy’in (1827 – 1890) kişisel emeğinin yeri başkadır. Sibirya bölgesinde varlık gösteren Türk soylu halkların lehçelerine varana kadar dillerine, budunsal özelliklerine, tarih ve kültürlerine yönelik 1854 – 1890 yılları arasında kapsamlı araştırmalar yapan V. İ. Verbitskiy tarafından yayımlanan yapıtlar günümüzde bile bilimsel açıdan oldukça değerli kaynakça niteliği taşırlar. Verbitskiy’e ait bu yayınlar arasında özellikle “Slovar Altayskogo İ Aladagskogo Nareçiy Tyurkskogo Yazıka” (Türk Dilinin Altay Ve Aladağ Lehçeleri Sözlüğü) başlıklı yapıtı Şorlar dahil bölgedeki Türk soylu toplulukların çeşitli halkbilimsel, dilbilimsel ve budunbilimsel özelliklerini kayıt altına alarak günümüze kadar aktarılmasına büyük katkı yapmıştır. 1890 yılında hayata gözlerini yuman ASM misyoneri Peder Verbitskiy’in mezar taşında yazan “2117 kişiyi imana kavuşturdu”³²⁶ ifadesi bile başlı başına Rus Devleti’nin Türk soylu halklara yönelik başkalaştırma siyasasının boyutunu gözler önüne sermektedir.

Şorlar hakkında önemli araştırmalar yapan bir diğer Uzman Friedrich Wilhelm Radloff’tur (1837 – 1918). Prusya kökenli budun betimci, kazı bilimci, eğitim bilimci ve Türkolog olan F. W. Radloff gençlik yıllarından itibaren karşılaştırmalı tarih ve dilbilimle ilgilenmiştir. Bu dönemde Franz Bopp (1791 – 1867), August Friedrich Pott (1802 – 1887), Heymann Steinthal (1823 – 1899) ve Wilhelm Schott (1802-1889) gibi

³²⁴“Горноалтайская епархия Русской Православной Церкви Московский Патриархат”. İnternet: https://eparhia-gorniyaltay.ru/?page_id=1023, Erişim Tarihi: 02.02.2024.

³²⁵Bars, M. E. (2014). “Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Şor Kahramanlık Destanlarına Yansımaları”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı: 27, s. 380–381.

³²⁶“Вербицкий Василий Иванович протоиерей, миссионер, сотрудник Алтайской духовной миссии, этнограф, лингвист”. İnternet: <https://lyskovskaya-eparhya.ru/%D0%B2%D0%B5%D0%B5%D1%80/> Erişim Tarihi: 02.02.2024.

Alman dilbilimcilerden Doğu dilleri hakkında ve Alman tarihçi, filozof ve coğrafyacı Carl Ritter'dan (1779 – 1859) da Doğu ülkeleri üzerine dersler almıştır. Doğu coğrafyası, kültürü ve dilleri üzerine artan ilgisi nedeniyle 1858 yılında Çarlık Rusya'sının başkenti St. Petersburg'a gitmiştir. Burada tanıştığı dönemin önde gelen Rus diplomatlarından olan Baron Peter von Meyendorff'un (1796 – 1863) yönlendirmesi çerçevesinde Sibirya bölgesinde açılan Barnaul Madencilik Okulu'nda Alman ve Latin dilleri öğretmeni olarak çalışmak için 14 Mayıs 1959 tarihinde görevlendirilmiştir. Bu görevlendirme sayesinde F. W. Radloff'un başlayan Sibirya – Türkistan bölgesi alan araştırmaları yaşamının sonuna kadar devam etmiştir. Öyle ki Tom nehrinin kuzeyinde kalan Türk soylu topluluk için günümüzde kullanılan “Şorlar” kavramını 19. yüzyılda bilimsel çalışmalarda ilk kullanan ve öneren Radloff olmuştur. Radloff burada “Şorları” dil ve kültür bakımından akrabaları Teleutlar, Kumandılar, Çelkanlar ve Abakan Tatarlarından ayırmış ve Kuznetsk Tatarlarını ortak dil ve kültür temelinde tek bir topluluk adı altında birleştirmiştir.³²⁷ Radloff tarafından 1866 – 1872 tarihleri arasında yayımlanan “Türk Boylarının Halk Edebiyatından Örnekler” (Proben der Volkslitteratur der türkischen Stämme Südsibirien), 1882 – 1883 yılları arasında yayımlanan “Vergleichende Grammatik der nördlichen Türk Sprachen” (Kuzey Türk Ağızlarının Karşılaştırmalı Dilbilgisi), 1866 – 1904 yılları arasında yayımlanan “Kuzey Türk Boylarının Halk Edebiyatından Örnekler” (Proben der Volksliteratur der nördlichen Türkischen Stämme) gibi paha biçilmez yapıtlar Şorlar dahil Sibirya bölgesi Türk dilli topluluklara ilişkin günümüzde bile ışık tutmaktadır.

Bunun yanısıra Rus araştırmacı-yazar Nikolay Mihayloviç Yadrintsev (1842 – 1894), Rus eğitimci, budun betimci, gezgin ve kazıbilimci Aleksandr Vasileviç Adrianov (1854 – 1920), Rus Türkolog, dilbilimci, kazı bilimci ve halkbilimci Nikolay Fedoroviç Katanov (1862 – 1922), Sovyet – Rus budun betimci, Türkolog ve halkbilimci Nadejda Petrovna Direnkova (1899 – 1941) gibi uzmanların da Şorlara dair yazına geçen önemli çalışmaları olmuştur. Şorların kökenine yönelik belirli tezleri de içeren bu çalışmalar kapsamında araştırmacıların genel görüş birliğine vardıkları husus çoğu Türk kabilesi gibi boylar halinde yaşayan Şorların Türk kökenli farklı

³²⁷ Боруна, Л. С. (2007). “Этноним «шорцы» к вопросу о конструировании этнических границ.” *Проблемы общей и региональной этнографии. К 75-летию А.М. Решетова. Сборник Статей*, СПб.: МАЭ РАН, s. 314.

halkların bir araya gelmesinden oluştuğu yönündedir. Ancak Şorların kökenine dair daha derinlemesine yapılan çalışmalarda ise araştırmacıların farklı görüşleri savundukları da dikkatten kaçmaz. Buna göre N. F. Katanov Şorları “Altayların bir boyu” olarak görürken, A. V. Adrianov onları, bölgedeki diğer topluluklara kıyasla daha kalabalık bir halde Kondoma nehir kıyısında yaşayan bir boyun şeklinde tanımlar.³²⁸ V. İ. Verbitskiy ise Şor Türklerini Moğollar tarafından benzeştirilmiş bir Fin budunu olarak görür, Şorların atalarının Abinsk–Kumandin ve Şor-Karginsk olmak üzere iki budunsal-kültürel katmandan oluştuğunu öne sürer.

Çarlık Rusya’sı döneminde Şorlara dair yürütülen araştırmalar sonucunda elde edilen birtakım nesneler de sergilenmek üzere titizlikle toplanmış ve koruma altına alınmaya çalışılmıştır. Bu anlamda Adrianov tarafından 1881 – 1883 yılları arasında Altay bölgesine yapılan bir gezi sonucunda toplanan Şorların kadim ulusal kültürlerini yansıtan nesneler dönemin başkenti St. Petersburg’daki Kunstkamera Müzesi ile Omsk kentindeki Rus İmparatorluk Coğrafya Derneği’nin Batı Sibirya Bölümü Müzesi’ne sergilenmek için aktarılmışlardır. Fakat Adrianov’ca toplanan bu nesnelerin önemli bir kısmı layıkıyla korunamamış, sadece bu nesnelere ait malzeme listesi günümüze kadar saklanabilmiştir. Öte yandan, bir diğer Rus halkbilimci Sergey Porfireviç Şvetsov (1858 – 1930) tarafından 1900 yılında Tomsk Eyaleti’nin Kuznetsk bölgesine yapılan araştırma gezisi sırasında Kondoma, Mrassa, Lebedi ve Tom nehir havzalarından toplanan Şorlara ait çeşitli nesneler Rus İmparatorluk Coğrafya Derneği’nin Batı Sibirya Bölümü Müzesi’ne götürülmüştür. S. P. Şvetsov’un kazandığı ve aralarında budunsal ve Şaman kültürünün izlerini taşıyan av aletleri, lifli bitkilerden süsler, giysiler, çocuk bakım ve temizlik ürünleri gibi eşsiz nesneleri bulunduğu bu eşyalar Şorların geleneksel kültürüne dair günümüze dek ışık tutmaktadırlar.³²⁹

Şorlar hakkındaki araştırmalar Sovyetler Birliği döneminde de Doğu bilimciler/Türkologlar tarafından özveriyle devam ettirilir. Çünkü, yeni Sovyet yönetimine, uzak coğrafyada yaşayan denetimi altındaki toplulukların derebeylikten toplumculuk düzenine geçişini sağlamak amacıyla Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (RFSSC) Merkez Yürütme Kurulu (MYK) tarafından 1924 yılında

³²⁸Babatürk, S. (2016). “*Şor Türkçesi*”. Doktora Tezi: Manas Üniversitesi: Bışkek, s. 3

³²⁹Родионов, С. Г. (2018). “Сохранение этнокультурного наследия шорцев в музеях России”. *Общество: философия, история, культура*. s. 96.

önemli mali ve diğer olanaklarla donatılan Kuzey Halklarını İnceleme Kurulu (Комитет по изучению народов Севера) kurulur ve Rus Coğrafya Derneği (Русское Географическое общество) ile eşgüdüm halinde Sibirya bölgesinde bilgi toplamaya dönük çeşitli alan araştırmalarına büyük destek verilir.³³⁰ Yine RFSSC MYK'nun 12 Nisan 1926 tarihli Kararnamesi uyarınca Sibirya Bölgesi'nin Kuznetsk Okrug'u'nun sınırları içerisinde kalan 323 yerleşim birimini ve 33 köy meclisini kapsayan Kuzedeevo merkezli “Dağlık Şorya” (Горная Шория) coğrafi alanı “Dağlık Şorya Ulusal Bölgesi” (Горно-Шорский национальный район) olarak resmi bir konuma kavuşturulur.³³¹ Türkçe konuşan Şorların yaşam alanının bu şekilde resmi bir eyalet konumuna çıkarılmasında Sibirya Dairesi'nin başında Radloff'un öğrencisi Yahudi kökenli Rus ve Sovyet halkbilimci Lev Yakovleviç Sternberg'in (1861 – 1927) olduğu “SSCB Halklarının Budunsal Yapısını Araştırma Kurulu'nun” (Комиссия по изучению племенного состава народов СССР) doğrudan etkisi olmuştur.³³²

Burada belirtmek gerekir ki yeni Rus yönetimi tarafından Sovyet dönemde geliştirilen iç politika konsepti uyarınca Sibirya'yı da içine alan geniş Türkistan bölgesine yönelik yürütülen çalışmaları iki temel yönelime ayırmak mümkündür. Bu temel yönelimlerden biri somut kalıtlara dayanan *kalıt bilim*, diğeri de destan, şiir, öykü vb. soyut kalıtlar eksenli *yazınbilim*dir. Bu anlamda kalıt bilim eksenli çalışmalar bağlamında 1937 yılında “karşı devrimcilik” suçu yöneltip, ölüm cezasına çarptırılana kadar Türk soylu aydın Zarif Safiç Gaysin'in (1884 – 1937) çalışmalarına değinmemek haksızlık olur. 1923 – 1924 yılları arasında Dağlık Şorya bölgesini Tomsk Ulusal Azınlıklar Kurulu (Томский совет национальных меньшинств) ile Tomsk Valiliği Antik Çağ Anıtları, Toplum Yaşamı Ve Doğanın Korunması Ve Müzeler Kurulu (Томский губернский комитет по делам музеев и охраны памятников искусства и старины, народного быта и природы) adına ziyaret eden Z. S. Gaysin öncülüğünde toplanan Şor kültürü, yaşamı ve inancına ait birbirinden değerli çeşitli nesneler 1923 yılında Tomsk Valilik Müzesi'ne teslim edilmiş olup, hala çoğu günümüze değin korunabilmiştir. Gaysin ile “karşı devrimcilik” suçundan aynı

³³⁰Павлинская, Л. Р. (2006). Леонид Павлович Потапов: судьба и время. *Радловские чтения 2006: Тезисы докладов*. (Отв.ред. Ю. К. Чистов, Е. А. Михайлова), СПб.: МАЭ РАН, s. 155.

³³¹Колоткин, М. Н., Катионов, О. Н. (2019). “Новый этап в изучении истории и этнографии Шории” *Известия Иркутского государственного университета*. Серия История. Т. 27, s. 116.

³³²Кимеев, В. М., Копытов, А. И. (2018). *Горная Шория: история и современность. Историко-этнографические очерки: монография*. Кемерово: Примула, s. 11.

yıl ölüm cezasına çarptırılma bakımından benzer bir yazgıyı taşıyan Tomsk Üniversitesi Müzesi Başkanı Aleksey Konstantinoviç Ivanov (1886 – 1937) da Şorlara ilişkin değerli çalışmalara öncülük eden dönemin bir diğer önemli yüzüdür. 1925 – 1927 yılları arasında Tomsk Üniversitesi Budunsal Kalıt Bilimi Müzesi derleminin oluşturulması için araç-gereç toplamak amacıyla Tomsk Eyaleti'ne bağlı Kuznetsk bölgesine çeşitli ziyaretler gerçekleştiren A. K. İvanov, Mrassu nehri ve kolları boyunca koğuşlu Kibir, Ust-Anzalar, Ust-Kezek, Ust-Pyzalar, Nizhnie Kichi, Verkh-Alzak, Chilis-Anzas, Kargış, Tayas gibi eski yerleşim yerlerinde incelemeleri başarıyla tamamlar. 1920'li yıllarda yürütülen bu yöndeki çalışmalara adını yazdıran bir diğer kişi Rus halkbilimci, kalıtbilimci ve yazınbilimci Dmitriy Timofeeviç Yaroslavtsev (1880 – 1926) olmuştur. D. T. Yaroslavtsev özellikle Dağlık Şorya yerel tarihinin saptanması ve kayda alınması adına farklı kazı çalışmaları yapmış ve elde edilen bulguları, bölgedeki kendi evini bir nevi halka açık müzeye dönüştürerek sergilemiştir. Fakat Yaroslavtsev tarafından burada ele geçirilen Şorlara ait çeşitli somut kalıtların çoğu Moskova'da düzenlenen Ulusal Ekonomik Başarılar Sergisi'nde gösterilmek için götürülmüş, ama bir daha Yaroslavtsev'a geri verilmemiştir. Aynı şekilde Kuznetsk bölgesinin ünlü araştırmacılarından Konkordiy Alekseeviç Evreinov (1896 – 1949) da Şorlara ait el sanatları ve manevi kültürleriyle ilgili bulduğu nesneleri 1927 yılında Kuznetsk kent müzesine armağan eder. Yine 1927 yılında N. P. Direnkova ve Rus halkbilimci İonna Dmitrievna Starinkeviç Hlopina (1904 – 1996) tarafından Dağlık Şorya bölgesinde gerçekleştirilen bir kazı araştırması sonucunda Şor kültürüne, geleneksel mesleklere ve günlük yaşama ait 200 adet somut nesne toplanmıştır. Nitekim 1920 ve 1930'lu yıllarda St. Petersburg, Moskova gibi SSCB'nin büyük kentlerinde sergilenen çeşitli müze derlemeleri, yukarıda önde gelenleri anlatılan Rus araştırmacılarca Sibiry'a'yı da kapsayan geniş Türkistan bölgesinden çıkarılan ve başta Şorlar olmak üzere Türk soylu kadim topluluklara ait tarihi-kültürel nesnelerden oluşmuştur.³³³

Şorlar dahil Türk soylu topluluklara yönelik somut nesnelere dayalı kalıt bilim temelli çalışmalara ek olarak yeni Sovyet yönetimince isteklendirilen soyut kalıtlara dayalı yazınbilim eksenli araştırmalar da SSCB Bilimler Akademisi aracılığıyla belirli bir düzene oturtulur. Bu akademi bünyesinde çalışan dönemin araştırmacılarından N.

³³³Родионов, ag.e. 2018, s. 96-97.

P. Direnkova örneğın 1920 – 1940 yılları arasında Şorların bölgesine düzenlediğı saha araştırmaları gezileri kapsamında toplam 44 Şor destanı metnini kayda almayı başarmıştır.³³⁴ Daha öğrenci iken kendi başına 1925 – 1927 yılları arasında Altay ve Dağlık Şorya bölgelerini ziyaret ederek yöresel avcılar ile zaman geçiren ve ekonomik faaliyetler, toplumsal ilişkiler ve inançlar hakkında olgusal araç-gereçler toplayan Sovyet-Rus halkbilimcisi Leonid Pavloviç Potanov (1905 – 2000) da Şorlara ilişkin önemli araştırmalara imza atan dönemin bir diğerk uzmanıdır. L. P. Potapov tarafından 1936 yılında SSCB Bilimler Akademisi yayınlarından ıkarılan “Oerki Po İstorii Şorii” (Şorya’nın Tarihi Üzerine Yazılar) başlıklı yapıt Doğı Bilimleri yazın dizinin önemli bir boşluğı doldurmuştur. Şor kökenli aydınlanmacı yazar Fedor Stepanovi ispiyakov (1906—1978) da Şorlar üzerine Sovyet-Rus yazınbilimine değerkli çalışmalar armağan eden bir başka aydındır. “ispiyak” (испияк) soyadı Şorca “Tayganın küçük beyi” anlamına gelen ve 1925 – 1931 yılları arasında Leningrad Kuzey Halkları Enstitüsü'nde lisans öğrenimini tamamlayarak yüksek öğrenim gören ilk Şor sayılan F. S. ispiyakov Şor yazınbiliminin de kurucu olarak görölür. ispiyakov tarafından 1934 yılında kaleme alınan “Şolban” şiir derlemesi, 1940’lı yıllarda yayımlanan “V Dolinah Mrassu” (Mrassu Vadilerinde), “uleş”, “Tanış”, “Kine” gibi öyküler bahsi geçen Şor yazınbiliminin oluşumunda pay sahibi olmuştur. Baba ispiyakov’un bu entelektüel kalıtını Şor dili üzerine uzmanlaşan Sovyet-Rus dilbilimci Elektron Fedoroviç ispiyakov (1930 – 1989) devralmıştır. 1952 yılında Tomsk Devlet Eğıtim Bilimi Enstitüsü Yabancı Diller Faköltesi’nden mezun olan oğıul E. F. ispiyakov 1964 yılında taşındığı Novokuznetsk kentinde kalarak anadili Şorca, Şor költürü, halkbilimi ve tarihi üzerine yoğunlaşmıştır. Ünlü Türkolog’un Şor dilinin tarihi, ses bilgisi, sözcük bilgisi, yapı bilimi, sözdizimi, lehçe bilimi ve yer adı bilimini kapsayan “Yazık, İstoriya, Kultura Tyurkov Yujnoy Sibiri” (Güney Sibirya Türklerinin Dili, Tarihi, Költürü) adlı derlemi 2004 yılında; Şorların kökenine yönelik kalıt bilimsel, budun betimsel, insanbilimsel ve toplumbilimsel araştırmalarını içeren “İz İstorii Yazıkov Narodov Altaya İ Prilegayuşih K Nemu Rayonov” (Altay Ve Komşu Bölgelerin Halklarının Dillerinin Tarihi) başlıklı yapıt ise 2006 yılında yayımlanmıştır.³³⁵

³³⁴Bars, a.g.e. 2014, s. 380–381.

³³⁵испияков Электрон Федорович, <https://xn--400-eddplucwdhb0e2b.xn--p1ai/persons/394-ispijakov.html> (Erişim Tarihi: 04.01.2024)

4.2.1. Şorların Dilsel Özelliklerine Kısa Bir Bakış

Bayrı bir topluluğun tarihsel kalıtının canlı tanığı ve taşıyıcısı olan Şor dili “insan – toplum – coğrafya” üçlemesinin derin etkileşimini yansıtan dillerden biridir. Dil sınıflandırmasına göre Türk dillerinin Doğu Hun kolunun Uygur–Oğuz kümesinin Hakas alt kümesine bağlı görülen Şor dilini uzmanlar genel olarak Mrassu ve Kondoma lehçelerine ayırır ve bu lehçelerden her birinin de bir dizi dilsel özellik farklılıklarından ötürü 5 alt bölgesel türünün bulunduğunu belirtirler.³³⁶ Dilbilimciler tarafından Şor dilinin bu iki temel lehçesine ilişkin dilsel ayırım yapılırken Mrassu lehçesi *z lehçesi* ve Kondoma lehçesi ise *y lehçesi* şeklinde tanımlanır. Bu ayrıma göre Şor Türkçesinde “tavşan” ve “huş ağacı” anlamına gelen sözcükler sırasıyla Hakas Türkçesine yakın Mrassu lehçesinde *k^ozan* ve *k^azin*, Altay Türkçesine yakın Kondoma lehçesinde de *k^oyan* ve *k^ayın* olarak geçer.³³⁷

Dilbilimsel yönden tarihsel süreç içerisindeki etkileşimi milattan önce Ket ve Uygur dilleriyle, milattan sonra da Farsça, Moğolca, Altay dil ailesinin çeşitli Türkçe lehçeleri ve Rusça ile gerçekleştiği varsayılan ve Şor destan geleneğinin de iki ayrı temsil merkezi kabul edilen Şorcanın Mrassu ve Kondoma lehçelerinin her birinin alt ağızları şu şekilde sıralanır;

- Kondoma Lehçesi Ailesi: Nijnekondomsk (нижнекондомский), Mundıbaşsk (мундыбашский), Antropovsk (антропский), Verhnekondomsk (верхнекондомский), Pızassk (пызасский) alt ağızları,
- Mrassu Lehçesi Ailesi: Nijnemrassk (нижнемрасский), Tomsk (томский), Srednemrassk (среднемрасский), Kobırzinsk (кобырзинский) ve Verhнемrassk (верхнемрасский) alt ağızları.³³⁸

Bunun dışında dilbilimciler Şor dilinin sesbilgisi ve biçimbilgisi bakımından da bazı ayrışık belirgin dilsel özelliklerine dikkat çekerler. Buna göre dilbilimciler tarafından sesbilgisi yönünden;

- Ünlülerde boylam ve kısalık açısından karşıtlık,

³³⁶ Кимеев, Копытов, а.г.е. 2018. s. 9.

³³⁷ “Шорский язык”, Лаборатория исследования и сохранения малых языков, Института языкознания РАН İnternet: <https://minlang.iling-ran.ru/lang/shorskiy-yazyk>, Erişim Tarihi: 04.01.2024.

³³⁸ Bağcı, A. (2011). Şor Kahramanlık Destanı “Künnü Körçen Kün Köök” Üzerinde Araştırma. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara: s.19

- Kök sözcüklerdeki sessiz ünsüzlerin baskınlığı,
- Diğer Türk dillerindeki “y”, “j”, “ja”, “d”, “s” baş harflerin Şorcada “ç” ya da “n” harfine karşılık gelişi,
- Diğer Türk dillerindeki “y”, “d”, “t”, “r” ünlü harflerin Şorcada “z” harfine karşılık gelişi gibi Şorcada bir dizi dilsel özelliğe işaret edilir.³³⁹

Ayrıca sesbilgisi bağlamında Şor dilinin ünlü harfleri “a, o, ы, y, e, ö, и, ү” şeklinde 8 kısa ve 8 uzun ses birimi bulunmakta olup, uzun ünlüler bir dizi ses arası ünsüzün kaybının sonucudur. Tek heceli olmayan bir kök ve ek sözcük yapısı içindeki ünlülerin damak ve dudak uyumu lehçesine göre belirgindir. Bir başka anlatımla ünlülerin damak uyumu Kondoma lehçesinde bozulurken, dudak uyumu daha çok Mrassu lehçesinde kendini belli eder. Öte yandan ünsüz harflerde tam ya da kısmi geriye doğru giden benzeşme, özellikle de “l, s, k” ünsüzlerinin yumuşak sözcüklerle sesletimi esnasında dilin bir kısmının sert damağa yakın hareket etmesi göze çarpar.³⁴⁰

Biçimbilgisi bakımından da Şorcanın baskın dilsel özellikleri arasında “-ba/-be” yapısal-birleşik ismin hallerinin ve “çadıp” (чадып) olarak adlandırılan ve başka bir sürecin işareti olarak ek bir eylemi ifade eden bir çeşit “gölge” ulacın bulunması ve -arga/-erge, -baska/-beske eklerini kullanarak belirsiz eylem biçimlerinin oluşturulması örnek gösterilir.³⁴¹

³³⁹“Шорский язык”, Большая российская энциклопедия / <https://old.bigenc.ru/linguistics/text/4945147>, Erişim Tarihi: 04.01.2024.

³⁴⁰“Шорский язык”, Проект «Шорика» Институт этнологии и антропологии РАН, <https://lingsib.iea.ras.ru/ru/languages/shor.shtml>, Erişim Tarihi: 04.01.2024.

³⁴¹“Шорский язык”, Большая российская энциклопедия, İnternet: <https://old.bigenc.ru/linguistics/text/4945147>, Erişim Tarihi: 04.01.2024.

А а	И и	П п	Ш ш
Б б	Й й	Р р	Щ щ
В в	К к	С с	Ъ
Г г	Қ қ	Т т	Ы ы
Ғ ғ	Л л	У у	Ь
Д д	М м	Ӱ ӱ	Э э
Е е	Н н	Ф ф	Ю ю
Ё ё	Ң ң	Х х	Я я
Ж ж	О о	Ц ц	
З з	Ӗ ӗ	Ч ч	

Şekil 4.1. Şor Dili Alfabeti

Son olarak dil düşünbilimi açısından Şorcanın o derin bayrı insani geleneği yansıtan bir boyutunun olduğu da söylenebilir. Öyle ki dil düşünbilimi bağlamında Şorcada simgesel anlamda kullanılan tüm sözcüklerin geleneksel olarak ikiye ayırmak mümkündür. Buna göre dilin simgesel dünyasına egemen olan tüm imgesel sözcükler doğa ve onunla ilintili göstergeler ile insan ve onunla ilintili göstergeler arasında şekillenmiştir. Bu konuyu biraz daha ayrıntılandırmak gerekirse, birincisinde yeryüzünde görülen tüm cansız nesnelerin yansıra evcil hayvanlar, vahşi hayvanlar, kuşlar, balıklar, böcekler gibi canlılar genellikle yer alır. İkincisinde ise insanın kendisini, ailevi ilişkilerini, mesleği, iç ve dış dünyasını yansıtan göstergesel özelliklerini ve insan adlarını anıştırır.³⁴²

³⁴² Баланчик, Н. А., Баланчик, Н. С. Косицина, Ю. В., Косточаков, Г. В. Пушкарева, И. А., Телякова, В. М. Трубицына, В. В. (2020). *Язык и регионы: социокультурное пространство юга Кузбасса* (под ред. И. А. Пушкаревой). Новокузнецк: НФИ КемГУ; Красноярск, Т. 2, s. 18-19.

4.2.2. Şor Destan Geleneği

Uygarlık kökü, tarihin derinliklerine uzanan bir halkın kültürünün ulusal özelliklerini inceleme sürecinde araştırmacılar tarafından yazınbilimsel kaynaklara başvurulması oldukça yaygın bir yönelimdir. Uygulayım bilim alanında kat edilen gelişmeler halkların kültürlerini tanıma ve tanıtmaya açısından ulusal sınırları aşan yeni olanakları beraberinde getirmiştir. Bu olanaklar kültür incelemelerinde sözlü yazınbilimsel yapıtların kayıt altına alınarak bilimsel çalışmalarda daha geniş bir şekilde kullanabilmelerinin de önünü açmıştır. Bu gelişim özellikle nesilden nesle aktarılan öykü, masal, bilmece, atasözü, söylence, koşuk, destan, sagu ve savlar gibi sözlü yazınbilim yapıtlarının hem korunmasını hem de çevrimiçi ortamda ilgililerin erişimine sunulmasını kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla ulusların tarihsel süreç içinde yaşadığı, öznelarının söylencesel nitelikli olduğu birtakım olayları konu edinen destanlar da bu durumdan payını düşeni almıştır.

Destan kısaca halk arasında sözlü gelenek ortamında yaratılan, sıra dışı nitelikli kahramanlar etrafında geçen olağanüstü olaylar dizgisini abartılı ve ezgisel bir dille anlatan uzun şiir türüne verilen tanımdır.³⁴³ Türk yazın geleneğinde destanların oluşumu genel olarak üç ana aşamaya bağlanır. Bunlardan ilki destana konu olayın ortaya çıkışını simgeleyen **çekirdeklenme** aşamasıdır. İkincisi, bu olayın kuşaktan kuşağa aktarılması sonucunda bazı değişimlere uğrayarak sözlü kültür ortamında belirli bir olgunluğa kavuşması anlamına gelen **oluşum** aşamasıdır. Üçüncüsü ise ortaya çıkan olay anlatısının farklı değışkeleriyle birlikte incelenip, saptanan en ortak yönlerinin temel alınarak yazılı kültür ortamına aktarılmasını ifade eden **derleme** aşamasıdır. Buna ek olarak destanları diğer yazınbilim türlerinden ayırıştıran bir dizi özellikleri de vardır. Yazınbilimde genel kabul gören bu özellikler ise özetle şöyledir;

- Destanlar genellikle uzun şiir biçimindedir.
- Destanlar anonim yapıdadır.
- Destanlar, kutsal anlatı sayılmazlar.
- Destanlarda anlatı hemen başlayıp, hemen bitmez.

³⁴³Öcal, M. O. (2004) “Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları”, *Millî Folklor Dergisi*, yıl:16, Sayı: 62, s. 5.

- Destanlarda anlatının akışkanlığı genellikle “durağan – coşkun – durağan” çizgisinde ilerler.
- Destanlarda olay örgüsü “olağan ve olağanüstülüğün” içe içe geçmesiyle şekillenir.
- Destanlarda geçen kahramanların sıradan ve sıradışı fiziki ve tinsel özellikleri bulunabilir.
- Destanlardaki dize sayılarında belli bir sınır yoktur.
- Destanlarda genellikle dikkat başkahramana odaklanır.
- Destanlarda daha çok “kahramanlık, yiğitlik, dostluk, aşk, ölüm, vatan sevgisi” gibi konular işlenir.
- Destanlarda olay örgüsünü temellendiren belirli bir “zaman – mekân” arka planı vardır.
- Destanlar tarihi kaynak özelliği taşır.

Burada belirtilen temel özelliklerden anlaşılacağı üzere destanlar yaratıcısı konumunda olan halkın benliğinde yer edinmiş savaş, göç, ölüm, acı, hastalık, aldatma, düşmanlık, dostluk, aşk, doğum, düğün, kutlama, avlanma gibi olumlu ve olumsuz konulara ilişkin düşünsel algı ve izlenimlerini kuşaktan kuşağa aktaran kültürel birikimin en güzel örneklerindendirler. Bu nedenle destanlar kahramanlık anlatısının çok ötesinde yaratıcısı olan halkın sanatsal anlayışını, tarihini, kültürünü ve halk bilimsel özelliklerini yalnızca gözler önüne sermez, aynı zamanda bunu yeni kuşaklara ileten yazınbilimsel yapıtlardır. Bu yönü itibarıyla “geçmiş – bugün – gelecek” bireşimi sağlayan *ulusal kimlik* taşıyıcısı işlevi de görürler. Dolayısıyla destanlar bir ulusun uygarlık kimliğini daha iyi anlamak adına araştırmacılara yol göstericidirler. Bu anlayıştan hareketle tezimizin ana konusuna uygun doğal kültürel örneklem sunması nedeniyle Şor destanlarının ulusal dilsel kimlik bağlamında incelenmesi tercih edilmiştir.

Şorları da içine alan köklü Türk kültüründe sözlü yazınbilim geleneği tüm zorluklara karşın yüzyıllar boyunca varlığını koruyarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bugüne kadar Türk ve yabancı uzmanların büyük emekleri doğrultusunda destanları da içeren sözlü Türk yazınbilim geleneği kayıt altına alınmak ve gelecek kuşaklara

taşınmak suretiyle yaşatılmıştır. Günümüze kadar aktarılan Türk destanlarında geçen kahramanların “cesaret, sıra dışılık, kahramanlık, cömertlik, üstün yeteneklilik” gibi ortak özelliklerinin olması, eski Türklerin belleklerinde yer edinen toplum anlayışının en somut ipuçlarını bizlere sunar. Bir başka ifadeyle eski Türkler yarattıkları destanlarda geçen kahramanlara yükledikleri birtakım olumlu insansı özellikler aracılığıyla aslında gelecek kuşakların kültürel kodlarını bu yüksek değerler temelinde inşa etme amacını da güttükleri izlenimini verirler. Türklerin bilinçaltında ulusal kimlik inşasında belli ki böylesine tarihi bir görevi bulunan destan geleneğinin günümüze kadar ulaşan en seçkin örnekleri ise şunlardır;

- Alp Er Tunga Destanı
- Şu Destanı
- Bozkurt Destanı
- Ergenekon Destanı
- Siyenpi Destanı
- Uygur Türeyiş Destanı
- Manas Destanı
- Göç Destanı

Büyük Türk ailesinin bir üyesi olan Şorlarda da doğal olarak destan geleneği Şorca sözlü yazınbiliminde önemli bir yer tutar. Bu anlamda Şor dilinde *kay* (кай) sözcüğünün anlamı *destan*, *kayçı* (кайчи) sözcüğü de *destan anlatıcısı* demektir. Köken bilimsel açıdan *kay* sözcüğü Şor dilinde “dikkatleri çekmek”, “ses vermek” ve “birinin acısını paylaşmak” anlamlarını taşır.³⁴⁴ Şorcanın lehçelerinin yöresel ağızlarına göre *kay* kavramı yerine *şorçek* (шорчек), *nıbak* (ныбак), *nuvak* (нувак) ya da *nartpak* (нартпак) sözcükleri de kullanılabilir. Şorca yazınbilimde en yaygın destan türü ise kahramanlık öykülerini içeren *alıptıg nıbak* (алыптыг ныбак) ya da *kay nıbak* (кай ныбак) olarak adlandırılan anlatılardır. *Alıptıg nıbak* ya da *kay nıbak*, *Kayçı* tarafından dombraya benzeyen *komus* (комус) adındaki iki telli bir çalgı

³⁴⁴Шенцова, И. В. (2021). “Шорская лексика на фоне данных других тюркских языков. Термины «Литературные жанры». Новосибирск: Языки и фольклор коренных народов Сибири, No:1; Выпуск 41. s. 109

aleti eşliğinde boğazdan şarkı söyleyerek gerçekleştirilir. Genellikle *Kayçı*, *komus*'u sessizce çalmaya başlar ve ardından başarıma devam eder. Başarımın başlangıcından itibaren *Kayçı*'nin adeta tinsel bir başkalaşıma girdiği, bunun dışa vurumu olarak sesinin giderek güç ve etkinlik kazandığı gözlemlenir ki Şorların gizemsel inancına göre bu süreçte görünmeyen tinsel yardımcıları *Kayçı*'ye yardım etmektedirler. Çalgılı başarımlar sırasında *Kayçı* tarafından sergilenen seslendirme ya diyagramı harekete geçirerek ya da gırtlaktan çıkan sesi sıkıştırarak çıkarılır. Çalgılı anlatıma dayalı bu ilk aşama başarımın sonrasında *Kayçı* bu sefer de belirli bir sağlam kurgusal bütünlüğü bulunan *kay*'ın öyküsel metnini sözlü olarak çalgısız anlatır.³⁴⁵ Bu noktada Türkolog Direnkova “Hakas ve Şor kümeleri arasında *kay* başarımı sırasında *Kayçı* tarafından aslında bir değil iki farklı metin üzerinden anlatının gerçekleştirildiğinin çoğunlukla fark edilmediğini, çünkü *kay*'ların içerik olarak kısmen şiirsel, kısmen de düzyazı niteliğinde metne sahip olduğunu ve çalgılı/çalgısız anlatının metnin bu özelliğine uyumlu hale getirilmesi çabasına dayandığı açıklamasını düşer.”³⁴⁶

Eski zamanlarda oba oba dolaşarak *kay* başarımını bu şekilde sergileyen *Kayçı*'lere Şorlar tarafından en az Şamanlar kadar saygı duyulur ve *kay* geleneğine kutsallık atfedilir. Obaya giren *Kayçı* baş köşeye oturtulur ve obada oturan tüm dinleyicilerin destanı sonuna kadar dikkatle dinlemeleri töredendir. Aksi halde bir destanı sonuna kadar dinlemeyen kişiye büyük uğursuzluk getireceğine inanılır. Yukarıda kısaca anlatılan biçimde sergilenen *kay* başarımını *Kayçı* genellikle şu tümcelerle sonlandırır; “*Uzunlu kısaltmadım, kısayı uzatmadım. Gördüğümü, duyduğumu anlattım. Kahramanım yerinde, yurdunda yaşasın. Mutluluğu ve bahtı bize versin.*” ya da “*Kağanın bahtını, talihini topladım. Geniş bir çuvala koydum. Ak tavşanı tutup yükledim ve buraya getirdim. Oturarak dinleyenlere tam paylarını verdim, yatarak, uyuyarak dinleyenlere yarım paylarını verdim.*”³⁴⁷

Şor destanlarının bilinen en kapsamlı derlemesini yapan ve günümüze kadar ulaştıran uzman olarak Türkolog Radloff kabul edilir. Radloff tarafından 1866 yılında yayımlanan ve Şor destanlarının ilk yazılı kaynağı sayılan “*Proben der Volksliteratur*

³⁴⁵ Гульба, А., Киселева, К. “О чем рассказывают кайчи: уникальное наследие шорцев”, 24 октября 2022, *Комсомольская Правда*, İnternet: <https://www.kem.kp.ru/daily/27460/4665013/Erişim> Tarihi: 12.04.2023.

³⁴⁶ Функ, Д. А. (2021). О чем поет сказитель? Опыт расшифровки поющих частей эпических сказаний тюрков Южной Сибири. *Сибирские исторические исследования*. № 2. s. 163.

³⁴⁷ Salman, F. (2023). *Şor Destan Kahramanlarının Tip Özellikleri*, Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi, Konya, s. 57.

der Türkischen Stämme Süd-Sibiriens, Vol. 1: Die Dialecte des Eigentlichen Altai, der Altajer und Teleuten, Lebed-Tataren, Schoren und Sojonen” (Güney Sibirya Türk Boylarının Halk Yazınbilim Örnekleri Cilt 1: Altay Lehçeleri, Altay Ve Teleüt Türklerinde, Lebed Tatarları, Şorlar Ve Samoyedler) başlıklı yapıtında yer alan destanlar “Karattı Pergen” (517 mısra), “Kaan Pergen” (515 mısra), “Altın Ergek” (504 mısra), “Ay Mökö” (396 mısra), “Oglak” (370 mısra), “Aran Tayçı” (290 mısra), “Altın Tayçı” (215 mısra), “Kara Kaan” (192 mısra) şeklinde derlenmiştir.³⁴⁸ Budunbilimci ve dilbilimci misyoner Verbitskiy de Radloff tarafından yazıya aktarılan “Kara Kaan” ve “Ay Mökö” adlı destanlarının kısaltılmış hali de olsa ilk defa Rusçaya çevrilerek “Altayskie İnorodtsı” (Altaylı Yabancılar) başlıklı yapıtında yayımlanmasını sağlamıştır.³⁴⁹ Zaman dizinsel olarak Radloff’tan sonra Şor destanlarına yönelik yazına geçen en kapsamlı araştırmayı yapan araştırmacı Direnkova da toplamda 44 adet Şor destanı toplamasına karşına bunların sadece 6 tanesi 1940 yılında basılan “Şorskiy Folklor” (Şor Halk Bilimi) başlıklı yapıtında yayımlanmıştır.

Direnkova tarafından yayımlanan bu 6 Şor destanı sırasıyla Kartıga Pergen (Картыга Перген), Kan Kes (Кан Кес), Ölen Tayçı (Öлен Тайджи), Kan Mergen (Кан Мерген), Ak Ölen ile Kır Ölen (Белый Öлен и Серый Öлен) ve Ak Kan (Ак Кан) başlıklı anlatılardır. Direnkova, Şorca sözlü yazınbilimine ilişkin bu araştırmaları yapma amaçlı Kemerova Eyaleti’ne bağlı Mıski kenti içerisinde yer alan Kazas köyüne 1925 yılında gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Georgiy adında bir gençten Şorcadan Rusçaya çeviri konusunda büyük yardım almıştır. Kendi başına Rusça öğrenen ve neredeyse aksansız konuşan Şoryalı bu genç sonrasında Şor kökenli ilk dilbilimci varsayılacak Georgiy Fedoroviç Babuşkin’den (1907 – 1969) başkası değildir. Şor destan anlatıcıları *Kayçı*’lerin dilinden yüzlerce yıllık zor Şorca sözlerin Rusçaya çevrilmesi konusunda Direnkova’ya yardım eden G. F. Babuşkin ayrıca döneminin ünlü *Kayçı*’si Nikolay Aleksandroviç Napazakov’dan (1870 – 1942) dinlediği “Çağıs Ak Kaan”, “Ay Manıs”, “Altın Kaan” ve “Altın Tayçı” destanlarını 1940 yılında

³⁴⁸ Ergun, M. (2006). *Şor Kahramanlık Destanları*, Ankara: Akçağ Yay., s. 15.

³⁴⁹ Арбачакова, Л. Н. (1998). *Текстология шорского героического эпоса: На примере материалов Н. П. Дыренковой и А. И. Чудоякова*. Институт филологии СО РАН, с. 231

kaleme aldığı “Şorsie Skazki İ Skazaniya” (Şor Masalları Ve Efsaneleri) başlıklı yapıtında yayımlar.³⁵⁰

Şor destanlarını inceleyerek yazılı yazınbilime kazandıran bir diğer önemli kişilik “Stepan Semenoviç Torbokov’dur” (1900 – 1980). 1900 yılında Kemerovo Eyaleti’ne bağlı Tagdagal kasabasında avcılıkla geçinen Şor bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen S. S. Torbokov çocukluk yıllarının önemli bir kısmını babasıyla birlikte taygada avlanmayla geçirmiştir. Şor geleneğinde taygadan kasabaya dönen avcılar büyük bir coşkuyla karşılanır ve *toy* denilen kutlamalar yapılırdı. Torbokov da bu kutlamalarda yöresel şarkıları ve Şor destanlarını okuyan *Kayçı*’lik yapmıştır. 37 yaşında girdiği Tomsk Üniversitesi Coğrafya Fakültesi’nden 1943 yılında mezun olan Torbokov entelektüel ilgi alanı olan Şor halkının şarkılarını, öykülerini, masal ve destanlarını derlemiş, kendisi de sık sık şiirler yazarak Şorlar arasında üne kavuşmuştur. Torbokov’un Şor destanlarına yönelik çalışmalarını içeren derleme yapıtı ölümünden sonra 1995 yılında yayımlanmış, 2006 yılında da Kemerovo Eyaleti’nde “Şoriya Vsyudu So Mnoy” (Şorya Her Yerde Benimle) başlığıyla basılmıştır.

Şor destanları alanında çalışmalarıyla tanınan diğer bir uzman Andrey İlyiç Çudoyakov’dur (1928 – 1994). 09 Ağustos 1928 tarihinde Kemerovo Eyaleti’ne bağlı Şor köyü olan Koray’da dünyaya gelen A. İ. Çudoyakov ilk ve orta öğrenimini gördükten sonra kısa süreliğine madenlerde çalışmış, ardından Sovyet Ordusu saflarında 2. Dünya Savaşı’na katılmıştır. Savaştan sonra madenci, demiryolu teknisyeni, depocu ve itfaiyeci olarak 1953 yılına kadar çeşitli işlerde çalışmıştır. 1953 yılında Kazak Devlet Üniversitesi Dilbilim Fakültesi’nde yüksek öğrenime başlayan Çudoyakov halkbilim ve gazetecilik alanında eğitim almış ve “Nekotorie Osobennosti Şorskogo Geroičeskogo Eposa” (Şor Kahramanlık Destanının Bazı Özellikleri) başlıklı tezi savunarak buradan mezun olmuştur. Yaşamının geri kalanını bilim adamı olarak Şor tarihi, kültürü ve yazınbilimine adanmış Çudoyakov’un yazına kazandırdığı “Devyat Bubnov Şamana” (Şamanın Dokuz Tefi), “Etyuda Şorskogo Eposa” (Şor

³⁵⁰ Ergun, A.g.e. 2006, s. 20

Destanının Taslakları) ve “Şorskie Geroičeskie Skazaniya” (Şor Kahramanlık Öyküleri) başlıklı 3 önemli monografisi vardır.³⁵¹

Son olarak bu ara başlık altında SSCB Yazarlar Birliği Novosibirsk Şubesi’nin genel sekreteri ve “Sibirskie Ognı” (Sibiry Ateşleri) adlı derginin genel yayın yönetmeni olan araştırmacı-yazar Aleksandr İvanoviç Smerdov’a (1910 – 1986) da değinmekte yarar vardır. Gençlik yıllarından itibaren yazınbilim alanında çalışmalar yapan A. İ. Smerdov “Sibirskie Ognı” adlı dergide ilk şiirlerini 1930’lu yıllarda yayımlayarak yazarlık mesleğine adım atmıştır. 1940 yılında bir Şor destanı olan ve Şorların yüzyıllardır süregelen bağımsızlık imgelerini yansıtan “Ay Tolay” (Ай Толой) anlatısının çevirisini yaparak Rusça okurlar buluşturur. Şor destanları üzerine araştırmalarına devam eden Smerdov “Altın Kılış”, “Altın Som”, “Ay Manıs”, “Kazır Too”, “Altın Tayçı” ve “Altın Tana” başlıklı Şor destanlarını da Rusça dilinde yayımlamayı başarmıştır.³⁵²

4.2.3. Şor Destanlarının Dilsel Kimlik Bağlamında İncelenmesi

Destanlar bir toplumun geçmişinden bugününe onun kültürünü, örf ve ananelerini, yaşam tarzını, inancını en güzel anlatan metinlerdir. Buradan yola çıkarak ele aldığımız destanlardan tezimizde incelediğimiz metinleri tercümeleriyle birlikte Metin Ergun’un Şor Kahramanlık Destanları adlı çalışmasından alınmıştır. İmlâda bir değişiklik yapılmamış, metinlerden alınan örnekler aynı imlâyla verilmiştir. Tezimizde uygulamalı olarak incelediğimiz Şor destanları, içerisinde Türk dilsel kimliğini uygulamalı bir şekilde görebildiğimiz en geniş kapsamlı sözlü halk eserleridir.

Şekil açısından Şor destancılık geleneğinde Türkistan coğrafyasının Güney Sibiry bölgesi merkezli Türk dilli toplulukların törelerinde görüldüğü gibi destan girişinde olayların çok eski bir zamanda gerçekleştiği izlenimini verecek şekilde “yaratılış anına” göndermede bulunan *girişlik* anlayışı vardır. Bu girişlik kısımlarda yerle göğün birbirinden ayrılması, nesne ve canlıların ilk yaratılışı gibi temel konulara öncelik verilir, ardından destanın konusunu oluşturan kişi ve olaylarının anlatımına geçilir.³⁵³ Örneğin, “*yer yaratılır iken, altın dağ buluttan geçip büyümekte iken, ak*

³⁵¹Чудояков, А. И. (2015). Хранитель Духа Шорского Народа. s. 146, Междуреченск: МАКЕТ
İnternet: https://librarymsk.ru/files/kray_izdaniy/chu, Erişim Tarihi: 29.09.2023,s.17.

³⁵² İnternet: <https://bsk.nios.ru/content/aleksandr-smerdov> (Erişim Tarihi: 25.06.2024)

³⁵³ Ergun, A.g.e. 2006, s. 65.

deniz kıyısından geçip taşar iken, altın guguk öttükten sonra, hayvan kuş yaratıldıktan sonra, kürek ile yer bölünürken, kamış ile su bölünürken” gibi abartılı betimleme anlatım kalıpları destanın “yaratılış anına” vurgu yapmayı önceleyen girişlik anlayışının ürünleridir.

Şor destanlarının dilsel kimlik bağlamında bir diğer göze çarpan belirgin özelliği insanüstü, sıra dışı niteliği bulunan kahramanlara sahip olmalarıdır. Buna göre Şor kahramanlık destanlarında bu niteliklere haiz bir “tanrı” (ülgen, kудay, üç yaratıcı, dokuz yaratıcı), “şeytan” (erlik) ve “yer altı ruhları” üçlemesi karşımıza çıkar. Türk dili ve yazınbilimi uzmanı Metin Ergun (1963 –) bu durumu şöyle özetler;

*“... Kimi zaman, destan kahramanlarını göğün katlarından yere indiren; alplara, bahadırlara binecekleri atları gönderen, taşıyacakları isimleri veren Tanrı, kimi zaman da evlenecek kızları için gökte yarışlar düzenler, alpların kıyasıya mücadele etmelerine vesile olur. Şor destanlarındaki yaratıcı(lar), kimi zaman kutsal kayın ağaçlarının tepelerinde, kimi zaman ise göğün yedinci katında yaşamaktadırlar. Şor kahramanlık destanlarında Ülgen ile Erlik, göğün en yüksek tepesi ile yerin en altından, yani, en uzak mesafelerden söz edilirken de karşımıza çıkmaktadır. Bu durumlarda, Ülgen ile Erlik’in herhangi bir fonksiyonunun olmadığı; alpların, bahadırların seslerinin, haykırışlarının göğün en yüksek noktası ile yerin en altına ulaştığının ifadesi sırasında bulundukları mekânların zikredildiği görülmektedir”.*³⁵⁴

Şor destanları metin çözümlemesi yönünden içerik türlerine göre farklılık arz eder. İstilacı hanlara ya da haraç kesen zorbalara karşı verilen savaşım, âşık olunan ya da özlem duyulan kız uğruna kahramanlarca verilen mücadele, Şor gençlerine karakterlerine uygun ad takılması ya da onları sihirle etkileyerek bir yiğidin gücünün verilmesi sürecinde Tanrıların oynadığı rol gibi konuları anlatan kahramanlık metinlerinin kendine özgü dilsel kimliği dikkatten kaçmaz. Benzer şekilde yeryüzündeki korumasız zayıf insanları koruyan, cesaret sahibi yiğitlere yardım eden, ahlak kurallarını çiğnediklerinde onları cezalandıran tanrıları işleyen mitolojik içerikli metinlerin de dilsel kimliği ayırt edilir. Bu tür metin içeriğine sahip destanlarda ulusal dilsel kimliği mitsel varlık olan Altın Köökler ya da Çaş Köökler aracılığıyla saptamak mümkündür. Onlar her zaman kahramanların en yakın dostu ve en sadık yardımcısıdır. Kahramanlık türü destanlarda nasıl ki insan olan yiğitler savaşıma girer ve sürdürür, mitolojik nitelikli destanlarda da insani özellikleri de bünyesinde bulunduran, ama Tanrısal yönleri daha ağır basan Altın Köökler ya da Çaş Köökler savaşıma girerler ve

³⁵⁴Alizade, R. (2011). “Tıva ve Sor Kahramanlık Destanlarında Mitolojik Motifler”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 11(1), s. 37-38.

genellikle kazanırlar. Bunlara ek olarak mitolojik nitelikli destanlarda yer altı ruhları da önemli bir işleve sahiptir. Bunlar kahramanlara ve tanrılara karşı düşmanlık güden yarı mitsel varlıklardır. Ak Kan ve Ak Kanların oğullarınca temsil edilen bu yarı mitsel varlıklar tarafından kullanılan sözcük yapıları, dışa vurulan dünya görüşleri ve yaşam anlayışları dilsel kimlik saptaması için elverişli ipuçları sağlar.³⁵⁵

Asya Şamanlığında mızrak, kılıç, ok ve yay gibi savaş aletleri insanlığın gerçek düşmanları olarak kabul edilen cin ve şeytanlarla mücadele için gerekli olan gereçlerdir. Burada Şamanlıkta kullanılan bu silahların doğaüstü güçlerle donatıldığı simgesel güçlere sahip olduğu bilinmektedir³⁵⁶. Destanlarda da sıkça geçen ok ve yay sözcükleri; Şamanizmden gelmektedir denilebilir. Şamanlıkta okların kötü ruhları kovduğu düşünülmekte, okların manevi gücünün olduğuna inanılmaktadır. Alıp Manaş destanında Ak Kağan'ın kızını almak için yurdundan ayrılan Alıp Manaş, ailesinin sevgilerini önemsemez. Yolculuk sırasında coşkunu akan bir suyun kenarına gelir ve suyun kenarında kayığıyla bekleyen ihtiyardan kendisini karşı kıyıya geçirmesini ister. İhtiyar, Alıp Manaş'ı kıyıya geçirirken daha önce aynı niyeti taşıyarak yollara düşen ve bir daha haber alınamayan yiğitleri hatırlayarak ağlamaya başlar. Alıp Manaş'ın da diğerleri gibi dönmeyeceğini düşünen ihtiyar, durumu kahramana anlatır. Alıp Manaş, dokuz köşeli bakır okunu ihtiyara vererek bu okun parladığı sürece ölmediğinin anlaşılmasını ister³⁵⁷. Alıp Manaş'ın ihtiyara verdiği dokuz köşeli bakır ok, destanda kahramanın ruhunu temsil eden unsurdur.

Şor destanlarından 'Altın Sırık' destanında Altın Çıltıs'ın oğlu Altın Şappa'ya eş olacak kadın, dokuz kat göğün üstünde bulunan Dokuz Tanrı'nın (Toğuz Çayan) en küçük çocuğudur. Dokuz Tanrı, kızı evlendirmek için yarış düzenlemektedir. Yarışta, baba zamanından ok ve at yakalayamaz dokuz tüylü oku atacaklardır ve dünyaya gelmemiş ve büyümemiş bir at bu okları yakalayacaktır. Bu okları kim tutarsa kız ile o evlenecektir. Dokuz Yaratıcı'nın fırlattığı dokuz tüylü mavi oku kardeş atlar yakalayıp getirirler ve Altın Şappa, Dokuz Yaratıcı'nın en küçük kızları Altın Torkul ile evlenir. Altın Sırık, Dokuz Yaratıcı'nın fırlattığı dokuz tüylü mavi oku getirdikten sonra Dokuz Yaratıcı'ya okları attıkları için kızar. Dokuz Yaratıcı'nın en küçük kızıyla

³⁵⁵ Okkalı, B. (2007). "Şor Destan İncelemeleri". *TDK yay. Dergisi*, s. 103-104.

³⁵⁶ Öngel, H.B. (1999). "Erken İç Asya Şaman Geleneklerinde Ok-Yay Simgeselliği ve Okçuluk". *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Sayı IV. S.53

³⁵⁷ Ergun, a.g.e. 2006, s.103

evlenen Altın Şappa'ya Dokuz Yaratıcı tarafından bahadır gücü bahşedilir. Altın Şappa'ya bahadır gücü veren Dokuz Yaratıcı, Altın Şappa ile Altın Sırık'a yeraltı dünyasına inmelerini ve orada düzenlenecek yarışlara katılmalarını telkin eder. Yeraltı dünyasında Yedi Erlik'in çocukları Torulvasta Ton Molot (Yılmaz Ton Molot) ile Çarılvesta Ças Molot (Yıkılmaz Ças Molot) orta dünyada (yer üstünde) Altın Şappa ile Altın Sırık'ın dışında kendilerine meydan okuyacak bahadır olmadığını söyleyerek Altın Şappa ve Altın Sırık'la dövüşmek ister. Altın Sırık, Kün Kan'ın yerinde Yedi Erlik'in oğullarından Yılmaz Ton Molot'la, Altın Şappa ise Alaca Atlı Yıkılmaz Ças Molot ile Ay Kan'ın yerinde tutuşacaktır.³⁵⁸Destanlarda yer alan bu cümleler ok ve yay gibi aletlerin aslında ulusal dilsel kimlik göstergesi olarak kullanıldığını, seçilen her nesnenin bir kimlik ifade etme biçimi olduğunu bizlere göstermektedir.

Destanlarda kullanılan mekânda yine kendi içinde özel anlamlar taşımaktadır. Her milletin kendisi için özel bir anlamı olan mekanlar bulunmaktadır. Destanlarda geçen yerler toplumun yaşam tarzı ve uğraş alanlarıyla ilgili bizlere ayrıntılı bilgi vermektedir. Biz anlatılan hikâyede olayın geçtiği yerden toplumun ne ile geçindiğini, iklimini, nasıl bir mekânda yaşadığını, yaşam tarzı gibi pek çok tahminde bulunabiliriz. Örneğin Şor destanlarının çoğuna baktığımızda karşımıza dağlar, oba, deniz, deniz kıyısı, büyük nehir, bozkır, tepe, sırt gibi kavramlar bize olayın geçtiği yerin coğrafi koşulları hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Burada toplumun yaşadığı yerin onun dilsel kimliğine etkisi gözle görülür bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Coğrafi şartlar her ülkede farklı olduğu gibi Rusya gibi büyük alanlara yayılmış ülkelerde aynı isim altında toplanmış insanların bile farklı koşullarda yaşamaları ve bu ortamın edebi eserlerini etkilediği aşıkardır. Bahsi geçen Altın Sırık ve Ak kan destanlarında sürekli geçen simgeler bunun en güzel örnekleridir.

*Uzun tayğa paştasına ulug salğın kirişti, çabıs tayğa paştarı çaba şabilertisti.
(Yüksek tayga başlarında azgın kasırğa esti, alçak tayga başlarını eğip geçti³⁵⁹).*

Toğus tolğay aylan kelip, Dokuz kıvrım yapıp dönüp,

Altın talay polup arıl tüşpartır. Altın ırmak olup yarıp inerd³⁶⁰.

³⁵⁸ Ergun, A.g.e. s.76.

³⁵⁹ Ergun, a.g.e. s.203.

³⁶⁰ Ergun, a.g.e. s.229

Toplumun yaşadığı coğrafya onun hem diline hem de kimliğine etki etmektedir. Yaşadığınız bölgedeki tüm fiziki koşullar sizin günlük kullandığınız dile etki edip işlemektedir. Bir süre sonra konuşan kişilerin farkında olmadan bilinç altının etkisiyle olağan duruma uyum sağlayıp sıradanlaşmaktadır. Destanlarda yer alan tüm doğal güzellikler toplumun diline dolayısıyla da kimliğine yansımıştır.

Şorların ikamet ettikleri bölgede en önemli geçim kaynaklarının avcılık olduğu bilinmektedir. Destanlar bir toplumu her yönüyle anlatan sözlü halk gelenekleri olduğundan dolayı geçim kaynakları da bu eserlerin içerisinde yerini bulmuştur. Avcılık, Şorların inanç ve yaşam tarzlarıyla iç içe geçmiştir; aslında avcılık onların dinleri, dinleri de avcılıktır. Şamanizm inancında bulunan birçok unsur avcılıkta karşımıza çıkmaktadır. Şorların inancına göre ruhlar, yani dağ, orman ve su “iyeleri”, avcıların avdaki başarılarını etkilemektedir. Avın güzel geçmesi için ruhların memnun edilmesi gereklidir. Bu yüzden Şorların av esnasında ve öncesinde yapılan birtakım ritüelleri vardır. Onların inançlarına göre dağın, ırmağın ve tayganın çok sayıdaki ruhları vardır ve bunlar insanların yaşantılarını etkiler, yön verir³⁶¹. Örneğin; Ak Kan destanında geçen Ak Kağan ve Altın Arığ arasındaki şu konuşma bize Şorların hayatlarında avcılığın öneme dair ipuçları vermektedir.

“Eze, ak kan, annačan ak taygana annap kuştapşıkpannan ala pir kırık çıl ert-pardı.” (Hey, Ak Kağan avlandığın ak taygaya avlanmaya- kuşlanmaya çıkmadığından beri kırk yıl geçti.³⁶²)

Yine Ak Ölen destanında geçen;

“Men abam kan poltur,

“Malımnı ça sürtür.

Anda atpandır,

Kuşta atpandır.”.

Benim babam bir Kağanmış,

Malımı Düşman sürmüş

Hayvanda avlamamış,

Kuşda Kuşlamamış.³⁶³satırları, aynı

zamanda Kağanların ava gitmeden önce üstlerine giydikleri kıyafetleri, bu kıyafetlerde takılı olan bazı demir ya da bakır objeleri bize tasvir etmektedir. Av esnasında giyilen kıyafetler, takılan takılar, Kağanların atlarına geçirdikleri eyer ve

³⁶¹ Bağcı, a.g.e. 2011, s.24.

³⁶² Ergun, A.g.e. s.154

³⁶³ Ergun, A.g.e. s.217

onun üzerindeki simgeler hep av esnasında uğur getirdiğine inanılan objelerdir ve öylesine seçilmemişlerdir. Tüm bu yapılan ritüeller kanaatimizce Şaman geleneğinden gelmektedir. Şaman geleneğinde semboller çok önemlidir. Örneğin Şaman davulunun üzerine çizilen kartal resmi olmadan Şaman gökyüzüne ulaşamaz ve Gök Tanrı katına çıkamaz. Av esnasında da aynı şekilde sembollerin manasına inanılır eğer onlar olmazsa uğursuzluk getireceği düşünülerek ritüeller tamamlanmadan ava çıkılmaz.

Destanlarda yer alan hayvanlara bakacak olursak en çok göze çarpan “at”tır. At bozkır kültüründe önemli bir yere sahiptir. Özellikle hayvancılıkla geçinen taygada yaşayan toplumlar için vazgeçilmez olan at hayatın her noktasında kullanılmaktadır. Kadim Türk toplumlarına da baktığımızda aslında at genel olarak Türk toplumları için her zaman vazgeçilmez olmuştur. Hatta kutsal kabul edilmiştir. Kültürümüzde var olan pek çok özlü söz ve atasözü de aslında bunu doğrular niteliktedir. Atı ilk ehlileştiren ve demiri ilk işleyenlerin Türkler olduğu kabul edilmektedir. Durum böyle olunca bozkırda yaşamını idame ettiren bir topluluk için yaşam kolaylaşmakta refah düzeyi artmaktadır. Bu durum onları bozkırda yaşayan diğer zümreler arasında ön plana çıkarmakta düşmanlarını arttırmakta ve onların devletleşmesini kolaylaştırmaktadır. Türk dünyasındaki diğer destanlarda da sıkça kullanılan at motifi Şor destanlarında da karşımıza çıkmaktadır. At Türk kültüründe fiziksel öneminin yanısıra mitolojik ve dini değere de sahiptir. Hem mitolojiyi hem de Şamanizm inancından etkilenecek ortaya çıkan izler destanlarda farklı şekillerde kendini göstermektedir. Türk destanlarında olduğu gibi Şor destanlarında da at kahramanın yanında yer alan onun yoldaşı, yardımcısı ve olağanüstü güçlere sahip olan bir arkadaştır. Kahramanlar için at dualarında dahi yer verdikleri kutsal bir varlıktır. Destanlarda yer alan atların kimi yeraltından yada denizden gelen kimi dağdan yada gökyüzünden inen kimi ise rüzgarla gelen canlılardır. Destanlarda geçen atlar kahramanın en büyük ve önemli yardımcısıdır. Atların Tanrıdan geldiğine inanılır. Çoğu zaman atın başarısı ya da başarısızlığı birbirinden ayrı düşünülmez bir bütündür. Örneğin; Ak Kağan destanında geçen aşağıdaki cümleler bunlara örnek gösterilebilir.

Ak kan po künü çarıkı ebirekörüp nanm-odurğan tujunda ak tayğazının pir çanğı ujundaak-kır kulun çügürüp parbıstırlar. Ak Kan nana-nana kelgenin-sıbıskalığ sınına şıktı,slağaylıg peline tüştü. (Ak Kağan, bu ak dünyayı dikkatlice bakıp döndüğü

sırada ak taygasının bir ucundan ak kır tay ile ak doru tay koşup geçiverdi. Ak Kağan döne döne geldiğinde, uğultulu sırta çıktı, düz bele indi.)³⁶⁴

Ak Kağan destanında geçen, aşağıdaki cümleler at ile kahramanların zayıflıklarının ve başarılarının birbirinden ayrı düşünölemeyeceğı gerçeğini gözler önüne serer.

“*Altıma münden ak kor-at attın artığı tep, sanağam, attın mönüzü poltur! Men aba kulak alıp artığı tep, sananğam, alıptın mönüzü polturum!*” (Altıma bindiğim ak doru atı, atların iyisi diye düşünmüştüm, yiğitlerin zayıfı imiş! Ben Aba Kulak kendimi yiğitler yiğidi diye düşündüm, yiğitlerin zayıfı imişim!)³⁶⁵

Destan kahramanının yanında yer alan atın, bütün Türk destanlarında olağanüstü özelliklere sahip olarak su ruhundan geldiğine inanılmaktadır ³⁶⁶. “Dağların ve göllerin”, insani bir ruha sahip olduğı düşüncesi mevcuttur. İnsanoğlunun dünyaya geldiğinde ve öldüğünde karşılanması ve uğurlanması su ile yapılır. Diğer bir deyişle hayat suyu ve ölüm suyu olarak adlandırdığımız su kültünün, yaşadığımız dünyaya mitolojik yansımasıdır. “Yaratılışın başlangıç işareti su olduğundan, bütün canlılar sudan yaratılmıştır. Hayvanlar içerisinde de at da “su unsurunun hayvan biçimini almış onu simgeleyen timsali durumundadır .”³⁶⁷ Hayvanlar arasında bulunan mitolojik özelliklere sahip olduğı düşünülen bir başka canlı da kuştur. Kuş, Sibirya Türk kabilelerinin mitolojisinin merkezinde bulunmaktadır. Şaman tasavvurlarında kuşun günümüzdeki anlamı büyüktür (ilk kam, öğretmen, kamin ulağı, kamin yardımcısı; ayrıca kostüm ve tef vd., kuşla bağlantılıdır); kozmogonik mitlerde daha hiçbir şey yaratılmadan önce bir kuş görülür, kuş suretinde dünyada dolaşır ve ardından Ülgen¹², Kuday¹³ veya Karahan/¹⁴ Kayrakan ilk Tanrı adları ortaya çıkar. Şor Türklerinde kuş ateş getiren, ateş yakmayı öğreten varlıktır: “Şorlar aç kaldıkları ve soğuktan dondukları zaman, Kuday insanlara acır, merhamet eder ve kuşlardan insanlara yardım etmelerini istemiş. Çok sayıda kuş ateş aramaya koyulmuş. Ancak sade karakuş – kartal insanlara taşı demire vurarak ateş elde edebileceklerini söylediğı.”³⁶⁸ rivayet edilmektedir. Şor destanlarında

³⁶⁴ Ergun, A.g.e. s.155

³⁶⁵ Ergun, A.g.e. s.192

³⁶⁶ Elçin, Ş. (1963). Atların Doğuşları İle İlgili Efsaneler, Türk Folklor Araştırmaları, İstanbul, S.162

³⁶⁷ Bayat, Fuzuli (2007). Türk Mitolojik Sistemi II. İstanbul: Ötüken Yayınları, s.248.

³⁶⁸ Bağcı, A. (2020). “Şor Türkleri Atasözlerinde Hayvan Kültü”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sayı:50S.338

da yer alan kuşlar çoğunlukla bir mücadele yada savaş öncesinde gökyüzünde beliren uçuş şekliyle sonucu önceden haber veren bir özelliğe sahiptir. Son olarak şunu belirtmek gerekir ki; hem Türk kültüründe hemde Şaman geleneğinde önemi bulunan hayvanlar destanlarda da ulusal dilsel kimliğin en güzel göstergeleri olmuştur. Her daim manevi ve kutsal değeri olduğu düşünülen at ve kuş gibi hayvanlar destanlarda da bu özelliğiyle kullanılarak toplumun ulusal dilsel kimliğini yansıtmaktadır.

Şor destanlarında kadın karakterler çok önemli bir yer tutmaktadır. Türk kültüründe kadının önemi geçmişten günümüze kadar nasıl değer gördüğü herkes tarafından bilinmektedir. İlk kurulan Türk devletlerinde Kağanın devletle ilgili kararları alırken Hatuna danışması, Dünya üzerinde kadınlarla ilgili pek çok kararda Türkiye'nin öncülük ederek hemen harekete geçmesi Türk kültüründe kadına verilen değeri göstermektedir. Chirli, Şor kahramanlık destanlarındaki kadın tiplerini incelediği “Şor Kahramanlık Destanlarında Kadın Tipi” başlıklı makalesinde, destanlarda kadınların önemli bir yer tuttuğunu dile getirir. Şor destanlarında kadınlar hem ana kahraman hem de yardımcı kahramanın olarak karşımıza çıkmaktadır. On beş Şor kahramanlık destanını inceleyen Chirli, bütün Türk destanlarında kadının önemli bir yer tuttuğunu ifade eder. Eski Türk toplumlarında aile en önemli sosyal birliktir. Ailenin temelini de kadın teşkil eder. Türk kahramanlık destanlarının çoğunda kadın ilahî bir varlık olarak görülür. Şor kahramanlık destanlarında mitolojik unsurlar bolca bulunur. Hem erkek hem de kadın kahramanlar doğaüstü güçlere sahiptir ve bu güçleri daha doğarken onlara bahşedilmiştir. Kahramanlar güçlerine güvenir ve neticede plansız bir şekilde hareket ederler. Bu durum onları çeşitli zaafılara düşürür. Bu durumlardan kurtulabilmek içinde akıl hocaları vardır ve bunlar ya bir aile büyüğü ya eşi ya da kız kardeşleridir. Yani eski Türk toplumlarında olduğu gibi Şor destanlarında da kadın önemli bir figürdür. Erkek kahramanlar bir tehlikeyle karşılaştığında kadınlar onlara rehberlik eder. Şor destanlarında kadın kahramanlar sihir-büyü yapma özelliğine de sahiptirler. Destanlarda kahramanların başlarına neler geleceği, ne zaman ölecekleri, yurtlarının ne zaman ve kimler tarafından yağmalanacağı kendilerine önceden bildirilir. Bu gibi bilgileri veren kişiler çoğu zaman kadınlardır³⁶⁹.

³⁶⁹ Chirli, Nadejda. (2008). “Şor Kahramanlık Destanlarında Kadın Tipi”, Turkish Studies, Volume3/7, s.295-296.

Şor destanlarından biri olan Altın Sarık destanında da benzer olay vardır. Yaşlı bir kadın yurtlarına düşmanın geleceğini önceden bildirir ve olay vuku bulur. Kadınlar bu ilahi güçlerinin yanısıra aynı zamanda saha da da aktif bir şekilde yer almaktadırlar. Kadınlar zırh giyebilir, kılıç kuşanabilir, halka veya orduya hükmedebilir. Hatta bir adım daha ileri giderek erkeklerle birebir mücadele edip dövüşebilir. Bu gücüne ek olarak şifalı bir tarafları da vardır. Çoğunlukla destanların içerisinde şifalı otlarla ve verdiği öğütlerle bu özelliği gün yüzüne çıkmaktadır. Ölen Tayçı destanında Kögey Kök, kocasının yerine geçer ve kocasının otuz kat zırhını, otuz kat çizmesini giyer. Bunun ardından Kögey Kök'ün kadın yüzü kocasının erkek yüzüne dönüşür. Diğer destanlarla benzer bir şekilde destanlara konu olan karakterler sadık, cefakâr ve kocalarının en yakın destekçileri şeklinde karşımıza çıkmaktadırlar. Destanlarda her ne kadar kadının en büyük özelliği anne oluşu olsa da kadınlarda erkekler gibi ok atar, ata biner ve erkeklerle mücadele ederler.

Şor destan metinleri içerisinde bereket göstergesi olarak yer alan karakter Algızdır. Destan içerisinde bu kadın karakter minnettarlık, tebrik, dilek anlamlarına karşılık gelmektedir³⁷⁰. Şor destanlarından Ölen Tayçı ve Kara Kağan'ın içerisindeki baş kahraman kadındır. Burada geçen kadınlar güzelliklerini aydan, güneşten alır ve belikleri önlerine sırtlarına yayılır. Yiğit kahramanın başı zora girdiğinde ona akıl veren yine yanında bir kadın ortaya çıkar ve ona gelecekte haber verir. Örneğin;

Altın kök öreken ayttı: “Ulug çayaçı altınğa mingen kan çergeren adın kamçı şaptırbaska çayalğan. Kaydı-dâ mañzırazañ kamçı şappayzıñ! Kamçı şappas kan çergeren atka kamçı şapkanda ulug şay polçeñ, ulug urçuk polçeñ!” teger. (Altın Köök koca karı söyledi: “Ulu yaratıcı altına bindiği kan al atını, kamçılanmaz y8aratmış. Ne kadar acelen olsa da kamçılama! Kamçılanmaz kan al ata kamçı vurulanda, büyük felaket olur! Büyük bela olur!” demiş)³⁷¹.

Türk destanlarının bazılarında kadın karakterler ilahi güçlere sahiptir. Şor destanlarından Kan Pergen'de de başkahramanın ölümüyle ilgili sırrı açığa çıkaran gelecekte haber veren kişi kadındır. Kan Pergen'in karısı, onu kız kardeşinin evine gitmemesi hususunda uyarır. Başka bir kadınsa Kan Pergen'in değil Kan Alp'in öleceğini söyler ve olay bu şekilde gerçekleşir.

³⁷⁰ Tuncay, B., Çataloluk, O. (2014). “Orta Asya Türk Hikâye ve Destanlarında Türk Halklarının Etnik Gelişim Aşamalarının İzleri ve Türklerin İlk Ata Yurdu Meselesi”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, s.9.

³⁷¹ Ergun, a.g.e. 2006, s.386.

Şor destanlarında sihir büyü yapma yeteneğine sahip olan yine kadınlardır. Örneğin, Öleğ Tayçı'da Kögey Kök, kocası Öleğ Tayçı, sözünü dinlemeyip, otağdan dışarı çıkmayıp ulu toya gidip de ulu bahis vermeye yanaşmayınca onu efsunlar ve otuz gün boyunca uyumasını sağlar.³⁷²

Şor destanlarında geçen kızlar saçlarını yedi ya da dokuz belik örmektedirler. Kanaatimizce bu sayılarda öylesine seçilmiş sayılar değildir. Türk geleneklerine ve İslam dünyasında birtakım geleneklerinin en eski inançlardan olan Şamanizm'den geçtiğini varsayarsak sayıların çok farklı anlamları karşımıza çıkmaktadır. Antik Yunan'da Pythagoras Tanrı'nın pozitif tam sayıları yarattığını söylemiş ve Pythagorasçılar Tanrı'nın yarattığına inandıkları sayılara dini anlamlar katmışlardır. Aynı zamanda da tüm evrenin sayılardan ve bu sayıların birbirine oranlarından oluştuğu gerçeğini benimsemişlerdir³⁷³. Örneğin; Annemarie Schimmel "Sayıların Gizemi" isimli eserinde Yedi (7) sayısını şöyle tanımlamaktadır. "Bilgeliliğin sütunlarıdır ve 4 elementi kuşatan ve duygusal güçlere karşılık gelen maddî dörtlemeye (hava=zekâ, ateş= istenç, su= duygular, toprak=ahlâk) birlikte yaratıcı ilkelerin üçlüğünü (aktif zekâ, pasif bilinçaltı ve iş birliğinin düzenleyici gücü) içerisinde barındırır"³⁷⁴.

İslam dünyasında da yedi sayısının önemli bir yeri vardır. Cennetin yedi kapısı, cehennemnin yedi basamaklı merdiveni bulunmaktadır. Hacca giden kişiler Kabe'nin etrafını yedi kez tavaf etmekte, şeytan 7 defa taşlanmaktadır.

Günümüzde sürdürülen naaş gömüldükten sonra ölen kişinin ardından okutulan duanın "7" günlük ritüele karşılık gelmesi sebebiyle olduğu kanaatine vardığımız Divan-i Lügatit Türk' te Türklere ait verilen şu bilgiyi de paylaşalım; "yog" kelimesi ölü gömüldükten sonra "3" ay "7" güne kadar gömmekten dönenlere verilen yemek adıyla açıklanır. Buradan yola çıkarak 7 gün boyunca okutulan duanın önemli bir Türk âdeti olduğunu söyleyebiliriz. Zira Kaşgarlı Mahmut'ta bunu "Ol ölügen yogladı" "Ölü için ziyafet yapıldı." cümlesiyle bizlere aktarır. Divan-ü Lügat-

³⁷² Ergun, a.g.e. 2006, s.477.

³⁷³ Kılıç, C. (2006). "1 ile 10 Arası Sayılar Metafiziği (Pythagorasçı Sayıların Sembolizminin Dini ve Felsefi Düşüncelerdeki Yeri". *Felsefe Dünyası* 43, 31.

³⁷⁴ Schimmel, A. (2000). "Sayıların Gizemi". İstanbul: Alfa yay., s.140.

it Türk'te "7" sayısının geçtiği bazı cümleler şöyledir "Yetti: Yedi. Sayıda "7" buradan alınarak yedi kat gök denir³⁷⁵.

Altay türeyiş efsanesinde ise Ülgen yeri yarattıktan sonra yeryüzünde "7" erkek ve bu "7" kişinin her biri için birer tane olmak üzere "7" ağaç yaratır sonra "May-tere" isimli "8." bir adamı ve altın dağın üzerinde onun ağacını yaratır. "7" yıl sonra döndüğünde "7" ağaçta her biri bir yılda büyümüş "7"şer dal olduğunu görür. Yine Altay Türklerinin inancına göre Gök "7" ve "9" kattır³⁷⁶. Orta Asya kültüründeki sayıların gücüne olan inanış onların İslam dinini kabul etmesinden önce oluşmuştur. Eskiden Şamanizm düşüncesine sahip olan Türklerin Güneş Tanrısına, Ateş Tanrısına, Su Tanrısına inandığı bilinmektedir. Yuvarlak şekilde pişirilip dağıtılan yedi ekmek Kazak Türklerinin kültüründe günümüzde de yaşamaya devam eden bir gelenektir. Bu ekmeklerin yuvarlak olması ve yedi tane olması yedi gezegenin olduğunu anlatır³⁷⁷.

7 sayısı gibi 9 sayısında geçmişten beri pek çok Türk halk geleneği örneklerinin içerisinde geçmektedir. Örneğin, Türklerin atası olarak kabul edilen Yafes'in oğullarının "9" tane olduğu tahmin edilmektedir. Buradan çoğalan ve dünyaya yayılıp teşkilatlı devletler kuran Türkler bu bakış açısına göre "9" sayısı üzerine var olmuşlardır. Buradan hareketle Orhun Abidelerinde de "9" sayısı Dokuz Oğuz Beyi, Dokuz Oğuz Milleti, Dokuzuncu Ay gibi pek çok örnekte de gördüğümüz üzere geçmektedir. Mualla Uydu Yücel'in aktardığına göre Doğu Türklerinde 9 kutsaldır. Bu algıyı Kaşgarlı Mahmut'ta desteklemektedir. Şöyle ki, Divan-ı Lügatit Türk'te Türklerin 9 sayısını uğurlu saydıkları, Hakanların otağlarının başında 9 tuğ olduğunu dile getirir. Zira devlet ne kadar büyük olursa olsun 9 tuğdan büyük olamaz inancı hakimdir³⁷⁸. Şamanizm de devlet teşkilatlanması olmasa da devlet uğuru ve kut töreni görülmektedir. Tahtta geçen hükümdar hemen öncesindeki törende belli ritüellere katılır ve "9" kez döner ve bunun ardından, tahta geçişe devam eder. Yine Bahattin Ögel'den aktarıldığına göre Türklerde 90 sayısının kutsal olduğuna inanılmaktadır. İslamiyete de baktığımızda Allah'ın 99 isminin olması bu

³⁷⁵ Saçıl, T. (2019). "İslamiyet Öncesi Türk Kültüründe Sayılar", Yüksek Lisans Tezi: İstanbul Üniversitesi: İstanbul, s.35.

³⁷⁶ Çoruhlu, Y. (2011). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yayıncılık: İstanbul, s.135.

³⁷⁷ Torebekzy, L. (2021). "Türk Halk Kültüründe ve Edebiyatında Yedi Sayısı", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, Cilt 8, Sayı1, s:84

³⁷⁸ Saçıl, a.g.m., s.64.

geleneğin hala daha devam ettirildiğine işaret etmektedir. Şamanizm’de yeraltı alemi 7 ve 9 kattır.

Ak Kağan Destanında geçen aşağıdaki örnek bize bunu anlatmaktadır. Ak Kağan destanında Ak Kağan ve karısı tanıtılır. Üç nesil, üç zamandan beri yaşayan Ak Kağan ve karısı bu zamana kadar çocuklarının olmadığına üzüлp ağıt yakarlar. Ak Kağan’ın karısı Altın Arıg, kocasının kırk yıldır av avlamaya gitmediğini ona hatırlatır. Ak Kağan karısının dediklerini doğru bulur, zırhını giyer ava çıkar. Aydan döndüğünde evde karısının bir kız ve oğlan çocuğuyla birlikte yemek yediğini görür. Çocukların onun evlatları olduğunu anlar. Kız, kardeşine dönüp ad almasını ve kendisine nam verdirmesini ister. Üç günün sonunda ak denizin kenarından gelen ihtiyara alaca boz kâsedeki içeceği sunar. İhtiyar dua eder ve önce ablasına Altın Tana sonra da oğlana Altın Tayçı adını verir. Altın Tayçı ak kır atıyla otağa varır. Altın Kağan onu selamlar ve kırk odanın dibindeki bir yiğidin yanına götürür. Yiğit yemeğini yedikten sonra Altın Tayçı’ya saldırır. Yedi gün dövüşürler. Çargın Taygı adındaki bu yiğidi yener ve onun ak tüylü atını da öldürür. Altın Tayçı, Altın Kağan’a giderek kağanın kızını beğenir ve evlenirler. “Men altıngızı çer altınan çetti çolap, mal kaçırırm; sen üstüngüzü künü çarıktan togus çolap mal kaçır. Ben alttaki yerin altından yedi defa dolaşıp, mal kaçırırm, sen üstteki ak dünyadan dokuz dolaşıp mal kaçır”. Ve Altın Sırık destanında geçen “Pir çetti kün karbaştılar, Çer karazı pilbediler. Toğus kün karbaştılar. Toburak karazın körbediler.” (Yedi gün kapıştılar, Yer karasını bilmediler. Dokuz gün tutuştular, Toprak karasını görmediler.) Dizeleri bize 7 ve 9 sayısının ne kadar önemli olduğunu, kültürde günlük hayatın içerisinde ne sıklıkla kullanıldığını gözler önüne sermektedir³⁷⁹.

Buradan yola çıkarak hem 7 hem de 9 sayısının Şor destanlarındaki özel yerinin Şamanizmden geldiği yadsınamaz bir gerçektir. Sayıların kutsal özelliklerinin insanların tarihten bugüne kadar pek çok karar ve olayda kilit nokta oynadığı görülmektedir. Yine Şor destanlarında geçen yiğitlerin öldürüldükten bir hafta sonra dirilmesinin tesadüf olmadığı gün yüzündedir. Sayıların Şamanizm geleneğindeki yeri çok önemlidir. Şor destanlarında da sayıların kullanılmasının günlük hayat içerisinde onların kutsayıcı, koruyucu, kurtarıcı, bereketlendirici ve arındırıcı özelliklerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Destanlarda kullanılan sayılarla ilgili bir

³⁷⁹ Ergun, A.g.e. s.158

değerlendirme yaptığımızda ulusal dilsel kimliğin bu geleneğin içerisinde pek çok noktada olduğu gibi metinlerde geçen rakamlar hususunda da kendini hissettirdiğini söylemek gerekir. Tarih, gelenek, örf ve adetlerimizin izlerinin çok net bir şekilde sayılar vasıtasıyla destanların içerisinde hissedildiği gün yüzüne çıkmış bir gerçektir. Yine sık sık yerin yedi kat altı ve göğün üstü gibi benzetmeler destanlarda sıkça geçen ikilemelerdir. Buradan yola çıkarak Türk destanlarında İslamiyet öncesi inanışların izlerinin var olduğunu söyleyebiliriz. Zira Türkler uzun bir süre Gök Tanrı inancına inanmış ve ona iman etmişlerdir. Şorların yaşadığı bölgede ortaya çıktığı ve uzun yıllar Altay bölgesinde varlık gösteren Şamanizm’de onların destanlarına çok önemli etkileri olmuştur. Şamanlıkta Yer, Yeraltı ve Gök üç alem bulunmaktadır. Rövşen Alizade “Azerbaycan Folklorunda tabiat Kultları” başlıklı eserinde “Altın Sırık” destanındaki Dokuz Yaratıcının kozmik düzenin bütünlüğünü sağlayan, Türk milletini yükseltmeleri için yiğitlere “kut” veren Gök Tanrı olduğunu dile getirir ve İslam’a kadar yaşayan ecdadın da esas inancı Gök Tanrıdır der. Bu açıdan, Gök Tanrı inancı çevresinde vuku bulmuş monoteist dini, yalnız Gök Tanrı dini gibi anlamak mümkündür. Gökyüzünün sonsuzluğu, derinliği Gök Tanrı’da ortaya çıkmıştır. Eski Türkler Gök Tanrı’nın resmini çizmemiş, heykelini yapmamışlar, Ulu Tanrı’nın – Gök Tanrı’nın yüceliğini anlayarak, ona secde etmişlerdir” demektedir³⁸⁰.

³⁸⁰ Alizade, R. (2008). *Azerbaycan Folklorunda Tabiat Kultları*, Bakü, Nurlan. s. 26

5. SONUÇ

Çok bilinmeyenli bir matematik denklemine benzeyen insan ne kadar farklı bakış açılarıyla incelenirse kendisine o kadar hayranlık uyandıran tansıksı bir varlık olduğu fark edilir. Eğer insan bir akıl ile anlaşılamayan olarak varsayılırsa dil, kuşkusuz, tansık içinde tansık tanımını hak eder demek abartı olmaz. Dilin bu gizemli hali aslında çok eski zamanlardan beri insanoğlunun ilgisini çekmiş, antik çağlardan günümüze kadar çeşitli düşünürlerin derin yorumlamalarına konu olmuştur. İnsanın dil yeteneğini merak eden araştırmacılar özellikle son yüzyılımızda daha anne karnında iken bebeğin dil edinimin nasıl şekillendiği ve doğum sonrası ilk mırıldanmadan konuşmaya kadarki dilin gelişim sürecini sinirbilim, kalıtım bilimi, ruhbilim ve dilbilim gibi bilim dallarına başvurarak disiplinler arası bir yaklaşımla mercek altına almışlardır.

Zamanla görülmüştür ki dilin salt kendisini bir nesne olarak incelenmek yeterli olmamaktadır. Çünkü dilin işlevi esasında bireyin sınırlarını aşan bir eylem olup, birey dışındaki öteki kişileri de kapsayan bir etkileşime yol açmaktadır. O halde dili “dildeki insan” ve “insandaki dil” şeklinde ele alacak olursak karşımıza yeni araştırma alanları çıkmaktadır. Tezimize konu olan dilsel kimlik son yüzyılda araştırmacıların ilgi odağı olmuş, yurtdışında bu alanda çok çalışma yapılmıştır.

Tezimizin Giriş bölümünde de açıklandığı gibi, bu tezin temel amaçları Rusçada dilsel kimlik kavramını teorik olarak tanımlamak, tarihi geçmişini, alana katkı sunan bilim insanlarının elde ettiği sonuçları aktarmak ve uygulamalı olarak konuyu incelemektir.

Tezimizin birinci bölümünde insan ve dil ilişkisi ele alınmıştır. Ardından insanın toplumsal yapısı göz önünde bulundurularak dilin en önemli parçası olan insanın bu yapı içerisinde incelenmesi gerekli görülmüştür. Elbette toplum kavramının burada başat faktör olması bizi kavramın tanımını yapmaya ve dilse kimlik içerisindeki önemini dile getirmeye itmiştir. Dil nasıl ki insansız düşünülemez insan da sosyal bir varlık olmasından ötürü toplumdan ayrı düşünülemez. Tüm bu hususların ardından konumuzun temelini oluşturan birey, bireysellik ve kimlik başlıkları tanımlanmış ve ayrıntısıyla incelenmiştir.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren araştırmacıların kuramsal temellendirme arayışları üzerine yoğunlaşmaları dilbilim alanına yeni bir katkı sağlamış bu anlamda

dilsel kimliğin kavramsallaştırılması, kuramsallaştırılması ve çözümlenmesine dönük özellikle Rus dilbilimsel yazında övgüye yaraşır bir bilimsel emeğin ortaya konmasına ve konuya ilişkin belli bir çerçeve sunan ana parametreler dizisinin temellerinin atılmasına zemin hazırlamıştır. Rus dilbilimciler tarafından günümüze kadar ortaya koyulan bu çalışmaların, kuşkusuz, dilin bireyin düşünce, benlik ve kimliğin biçimlenme sürecinde oynadığı rolü göz ardı eden salt araçsal ve işlevsel bakış açısının kırılmasına önemli bir katkı sunduğu savunulabilir. Tezimizin Dilsel Kimlik Nedir? Başlıklı ikinci bölümü Rusya’da bu alanda yapılmış çalışmaların incelenmesi sonucu oluşturulmuştur. Dilbilimsel yazında Rus araştırmacılarca üzerinde yoğun emek harcanan *dilsel kimlik* konusunun kavramsallaşma ve kuramsallaşma serüveninin, Batı yazını ile hemen hemen aynı tarihte başladığını söylemek mümkündür. Buradan yola çıkarak *dilsel kimlik* kavramının kullanımının tarihsel iz düşümüne Alman dilbilimci Johann Leo Weisgerber (1899 – 1985) ve Rus dilbilimci Viktor Vladimiroviç Vinogradov (1895 – 1969) tarafından 1930’lu yıllarda neredeyse eşzamanlı olarak ortaya konulan çalışmalarda rastlanıldığı ele alınan görülmüştür.

Dilsel Kimlik kavramını Rus dilbilimsel yazınına kazandıran ilk dilbilimcinin ise Georgiy İsayeviç Bogin olduğu varsayılmaktadır. Ülküsel dilsel kimlik özelliklerini belirleyen Bogin, kavrama ilişkin çalışmalarını bir adım öteye taşıyarak 1984 yılında, “Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текста” (Metin Türleriyle İlişkisi Açısından Dilsel Kimlik Modeli) başlıklı çalışmada *dilsel kimlik biçimi* ortaya koymaya çalışmış ve bu alanda bir ilke imza atmıştır.

Dilsel Kimlik kavramının kuramsallaşmasına büyük katkı sunan bir diğer dilbilimci Yuriy Nikolayeviç Karaulov olmuştur. Düşünbilimsel ve tinbilimsel bakış açısına dayanan kendi yaklaşımı kapsamında kavrama geniş bir bilimsel çerçeve kazandırmayı başarmış ve “Русский язык и языковая личность” (Rus Dili Ve Dilsel Kimlik) başlıklı yapıtında *dilsel kimlik* kavramının o zamana kadarki en geniş bilimsel tanımını sadece ulusal değil, uluslararası dilbilimsel yazına atfetmiştir. Bu öncü bilim insanlarının ardından pek çok araştırmacı bu alana dilsel kimlik alanında yaptıkları çalışmalarla katkı sunmuşlardır.

Dilsel kimliğin kavramsal açıklaması, tür ya da türlerinin tanımı herkes tarafından kabul edilmiş bir netlik arz etmediği gibi, aynı şekilde kuramsal boyutu da

dilbilimciler tarafından üzerinde uzlaşıya varılmış bir netliğe sahip değildir. Tezimizin üçüncü bölümünde Rus dilbilimciler tarafından ele alınmış kuramsal yaklaşımlara yer verilmiştir. Çağdaş Rus dilbilimciler tarafından geliştirilen *dilsel kimliğe* yönelik yakın dönem kuramsal yaklaşımların çoğunun temelinde *insanbilimseldilbilim* (антропологвистика) paradigmasının yer aldığı tespit edilmiştir. Bu paradigmaya dayalı *dilsel kimlik* kavramına yüklenen kuramsal anlayışa göre *dilsel kimlik*, dilbilimsel yazında yeni bir evrenin başlangıç aşamasını oluşturan bütünleştirici bir temel yapıtaş ve dilsel araştırmalar için “tüm yolların kesiştiği bir kavşak” gibi bütünleştirici bir özellik taşımaktadır. Kurumsal yaklaşımlar, Georgiy İsayeviç Bogin ve Didaktikdilbilim Yaklaşımı, Yuriy Nikolayeviç Karaulov ve PsikoDilbilimsel Yaklaşımı, Sergey Grigoreviç Vorkaçev ve Kültürdilbilimsel Yaklaşım, Vladimir Yegoroviç Vorobyev ve Ulusal Kimlik Yaklaşımı, Aleksandr Grigorryeviç Fomin ve Cinsiyet Yaklaşımı, İgor Vasilyeviç Rujitskiy – Yekaterina Vladimirovna Potemkin ve Çift Dilli Yaklaşım, Vladimir İlyiç Karasik ve Toplumbilimsel Dilsel Yaklaşım, Nikolay Daniloviç Golev ve Bilişsel-psikobilim Yaklaşımı başlıkları altında toplanmış ve araştırmacıların konuya dair açıklamalarına yer verilmiştir.

Tezimizin son bölümü olan Yazınbilimde Dilsel Kimlik ve Şorlar başlıklı dördüncü kısımda uluslararası çağdaş dilbilimsel yazında kilit bir nesne haline dönüşen dilsel kimlik kavramının etki alanı olduğunu düşündüğümüz yazınbilime giderek edebi eserlerin toplumların hayatını yansıtan en önemli tarihsel kaynaklar olduğu gerçeğinin teyidini aldık. Zira gerçek olay, olgu ya da düşünce, duygu ve imgeye dayalı anlatının dil aracılığıyla sanatsal aktarımı olan yazınbilime şekil veren öğelerin her birinin dilsel kimliği de oluşturucu etki etmesi iki kavram arasında doğrusal bir kesişim noktası arz etmektedir. Nasıl ki tarihi olaylar, kişilikler, mitler, toplumsal alışkanlıklar, kültürel kodlar, gelenek ve görenekler gibi unsurlar yazınbilime esin kaynağı oluyorsa; öyle de tüm bu unsurların her biri dilsel kimliğin oluşumunda şu ya da bu ölçüde paya sahiptir. Dolayısıyla iki kavram arasındaki bu bağlamsal geçişkenlik akıllara yazınbilimde bir çözümleme yöntemi olarak dilsel kimliğin değerlendirilebileceğini ortaya koymuştur.

Rusya Federasyonunun sınırları içerisinde yaşayan ve kadim bir tarihe sahip olan Şor Türklerinin destanları incelememizin uygulama bölümünde ele aldığımız başlığı oluşturmaktadır. Dil düşün bilimi açısından Şorcanın derin insani geleneği

yansıtan bir boyutunun olduğu da söylenebilir. Destanlar yaratıcısı konumunda olan halkın benliğinde yer edinmiş savaş, göç, ölüm, acı, hastalık, aldatma, düşmanlık, dostluk, aşk, doğum, düğün, kutlama, avlanma gibi olumlu ve olumsuz konulara ilişkin düşünsel algı ve izlenimlerini kuşaktan kuşağa aktaran kültürel birikimin en güzel örneklerindendirler. Bu nedenle destanlar kahramanlık anlatısının çok ötesinde yaratıcısı olan halkın sanatsal anlayışını, tarihini, kültürünü ve halk bilimsel özelliklerini yalnızca gözler önüne sermez, aynı zamanda bunu yeni kuşaklara ileten yazınbilimsel yapıtlardır. Bu yönü itibariyle “geçmiş – bugün – gelecek” bireşimi sağlayan ulusal kimlik taşıyıcısı işlevi de görürler. Dolayısıyla destanlar bir ulusun uygarlık kimliğini daha iyi anlamak adına araştırmacılara yol göstericidirler. Bu anlayıştan hareketle tezimizin ana konusuna uygun doğal kültürel örneklem sunması nedeniyle Şor destanlarının ulusal dilsel kimlik bağlamında incelenmesi tercih edilmiştir. Sonuç olarak destanlarda yer alan ulusal dilsel kimliği yansıtan hususlar tespit edilip, bir toplumu oluşturan her unsurun birbiriyle nasıl bağlantılı olduğu gün yüzüne çıkarılmıştır.

Yaptığımız tarama sonucunda gördük ki, özellikle Türkiye’de yapılan dilbilimsel çalışmalarda hep belli hususlar üzerinde durulmaktadır. Oysa edebî metnin anlaşılması ve incelenmesinde, metnin bütünü ve bizi bu bütüne götüren unsurların bütünsel bir yaklaşımla değerlendirilmesi onu oluşturan toplumun hatta yazarın yaşadığı yerin göz önünde bulundurularak incelenmesi gerekmektedir. Bu açıdan, bu çalışma, ülkemizde yapılan çalışmalardan farklı ve bu alanda yeni öneriler sunan bir özelliğe sahiptir. Bu çalışma, elbette, bir son değil, belki de bir başlangıç olarak kabul edilmelidir. Dilsel kimlik kavramı ele alınarak yapılacak çalışmaların özellikle desteklenmesi ve teşvik edilmesi gereğini burada ifade etmeliyiz. Bugün özellikle batıda son derece hızlı bir biçimde gelişen insan beyni çevresindeki çalışmalar göstermektedir ki, insan beyni, metinleri, parçalar halinde değil, bir bütünlük olarak algılamaktadır. Bu anlamda, edebî metnin bütünlüğü ve insan beyninin, edebî metinleri algılama süreçlerine dair yapılacak çalışmaların önemsenmesi gerekmektedir. Son olarak, dilsel kimlik çok yönlü bir araştırma yöntemi olması sebebiyle hem dilbilim alanında hemde edebiyat inceleme yöntemi olarak çağdaş bilimde yerini alacağına inanıyoruz. Ülkemizde henüz bilinmese yeni yapılan çalışmalarla gerektiği değeri ilerleyen dönemde göreceği kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

Türkçe

- Akdoğan Gedik, M. (2021). “Vilfredo Pareto’nun İktisadi Sosyolojik Düşünce Yapısı ve Refah İktisadına Yansımaları”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 59s. 245–270.
- Aksan, G. (2016). “Max Weber ve Değerler Sosyolojisi: Bir Metodolojik İkilemin Düşündürdükleri”, *SEFAD Dergisi*, (35), 427–446.
- Aktaş, Ş. (2010). “Edebi Metin ve Özellikleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15(39), 187-200.
- Alğan Gürses, M. (2021) “Charles Taylor’da “Çokkültürlülük” Ve “Kimlik” Kavramları Üzerine Bir Çalışma”, Yüksek Lisans Tezi: Adnan Menderes Üniversitesi: Aydın.
- Alizade, R. (2011). Tıva ve Sor Kahramanlık Destanlarında Mitolojik Motifler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 11(1), 33-43.
- Alizade, R. (2008). *Azerbaycan Folklorunda Tabiat Kultları*, Bakü, Nurlan.
- Alkayış, A. (2018). “Dil Felsefesi Bağlamında Wittgenstein’in Tractatus Logico-Philosophicus ile Felsefi Soruşturmalar Döneminin Karşılaştırılması”, *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 35- 47.
- Alpay, A. H., Çapcıoğlu, İ. (2019). “Antony Giddens: Yapılaşma Kuramı ve Din Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme”, *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 3, 807-823.
- Altınörs, A. (2011) “Condillac’ta Düşünce – Dil İlişkisi”, *Kutadgu bilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, Sayı 19, 383-395.
- Altınörs, S. A. (1997). “J. L. Austin’in Söz Edimleri Çözümlemesinin Dil Felsefesi Açısından Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Altınörs, S. A. (2010). “Düşünce ile Dil Arasındaki İlişkiye Descartes’in Yaklaşımı”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 28 Yıl: 2010/1, 389-401.
- Armutlu, S. (2019). “Anlatma Esasına Bağlı Edebi Metin Olarak Zati’nin Şem’ü Pervane Mesnevisi”, *Doğu Esintileri*, Sayı. 10, 143-192.
- Aron, R. (2010), *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, (Çev. Korkmaz A.), 8. Basım, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Aşkın, M. (2007) “Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler”, *Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2), 213-220.
- Atak, H. (2011). “Kimlik Gelişimi ve Kimlik Biçimlenmesi: Kuramsal Bir Değerlendirme”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*; Cilt: 3, Sayı:1, 163-213
- Aydın, H. (2015) “Orta çağ Felsefesinde Dil, Düşünce ve Gerçeklik İlişkileri ve Metafizik Alandaki İzdüşümleri”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 19, 1-28.
- Aytaş, G. (2006), “Edebi Türlerden Yararlanma”, *Ankara: Milli Eğitim Dergisi*, No: 169, 261-276.
- Babatürk, S. (2016). “Şor Türkçesi”. Doktora Tezi: Manas Üniversitesi: Bişkek.
- Badem, K. K. (2019). “Dil Felsefesinde Yapısalcı ve Postyapısalcı Yaklaşımlar”, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Bağcı, A. (2011). Şor Destancılık Geleneği Ve Şor Kahramanlık Destanı "Künnü Körçen Künn- Köök" Üzerinde Mukayeseli Bir Çalışma, Yüksek Lisans Tezi: Hacettepe Üniversitesi: Ankara,

- Bağcı, A. (2020). “Şor Türkleri Atasözlerinde Hayvan Kültü”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sayı:50. 319-346.
- Bars, M. E. (2014). “Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Şor Kahramanlık Destanlarına Yansımaları”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı: 27,379-398.
- Bishop, C. (2013). “Psychosocial Stages of Development”, *The Encyclopedia of Cross-Cultural Psychology*, (Ed: Keith, K. D.). New Jersey: John Wiley & Sons 1055-1060.
- Bölükbaş, F. (2010). “Metindibilimsel Çözümleme: Muzaffer İzgü’nün Yedi Uyurlar Öyküsü”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, Cilt:16, Sayı: 63, 99-116.
- Bruhl, L. L. (1903). *The Philosophy of Auguste Comte*, London: Swan Sonnenschein.
- Calcagno, J. M., Fuentes, A. (2012). What Makes Us Human? Answers from Evolutionary Anthropology. *Evolutionary Anthropology*, 21, 182-194.
- Cevizci, A. (2000). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Chirli, N. (2008). “Şor Kahramanlık Destanlarında Kadın Tipi”, *Turkish Studies*, Volume3/7, 292-305.
- Coşkun, S. (2014), “Dil-Düşünce ve Dünya İlişkisi Bakımından Öznellik, Bireysellik ve Kimlik”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, sayı: 23, 87-102.
- Coştu, Y. (2009). “Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9 / 2 (Nisan): 117-140.
- Çağlayan, H. (2020). “Müslüman Kültürü Açısından Yaratılış ve Evrim Konularına Bir Bakış. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 6/2, 480-507.
- Çakmak, M. (2013). “Evrin Teorisi Tanrının Varlığı İçin Gerçek Bir Tehdit midir?”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 2, 55-81.
- Çiğdem, A. (2009). “*Aydınlanma Düşüncesi*”, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2011). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yayıncılık: İstanbul.
- Dalbay, R. S. (2018). “Kimlik ve Toplumsal Kimlik Kavramı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 31, 161-176.
- Demirci, Ö. (2017). *Gottlob Frege ve İlk Dönem Ludwig Wittgenstein’da Anlam Problemi*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Demirel, D. (2013). “Max Weber’in Sosyoloji Kuramı”, *Turkish Studies*, Volume 8/12 Fall, 361-369.
- Doko, E. (2021). “İslam ve Evrim: Bir Savunma”, *Kader dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 3, 899-913.
- Durkheim, E. (2007). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, (Çev.: Saraçoğlu, C.) İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.
- Durmuş, M. (2017). “Kimlik, Dil ve Öteki İlişkisi Açısından Türkçenin Konumlandırılması”, *Türk Dili Dergisi*, Yıl: 67 Sayı: 782, 17-26.
- Ejder, H. A., Erduran, A. Ç. (2019). “Vilfredo Pareto, Trattato And Italian School Of Fiscal Sociology”, 34. *International Public Finance Conference* (Ed: Prof. Dr. Oktar S. A., Prof. Dr. Taşkın, Y.), Istanbul University Publication, 509 – 515.
- Erdem, H. H. (2005). Marx Felsefesinin Temel Kavramları ve Tarihsel Diyalektik Materyalizm. *Kaygı Dergisi*, 27-41. İnternet: [https://acikerisim.uludag.edu.tr/server/api/core/bitstreams/31fc16ac-dbba-4f6d,](https://acikerisim.uludag.edu.tr/server/api/core/bitstreams/31fc16ac-dbba-4f6d, Erişim Tarihi: 26.10.2021)
- Erdoğan, İ. (2007), “Karl Marx İnsan, Toplum ve İletişim”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 25, s. 199-228.

- Ergun, M. (2006). *Şor Kahramanlık Destanları*, Ankara: Akçağ Yay.
- Ergün Okuyucu, G., (2023). "Machine Sapiens", *Ankara Üniversitesi Hukuk fakültesi Dergisi*. 72(2), 717-758.
- Ersözlü, S. (2019). "Modernliğin Bireyciliği ile Yaşam Politikalarında Beliren Bireyselleşmenin Arasındaki Farkın İlişkiseliliği", Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.
- Filizok, R., Saltık, E. (2019). *Eleştiri Kuramları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınevi, No: 2449.
- Frege, G. (2017). *Aritmetiğin Temelleri*. (Çev. H. Bülent Gözkan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji*, (çev. Güzel, C.), İstanbul: Kırmızı Yayıncılık.
- Göçer, A. (2012). "Dil Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Cilt: 729, Sayı:1, 50-57.
- Göymen, A. Y. (2011). "Karl Marx'ın Tarih Anlayışı: Toplumsal Evrim ve Belirlenim Sorunu", https://www.academia.edu/31165256/Karl_Marx%C4%B1n_Tarih_Anlay%C4%B1%C5%9F%C4%B1_Toplumsal_Evrim_ve_Belirlenim_Sorunu, Erişim Tarihi: 11 Şubat 2022.
- Groeneveld, E. (2018) (Çev: Türkmen A. N.), "Homo Sapiens", *Gorgon Dergisi*, <https://gorgondergisi.com/homo-sapiens/> (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2022).
- Gül, F., Soysal, B. (2009). "Dil ve Düşünce İlişkisi Üzerine", *SOBIAD*, Sayı 13, 65–76.
- Güleç, C. (1992). *Türkiye’de Kültürel Kimlik Krizi*, Ankara: V Yayınları.
- Güveloğlu, N. (2001). "Birey ve Toplum İkiliğine Karşı Tarihsel Materyalizmin Nesnesi Olarak Toplumsal İlişkiler", *Praksis* (1), 171–182.
- Hogg, M. A., Vaughan, G. M. (2007), "Sosyal Psikoloji" (çev. İbrahim Yıldız-Aydın Gelmez), Ankara: Ütopya Yay.
- Huxley, J. (1947), "The Uniqueness of Man", *Man in the Modern World*. New York: Mentor.
- Ifezue, C. F. (2021) "Georg Simmel and the Study of Religious Conflicts", *Journal of Religion and Human Relations*, Vol. 13, No. 1, 350–362.
- İnan, İ. (2018). "Dil Felsefesi", Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kantarcıoğlu, A. (2004). "Suç İşlemiş Ergenlerin Bağlanma Davranışları, Kişilik Boyutları Ve Kimlik Gelişmelerinin İncelenmesi", Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Karabulut, M. (2021). *Edebî Metinlerde Dil, İfade ve Üslup İlişkisi. Edebiyatta Üslup Meselesi*. Ankara: İKSAD Global Yayıncılık.
- Karakaya, M. F. (2014). "Pitirim Aleksandroviç Sorokin'in Sosyoloji Anlayışı Ve Amerikan Sosyolojisindeki Yeri", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karakaya, M. F. (2016), "Son Klasik, İlk Modern: Pitirim Aleksandroviç Sorokin ve Toplumsal Hareketlilik", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 36(1), 207–226.
- Karakaya, M. F. (2018), "Bütünleşmiş Kültürün Toplumsal Dinamikleri: Sorokin'in Uygarlık(lar) Okuması", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 38(2), 377–402.
- Karancı, A. N., Dirik G., Yorulmaz, O. (2007). "Eysenck Kişilik Anketi – Gözden Geçirilmiş Kısaltılmış Forumu'nun (EKA-GKK) Türkiye’de Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması", *Türk Psikiyatri Dergisi*; Cilt:18, Sayı: 3, 1-8.

- Kılıç, C. (2006) “1 ile 10 Arası Sayılar Metafiziği (Pythagorasçı Sayıların Sembolizminin Dini ve Felsefi Düşüncelerdeki Yeri”. *Felsefe Dünyası* 43, 31-55.
- Kır, İbrahim. (2011). “Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:10 Sayı:36. İnternet: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/70285> (Erişim Tarihi: 13.03.2020).
- Koçak, M. (2015). “İslam Düşüncesinde Varlık ve Yaşam Değeri Açısından İnsan”, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kula, M. N. (2001). “Kimlik ve Din”, İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Kutlu, N. (2012). “Yazınbilim ve Biçimcilik”. *Dilbilim* (7), 43-50.
- Landa, M. (2006), “Çizgisel Olmayan Tarih: Bin Yılın Öyküsü”. (Çev. E Kılıç). İstanbul: Metis Yayınları.
- Okkalı, B. (2007). “Şor Destan İncelemeleri”. Ankara: TDK yay., 99-104.
- Öcal, M. O. (2004) “Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları”, *Millî Folklor Dergisi*, yıl:16, Sayı: 62, 5-7.
- Öktem, Ü. (2011). “Darwin’in Evrim Kuramının Tanzimat’taki Etkileri”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar, Sayı: 11, 1-24.
- Özalp, A., Yörük, A. (2017). “Mead’e Göre Benlik: Etkileşim Dünyasında Toplum, Birey ve Din”, *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, Cilt: 9/İlkbahar, Sayı: 34, 241–247.
- Özdil, M. (2017). “Kolektif ve Bireysel Kimlikler Bağlamında Sosyal Bütünleşme”, *Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:28, s. 383-400.
- Özgökman, F. (2013), “Yaşamın Kökeni, Evrim ve Tanrı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 54:2, 49-76.
- Özkurt, C. (2019). “Toplumsallık, Anlam ve Bir Sosyal İnşa Olarak İnsan”. *Kaygı*, 18(1), 154-171.
- Öztürk, E. (2018). “George Herbert Mead’in Sosyal Davranışçılık Devrimi: Sosyolojizm ve Psikolojizm Kısacasında Bir “İlişkisel Faillik” Denemesi”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 2, 253-284.
- Özyurt S. (1995). “Kültürel Kimlik ve Türkiye’de Birlik Şuuru Açısından Türk Kimliği Meselesi”, İstanbul Üniversitesi: Doktora Tezi.
- Özyürek, A. (2018). *Klasik Elitist Teorinin Demokrasi Eleştirisi*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Platon, (1975). *Devlet*, (Çev. Eyüboğlu. S., Cimcoz. M. A.). İstanbul: Remzi Kitabevi, 3. Baskı.
- Saçıl, T. (2019). “İslamiyet Öncesi Türk Kültüründe Sayılar”, Yüksek Lisans Tezi: İstanbul Üniversitesi: İstanbul.
- Sağlık, Ç. (2019). “Emile Durkheim’in Metodolojisi ve Sosyolojisi”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KÜSBD)*, Cilt 9, Sayı 2, 449-480.
- San, İ. (2018). “Sanatlar Bilimselliğe Yaklaşırken”. II. International Symposium of Arts Education Research "New Paradigms in Art, Art Education and Research Methods" (Ed. Çakır İlhan A., Yolcu E.), Ankara: Ankara Üniversitesi, XVII-XXXII.
- Schimmel, A. (2000). *Sayıların Gizemi*. İstanbul: Alfa yay.
- Sezgin, E. (2013). “Bertrand Russell’in Mantık Anlayışı”, Yüksek Lisans Tezi: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Diyarbakır.

- Silahsızoğlu, E. (2007). “Metin Tahlil Yöntemleri ve Bir Uygulama Örneği”, Ankara: *ICANAS 38 Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 1415-1431.
- Swingewood, A. (2010). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, (Çev: Akınhay, O.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Şimşek, S. (2002). “Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 3, 29-39.
- Taş, S. (2020). “Emile Durkheim’in Sosyolojik Anlayışında Toplumsal İş bölümü, Sosyolojik Yöntemin Kuralları, Din, Anomi ve İntihar”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 29, 442-449.
- Tilci, Ö. (2022), “Diyalektikten Tedrici İlerlemeye Gelişme Fikrinin Dönüşümü: Herbert Spencer’in Bilgi Anlayışı ve Evrim Düşüncesi”, *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), s. 402-418.
- Tok, N. (2003), *Kültür, Kimlik ve Siyaset*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları,
- Topkaya, R. (2016). “Dilin Aynasında Kültür: Humboldt Felsefesinde Dil-Kültür İlişkisi”, *ViraVerita E-Dergi*, Sayı 4, 59-71.
- Torebekzy, L. (2021). “Türk Halk Kültüründe Ve Edebiyatında Yedi Sayısı”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, Cilt 8, Sayı1, 82-91.
- Tuncay, B., Çataloluk, O. (2014). “Orta Asya Türk Hikâye ve Destanlarında Türk Halklarının Etnik Gelişim Aşamalarının İzleri ve Türklerin İlk Ata Yurdu Meselesi”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, 1-49.
- Tuncer, E. (2017). “*Bilgi Sosyolojisi ve Durkheim*”, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Türkkan, Z. (2011). “*Kimliğin Oluşmasında ve Korunmasında Dinin Rolü*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Vatandaş, S. (2021) “Bireysel ve Toplumsal Gerçeklikten, Sosyal Medyanın Sanallığına: Bireysel ve Kolektif Kimliklerin Anlamsal ve İşlevsel Değişimi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 22, Sayı 2, 533 – 563.
- Wolf A., Wallace, R. A. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Geleneğin İyileştirilmesi*, (Çev: Ayas M. R., Elburuz, L.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Yağcı, M. (2015). *Türk Kültüründe Demir ve Demircilik*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yüksek lisans Tezi: Afyon.
- Yakup Çoştı, “Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9 / 2 (Nisan 2009): 117-140.
- Yaşa, A. G. (2018). “Herbert Spencer Sosyolojisinde Sosyal Evrimcilik ve Liberalizm Etkileri”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 10(19), 593-605.
- Yıldırım, C. (1989). *Evrin Kuramı ve Bağnazlık*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Yıldırım, E. (1999). “Anthony Giddens’in Yapılanma Teorisi”, *Bilgi*, 25-44.
- Yıldırım, M. (2021). “Mantık ve Dil Açısından Frege’nin Erken Dönem Wittgenstein’la Karşılaştırılması”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: Bahar 31, s. 97-118.
- Yıldız, S. (2007). “Kimlik Ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği”, Ankara: Millî Folklor Dergisi, , Yıl 19, Sayı 74, s. 9-16.
- Yıldız, T. (2014). “Saussure’den Bakhtin’e Dil-Kültür İlişkisi: “Tümü Kapsayıcı Olgı”. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, Cilt:3, Sayı:11,115-136.

İngilizce

- Brezinka, W. (1994). *Socialization and Education; Essays in Conceptual Criticism*, (trans.: Brice, J. S.) Westport: Greenwood Press.
- Chairul Basrun Umanailo, M. (2019). "Human nature as Individual and Social Beings, the Dynamics and Dilemma of Social Interaction", İnternet: <https://ssrn.com/abstract=3461851> Erişim Tarihi: 06.09.2020.
- Copp, D. (1992). "The Concept of a Society", *Dialogue* XXXI March, 183–212.
- Dmitrieva O., Gulinov, D. (2018), "Method of Modeling Linguistic Personality Types as Way of Studying National Picture of World", *SHS Web of Conferences* 50, s.2. İnternet: https://www.shsconferences.org/articles/shsconf/pdf/2018/11/shsconf_cildiah2018_01042.pdf (Erişim Tarihi: 22.10.2023). 1-6.
- Fearon, J. D. (1999), *What Is Identity (As We Now Use the Word)?* California: Stanford University.İnternet: <https://web.stanford.edu/group/fearon-research/cgi-bin/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/What-is-Identity-as-we-now-use-the-word-.pdf>, Erişim Tarihi: 08 Mart 2023.
- Gershon, L. (2022) "Radhakamal Mukerjee and Indian Intellectual Independence", *JSTOR Daily*, İnternet: <https://daily.jstor.org/radhakamal-mukerjee-and-indian-intellectual-independence/> (Erişim Tarihi: 03 Mart 2023).
- Halas, E. (1995). "Robert Morrison MacIver (1882-1960) on Temporality and Understanding of Social Phenomena", *Polish Sociological Review*, No. 109, 5-14
- Hasegawa, M. (2011) "The Uniqueness of Humans and an Anthropological Perspective", *Conferences and Lectures, 2009 Maternal and Child Health Seminar, JMAJ* 54(4), 229-233.
- Hill, M. R., (1991). *Harriet Martineau (1802-1876)*. Lincoln: Sociology Department, Faculty Publications. İnternet: <http://digitalcommons.unl.edu/sociologyfacpub/387> (Erişim Tarihi: 01.04.2022).
- "Identity", *The Britannica Dictionary* İnternet:<https://www.britannica.com/dictionary/identity>. Erişim Tarihi: 09 Mart 2023.
- Kehily, M. J. (2009). "What is Identity? A Sociological Perspective", *ESRC Seminar in Britain, London School of Economics*, 1-7.
- Kierstead, J. (2019). "Karl Popper's The Open Society and its Enemies", *Journal of New Zealand Studies* NS28 2-28. İnternet: https://www.academia.edu/39663912/Karl_Poppers_Open_Society_and_itsEnemies_and_itsEnemies (Erişim Tarihi: 21.10.2021).
- Kutschera, U., Niklas, (2004). K. J. "The modern theory of biological evolution: an expanded synthesis", *Naturwissenschaften* 91, 255-276.
- Legg, T. J., Lewis, R. (2020). "Erikson's 8 Stages of Psychosocial Development, Explained for Parents", *Healthline Media*, İnternet: <https://www.healthline.com/health/psychosexual-stages#takeaway> (Erişim Tarihi: 18.03.2023).
- Lukes, S. (1985). *Emile Durkheim: His Life And Work: A Historical And Critical Study*, Stanford University Press.
- Lukes, S. (1971). "The Meanings of Individualism", *Journal of the History of Ideas*, Vol. 32, No. 1, 45-66.
- Medley-Rath, S. (2018), "Rules? What Rules? Mead's 3 Stage Role-Taking Process", *Learn Sociology*, <https://stephaniemedleyrath.com/2018/03/10/rules-what->

- [rules-meads-3-stage-role-taking-process-repost-from-sif/](#) (Erişim Tarihi: 22 Şubat 2023).
- Montagu, A. (1986). "Humans and Other Animals: A Biological and Ethical Perspective", *Advances in animal welfare science* (Eds: Fox, M.W., Mickley, L.D.) Washington: The Humane Society of the United States. 164-177.
- Newman B. J., Newman, P. R. (1978). "The Concept of Identity: Research and Theory", *Adolescence*; Roslyn Heights, N.Y. Vol. 13, Iss. 49, 157–166.
- Nişanyan Sözlük, <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/toplum> (Erişim Tarihi: 26 Şubat 2021).
- Nohara, S. (2022). "The Reception of Adam Smith in Japan: the Formation of the Idea of Shimin Shakai, or Civil Society, by Zenya Takashima before the End of World War II", *Journal of the History of Economic Thought*, vol. 44(3), pages 370-392.
- Parsons, T. (1991) "The Social System", London: Routledge.
- Realo, A., Koid, K., Ceulemans, E., Allik, J. (2002), "Three Components of Individualism", New Jersey: John Wiley & Sons: *European Journal of Personality*, 16: 163–184
- Santiago Ramón y Cajal, (1976). "The first to map the human brain", *The UNESCO Courier*, <https://en.unesco.org/courier/2022-1/santiago-ramon-y-cajal-first-map-human-brain> (Erişim Tarihi: 08.01.2023).
- Shariati, A. (2023). "The Ideal Society: the Umma", ICIT Digital Library, Rajab 25, İnternet: <https://www.icit-digital.org/articles/the-ideal-society-the-umma>, Erişim Tarihi: 03 Mart 2023.
- Simmel, G. (2019). "The Sociology of Conflict. I", *American Journal of Sociology*, Vol. 9, No. 4, 490-525
- Stets J., Burke, P. J. (2003). "A Sociological Approach to Self and Identity", *Handbook of Self and Identity*, Ed: Leary M., Tangney, J., New York: Guilford Press, s. 128-152.
- Strand M., Lizardo, O. (2022) "Chance, Orientation, and Interpretation: Max Weber's Neglected Probabilism and the Future of Social Theory", *Sociological Theory*, 40(2), 124–150.
- Suğur S., Görgün B. A. (Ed.), (2019). *Sosyolojide Yakın Dönem Gelişmeler*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sun, A. (2017). "Fei Xiaotong's Humanism Infuses From the Soil", *Harvard Divinity Bulletin*, İnternet: <https://bulletin.hds.harvard.edu/fei-xiaotongs-humanism-infuses-from-the-soil>, Erişim Tarihi: 03 Mart 2023.
- Tarazona, A. M., Ceballos, M.C., Broom, D.M. (2019). "Human Relationships with Domestic and Other Animals: One Health, One Welfare, One Biology". *Animals (Basel)*;10(1): 43, 1-21.
- Uichol Kim, (1995), *Individualism and Collectivism: A Psychological, Cultural and Ecological Analysis*, Nordic Institute of Asian Studies Report Series, No. 21.
- Rusça**
- Азарова, Л. Е. (2017). "Понятие языковой личности в лингвистике", *Annales Universitatis Mariae Curie Sklodowska*, Vol. 35., Issue 1. 169–183. İnternet: <https://doi.org/10.17951/ff.2017.35.1.169>, Erişim tarihi: 21.10.2022.
- Арбачакова, Л. Н. (1998). *Текстология шорского героического эпоса: На примере материалов Н. П. Дыренковой и А. И. Чудоякова*. Институт филологии СО РАН.
- Бакунина Я. А. (2009). "Личность и общество: грани взаимодействия". *Культура, личность, общество в современном мире: методология, опыт*

- эмпирического исследования: материалы XII Международной конференции. Екатеринбург: Факультет политологии и социологии Уральского государственного университета, 149-150.
- Баланчик, Н. А., Баланчик, Н. С. Косицина, Ю. В., Косточаков, Г. В. Пушкарёва, И. А., Телякова, В. М. Трубицына, В. В. (2020). *Язык и регионы: социокультурное пространство юга Кузбасса* (под ред. И. А. Пушкарёвой). Новокузнецк: НФИ КемГУ; Красноярск, Т. 2.
- Балышева Ю. В. (2015). "О модели описания языковой личности на компетентностной основе". *Грамота*, № 8 (50), 15-18.
- Барсукова, Е. В. (2007). "Языковая личность как категория исторической культурологии (на материале "Архива князя Воронцова)". Автореф диссертация кандидат культурологии: Моск.гос.ун-т им.М.В.Ломоносова,Фак.иностр.яз.и регионоведения, Москва.
- Беккер, И. Л. (2019). "Развитие читательской компетентности студентов гуманитарных специальностей на основе герменевтического анализа художественных текстов". *Сборник научных статей по материалам III Международной научно-практической конференции*, ред. Дубровской. Т. В., Пенза: Изд-во ПГУ, 158-162.
- Богин, Г. <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/814200> (Erişim Tarihi: 07.12.2023).
- Богин, Г. И. (1984). «*Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текста*». Диссертации доктора филологических наук: Калининск.гос. ун-т.: Ленинград.
- Болотнов А. В. (2015). "Идиостиль информационно-медийной языковой личности: коммуникативно-когнитивные аспекты исследования". Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук: Том. гос. педагог. ун-т: Томск.
- Большова А. Ю. (2015). "Лингвопсихологическая типология языковых личностей", Тамбов: Грамота, Вып. 5(47). с. 47–52.
- Большова, А. Ю. (2015). "Лингвопсихологическая типология языковых личностей", *Грамота*, Вып. 5(47). 47–52.
- Борина, Л. С. (2007). "Этноним «шорцы» к вопросу о конструировании этнических границ." *Проблемы общей и региональной этнографии. К 75-летию А.М. Решетова. Сборник Статей*, СПб.: МАЭ РАН, 311-318.
- Брыкина Е. В. (1997) "Языковая личность и знаковая семантика" *Языковая личность: проблемы обозначения и понимания.* Перемена, 71-74.
- Будагов Р.А. (1970). "Человек и его язык (Заметки об отношении людей к литературному языку)". *Вопросы языкознания*. № 6, 3-14. İnternet: <https://vja.ruslang.ru/archive/1970-6.pdf> (Erişim Tarihi: 01.02.2022).
- Bazaluk, O. (2016). "The Theory of Evolution: From a Space Vacuum to Neural Ensembles and Moving Forward", Cambridge Scholars Publishing.
- Виноградов В. В. (1994), «Из истории слова «личность» в русском языке до середины XIX в». М: Толк.
- Виноградов, В.В. (1971). *О теории художественной речи*. Москва: Издательство Высшая школа.
- Виноградов, В.В. (1980). О языке художественной прозы". Москва: Издательство Наука.
- Воркачев, С. Г. (2001). "Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании", *Филологические науки*, № 1, 64-72.

- Воркачев, С. Г. (2011). “Российская лингвокультурная концептология: современное состояние, проблемы, вектор развития”. *Известия РАН*, Т. 70, № 5, 64–74.
- Воркачев, С. Г. (2016) “Ex pluribus unum: лингвокультурный концепт как синтезное образование”, *Вестник РУДН. Серия Лингвистика*, Т. 20, 17–30.
- Воркачев, С. Г., (2014). Лингвокультурная концептология и её терминосистема (продолжение дискуссии), *Политическая лингвистика*, № 3(49), 12-20. Internet: <https://core.ac.uk/download/pdf/42051124.pdf> (Erişim Tarihi: 03.04.2020).
- Воробьев Владимир Васильевич, Официальный сайт РУДН, <https://phil.rudn.ru/materiali/vorobev-vl> (Erişim Tarihi: 15.11.2023)
- Воробьев, В. В. (1997). *Лингвокультурология: Теория и методы*. Москва: Издательство Рос. ун-та дружбы народов.
- Воробьев, В. В., (2006). *Лингвокультурология*. Москва: Издательство РУДН.
- Воробьев, В. В., Официальный сайт РУДН, <https://phil.rudn.ru/materiali/vorobev-vl> Erişim Tarihi: 15.11.2023.
- Ворожбитова, А. А. (2015). «Дискурсивные процессы литературно-художественной коммуникации и тип литературной личности «писатель русского зарубежья»: лингвориторический подход”. *Лингвориторическая Парадигма: Теоретические И Прикладные Аспекты Научный журнал*, No.20, 11-16.
- Вячеславовна, М. М. (2014). “Художественный текст как элемент культуры: переводческий аспект.” *Филологические науки. Вопросы теории и практики*, Тамбов: Грамота, № 9. Ч. 1. 105-109.
- Голев, Н. Д. (2014). “Ментально-психологические аспекты типологии языковой личности (к проблеме взаимоотношений языкового и персонного пространства)” *Языковая личность: моделирование, типология, портретирование. Сибирская лингвоперсонология*. (ред. Голев, Н. Д. Мельник, Н. В.) Москва: Ленанд, Ч. 1, 10-33.
- Гольдин, В. Е. (2000). “Внутренняя типология русской речи и строение русистики” *Русский язык сегодня: Сборник статей*. (ред. Крысин. Л.П.). Москва: Азбуковник, 53-65.
- Гончарова, Е. А. (1984). *Пути лингвистического выражения категорий автора – персонажа в художественном тексте*. Томск: Издательство Томского университета.
- Гордашникова, Д. С. (2021), “*Речевой портрет и языковая личность персонажа художественного произведения (на примере романа Д. Киза «Цветы для Элджернона».*” Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук, Тверской государственный университет, Тверь.
- Горелов, И. Н., Седов. К. Ф. (2001). *Основы психолингвистики*. Москва: Издательство "Лабиринт".
- “Горноалтайская епархия Русской Православной Церкви Московский Патриархат”. Internet: https://eparhia-gorniyaltay.ru/?page_id=1023, Erişim Tarihi: 02.02.2024.
- Грибов И. А., (2012). “Персональная идентичность: понятие и пути формирования в современном обществе. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, № 8. Ч. 2., 49-52.

- Гринев-Гриневиц, С. В., Сорокина, Э. А. Викулова, Л. Г. (2021). *Теория языка: антропологическая лингвистика*. Москва: Издательский дом ВКН.
- Гульба, А., Киселева, К. “О чем рассказывают кайчи: уникальное наследие шорцев”, 24 октября 2022, Комсомольская Правда, Internet: <https://www.kem.kp.ru/daily/27460/4665013/> Erişim Tarihi: 12.04.2023.
- Гуреева А. А., (2014). “Социокоммуникативные характеристики языковой личности переводчика (на материале русского и английского языков)”. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук: Волгоградский государственный университет, Волгоград, s. 12.
- Давлетова, Т. А. (2016). “Персонаж художественного произведения как языковая личность.” *Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация*, №2, 11-14.
- Ерушкина, Л. В. (2014). *Человек И Общество*. Нижний Новгород: Нижегородский госуниверситет.
- Жаналина, Л. К. (2016). “Лингвоперсонология: новый облик лингвистики.” Рецензия на коллективную монографию: языковая личность: моделирование, типология, портретирование.”, Сибирская лингвоперсонология. (ред. Н. Д. Голева, Н. Н. Шпильной.) Барнаул: Ленанд, №: 1, 254-259.
- Загуменнов, А. В. (2017). “Герменевтико-феноменологический аспект изучения языковой личности: к постановке проблемы”, *Вестник ВолГУ. Серия 2, Т. 16. № 1*, 144–153.
- Замковая, Н. Моисеенко, И. Чуйкина, Н. (2011). “Обобщенные характеристики языковой личности двуязычных учащихся (русско-эстонский билингвизм) получающих образование на эстонском языке”. *Problems of Education in the 21st Century*, Volume 30, 133–147. Internet: <https://oaji.net/articles/2014/457-1405180410.pdf> Erişim Tarihi: 13.08.2021.
- Замошанский, И. И., Конашкова А.М., Мосиенко А.Н. (2015). *Социальная философия: человек и общество*. Екатеринбург: ООО «Издательство УМЦ УПИ».
- Иванищева, О. Н. (2021). “Антропологическая лингвистика и методология исследования лексики исчезающего языка коренного малочисленного народа севера”. *Теоретическая и прикладная лингвистика*, 7 (1), 63–73 Internet: https://lingua.amursu.ru/upload/lingua/2021/1/thal_2021_1_06_063_073.pdf Erişim Tarihi: 12.04.2022.
- Иванцова, Е. В., (2010). “О термине «Языковая личность»: истоки, проблемы, перспективы использования”, *Вестник Томского государственного университета*, №4(12), №4(12), 24-32.
- Казарин, Ю. В. (2016). *Антропологические основы литературной деятельности*, Екатеринбург: Издательство Уральского университета.
- Каниева Н. А., (2012). *Основы теории эволюции*, Астрахань: Издательство АГТУ.
- “Карасик Владимир Ильич”, Волгоградский государственный социально-педагогический университет, <https://vgpu.org/node/4355>, Erişim Tarihi: 10.11.2023.
- Карасик В.И. (2002). *Языковой круг: личность, концепты, дискурс*. Волгоград: Перемена.

- Карасик, В. И (2007). “Дискурсивная персонология”. Язык, коммуникация и социальная среда. Вып.5, 78-86. Internet: <https://lse2010.narod.ru/olderfiles/LSE2007pdf/LSE2007Karasik1.pdf>.
- Караулов, Ю. Н. (2010). *Русский язык и языковая личность*. Москва: Издательство ЛКИ.
- Караулов, Ю.Н. (2007). “Структура языковой личности и место литературы в языковом сознании”, *Современная языковая личность: проблемы и функционирование. Языковая личность в иноязычной среде: литературные традиции и новации*. (ред. П.Е.Бухаркина, Н.О.Рогожниковой, Е.В.Юркова). СПб.: МИРС, 286–293
- Катермина, В. В. (2016). “Языковая личность автора в художественном тексте.” *Человек. Культура. Образование*. №2 (20). 205-212. Internet: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazykovaya-lichnost-avtora-v-hudozhestvennom-tekste> Erişim Tarihi: 10.01.2024.
- Кимеев, В. М. (1989). *Шорцы. Кто они?: этнографические очерки* (ред. Б. В. Соколов). Кемерово: Кемеровское книжное издательство.
- Кимеев, В. М. (2014). “Проблема этногенеза шорцев”, *Вестник Кемеровского государственного университета*, № 3 (59) Т. (3-3), 54-66.
- Кимеев, В. М., Копытов, А. И. (2018). *Горная Шория: история и современность. Историко- этнографические очерки: монография*. Кемерово: Примула.
- Ковалева, А. И. (2019). “Разновидности социальной идентичности: подходы к классификации”. *Журнал "Знание. Понимание. Умение"*, № 4, 89-103.
- Колоткин, М. Н., Катионов, О. Н. (2019). “Новый этап в изучении истории и этнографии Шории”. *Известия Иркутского государственного университета*. Серия История. Т. 27, 114–119.
- Кондратов, Н. А., (1979). *История лингвистических учений*, Москва: Просвещение.
- Конецкая, В. П. (1997). *Социология коммуникации*. Москва: Международный университет бизнеса и управления.
- Короткевич, А. В. (2014). *Социология*. Минск: Международный государственный университет имени А. Д. Сахарова .
- Корякина, А.А. (2016) “О поликультурной языковой личности”, *Интернет-журнал «Мир науки»*, Том 4, номер 6, 1-5. <http://mir-nauki.com/PDF/25PDMN616.pdf> Erişim Tarihi: 28.05.2022.
- Кочеткова, Т. В. (1996) “Проблема изучения языковой личности носителя элитарной речевой культуры”. *Вопросы стилистики*, Вып. 26. 14-24
- Кравцова, Ю. (2018) “Актуальные проблемы лингвоперсонологических исследований”, *International Symposium "Ecology Of Language And Contemporary Communication", SocioBrains, Scientific Online Journal*, 22–25. Internet: http://sociobrain.com/MANUAL_DIR/SocioBrains/Issue%2043,%20March%202018/%D0%A1%D0%B5%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%8F%201/5%20Yuliia%20Kravtsova.pdf. Erişim Tarihi: 26.11.2023.
- Красных В. В., (2010). “Место лингвокультурологии в теории и практике преподавания русского языка”. *Русский язык и культура в пространстве Русского мира. Материалы II Конгресса РОПРЯЛ: Изд. дом "МИРС"*, 69–74. Internet: <https://istina.msu.ru/publications/article/3229879/> (Erişim Tarihi: 01.02.2020).
- Крысин, Л. П. (1994). “Владение языком: лингвистический и социокультурный аспекты”, *Язык – культура – этнос, "Наука"*, 66-78.

- Кямаля, Н. (2013). “Понятие идеального общества в философии Фараби”. *Международный научно-теоретический журнал «Проблемы восточной философии»*, 51-74.
- Лазарева, О. В. (2021). “Языковая личность: результаты и перспективы исследования”, *Вестник Российского университета дружбы народов*, Т. 12. № 2, 229—237.
- Лебедев, А. В. (2001). *Личность и ее свойства*. СПб.: Санкт-Петербургский государственный университет низкотемпературных и пищевых технологий.
- Лебедевская, Т. В. (2009). “К вопросу о языковой личности.” *Образование и наука в Беларуси: актуальные проблемы и перспективы развития в XXI веке: материалы науч.-практ. Конф*, 164-167.
- Лейко, И. М. (2012). “Параметры описания речевого портрета языковой личности.” *Язык и социальная динамика* (Отв. ред. вып. В. А. Маслова). №12-1, 414-420. Internet: <https://elibrary.ru/item.asp?id=22605153>. Erişim Tarihi: 05.04.2024.
- Ложеницына, Л. А. (2006). “Художественный текст как объект исследования герменевтик.” *AUCA Academic Review*, No: 4, 103-110.
- Лутовинова, О. В. (2017). “Становление понятия «Языковая личность»: от «Языка в человеке» до «Человека в языке»”, *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*, № 1 (114). 82–89.
- Львова, Ю.А., Оборина, М. В. (2020). “От языковой компетенции к языковой личности”. *Вестник ТвГУ. Серия: Филология*, № 2 (65), 53-59.
- Лямзина, С.А., (2020). “Языковая и речевая биография как один из факторов формирования языковой личности и ее ментального лексикона”, *Журнал Современные исследования социальных проблем*, Том 12, № 1, 135-147.
- Ляпон, М. В. (1995) “Языковая личность: поиск доминанты”, *Язык - система. Язык- текст. Язык- способность: к 60-летию члена-корреспондента РАН Ю.Н.Караулова*, (ред. Степанов, Ю. С. Земская, Е. А. Молдован, А. М.), Москва: Институт русского языка РАН, 260-276.
- Мануильский, М. А. (2017). “Идентичность: сущность, основные конфигурации”. *Человек*, № 6. 22-35.
- Масгутова, М. Ф. (2010). “Концептуальное представление 'дружба' в пространстве немецкой и англо-американской языковых личностей (по данным ассоциативного эксперимента)”. *Вестник Челябинского государственного университета*, № 32 (213), Вып. 48, 79–83.
- Маслова, В. А. (2001). *Лингвокультурология*. Москва: Издательский центр «Академия».
- Маслова, В. А. (2001). *Лингвокультурология*. Москва: Издательский центр «Академия».
- Мельник, С. Н. (2004). “Психология личности», Владивосток: Herson Пресс
- Милованова, Л. А. (2005). “Языковая личность: лингводидактические характеристики”, *Известия ВГПУ*. №3, s.1-6. Internet: <https://cyberleninka.ru/article/n/yazykovaya-lichnost-lingvodidakticheskie-harakteristiki> Erişim Tarihi: 10.12.2023.
- Милованова, Л. А. (2005). “Языковая личность: факторы становления и развития”. *Вестник МГУ Лингвистика и межкультурная коммуникация. Серия 19*, № 4, 68 – 77.

- Милованова, М. В. (2012). "Методы изучения языковой личности современного диалектоносителя", Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2, № 2 (16), 135-139.
- Михайловская, И. Н., "Солодовникова, Н.Г. (2021). Основные лингводидактические принципы в контексте межкультурного общения". *Университетские чтения Материалы научно-методических чтений ПГУ*. 104-108. İnternet: <https://upload.pgu.ru/iblock/7ae/7ae658965925f617d42482e065e28096/mikha ylovskaya-solodovnikova.pdf> Erişim Tarihi: 30.01.2022.
- Мищенко, М. В., "Языковая личность как предмет лингвокультурологии (к вопросу об определении понятий)", *КТИ ВолгГТУ*, 429–431. İnternet: <https://www.kti.ru/docs/konf/materials/Volume2/89-99.pdf> Erişim Tarihi: 20.09.2023.
- Мусоева, Ш. Ю. (2019). "Особенности художественного текста: специфика, категории и функции."
- Мухортов, Д. С. (2014). Об общем и частном в понятиях "языковая личность", "речевой портрет", "идиостиль" и "идиолект"(на примере вербального поведения современных политических деятелей), *Материалы Международной научной конференции*. (ред. А. П. Чудинов). Екатеринбург: Уральский государственный педагогический университет. 167-172.
- Нестерова, О. А. (2015). "К инструментализации исследования языковой личности: методика психолингвистического анализа." *Вопросы психолингвистики*. (Отв. ред. вып. Т. А. Клепикова). СПб:Тамбов, №26, 739-741. İnternet: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-instrumentalizatsii-issledovaniya-yazykovoy-lichnosti-metodika-psiholingvisticheskogo-analiza>, Erişim Tarihi: 04.01.2024.
- Никитина, С. В., Васильева Н. В. (1996). *Экспериментальный системный толковый словарь стилистических терминов. Принципы составления и избранные словарные статьи*. М.: Рос. акад. Наук.
- Новиков, Д. А. (2020). *Управление, деятельность, личность*. Москва: ИПУ РАН.
- Олтушук, А. Б. (2019). "Изменение языковой личности при изучении иностранного языка" *Электронный журнал «Язык и текст»*. Том 6, № 4, 60-64. İnternet: https://psyjournals.ru/journals/langt/archive/2019_n4/langt_2019_n4_Oltuszyk .pd Erişim Tarihi: 01.06.2022.
- Орлов, А. Б., Орлова Н. А. (2011). "Индивидуальность vs. индивидность: роковой вопрос современности" *Мир психологии. Научно-методический журнал*, № 1, 32-44.
- Павлинская, Л. Р. (2006). Леонид Павлович Потапов: судьба и время. *Радловские чтения 2006: Тезисы докладов*. (Отв.ред. Ю. К. Чистов, Е. А. Михайлова), СПб.: МАЭ РАН, 152-157.
- "Памяти Георгия Исаевича Богина", (2001). Вестник ВГУ, Серия лингвистика и межкультурная коммуникация, № 2, s.175 İnternet: <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/lingvo/2001/02/memory.pdf> Erişim Tarihi: 06.12.2023.
- Погожая, С. Н., Тимошилова, Т. М. (2014). "Антропоцентризм как методологическая основа исследований в области эмотиологии", Белгородский государственный национальный исследовательский

- университет. 120-125. Internet:
http://dspace.bsu.edu.ru/bitstream/123456789/16257/1/Pogozhaya_Antropotse_ntrizm.pdf. Erişim Tarihi: 23.01.2022.
- Поликарпов, В. А., Ксёнда, О. Г. (2015). *Психология личности*. Минск: БГУ.
- Полякова, Н. Л. (2016). "Идентичность" в современной социологической теории", *Вестник Московского университета*. Серия 18, No: 4, 22–42.
- Поселенова, А. В. (2010). "Языковая личность: проблемы теории и типологии", *Филология, языкознание, дидактика: теория и методика исследований: сборник науч. тр.* (Ред: Знаменская Т. А.), Екатеринбург: Издательство РГППУ, s. 151-160.
- Потёмкина, Е. В. (2013). "Проблема формирования билингвальной языковой личности, Пространство языка- пространство культуры". *Материалы региональной научно-практической конференции*, Москва: издания МАРХИ, с. 79-81.
- Потёмкина, Е. В. (2015). "Комментированное чтение художественного текста в иностранной аудитории как метод формирования билингвальной личности". Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук: Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова: Москва.
- Путрова, М. Д. (2016). "Личность в аспекте языка и гендера. Языковая личность в современном поликультурном мире.". 6-я *Международная научная конференция «Гендер и проблемы коммуникативного поведения»*, 230–238, <https://elib.psu.by/bitstream/123456789/38202/1/230-238.pdf> Erişim Tarihi: 19.12.2023.
- Радлов, В. В. (1989). *Из Сибири. Страницы дневника*. М.: Наука, Главная редакция восточной литературы.
- Резчикова, В. В., (2012). "Личность в лабиринте идентичностей". *Известия Российского государственного педагогического университета имени А. И. Герцена*, 33-41.
- Ремнёва, М. Л., Денисенко, В. Н. (2015), 80 лет Ю.Н. Караулову. Вопросы психолингвистики, *Journal of Psycholinguistics*, 10-14.
- Рогалев, А. Ф. (2010). *Мир, человек, язык (опыт философии языка)*. Гомель: Барк.
- Родионов, С. Г. (2018). "Сохранение этнокультурного наследия шорцев в музеях России". *Общество: философия, история, культура*, 95-99.
- Рублик, Т. Г. (2007), "Языковая личность и ее структура", *Вестник Башкирского университета*, №1, 99-101.
- Рубцова, С. П. (2017). "Художественный текст как предмет понимания в лингвистике и философии", Серия: Философия, *Вестник ВГУ*, №.4, 54-68.
- Ружицкий, И. В., Потёмкина, Е. В. (2013). "Проблема формирования билингвальной личности в лингводидактике". *Мир русского слова*, № 2, 81–90.
- Салахиева, В.С. (2011). "Подходы к проблеме изучения языковой личности в современном языкознании", *Вестник КРСУ*, Том 11. № 3, 20-24.
- Саурбаев, Р. Ж., Ючковская, Л. Т. (2015). "Концепция языковой личности как основа формирования и развития билингвизма и полилингвизма", *Вестник Югорского государственного университета: История, Культура, Экономика Урала И Зауралья*, № S4. 127-131.

- Сахарова А. В. (2017). *“Формирование языковой личности: социально-философский аспект”*. Диссертация кандидата Философских наук: ФГАОУВО Национальный исследовательский Нижегородский государственный университет им. Н.И. Лобачевского.
- Сизикова, Н. А. (2012). «Проблема языковой личности автора в романах Б. Акунина». *Электронный научный журнал Курского государственного университета*, №3-2 (23), 130-135. Internet: <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-yazykovoy-lichnosti-avtora-v-romanah-b-akunina>. Erişim Tarihi: 27.11.2023.
- Симонова, О. А. (2008). “К формированию социологии идентичности”. *Социологический журнал*. № 3, 45-61.
- Сичинава, Ю. Н. (2007). “Особенности проявления языковой личности в окказиональном словотворчестве: на материале текстов В. Маяковского и И. Северянина”. Кандидат филологических наук, кафедра современного русского языка Кубанского государственного университета, Краснодар.
- Соколова, Л. В. (2007). “Формирование языковой личности в процессе межкультурной коммуникации (на примере испаноязычной аудитории).” *Cuadernos De Rusística Española*, Volume, 3, 70-80.
- Соколова, П. И., (2018). *“Лингвокогнитивные модели профессиональной языковой личности (на материале произведения Фрэнсиса Гилберта)”*. Магистерская диссертация, Тюменский государственный университет, Институт гуманитарных наук кафедра английского языка: Тюмень.
- Старовойтенко, Е. Б. (2011). “Культурные предпосылки типизации отношений личности” *Мир психологии. Научно-методический журнал*. № 4, 119-133.
- Сухих, С. А. (1998). “Прагмалингвистическое измерение коммуникативного процесса”, диссертация доктор филологических наук, Кубанский государственный университет, Краснодар.
- Сушинская, И. М. (2017). “Формирование языковой культуры личности у студентов технических вузов”, *Научно-издательский центр «Открытое знание»*, №2(22), 68 – 71.
- Тённис, Ф. (2002), “Общность и общество. Основные понятия чистой социологии”. (Переводчик: Складнев Д. В.). Санкт-Петербург: Владимир Даль.
- Токтобаева, А. Т. (2014). *Человек и общество*. Бишкек: УМК.
- Ухова, Л. В. (2016). “Модель описания языковой личности медиаперсоны”. *Журнал “Научный результат. Вопросы теоретической и прикладной лингвистики”*, Том 2, Выпуск №1, 65-71. Internet: <http://rllinguistics.ru/journal/article/562/>, Erişim Tarihi: 15.10.2023.
- Чудояков, А. И. (2015). *Хранитель Духа Шорского Народа*. Междуреченск: МАКЕТ Internet: https://librarymsk.ru/files/kray_izdaniy/chu, Erişim Tarihi: 29.09.2023.
- Фененко, Ю.В. (2007). “Социология”. М.: ТК Велби; Проспект.
- Фомин, А. Г. “Crede Experto: транспорт, общество, образование, язык”, *Международный информационно-аналитический журнал*. Internet: <http://if-mstuca.ru/CE/index.php/authors/fomin-ag> Erişim Tarihi: 17.12.2023.
- Фомин, А. Г., (2012). “Гендерные различия в агрессивном речеситуативном поведении носителей русского и английского языков (по материалам экспериментального исследования)”. *Вестник КемГУ*, № 3 (51). 214-218.

- Функ, Д. А. (2021). О чем поет сказитель? Опыт расшифровки поющих частей эпических сказаний тюрков Южной Сибири. *Сибирские исторические исследования*. 162-183.
- Халеева, И. И. (1989). “Основы теории обучения пониманию иноязычной речи”. Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук, Военный Краснознаменный Институт, Москва.
- Халяпина, Л. П. (2006). “Трансформация концепта «языковая личность» в теории и методике обучения иностранным языкам”, *Журнал: Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена*, Том 7, Номер: 21. с. 91-102.
- Хоменко, А. Ю. (2018). “Лингвистическое моделирование как инструмент выявления искажений речевых навыков автора письменного речевого произведения.” *Вопросы психолингвистики*, № 2 (36). 209-226.
- Хуранова, Л. А., (2017). “Типология языковой личности в отечественной и зарубежной лингвистике” *Вестник Вятского государственного университета*. №5, 75-80.
- Хуросон, 252,257.
- Хьелл, Л., Зиглер, Д. (2016). *Теория личности. Основные положения, исследования и применение*. Санкт-Петербург: Издательство Питер.
- Ценкова, А. К. (2005). “Лингвокультурологические особенности русского текста с позиции носителя болгарского языка”. Дис. д-ра филол. Наук: Кафедра лингвистики и межкультурной коммуникации Государственного института русского языка им. А.С. Пушкин: Москва
- Шабунова, А. А. (2015). *Социальная структура и мобильность в российском обществе*. Вологда: ИСЭРТ РАН.
- Шамсутдинова, Л. Р. (2018). “Языковая личность как объект лингвоперсонологии”, *Вестник Башкирского университета*, Т. 23. №3, 859-863.
- Шенцова, И. В. (2021). “Шорская лексика на фоне данных других тюркских языков. Термины «Литературные жанры». Новосибирск: Языки и фольклор коренных народов Сибири, No:1; Выпуск 41,107-123.
- Широкова, И. А. (2014). “Образ автора в художественном произведении: отражение отражаемого”. *Вестник Челябинского государственного университета*, № 23 (352). Вып. 92, 103–106.
- Шкуропацкая, М. Г., Даваа У., (2015). “Национальная картина мира как компонент речемыслительной деятельности монгольской и русской языковой личности в сопоставительном аспекте”, *Вестник Томского государственного университета*. Филология. №1 (39), 80-95.
- “Шорский язык”, Большая российская энциклопедия, <https://old.bigenc.ru/linguistics/text/4945147>, Erişim Tarihi: 04.01.2024.
- “Шорский язык”, Большая российская энциклопедия, İnternet: <https://old.bigenc.ru/linguistics/text/4945147>, Erişim Tarihi: 04.01.2024.
- “Шорский язык”, Проект «Шорика» Институт этнологии и антропологии РАН, <https://lingsib.iea.ras.ru/ru/languages/shor.shtml>, Erişim Tarihi: 04.01.2024.
- “Шорцы в истории и современной жизни Хакасии: библиографический указатель” (2022). Министерство культуры Республики Хакасия, Национальная библиотека имени Н. Г. Доможакова: Абакан, s. 4 İnternet: <https://nbdrx.ru/pdf/bibukazatel/shorcy.pdf>, Erişim Tarihi: 10.11.2023.

Шпильная, Н. Н. (2017). *Языковая картина мира в структуре речемыслительной деятельности языковой личности*. Москва: ЛЕНАНД.
Шуляковская, А. Г. (2020). *Язык как важнейшее средство человеческого общения*, Минск: БГУ.

Этимологический словарь русского языка, <https://vasmer.slovaronline.com/8652-OBSCHESTVO>, Erişim Tarihi: 26 Şubat 2021.

Юдина, Н. В. (2012). “Языковая личность в русской лингвистической традиции: диахронно-синхронный аспект (статья)”. *Respectus Philologicus*, № 21 (26). 110 – 119. <https://www.zurnalai.vu.lt/respectus-philologicus/article/view/15419>, Erişim Tarihi: 05.12.2023.

«Язык» Словарь лингвистических терминов Розенталя, 104-108İnternet: https://gufo.me/dict/linguistics_rosenthal/%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D0%BA, Erişim Tarihi: 12.01.2019.

Янь, К. (2020). “Понятие «Языковая Личность» В Лингвистических И Экстралингвистических Исследованиях”, *Журнал Мир Науки, Культуры, Образования*, № 1 (80), 451-454.

Ukraynaca

Єрмоленко, С. (2001). *Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів*. Київ: Либідь.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı: TEMUR, Funda

Eğitim Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet
Doktora	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	Devam Ediyor
Yüksek Lisans	Moskova Devlet Üniversitesi/ Dilbilim Bölümü	2015
Lisans	Gazi Üniversitesi/ Edebiyat Fakültesi	2010

